

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI**

**RAHMAN SÜRESİNDE BELAGAT VE ÜSLUP AÇISINDAN SANATSAL
SURET GÜZELLİKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

SELMA İSA

DANIŞMAN

**DR. ÖĞR. ÜYESİ MOSTAFA ADELHADY ABDESSATAR
MOHAMED**

KONYA – 2023

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	SELMA İSA		
	Numarası	18810601333		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslami Bilimler Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Rahman Süresinde Belagat ve Üslup Açısından Sanatsal Suret Güzellikleri			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası
Selma İsa

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	1
İÇİNDEKİLER	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	v
ÖN SÖZ	vi
GİRİŞ	1
A. Araştırmanın Konusu	1
B. Araştırmanın Amacı	1
C. Önceki Araştırmalar	2
D. Araştırmanın Önemi	2
E. Araştırmanın Yöntemi.....	2
Rahman Sûresi'nin Genel Muhtevası.....	3
Rahman Suresi'nin İniş Yeri.....	4
Sebeb-i Nüzulü.....	5
Surenin Önceki Sure ile Muhteva Açısından Bağlantısı	5
Surenin Sonraki Sureyle Muhteva Açısından Bağlantısı	6
Rahman Suresinin Fazileti:	8

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KUR'ÂN-I KERÎM'DE SANATSAL SÛRET	10
1.1. Edebi Sûret	10
1.1.1. Sûretin Dil ve Terim Anlamı.....	11
1.1.2. Sûretin Hayal Gücü ile İlişkisi	13
1.1.3. Kur'ân'a Özgü Sûret Kavramı	15
1.2. Kur'anî Sûret Kavramının Gelişimi.....	17
1.2.1. Klasik Dönem Bilginlere Göre Kur'anî Sûret	17
1.2.2. Günümüz Bilginlere Göre Kur'anî Sûret	24
1.3. Müttekaddimin ve Günümüz Bilginlerine Göre Kur'ân-ı Kerîm'de Sanatsal Tasvir ..	28
1.3.1. Klasik Dönem Bilginlerine Göre Kur'ân-ı Kerîm'deki Sanatsal Tasvirin Özellikleri.....	30

- 1.3.2. Günümüz Bilginlerine Göre Kur'ân-ı Kerîm'deki Sanatsal Tasvirin Özellikleri 35
1.3.3. Kur'ân-ı Kerîm'deki Sanatsal Betimlemenin En Önemli Özellikleri ve Temelleri 38

İKİNCİ BÖLÜM

2. RAHMAN SÛRESİ'NDEKİ SANATSAL BETİMLEMELERİN ESTETİĞİ 55

- 2.1. Rahman Suresi'nin Meânî İlmi bağlamındaki Estetik 55
2.1.1. Rahman Suresinde 'Meânî İlmi' bağlamındaki Güzellikler..... 55
2.1.2. Haberi Cümlelerin Çeşitleri ve Belagat Bağlamındaki Amaçları 57
2.1.3. İnşa Cümlelerin Çeşitleri ve Belagat Bağlamındaki Amaçları..... 73
2.2. Rahman Suresi'nin Beyan Bağlamındaki Estetiği 84
2.2.1. Teşbih..... 85
2.2.2. İstiare..... 88
2.2.3. Mecaz..... 91
2.2.4. Kinaye 95
2.3. Rahman Suresi'nin Bedi' Bağlamındaki Sanatsal Estetiği 100
2.3.1. Manevi Estetik..... 101
2.3.2. Lafzi Estetik 105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. RAHMAN SÛRESİ'NİN ÜSLUP AÇISINDAN TAŞIDIĞI ESTETİK111

- 3.1. Rahman Suresinde Nazım Üslubu..... 116
3.2. Rahman Suresinde Hitap..... 136
3.3. Rahman Suresinde Tesniye Üslubunun Lügavi Güzellikleri 163
3.3.1. Tesniyenin Lügavi Üslubu 163
3.3.2. Rahman Suresi'nde Tesniyenin Sanatsal Üslubu..... 168
SONUÇ173
KAYNAKÇA.....176

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	SELMA İSA		
	Numarası	18810601333		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslami İlimler Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Rahman Süresinde Belagat ve Üslup Açısından Sanatsal Suret Güzellikleri			

Kur'an-ı Kerim; fikri, edebi, retorik ve üslup bakımından önemli ilahi bir kitaptır. İşte bu çalışmalardan birisi de belagat araştırmalarını zenginleştiren zımmen de Kur'ân-ı Kerim'in taşıdığı betimsel estetiğe yönelik. Bu çalışmada, Rahman Suresi'nin belagat ve üslup açısından taşıdığı betimsel estetik ele almıştır. Bu çerçevede araştırmada belagat, meânî ilminde varit olan sanatsal betimler, beyana dair çeşitlilikleri ve bedi' sanatlarını bir araya getirilmiştir. Çalışma giriş, başlangıç, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde Rahman Suresi'nin mahiyeti indiği yer ve sebebi nüzulü, surenin öncesi ve sonrası ile olan münasebeti, tilavet ve nüzuldeki tertibi, fazileti ve temel hususiyetleri ele alınmıştır. Birinci bölümde Kur'an-ı Kerim'deki sanatsal suret, sanatsal suretin mahiyeti üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde; Rahman Suresi'ndeki sanatsal betimlemeler; meânî, bedi' ve beyan ilimleri bağlamında incelenmiştir. Üçüncü bölümde; Rahman Suresinde yapısal nazım üslubu, hitap üslubu ve çeşitleri incelenmiştir.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	SELMA İSA		
	Student Number	18810601333		
	Department	Islamic Sciences Department Department of Arabic Language and Rhetoric		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor			
Title of the Thesis/Dissertation	Descriptive Aesthetics of Surah Rahman in terms of Rhetoric and Style			

The Holy Quran; It is a divine book that has many features and qualities in terms of intellectual, literary, rhetorical and style. One of these studies is implicitly aimed at the descriptive aesthetics of the Qur'an, which enriches rhetoric studies. In this study, the descriptive aesthetics of Surah Rahman in terms of rhetoric and style is discussed. In this framework, in this research, rhetoric, artistic descriptions that exist in the science of meânîng, diversity of expression and bedi' arts are brought together. The study consists of introduction, beginning, three chapters and conclusion. In the introductory part, the nature of the Surah Rahman, its place and reason, its relation with the before and after of the Surah, its arrangement in recitation and revelation, its virtue and basic characteristics are discussed. In the first chapter, the artistic image in the Qur'an and the nature of the artistic image are emphasized. In the second part; Artistic descriptions in Surah Rahman; It has been examined in the context of meânîng, body and statement sciences. In the third part; Structural verse style, addressing style and varieties in Surah Rahman were examined.

KISALTMALAR

Bkz. : Bakınız

Bs. : Baskı

h. : Hicri

b. : İbn

hz. : Hazreti

m. : Miladi

ö. : Vefat tarihi

s. : Sayfa

sav. : Sallallāhü Aleyhi ve Sellem

thk. : Tahkik

trs. : Tarihsiz

c. : Cilt

yy. : Yüz yıl

ÖN SÖZ

Allah Teâlâ'nın insanlığa gönderdiği en son ve en kapsamlı vahiy olan Kur'an-ı Kerim, İslam medeniyetinin ve dünya görüşünün temel taşıdır. Bu kutsal metin, Hz. Muhammed (sav) aracılığıyla insanlığa iletilmiş, insan hayatının her yönünü kapsayan evrensel bir mesajı içermektedir. İslam ümmeti için, Kur'an'ın getirdiği ilahi vahiy, yaşamlarının merkezinde yer alır. İlk indirildiği andan itibaren, Kur'an'ın nasıl korunacağı, nasıl amel edileceği, nasıl bir araya getirileceği ve nasıl yazılacağı konuları, İslam bilginleri, âlimleri ve araştırmacıları tarafından titizlikle ele alınmıştır.

Kur'an'ın İslam düşüncesindeki önemi sadece hafızalarda korunması ve tebliğ edilmesiyle sınırlı değildir. Aynı zamanda, bu kutsal metinde yer alan dilin özel bir belagat ve üsluba sahip olduğu keşfedilmiştir. Bu, İslam düşünürlerini ve belagatçıları, Kur'an'ın dilinin ve anlamının daha iyi anlaşılması ve açıklanması amacıyla büyük çaba sarf etmeye yöneltmiştir. Bu bağlamda, İslam düşünce tarihinde, Kur'an'ın belagatını inceleyen ve içerdiği belagat üsluplarını tanımlayan önemli eserler ortaya çıkmıştır.

Edebî çalışmaların yanı sıra, Kur'an-ı Kerim'in belagatı ve anlamı konularında yazılan kitaplar da İslam düşüncesinin gelişimine büyük katkılarda bulunmuştur. İslam medeniyetinin temsilcileri arasında yer alan düşünürler ve müellifler, bu önemli konularda eserler üretmişlerdir. Özellikle el-Cürcanî, Zerkeşî, el-Âlûsî, er-Rummanî, el-Bakıllanî, Ahmed Bedevî ve diğerleri, Kur'an'ın belagatını ve dilini derinlemesine incelemişlerdir. Bu çalışmalar, İslam düşüncesinin zenginliğine ve bu düşüncenin dini metinler üzerindeki etkisine işaret etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'in belagatı, dilbilimi ve anlamı konularındaki bu önemli çalışmalar, İslam dünyasının entelektüel mirasının bir parçasını oluşturur. Bu miras, sadece İslam dünyasında değil, aynı zamanda tüm dünyada dil, iletişim ve düşünce üzerine yapılan çalışmaları etkileyen bir kaynak olarak önemli bir rol oynamıştır. Kur'an-ı Kerim'in belagatının incelenmesi, bu kutsal metnin zenginliğini daha iyi anlamamıza ve İslam medeniyetinin katkılarını daha fazla takdir etmemize yardımcı olur. Bu çalışmalar, İslam düşüncesinin ve kültürünün evrensel boyutta bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu araştırmaların hepsi Kur'ânî suretlerin tahlilinde edebi teorileri tatbiki katkı sağlamıştır. Tabii bu belagatlı tahliller ayetlerin mazmununa uygun

olarak yapılmıştır. Bu noktadan hareketle genel olarak Kur'an sureleri özel olarak da Rahman Suresi'nin sahip olduğu mana ve üslup güzelliği sebebiyle mezkûr araştırmaların kaleme alınıp insan zihninin ürettiği sorulara cevap verilmesi noktasında ilk itici unsur olmuştur.

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu

Rahman Suresi, Kuran-ı Kerim'in 55. Suresi olup belagat ve üslup açısından büyük bir estetik değer taşır. Sözlerinin akıcılığı, ahenkli yapısı ve etkileyici anlatımıyla Rahman Suresi, okuyucuyu derinden etkileyen bir atmosfer yaratır. Sure, Allah'ın sonsuz merhametini ve lütfunu vurgulayan bir anlam taşır. Rahman ismi, Allah'ın rahmetinin derinliğini ve kapsamını ifade ederken, Rahman Suresi bu anlamı belagat ve üslup yönünden muhteşem bir şekilde yansıtır. Belagat açısından, Rahman Suresi şairane bir dil taşır ve insanların duygusal tepkilerini harekete geçirir. Anlatımındaki tekrarlar ve vurgular, surenin etkisini artırır ve okuyucuyu Allah'ın merhametinin büyüklüğüne odaklar. Aynı zamanda, surede kullanılan benzetmeler ve semboller, derin bir etki bırakır ve okuyucunun düşünce dünyasını genişletir. Üslup açısından, Rahman Suresi melodik bir ritme sahiptir. Ayetler arasındaki tekrarlar ve paralellikler, surenin yapısını güçlendirir ve akılda kalıcı bir etki yaratır. Ayrıca, suredeki kısa ve öz ifadeler, anlatımın netliğini ve etkileyiciliğini artırır. Bu estetik unsurlar bir araya geldiğinde, Rahman Suresi güzellik ve derinlik dolu bir okuma deneyimi sunar. Belagat ve üslup, surenin mesajını daha etkili bir şekilde iletmek için kullanılır ve okuyucunun ruhunda derin bir etki bırakır. Sonuç olarak, Rahman Suresi belagat ve üslup açısından büyük bir betimsel estetik taşır. Surenin akıcılığı, ahenkli yapısı ve etkileyici anlatımı, okuyucuyu Allah'ın sonsuz merhametine ve lütfuna odaklar. Rahman Suresi, Kuran-ı Kerim'in büyüleyici bir bölümüdür ve insanları derinden etkileyen güzellik dolu bir metindir. Bu araştırmada surenin bu yönleri ele alınacaktır.

B. Araştırmanın Amacı

Gerek Arap gerekse de Türk araştırmacılar Kur'an ı Kerim'i, belagat üslubunun güzellikleri de dahi olmak üzere birçok farklı üslup yönlerinden incelemişlerdir. Bu araştırmalar içerisinde bahsettiğimiz yönü itibariyle Rahman Suresi'ni kapsamlı surette ele alan Türkçe tez bulunmamaktadır. Tezin hedefi belagat yönlerini, tabirleri, lafızların etkisini, anlamlar çağrıştıran sanatsal sahneleri ve fiil, isim ve harf gibi vasıtalarını hesaba katarak meânî, bedi' ve beyan gibi belagat bağlamındaki vesilelerini tespit

ederek, külli nazım üslubuna, hitap ve tartışma diline, kelimelerin lügavi ve delalet meselelerine dikkatleri çekerek Rahman Suresi'nin güzelliklerini tahlil etmektedir.

C. Önceki Araştırmalar

Türkçe araştırmalar bağlamında Deniz Doğan isimli öğrencinin kaleme aldığı 'Rahman Suresi'ndeki Ayetlerin Tekrarının Hedefleri ve Münasebeti' isimli kısa makaleden başka Rahman Suresine mahsus bir araştırmaya rastlanılmadı.

Arapça araştırmalara gelince tek bir zaviyeden kaleme alınmış bazı araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalardan biri Endi Nur Hediyyetullah isimli araştırmacıya ait 'Rahman Suresinde Lafzi Güzelleştiriciler' isimli tezdır. Keza İnin Saftiri isimli araştırmacının da 'Rahman Suresinde Teşbih Üslupları' başlıklı bir tezi bulunmaktadır. Tevimi Havle isimli araştırmacının da 'Kur'ânî nassın telakki edilmesinde tekrarın etkisi: Rahman Suresi Örneği' başlıklı bir tezi bulunmaktadır.

D. Araştırmanın Önemi

Son zamanlarda, Rahman Suresi'nin farklı yorumları ve bu surenin içeriği hakkındaki teoriler konusundaki araştırmaların sayısında önemli bir artış yaşanmaktadır. Bu araştırmalar, Kur'an'da özel bir yeri olan Rahman Suresi'ni daha iyi anlamak ve bu surenin içeriğini çözümlmek amacıyla gerçekleştirilmektedir. Ancak, bu teorilerin tatbik edilmesi veya pratikte uygulanması nadir görülen bir durumdur. Sonuç olarak Rahman Suresi'nin üzerine yapılan teorik araştırmaların sayısındaki artış, bu surenin özel bir yerini ve önemini yansıtmaktadır. Ancak, bu teorilerin tatbik edilmesi ve pratik yaşamla ilişkilendirilmesi, bu çalışmaların daha fazla etkili ve anlamlı hale gelmesine yardımcı olabilir. Bu tür araştırmalar, İslam düşüncesinin ve inancının derinliğini daha iyi anlamak için önemli bir kaynak oluşturabilir.

E. Araştırmanın Yöntemi

Bu tez, araştırmada yazılı materyalin analiz edildiği nitel araştırmalar arasında yer almaktadır. Doküman incelemesi yöntemi kapsamında, araştırmada incelenen konu ile ilgili olgular hakkında bilgi veren ağırlıklı olarak yazılı kaynaklar belirlenmiş ve bunun

için gerekli bilgiler sağlanmıştır. Araştırma teorik ve uygulama olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Teorik bölüm: Gerekli verilerin toplanması, sınıflandırılması ve karşılaştırılması yöntemine dayandığından bu yöntem betimsel yaklaşıma uygundur.

Uygulama Bölümü: Teorik kısımdan hareketle Rahman Suresi, külli alakaya ulaşmak için tekil ve cüz'i kavramlar arasında ilişki kurularak araştırmada toplanan veriler analiz edilerek ele alınmıştır. Bu yöntem tümevarımcı yaklaşıma uygundur. Buna göre bilgiler, gerektiğinde neden-sonuç ilişkisi ile birlikte yorumlanmıştır. Betimsel analizle sunulan veriler içerik analizi yöntemiyle de ele alınmış ve aynı konu ile ilgili bazı kavramların keşfi yapılmıştır. Araştırmada verilen ayet-i kerimelerin Türkçe meali hususunda DİB Türkçe kur'an mealinden istifade edilmiştir.

Rahman Sûresi'nin Genel Muhtevası

Pek çok tefsirde, Rahman Sûresi'nin Mekke'de nazil olduğu görüşü tercih edilmiştir. Çünkü sûreye Mekkî özellikler hâkim bulunmaktadır. Şöyle ki sûre; insanların ve cinlerin yaratılış mucizesi, Allah'ın huzurunda mükellef tutulan bu iki türün âhiret âlemindeki durumları ve kıyamet sahneleri konu edinmekte, içtimaî ve fikhî konular gibi teşri hükümleri yer almamaktadır. Bu nedenle sûrenin Mekkî formları ağır basmaktadır. Buna ek olarak Hz. Muhammed'den (sav) nakledilen rivayet ve hadisler de sûrenin Mekkî olduğunu ortaya koymaktadır.¹

Rahman Sûresi, Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri olan "Rahmân"² ile başlamakta, İslam'ın anayasasını teşkil eden Kur'ân-ı Kerîm'in bahsiyle "Kur'ân'ı öğretti"³ şeklinde devam etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm, insanın varlığını ve bu hayattaki amacını oluşturmaktadır. İnsanın ruhi gıdası, bela ve musibetler karşısında onu ayakta tutan bir güç, huzur ve umut kaynağıdır. Kur'ân-ı Kerîm, insana hiçbir insanın tarif edemeyeceği manevi ve hissi bir enerji verir. İşte bütün bu duygu ve hisler, Rahman Sûresi'nde bir araya getirilmiştir. Bu sûre, insanın hayatı boyunca aklının ucundan geçirmedeği birçok nimetten bahsederek, ruhların en güzel duyguları ve en yüksek

¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Daru't tunusiyye, 1984, 27/229.

² *Rahman suresi*, 55/1.

³ *Rahman suresi*, 55/2.

anlamları yaşayabilmeleri için birçok manevi ve hissi imge ile karakterizedir. Bu nedenle, bu işaretler, bir tür arzu ve huşu ile insan duygularını harekete geçirmenin bir hatırlatıcısı görevi görmektedir. Örneğin “Yıldızlar ve ağaçlar (Allah'a) boyun eğler”⁴ âyet-i kerîmesi bunların bir var edicisi olduğuna işaret etmektedir. “O yeryüzünü canlıların altına serdi”⁵ ayeti, bütün yaratılanlar için yeryüzünde serilenlerden daha güzel bir şey olmadığına işaret etmektedir. Surenin “Azamet ve kerem sahibi rabbinin zâtı ise bâki kalır”⁶ âyet-i kerîmesiyle ceza ve mükâfat günü, “İyiliğin karşılığı da ancak işte böyle iyiliktir”⁷ ayetiyle de günahkârların hüsrânı ve ihsan sahibi kullarının layık olduğu mükâfat gerçeği ortaya konmaktadır. Devamında “Rabbinin huzurundan korkan kimse için çifte cennet vardır”⁸ buyrularak takva sahibi müminlere bahşedilecek nimetleri bitmek tükenmek bilmeyen ebedi cennet söz konusu edilmektedir. Bu mübarek sure “Azamet ve kerem sahibi rabbinin adı ne yücedir”⁹ âyet-i kerîmesiyle son bulmaktadır.

Rahman Suresi'nin İniş Yeri

Bazı âlim ve müfessirler, Rahman Suresi'nin Medine'de indiği görüşünü benimsemeseler de çoğunluğa göre bu sure Mekke'de nazil olmuştur. Nitekim bu surenin Mekke'de indiğine dair pek çok meşhur rivayet vardır. Örneğin Abdullah İbn Mesud, Kureyş'e bu sureyle meydan okumuştur. Nitekim Kâbe'de bu sureyi yüksek sesle okuduğunda müşrikler onu darp etmişlerdi ki bu oldukça meşhur bir hadisedir.¹⁰ Aynı zamanda Hz. Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâmın, Mekke'de bir hurma ağacı yanında cinlere bu sureyi okuması da söz konusu surenin Mekke'den indiğini gösteren hadislerden biridir.¹¹ Diğer taraftan Hz. Muhammed'in (sav) Kâbe'nin köşesine doğru namaz kılarken müşriklerin Rahman suresindeki *فَيَا أَيُّهَا رَبُّ كُنَّا نَكْتَبُ* âyet-i kerîmesini¹² dinledikleri yönündeki rivayet de bu surenin Mekke'de indiğini kanıtlamaktadır.¹³ Yine Rahman suresindeki ilkeleri inkâr eden müşriklere cevap niteliğinde indiği ifade edilen

⁴ *Rahman suresi*, 55/6.

⁵ *Rahman suresi*, 55/10.

⁶ *Rahman suresi*, 55/27.

⁷ *Rahman suresi*, 55/60.

⁸ *Rahman suresi*, 55/46.

⁹ *Rahman suresi*, 55/78

¹⁰ İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, Beyrut 1385/1966, 6/484.

¹¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*, 17/151.

¹² *Rahman suresi*, 55/13.

¹³ Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'an*, 1/50.

“Rahmân da neymiş! Biz, senin istediğin şeye secde eder miyiz?”¹⁴ âyet-i kerîmesi de konumuzu teşkil eden sûrenin Mekki olduğunu gösteren güçlü deliller arasında yer alır. Zira bu âyet-i kerîmenin yer aldığı Furkan suresi de Mekke’de nazil olmuştur.¹⁵ Aynı şekilde müşriklere cevap olarak inen “Hiç kuşkusuz, “Kesin olarak bunları ona bir insan öğretiyor...”¹⁶ şeklindeki âyet-i kerîmenin de Mekki oluşu, Rahman suresinin Mekke’de indiğini gösteren delillerden biridir.

Sebeb-i Nüzulü

İbn Âşûr, bu surenin “Onlara, ‘Rahmân’a secde edin’ denildiğinde, ‘Rahmân da neymiş! Biz, senin istediğin şeye secde eder miyiz?’ derler ve bu istek onları haktan daha da uzaklaştırır”¹⁷ diyen müşriklere cevap olarak indiğini belirtmiştir. Yine bu surenin, müşriklerin “Kesin olarak bunları ona bir insan öğretiyor”¹⁸ şeklindeki iddialarına de cevap olarak indiği de söylenmiştir. Bu doğrultuda surede, Hz. Muhammed’e (sav) öğretenin Allah Teâlâ olduğu ve müşriklerin bu konudaki temelsiz iddiaları çürütülmüştür. Böylelikle bu ayetler, müşriklerin, “Kur’ân-ı Kerîm, eskilerin masallarındır”, “bunlar kâhin sözleridir”, “bunlar bir şiir veya sihirdir”¹⁹ şeklindeki iddialarına bir cevap olmuştur. Bu hakikatlerin yanı sıra Rahman Suresi’nde, Rahman’ın ismiyle başlayan ilahî hüküm ve O’nun mahlûkata bahşettiği nimetler söz konusu edilmiştir. Ancak bunlar, Rahman Suresi’nin indirilmesinin tek sebebi değildir. Çünkü Kur’an-ı Kerim, bir ümmeti hidayete erdirmek ve hayatlarına nizam vermek için gelmiş bir kitaptır. Bu bağlamda Rahman Suresi, ahlaki ve kanuni bütün külli kaideleri ihtiva etmektedir.²⁰

Surenin Önceki Sure ile Muhteva Açısından Bağlantısı

Rahman Suresi’nden önce yer alan Kamer suresinde; ahiret gününün korkutucu manzaraları, Allah Teâlâ’yı ve dinini yalanlayanların dehşet verici durumları anlatılmaktadır. Örneğin surenin sonunda “Ama asıl vadeleri kıyamet günüdür ve

¹⁴ *Furkan suresi*, 25/60.

¹⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, Daru’t tunusiyye, 1984, 27/229.

¹⁶ *Nahl suresi*, 16/103.

¹⁷ *Furkan suresi*, 25/60.

¹⁸ *Nahl suresi*, 16/103.

¹⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 27/215-216.

²⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 1/50.

kıyamet günü şüphesiz daha dehşetli ve daha acıdır. Şu bir gerçek ki günaha batmış olanlar, doğru yoldan sapmış ve kendilerini -yakmışlardır. O gün yüzüstü ateşe sürüklenirler: “Tadın bakalım cehennem dokunuşunu!”²¹ denilerek inkârcıların, kıyamet günü cezalarını hızla bulacaklarından bahsedilirken Rahman suresinde, kıyamet günü kâinatın başına gelecek değişiklikler anlatılmakta ve bunun oluşturacağı korku ve panik durumuna dair tafsillatla atıfta bulunmaktadır.

Ardından cehennem ve içindeki durumlar, “Günahkârlar simalarından tanınır, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz? Günahkârların yalan söyledikleri cehennem işte bu! Onun ateşi ile kaynar su arasında gidip gelirler.”²² şeklinde ürkütücü bir biçimde anlatmıştır.

Yine Kamer suresinde muttakilere, takvalarından ve salih amellerine mükâfat olarak verilecek lütuflardan bahsedilmekte, “Takvâ sahipleri cennetlerde ve ırmak kenarlarındadır. Doğruluğun hâkim olduğu bir ortamda, gücüne sınır olmayan bir hükümdarın huzurundadırlar.”²³ buyrulurken nail olacakları ihسانlar anlatılmaktadır. Rahman Suresi’nde ise, Allah’tan hakkıyla korkan muttakilere “Rabbinin huzurundan korkan kimse için çifte cennet vardır.”²⁴ buyrulurken iki cennet birden verileceği açıklamakta; bu iki cennette bulunan ırmaklar, akan nehirler ve pek çok meyve tasvir edilerek karşılıklı şekilde izah etmiştir.

Surenin Sonraki Sureyle Muhteva Açısından Bağlantısı

Rahman suresinden sonra tertip ve tasnif olarak Vakıa suresi gelmektedir. Buna bağlı olarak Kamer suresi, genel muhtevası itibariyle Rahman suresine yakındır. Zira her iki surede de inkârcılar bahis mevzu edilmektedir. Ancak Vakıa suresinde bunlarla alakalı daha çok detay verilmiştir. Sanki her iki sure de, az detaydan çok detaya doğru sıralanmış bir içerik ihtiva etmektedir.

²¹ *Kamer suresi*, 54/46-47-48.

²² *Rahman suresi*, 55/41-42-43-44.

²³ *Kamer suresi*, 54/54-55.

²⁴ *Rahman suresi*, 55/46.

Seyyid Kutub'un²⁵ (1906-1966) da ifade ettiği gibi, Vakıa Suresi'nde cennet ashabının iki büyük gruba ayrıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki "mukarrebîn" olarak ifade edilirken ikincisi "ashâbü'l-yemîn" şeklinde tabir edilmiştir. Bu iki gruptan her birine surede belirtildiği üzere pek çok nimet bahşedilmiştir. İşte Rahman Suresi'nde "Rabbinin huzurundan korkan kimse için çifte cennet vardır" âyet-i kerîmesiyle bu iki cennetlik grubun nitelikleri açıklanmıştır. Vakıa suresinde, "İyilik ve hayırda önde olanlar; işte onlar nimetlerle dolu cennetlerde Allah'a en yakın olanlardır"²⁶ ayetlerinde yüksek makam sahibi olan grup, Rahman suresindeki "Bu ikisinden başka iki cennet daha vardır"²⁷ ayetin açıklaması olarak belirtildiğini görüyoruz.²⁸ Bütün bunlarla birlikte bu gruplar art arda gelmiştir. Burada önceki iki cennetten sonra "ashâbü'l-yemîn" in zikredilmesi dikkat çekicidir.

Âlûsî (ö. 1270/1854), Rahman ve Vakıa Suresi hakkında, her iki surenin de birbirine eş olduğunu, ikisinde de cennet, cehennem ve kıyametin bir tasviri bulunduğunu söylemiş ve Vakıa Suresi, kendinden önceki surede belirtilen günahkârlara verilecek azabı ve müminlere verilecek olan nimetlerden bahsettiğini belirtmektedir.²⁹ Ayrıca Allah Teâlâ, müminlerin iki cennetini diğer müminlerin cennetinden ayırmıştır. Böylelikle surenin başında bahsedilen ashâbü'l-meymene, ashâbü'l-meş'eme ve sabikun'dan anlaşıldığı üzere Allah Teâlâ, insanları kâfir, mümin ve takva sahibi mümin olarak ayırmıştır. Bazı büyükler, Allah Teâlâ'nın, "Büyük olay gerçekleştiği zaman"³⁰ ve "Gök yarılıp"³¹ ayetlerindeki bağlama bakmanın daha faydalı olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca bu iki sureye bakıldığında Rahman Suresi'nde göğün yarılmasıyla ilgili, Vakıa Suresi'nde ise yerin sarsılmasıyla ilgili bir kısım bulunmaktadır. Sanki bu iki sure birbirine eklenmiş tek bir sure gibi olduğu dikkat çekicidir. Bu sıranın aksine, Vakıa Suresi'nin sonunda anlatılanları başında, son kısmında da gene Vakıa Suresi'nin başında anlatılanları zikretmiştir. Rahman Suresi, Kur'ân-ı Kerîm ile bahsiyle başladıktan sonra sırasıyla güneş ve ay, bitkiler, insan ve cinlerin yaratılışından bahsetmektedir. Daha sonra kıyamet gününün, cehennemin

²⁵ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 15, 1988, s.1426.

²⁶ *Vakıa suresi*, 56/10-11-12.

²⁷ *Rahman suresi*, 55/62.

²⁸ Seyyid b. Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, Darü's şuruk, 15. baskı, 1988, s.1426.

²⁹ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 14/128.

³⁰ *Vakıa suresi*, 56/1.

³¹ *Rahman suresi*, 55/37.

tasvirinden; sonra sırasıyla insanın, bitkilerin, suyun ve ateşin yaratılışından bahsedilmiştir. Bunlardan sonra ise yıldızlar anlatılmıştır. Bunlardan sonra mizan anılmıştır. Bu iki surenin bütününe bakıldığında bir karşılaştırma ve önceki sorulara verilmiş cevabı içeriyor gibidir.

Kur'an'daki Tertibi:

Rahman Suresi, Hz. Osman'ın Mushaf'ında 55. Sırada yer almaktadır. Bundan sonra Vakıa Suresi gelmektedir. Fakat nüzul sırasına göre beşinci suredir. İbn Mesut'un Mushaf'ının ilk bölümünde nüzul sırasına göre Zariyat, Tur, Necm ve Kamer surelerinden sonra Rahman Suresi vardır.³²

Rahman Suresindeki Ayet ve Kelime Sayısı:

Basra ekolüne göre Rahman Suresi'nde ayet sayısı 76, Mekke-Medine ekolüne göre 77, Şam ve Kûfe ekolüne göre ise 78'dir.³³ Kelime sayısı 351'dir.

Rahman Suresinin Fazileti:

Rahman Sûresi'nin fazileti ile ilgili rivayet edildiğine göre şair sahâbî Kays b. Âsım (ö. 47/667) şöyle anlatıyor: “Resûlullah'a ‘Ya Resûlullah! Sana indirilen Kur'ân âyetlerinden bana oku.’ dedim. O da bana Rahman Sûresi'ni okudu. Ben o süreyi dinleyince şöyle dedim: ‘Vallahi bunda bir başka güzellik, üzerinde bir tatlılık ve çekicilik vardır. Altı bereketli, üstü meyvalıdır ve mümkün değil bunu beşer söyleyemez.’ Sonra da Kelime-î Şehadeti getirerek İslâm'a girdim.”³⁴

Hz Ali'den (ra) gelen rivayete göre, Hz. Muhammed'in (sav), “her şeyin gelini vardır, Kuran'ın gelini Rahman Suresi'dir” buyurmuştur.³⁵ Zahir anlamına göre, her türün onu süsleyen bir parçası vardır. Araplar “devenin gelinleri onun kıymetli

³² Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-meşânî*, Beyrut, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1, 1415, 15/197.

³³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 27/215.

³⁴ Muhammed bin Abdullah en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn*, Mustafa Ata, Beyrut, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1, 1411-1999, 4/351.

³⁵ Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 15/17.

olanlarıdır” derler. Çünkü gelin, herkes tarafından hizmet edilir, övülür, süslenir, korunur ve gözetilir.³⁶

Rahman Suresi için gelin veya süs benzetmesi, ayetlerde cennetteki nimetlerden bahsedilmesi sebebiyledir. Yüce Allah Teâlâ, “Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?”³⁷ ayetini indirmiş ve cennette saadet, zevk, zenginlik ve bolluk içinde olunacağından yani cennetin süslerinden bahsetmiştir. Surede sayılan nimetler gelinin süsünü hatırlatmaktadır.³⁸ Kendinde bulundurduğu özelliklerinden dolayı makul bir benzetmedir.

Rahman Suresi'nin faziletleri arasında, Allah Teâlâ'nın kullarına bahşettiği büyük ve yüce nimetleri de zikredilmektedir. Bu nimetlerin en yücüsü “Kuran ilmi”dir.³⁹ Bunu takiben de Allah Teâlâ: o insanı yarattı⁴⁰ ayetinde buyurduğu gibi yaratılış nimetini zikretmiştir. İnsanı diğer mahlûkata nazaran üstün kılan ve yaratılış amacını anlamasını sağlayan beyan, anlama nimetidir.⁴¹ Bu açıdan Allah Teâlâ bu sureye, muhtevasına uygun olarak “Rahman”⁴² ismi ile başlaması sureyi diğerlerinden ayırmıştır. Otuz bir kez belîğ şekilde, Allah Teâlâ'nın kullarına bahşettiği nimetlerini yüceltme, minnet ve hatırlatmak için belîğ bir Arapçayla tekrar edilmiştir.⁴³

Hz. Muhammed'in (sav), “kim Rahman suresini okursa Allah Teâlâ'nın verdiği nimetlerin şükürünü yerine getirmiş olur”⁴⁴ hadisi bu surenin fazileti arasında saymak yerinde olacaktır.

³⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 27/227.

³⁷ *Rahman suresi*, 55/13.

³⁸ İbn Aşur, *et-tahrîr ve't-tenvîr*, 27/214.

³⁹ *Rahman suresi*, 55/2.

⁴⁰ *Rahman suresi*, 55/3.

⁴¹ *Rahman suresi*, 55/4.

⁴² *Rahman suresi*, 55/1.

⁴³ İbn Aşur, *et-tahrîr ve't-tenvîr*, 27/229.

⁴⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an haqâ'iki ğavâmi'it-tenzîl ve 'uyûni'l-eķâvîl fî vücûhi't-te'vîl*, Beyrut, Darü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 3, 1407, 4/454

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KUR'ÂN-I KERİM'DE SANATSAL SÛRET

1.1. Edebi Sûret

Arapça sûret kelimesinin karşılığı olan ve sözlükte “şekil, biçim, benzer ve örnek” anlamına gelen sûret kelimesi, zihinde tasarlanan şey, genel görünüş, imge ve imaj anlamına gelmektedir.⁴⁵

Sûret kavramı, edebiyatçıların ilgisini çeken ve odak noktalarını oluşturan çok yönlü bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Çünkü sûret; Kur'ân-ı Kerîm'in erişilmez üstünlüğü (i'câz), estetik, felsefe vs. birçok bilim dalıyla irtibatlıdır. Bu irtibat, sanatsal sûret veya imge kavramının kapsamlılığını güçlendirmiştir. Bu önemden dolayı, söz konusu imgeyi incelemek ve tanımlamak üzere birkaç ekol ve eğilim ortaya çıkmıştır. Eskiden Araplar, sanatsal imge kavramından uzak değillerdi. Şiirle tanış olduklarından beri bu terimi çok yakından tanıyorlardı. Zira imgenin bulunmadığı bir şiir yok denilecek kadar azdı. Bu nedenle eleştirmenler ve araştırmacılar, imgeyi çeşitli alanlarda incelemeye odaklandılar. İmge; görsel imgeler, ruh halini ifade eden imgeler, fotoğraflar ve televizyon gibi türlerine göre farklı farklıdır.

Edebi sûret, çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bu çerçevede kullanıldığı sanata ve atfedildiği edebi türe göre şiirsel, edebi, retorik, grafik ve sanatsal bir kavram olarak nitelendirilmiştir. Eğer söz konusu imge şiirde kullanılmış ise şiirsel, genel anlamda edebi; belagat temelli ise beyânî ve retorik; diğer edebi sanatlara çerçevesinde ise sanatsaldır.⁴⁶ Ancak edebi bir çalışma dâhilinde bakarsak tasvirin statik değil, daha çok sözcükler ve dilsel yapılar aracılığıyla duyguya ve düşünceye bağlı yeni öğeler ürettiğini ve bu anlamlardan edebi imgenin oluştuğunu görürüz.

Ahmed el-Şayeb, edebi imgelere iki farklı anlam yüklemektedir. İlk anlamı, nesir ve şiir gibi yazı türlerinde bulunan öyküleme ve tiyatro gibi dramatik öğeleri

⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “ “şvr” md.

⁴⁶ Çanım İbrahim b. Abdurrahman, *es-Suretü'l Fenniyye Fi Şi'ri'l Arabi Misal ve Nakd*, Şirketü'l Arabiyye, 1/18.

içermektedir. İkinci anlam ise dili ve hayal gücünü kullanarak fikirleri ve duyguları ifade etme amacını taşımaktadır.⁴⁷

Felsefede imge kavramına, pek çok anlam vermişlerdir. “Bir şeye ait özel bir form, bir şeyin tasviri, fiille gerçekleşen şeydir. Aynı zamanda şekillerin tertibi, terkibi veya birbirine olan uyumu şeklinde tanımlanır. İmge kuramı, olguların, nesnelere birer tasvir olduğunu savunan bir kuramdır. Böylece imge en uygun şekilde yerini alır ve öğeleri de onun peşi sıra kapsamına girerler bu sayede bir şeyin formu olan bir bütünü oluştururlar.⁴⁸

1.1.1. Sûretin Dil ve Terim Anlamı

Cevheri (ö. 400/1009’dan önce)’ye göre sûret kelimesi Arapça’da “صورة” şeklindedir. Buna göre betimlenen sûret, bir şeyi, bir olayı ya da bir durumu söz ya da yazıyla betimleme işidir. Bu, ayrıntılı bir şekilde görsel veya duyuşsal özelliklerini anlatmak, okuyucuya zihinsel bir imgeler dizisi sunmak anlamına gelir.⁴⁹

İbnü’l Esir, sûret kelimesinin Araplarda bir şeyin görünüşü, hakiki manası, varlığı ve özelliği anlamına geldiğini söylemiştir. Örneğin “صورة الفعل كذا وكذا” cümlesinde yer alan “sûret/صورة” cümlesi, “bir şeyin varlığı, sureti yani özelliğini anlatmaktadır.⁵⁰ Bu cümlelerdeki örneklere dayanarak, Hz. Muhammed’in (sav) hadisinin “yüce ve azim rabbim bu gece en güzel surettedir” şeklinde açıklama yapılabilir.⁵¹ Yani Allah ona en güzel sıfatlarla gelmiştir. Bu sebeple suret kelimesinin anlamı bir şeyin hakikatini, varlığını ve özelliklerini anlatmaktır.

Terim olarak ise imge, sûret ve tasvir arasındaki ilişki anlamında kullanılmaktadır. Bu durum fikirden doğmaktadır. Fakat tasvir hem fikir hem dil hem de konuşma

⁴⁷ Ahmed el-Şayeb, *Usulü’n Nakdi’l Edebi*, Mektebetü’n Nahdatü’n Nakdiyye, 10, 1993, s.69.

⁴⁸ Abdulmünim el-Hanefi, *el-Muceem eş-Şamil li’l Mustalahatü’l Felsefeti*, Mektebetü’l Medbuli, 3. Kahire, 2000, s.376.

⁴⁹ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü’l-luğa ve şihâhu’l-‘Arabiyye*, Ahmed Ata, Dârü’l İlmi li’l Melayin, Beyrut, 4, 1407-1987, 2/716-717.

⁵⁰ İbn Manzûr, Muhammed bin Mükrim, *Lisânü’l-‘Arab*, Darü’sadır, Beyrut, 3, 1414, 4/473.

⁵¹ Tirmizi, Ebi İsa Muhammed bin İsa, *Sünen-i Tirmizi*, tercüme: Ahmed Muhammed Şakir, Darü İhyâü’t-Türasi’l Arabi, Beyrut, 2, 1395-1975; 5/336.

aracılığıyla oluşmaktadır. Tasvir, bir şeyi sanatsal şekilde ortaya koymak demektir.⁵² Sanatsal şekil, zihinde oluşan hisleri harekete geçirmek ve bunu dil ile ifade etmektir.

İmge, oluşan hislere göre görsel, işitsel, zihinsel ve dokunsal olarak ayrılmıştır. Bu her zaman zihinsel olacağını göstermez ruh dünyasıyla da ilgili olabilir.⁵³ İmgenin tamamen fikri ve ruhsal imgelere dayandırılmayacağı gibi sanatsal imge, fikri, duygusal ve dilsel bağlantıları, eksiklik ve noksanlıklardan uzak bir mükemmelliğe sahip olan görsel sembolik araçları kapsamı gerekmektedir.⁵⁴

Arapçada “sanat” kelimesinin karşılığı olan “fen” kelimesi, dilde sanatsal her türlü anlam ve delaleti kapsayan bir kelimedir.⁵⁵ İstilah olarak fen, bir meslek veya sanatla ilgili özel kuralların bütünü, ilmî nazariyeleri vasıtalarla uygulama, akli ve kalbi etkileyecek şekilde bir duygu ve düşüncüyü ifade etme çabasıdır. Kendisinde bulundurduğu en önemli şey çeşitliliğidir. Bu yüzden pek çok farklı anlamda kullanıldığını bulmaktayız. Örneğin;

- Çeşidin çokluğunu anlatmak için: “sanatçı adam” yani sanatsal bakış açısına sahip kişi.
- “Adam sanat yaptı” yani elindeki sanatı gösterdi.
- “Konuşma bir sanattır” cümlesinde sanat ile kastedilen yöntemler ve üsluplardır.

Buradan hareketle fenni/sanatsal suret, özel ifade araçlarından biridir diyebiliriz. Son tahlilde bir şeyin hakikatini pek çok sanatsal yolla ifade edebiliriz. Bunlar fikirlerin bir şekilde hayal gücü ve duygusal betimleme yoluyla ortaya konmasına bağlıdır. Bu betimlemeler, alıcının üzerinde fikirsel ve duygusal etki yaratmaktadır. Tabi sanatsal tasvir sadece istiare, mecaz veya kinaye üzerine kurulu değil tasviri şekillendiren bütün sanatsal unsurlara da bağlıdır. Sanatsal tasvir edebi metinler içinde oluşum ve unsurlarıyla birlikte estetiği de öne çıkarmaktadır. Böylelikle alıcı, edebi metni diğerlerinden ayırt edebilmektedir.

⁵² Humani, *es-Suretü ve't-Tasvir er-Risale*, cilt:2, sayı:74, 24 Eylül 2934, s. 31.

⁵³ Abdusselam er-Rağib, *Vazifetü's Sureti'l Fenniyye Fi'l Kur'âni'l Kerîm*, Halep, Mektebetü Fussilet li'Dirasati ve't Tercemet, ve'n Neşr, 1,1422-2001, s.9.

⁵⁴ Abdulkadir er-Rabbani, *es-Suretü'l Fenniyye fi Şi'ru Ebu Temmam*, el-Müessesetü'l Arabiyyetü li'ddirasati ve'n Neşr ve't Tevzi', Beyrut, 1,1999, s. 59.

⁵⁵ Ali bin Hasan el-Hanei, *el-Müncedü Fi'l Lugati*, Ahmed Muhtar Ömer, Kahire, Alemü'l Kütüb, 2, 1988, 1/297.

İmgenin bir grup edebi unsurla örtüşmesi göz önüne alındığında, hayal gücü, imgenin oluşumunda en önemli unsur olarak kabul edilir. Burada bu ilişkiyi tanımlamak gerekmektedir:

1.1.2. Sûretin Hayal Gücü ile İlişkisi

Hayal gücü genel itibariyle sûretin, özel itibariyle belagatın özü sayılır. Hayal gücü olmadan yapılan bir resim, sadece besleyici entelektüel gücü barındırmadığı için soğuk ve katı bir tasvir olur. Nitekim insani duygu ve hislerin iştirak ettiği psikolojik güdüler, resmi yaratıcı ve etkili bir şekilde çizmeyi sağlar. Bundan kaynaklı olarak, “hayal gücü, imgeyi incelemeye başlamak için gerekli bir giriştir.”⁵⁶

Hayali tasvirle sadece görünen gerçekliğin dünyasından ilham aldığımız görsel bir süreci kastetmiyoruz. Hayali tasvirin ortaya çıkmasında yer alan, özelliklerinin şekillenmesine katkıda bulunan farklı hissi dünyalar vardır. Bu katkı sayesinde imge,⁵⁷ “bilinci ve bilinçaltını kontrol etme, bu dünyaları duyu, sezgi, akıl ve vizyonla algılanabilir hale getirme sürecini” oluşturur.⁵⁸ Bu da edebi imgeye Kur'an estetiğinin kapsadığı değeri ve gücü vermektedir.

Bu etkileşim, edebi imgenin oluşmasında teşvik ve değer olmak üzere iki önemli unsur ortaya çıkarır. Çünkü her edebi imge bir motifle oluşur ve bir değer sahibi olur.⁵⁹ Bu sayede bu etkileşim, imgenin formüle edilmesi hedefine ulaşılmasını sağlamaktadır.

İngesel unsur, edebi metindeki genel bağlamı ve dilsel yapıları şekillendirmede önemli unsurlardan biridir. Çünkü imge, durağan değil, daha çok anlam bağlamında sözcükler ve yapılar aracılığıyla yeni imgeler üreten bir yapıdır. Buradan hareketle imgesel unsur, edebiyattaki dilsel terkiplerin niceliğini anlamak için gereklidir.

İmge kavramı, diğer edebi kavramlarla bir araya gelerek geniş bir alanda kullanılmıştır. Bu noktadan itibaren, imgelemelerin bağlamsal görünümü ve eleştirel

⁵⁶ Büşra Musa Salih, *Suretü's Şi'riyye Fi'n Nakdi'l Arabi'l Hadis*, el-Merkezü's Sekafi'l Arabi.

⁵⁷ Sasin Simon Assaf, *es-Suretü ve emezicüha Fi İbda' Ebu Navvas*, el-Müessesetü'l Camiatü li'ddirasati ve'n Neşr, Lübnan, 1, 1982, s.20.

⁵⁸ Abdulkadir er-Rabbani, *es-Suretü'l Fenniyye fi Şi'ru Ebu Temmam*, s.61.

⁵⁹ Jonathan Clare, *Medhal İla'n Nazariyyeti'l Edebiyye*, tercüme: Mustafa Bayoumi Abdüsselam, el-Meclisü'l a'la es-Sekafe,1,2003, s.102.

yaklaşımı önem kazanmış, yansıtma, temsil ve ifade gibi kavramlar yaygın hale gelmiştir. Tüm bunlar, imgelerin içsel durumlarından kaynaklanan özel bir sonuçtur. Ancak, bu durum, edebi ve sanatsal estetiği anlamak için teorik sonuçların üstünlüğünü değil, daha çok kontrolü zor ve karmaşıklık seviyesi yüksek bir ölçüt olarak kabul edilmektedir.⁶⁰

İmge kavramına eleştirmenlerden üslup açısından çift yönlü imgeye “musavvir” diyenler de vardır. Bazıları imge ismiyle sanatın kendisini kastetmektedirler. Bunların haricinde imgeyi, birbirinden uzak iki alana ait özdeşlik veya benzerlik şeklinde tanımlamamız gerekmektedir. Diğer yandan imge diyebileceğimiz iki taraf arasındaki benzerliğe dayanan teşbih, mecaz, temsil, sembol gibi ve iki tarafı da bir bağ ile birleştiren metonimi ve metaforun güzelliklerini de saymamız gerekmektedir. Buna göre ekoller iki gruba ayrılmıştır:

- **Birinci Ekol**

İmge, belagatin teşbih, istiare, kinaye, mecaz gibi biçimleri ve kalıplarıyla sınırlı değildir. Bu kavram, retorik betimlemek için kullanılan imgeleri ifade etmekle sınırlı değildir. Modern anlamda bir imge, herhangi bir mecaz içermeyen bir ifade biçimini temsil edebilir. Bu nedenle, bu ifadeler gerçek anlam taşırken aynı zamanda zengin bir hayal gücünü de besleyebilir. Bu durum, artık çeşitliliği açıklamak ve onları çağdaş edebi terimlere dönüştürmeye çalışan eski kalıpların kısıtlayıcı sınırlarını aşan yeni türlerin ortaya çıkmaya başladığını göstermektedir.

- **İkinci Ekol**

İmge kavramı üzerine yapılan incelemeler, beyan, bedi’, meânî, aruz, kafiye, anlatım gibi sanat araçlarının bu alandaki tüm ifade biçimlerini kapsadığını göstermiştir. Bu bağlamda, tasvir kavramına da yeni bir bakış açısı getirilmiştir.⁶¹ Tasvir artık dilin sınırlarının ötesine geçerek estetik bir boyut kazanmıştır. Şiirler, artık sadece yazıldığı dilin sınırlarında değil, aynı zamanda görsel sanatların estetik özelliklerini taşıma

⁶⁰ Mevdelli Şerafeddin, *es-Suretü ve’n Nev’u ve’l Mütehayyül es-Sekafi Kıraat Fi Nemuzeceyn Nakdeyn*, Mecelle Nizva, sayı:36 Ekim 2003, s.103.

⁶¹ Muhamed el-Veli, *es-Suretü’ş-Şi’ri’yye Fi’l Hitabi’l Belaği ve’n Nakdi*, el-Merkezü’s Sekafi e-Arabi, Beyrut, 1, 1999, s.10.

potansiyeline sahiptir. Bu nedenle, estetik kaygı taşıyan tasvirin farklı biçimleri arasında bir ayırım yapmak gerekmektedir.⁶² Bu bağlamda, belagat veya edebi dil, tam anlamıyla tanımlanmadan önce, biçimin görsel sanatla yakından ilişkili olduğu sonucuna varabiliriz.

1.1.3. Kur'ân'a Özgü Sûret Kavramı

Ulema ve çağdaş âlimlerin Kur'âni tasvir kavramı hakkındaki görüşlerine bakmadan önce, Kur'ân-ı Kerîm'deki sûret (tasvir) kelimesini ve bu kelimenin hangi şekillerde geldiğini açıklamamız gerekir. Bu kavram Kur'ân-ı Kerîm'de altı farklı şekilde gelmiştir.⁶³ Ayette verileceği gibi mazi ve cem'i şeklinde geçmektedir: وَصَوَّرَكُمْ وَأَحْسَنَ صُورَكُمْ “...size şekil veren, şeklinizi de güzel yapan...”⁶⁴

Sadece mazi çekimiyle olan ise: وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ “Andolsun sizi yarattık; sonra size şekil verdik;” ayetidir.⁶⁵

Muzari çekimiyle geldiği ayet: هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ “Sizi rahimlerde dilediği gibi şekillendiren O'dur”⁶⁶ ayetidir.

İsm-i fail çekimiyle: هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ “O, takdir ettiği gibi yaratan, canlıları örneği olmadan var eden, biçim ve özellik veren Allah'tır”⁶⁷ ayetinde gelmiştir.

Müfred çekimle gelen: يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا عَزَمَكُمُ الْكَرِيمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّنْ نَّعْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ “Ey insan! Yüce rabbin hakkında seni yanıltıp aldatan ne oldu? O rabbin ki seni yarattı, seni insan olarak şekillendirdi ve seni dengeledi” ayetidir.⁶⁸

Müfessirlerin çoğuna göre “sûret” kelimesi “şekil” anlamına gelmektedir. “...size şekil veren (suret), şeklinizi de güzel yapan...” ayeti hakkında İbn Kesir: “yani siz, en güzel şekilde yaratıldınız” şeklinde tefsir etmiştir.⁶⁹

⁶² Salah Fadl, *Kıraatü's Surati ve Suretü'l Kıraat*, Darü's Şuruk, Mısır, 1,1997, s.5.

⁶³ Abdusselam er-Rağib, *Vazifetü's Sureti'l Fenniyye Fi'l Kur'âni'l Kerîm*, s.19.

⁶⁴ *Mümin suresi*, 40/64.

⁶⁵ *A'raf suresi*, 7/11.

⁶⁶ *Al-i İmran suresi*, 3/6.

⁶⁷ *Haşr suresi*, 59/24.

⁶⁸ *İnfitar suresi*, 82/6-7.

Kurtubî, “sizi en güzel surette yarattı” şeklindeki tefsiri tercih etmiştir.⁷⁰

Zemahşerî, Allah Teâlâ'nın insanı diğer mahlûkattan ayıran bir biçimle yarattığını söylemektedir.⁷¹

Dr. Ahmed er-Râgıb, “bu müfessirlere göre tasvirle insanın manevi tarafı kastedilmez” demiştir. Oysa tasvir kavramının Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımlarını incelediğimizde diğer yaratılanlardan farklı olarak insanın yaradılışının ve oluşumunun Allah Teâlâ'dan kendisine olan bir nimet olarak kullanıldığını görüyoruz. Bu farklılık şekle göre değil akıl, idrak ve şuur farklılığıdır. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerîm'deki tasvir kavramı kullanımını hem biçim hem de içerik anlamını kapsayacak şekilde genişletebiliriz.⁷²

Bu kavram Kur'ân-ı Kerîm'deki diğer kavramlarla ilintilidir. Müşrikler sığırlar gibidir çünkü onlar görünüşte Âdemoğlu olsalar da insan olma yani idrak ve düşünme vasıflarını kaybetmişlerdir. Fakat görüldüğü gibi müfessirler, suret kelimesinin tefsirini, Arapların fasih olarak kullandıkları anlamlardan hareketle yapmışlardır. Sözlüklere şekil ve form gibi anlamlarla yerleştirmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de de bu anlamlarla hem akıl hem de içsel olan şey kastedilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de bunlara delil olacak ayetler de vardır.

Buradan hareketle, Kur'ânî tasvir/imge, bir yandan ikna edici çıkarıma dayanan edebi üslubun, öte yandan belagat sembollerinin estetik gücü ve bunların insan üzerindeki etkisi nedeniyle ruhun derinliklerine işleyen belağî incelemelerin en güçlüsüdür diyebiliriz. Şiirsel ahenge ve duygusal etkiye dayanan şiirden farklı olarak, bu göstergelerin tümü, Kur'anî imge araştırmacılarının dikkatini çekmektedir. Günümüz eleştirmenler, Kur'ânî tasvir kavramını onun bazı ayet ve surelerde geçtiği durumları incelemişler ve şiirsel tasviri Kur'ânî imge kavramından daha da geniş bir alana taşımışlardır. Bu inceleme sonucunda buldukları sonuç sadece şiirle sınırlıydı.

⁶⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1, 1419, 4/391.

⁷⁰ Kurtubi, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 15/328.

⁷¹ Zemahşeri, *Keşşaf*, 3/435.

⁷² Er-Râğıb Ahmed, *Vazifetü's Sureti'l Fenniyye Fi'l Kur'âni'l Kerîm*, s.20.

Kur'ânî imge, âlimlerin tanımlamalarıyla sınırlı kalmamalı aksine önemli konulara ışık tutacak şekilde araştırılmalı ve genişletilmelidir. Bu açıdan kıraat ve araştırmalardaki geleneksel bakışın ötesine geçerek bu alanın temellerini atan Abdülkâhir el-Cürçânî gibi İslam âlimlerinin en önemli görüşlerini ve Kur'an-ı Kerim'deki sanatsal imge incelemesini genel biçimiyle sunmaya çalışacağım. Kur'ânî imgeyi sunmanın yanı sıra Kur'ân-ı Kerîm'deki sanatsal imgenin açıklanmasına katkı sağlayan Seyyid Kutub'un da bakış açısını anlatmaya çalışacağım.

1.2. Kur'anî Sûret Kavramının Gelişimi

Kur'ânî imge, özellikle asru'l imam Abdülkahir el-Cürçani'den günümüze kadar olan süreçte dilbilimciler ve belagat alimleri tarafından tasvir teriminin yeniliğine rağmen, çeşitli teknik yönlerden dikkat çekilmiştir. Bu görüş ve inceleme merhalelerini aşağıdaki sırayla araştırmak gerekir:

1.2.1. Klasik Dönem Bilginlere Göre Kur'anî Sûret

Eski belagatçıların çalışmaları Kuran ayetlerini açıklamakla sınırlı olduğundan dolayı ilk Kur'an çalışmaları belirli bir yöne odaklanmıştır. Ebu Ubeyde Meczû'l Kuran adlı eserinde şerh ve tavzih üzerinde durmuştur.

Kitap, el-Fadl bin er-Rebi'in yazarlarından birinin Ebu Ubeyde'ye "Tomurcukları sanki şeytanların başları gibidir"⁷³ ayeti hakkında "vaad ve vaîdin gerçekleşeceği bilinmiyor mu?" diye anlamını soran İbrahim bin İsmail'i anlatmaktadır. Ebu Ubeyde burada: 'Arapların sözünü ancak Araplar açıklayabilir. İmru'l Kays'ın, "beni öldürecek mi? Ben hayalet gibi yatağında uzanmışken"⁷⁴ şiirini duymadın mı? Araplar hiçbir zaman hayalet görmediler. Fakat onları korkutan veya onlara düşman olan bu hayalet neydi?' şeklinde cevaplamıştır.

Daha sonra Ebu Ubeyde mecazû'l Kuran hakkında bir kitap yazmaya karar verdi. Bu kitabı⁷⁵ ortaya çıkardı ve belagatçıların, bu kavramın hakiki anlamını karşılayan

⁷³ *Saffat suresi*, 37/65.

⁷⁴ İmru'l Kays, b. el-Münzir el-Kindî, *Divanu İmru'l Kays*, Abdurrahman Mustavi, Beyrut, Daru'l Marife, 3, 1425-2004, 1/137.

⁷⁵ Şemseddin Amet bin Ahmed Halkan, *Vefiyatü'l A'yan ve Ebnei'z Zaman*, İhsan Abbas, Beyrut, Daru Sadiri't Tab', 1,1994, 5/236.

değil kastedilen anlamını aktarmak için Kur'ân-ı Kerîm'i anlamaya, açıklamaya dayanan sonraki dönemlere aktarılan en güzel eserlerden biri olmuştur.⁷⁶

Meânî'l Kuran'da el-Ferra'nın kıraate ve lafzi terkiplere önem vermesinden kaynaklı olarak bazı beyani işaretlere ve teşbih, kinaye gibi belaği üsluplarla birlikte mecazî'l Kuran'ın dilsel yönüne dikkat çektiğini görüyoruz. Arapçada kinaye, bir ismi kastederken onu, mana ve sayı gibi özellikleriyle anlatmaktır.⁷⁷

وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ

“Ve biz, kuşkusuz Allah'ı tesbih ederiz”⁷⁸

ayeti delil olarak gösterilmiştir. Ayette geçen الْمُسَبِّحُونَ “Allah'ı tesbih ederiz” ibaresiyle المصلون “namaz kılarız” anlamı kinaye olunmuştur. “Namaz kılarız” lafzındaki kinaye, meleklerin Allah'a ibadet etmelerini kastederek “Allah'ı tesbih ederiz” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Çoğunlukla camiide saf olarak namaz kılan insanların durumu, saf saf olmuş melekler gibi tarif edilmektedir. İmge açısından Allah Teâlâ'dan haşyet duyup namaz kılan toplulukların psikolojik hallerini anlatmak için daha etkili olduğu görülmektedir.

Câhiz (ö. 255/868), belagatın kalitesiyle ilgili bir konuşmada tasvir fikri hakkında konuşmuş ve: “meânî ilmi acem, Arap ve bedevilerin bildiği anlamlar üzerinden şekillenmiştir. Ancak tasvirin durumu, veznin belirlenmesi, telaffuzun estetiği, mahrecin kolaylığı ve yazıldığı güzel durması ile ilgilidir. Nitekim şiir tasvirin bir örneği ve dışavurumudur⁷⁹” demiştir.

İbn Kuteybe (276), bu görüşe katılmakla birlikte mecaz, istiare, hazf ve istiarenin tasvirdeki rolünü açıklayan konularla ilgili bölümler kaleme almıştır.

يَوْمَ يُكْتَفَىٰ عَنْ سَاقٍ

⁷⁶ Ma'Mer B. Müsennâ, *Ebu Ubeyde Ma'mer bin el-Metni el Basri*, Mektebetü'l Hancı, 2, 1381, 1/8.

⁷⁷ El-Ferra, Yahyâ b. Ziyâd, *Me'âni'l-Kur'ân*, Ahmed Yusuf Necati, Darü'l Mısriyye li't Telif, ve't Terceme, Mısır, 1, 2/395.

⁷⁸ *Saffat suresi*, 37/166.

⁷⁹ El-Cahiz, Amr b. Bahr, *Kitâbü'l-Hayevân*, Abdüsselam Harun, Kahire, Mektebetü'l Hnacı, 2, 1424, 3/131-132.

“O büyük korku ve dehşet günü...”⁸⁰

ayetinde geçen سَاقٍ kelimesi, bir durumun şiddetli olmasını anlatır.⁸¹ O günün dehşeti, yaşanacak sıkıntılar ve zorluklar gibi korkutucu olayları belirtmek için سَاقٍ kelimesiyle istiare yapılmıştır. İbn Kuteybe kinaye gibi önemli konuları yazmakla birlikte bu konudaki çelişki ve ihtilafları da yazmıştır.

Rummani (ö. 384/994), en-Nüket fi i‘câzi’l-Ķur‘ân adlı kitabında diğer konularda değindiği belagatın i‘cazı üzerinde durmuştur. İstiare, teşbih gibi Kur‘ân-ı mübîn tasvirlerini ele almış, telaffuz ve onun işitilmesindeki letafeti, estetiği, bunun yollarını ve insan ruhunda karşılık gelen mananın kullanımını açıklamıştır.⁸²

Ebu Hilal el-Askeri,

وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ

Bir zamanlar İsrâiloğulları’nın üzerine dağı bir gölgelik gibi kaldırdık”⁸³ ayetinde teşbih bildiren görsel tasvire daha çok dikkat çekip, “müşebbeh ve müşebbeh bih’teki birleşik anlam, tasvirin kullanımıyla şekillenmiştir” demiştir.⁸⁴ Aynı şekilde

وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَا مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ

“Ay için de menziller belirledik; sonunda o, hurma salkımının (ağaçta kalan) yılanmış sapı gibi olur”⁸⁵ ayeti de imge için verilebilecek bir diğer örnektir. Ayette belirtilen imgede, Allah’ın ayın yerini ve seyrettiği rotayı, hurma ağacının kurumuş⁸⁶ şeklini alana kadar devam ettiğini belirtmiştir. Burada imgenin/tasvirin amacı anlamayı kolaylaştırmaktır.

⁸⁰ Kalem suresi, 68/42.

⁸¹ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim, *Te’vîlü müşkili’l-Ķur‘ân*, İbrahim Şemseddin, Beyrut, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, s.89.

⁸² Ebû’l-Hasen Alî b. İsâ b. Alî er-Rummânî el-Bağdâdî, *en-Nüket fi i‘câzi’l-Ķur‘ân*, Muhammed Halefullah, Daru’l Maarif biMısır, 3, 1976, s.96.

⁸³ A’raf suresi, 7/171.

⁸⁴ Askerî, Ebû Hilâl, *Kitâbü’s-Şinâ’ateyn*, Ali Muhammed Becavi, Beyrut, elMektebetü’l Unsuriyye, 1419, s.41.

⁸⁵ Yasin suresi, 36/39.

⁸⁶ Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî fi tefsîri’l-Ķur‘âni’l-‘azîm ve’s-seb’i’l-meşânî*, 12/16-20.

Hicri 4. yüzyılda Arap belagatına önemli çabalar harcamış önemli belâgat âlimi, İmam Abdülkahir el-Cürcânî Kur'ânî imgeye/tasvire dikkat çektiğini görmekteyiz. Müstakil bir ilim olan Kur'ânî imgenin, bağlam içinde yer alan diğer tasvirlerin yanında genel manasının ayrılmaz bir parçası olduğunu ve imgeyi zihinde, ruhta net ve eksiksiz hale getiren fennî/sanatsal tasvirin geri kalanını oluşturduğunu söylemiştir. Ayrıca, anlamsal ve sanatsal olarak birbirine bağlı birkaç tasvirden oluşan tek bir tasvirdeki birleşik imgelerden sayılmaktadır. Cürcânî buna, “eğer imgenin herhangi bir bölümü kaldırılırsa, imgelerin bir kısmı yüklendiği genel tasvirin anlamını vermezdi” sözleriyle atıfta bulunmuştur.⁸⁷ Aynı şekilde “Dünya hayatı gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, insanların ve hayvanların yediği bitkiler, o su sayesinde gürleşip birbirine girer. Yeryüzü bu güzelliğe kavuşup süslendiğinde ve sahipleri bu güzellikleri kendi güçlerine bağladıklarında oraya, bir gece vakti yahut güpegündüz emrimiz ulaşır da onu -sanki var olmamış gibi- kökünden biçilmiş hale getiririz. Düşünenler için ayetlerimizi işte böyle açıklıyoruz”⁸⁸ ayetinde de öyledir. Abdülkahir el-Cürcânî tasvirde genel olarak derinlik, hayal gücü, ahenk ve özel olarak müteşabihata dikkat çekmiştir. Ona göre imge öğeleri ne kadar çok olursa, şekil ve form da o kadar farklı olur; aralarındaki uyumluluk ne kadar eksiksiz olursa, bileşim o kadar net olur. Tasvirin yaratıcılığı bunu gerektirir.⁸⁹

Ayrıca imgeyle sadece zahiri duyusal anlam amaçlanmamıştır, ancak örtük benzerlikler de bizi ona götürmektedir. Düşünceleriniz onunla iç içe geçtiğinde bir anlam kazanmaktadır. Bu sebeple meânî âlimleri, bu durumu inci bolluğuna⁹⁰ benzeter.

Hüseyin Tabl, Abdülkahir'in fikrinden etkilenmiş ve sadece bir ilişki kurma ya da bilinen bir fikri değil, sanatsal teşbihteki anlamı vurgulamıştır. Daha çok tasviri kullanan ve onun özel dilsel şeklinden kaynaklanan sanatsal göstergelere sahip bir takım araçlar kullanmıştır. Bu şekilde bakıldığında sanatsal tasvir, bir tespit veya açıklama gerektirmeyen ibda' nın ortaya çıkmasına vesile olmuştur.⁹¹

⁸⁷ Cürcânî, *Esrârü'l-belâğa*, Mahmut Şakir, Mısır, Matbaatü'l Medeni, s.109.

⁸⁸ *Yunus suresi*, 10/24.

⁸⁹ Cürcani, *Delâ'ilü'l-i'câz*, Mahmut Muhammed Şakir, Matbaatü'l Medeni, Kahire, 3, 1413-1992, s.254-255.

⁹⁰ Cürcani, *Esrârü'l-belâğa*, 1/279.

⁹¹ Hasan Tabl, *es-Suretü'l Beyaniyye Fi'l Mevruti'l Belaği*, Mektebetü'l İman, elMensura, 1, 1436-2005, s.88.

Zemahşerî (ö. 538/1144), tasvir ekolü açısından Kur'an ayetlerinin suretlerini gösterirken tahyil ve temsil terimini kullandığında Abdülkahir Cürçânî'ye benzemektedir. Allah Teâlâ'nın, "Her kim kendini iyiliğe adanmış olarak özünü Allah'a teslim ederse sağlam kulpa yapışmış demektir. İşlerin sonu Allah'a varır" ayeti hakkında kastedilenin Allah'a tevekkül edilmesi ve onun hakim olması olduğunu söylemiştir. "Sağlam kulpa yapışmış"⁹² ibaresi bir temsil olarak kullanılmıştır. Burada işlerin sonucunu yüce bir makama bırakmak isteyen tevekkül sahibi bir kişinin hali anlatılmaktadır. Böylelikle kişi sapasağlam bir ipe sağlamca tutunarak işini güvenceye almış olur.⁹³

Kur'ânî anlamlardaki tasvir üslubu, kişileştirmeyi de kapsamaktadır. Burada görsel tasvirin yanında Kur'ânî tasvirlerin tahliline de dikkat çekilmiştir. Tasvirdeki hakikat ve mecaz ilişkisine dikkat etmeden önce anlamların, alıcının hayal dünyasına göre canlandırılmasına önem vermiştir.

"Doğruya karşılık sapkınlığı satın alanlar işte onlardır. Bu sebeple ticaretleri kâr etmemiş ve doğru yolu da bulamamışlardır"⁹⁴ ayetinde "hidayet karşılığında dalaleti satın almak" ibaresi istidlal anlamında mecazi olarak kullanılmış olduğu düşünülebilir. O zaman kâr ve ticaretten bahsetmenin anlamı nedir? Bu bedi' sanatından kaynaklı olarak zirveye ulaşan bir durumdur. Bu da bizi mesakü'l mecaz kavramına götürmektedir. Buna bağlı olarak bu üslup, şekillerle ve ona benzer tarzlarla kafiyeli olarak ifade etmeyi gerektirmektedir. Bunlar takip edildiğinde bu kullanımdan daha güzel bir söz, daha belîğ ve daha zarif bir söz ortaya koyulamaz görünmektedir. İşte bu mecaz ve müreşşahdır.⁹⁵

Anlamı en güzel surette ve en açık manada aktarma konusunda ayete uyan "satın alma" anlamı faizin ispatı olarak gelmiştir. Fahreddin er-Razi, Zemahşeri'nin görüşlerinden etkilenmiştir. Bu etkilenmişlik birçok yerde karşımıza çıkmaktadır. Pek çok meselede onun görüşlerini almış ve ifadelerinde kullanmıştır. Örneğin; eserlerinde

⁹² Lokman suresi, 31/22.

⁹³ Zemahşeri, *Keşşaf*, 3/500.

⁹⁴ Bakara suresi, 2/16.

⁹⁵ Zemahşeri, *Keşşaf*, 1/193.

“Sahibü’l keşşaf bunu dile getirmiştir” gibi ibareye rastlanmaktadır.⁹⁶ Razi'nin ayetler arasındaki ilişki ve bağlantılarla ilgilendiğini “Kur'an'ın letafetinin çoğunun tertip ve ilişkilerde saklandığına”⁹⁷ inandığını görmekteyiz. Bu görüşünü Zariyat suresinin tahlilinde açıklamaktadır.

Miftahu’l Ulum eserinin sahibi Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) aklî olarak bir ayırım yaptığı ve birçok mantık, felsefe terimleri ile ilgilendiği görülmektedir. Onun edebi kullanımlarına pek rastlanmamaktadır.⁹⁸ Kazvîni'yi Telhisü'l Miftah kitabını özetlemeye ve ardından el-İzah isimli bu özeti de açıklamaya iten şey budur.

İbnü'l Esir (ö. 630/1233), tasviri görsel ve duyuşsal olarak ayırmayı savunduğu görüşünde kendisinden öncekilerle ihtilaf etmemiş, hissî teşbih yerine tasvir ve hayal kavramlarını kullanmıştır. Ayrıca tasvirin oluşumu ve işlevi açısından tasvir algısının okur üzerinde bıraktığı psikolojik etkiye de değinmiştir. Bununla birlikte, İbnü'l-Esir'in tasvir çalışmasına eklediği diğerlerinden farklı olan şey, tasvirin alıcı üzerindeki etkisine yaptığı işaretidir. Bu tasviri canlı hale getirerek, alıcının duygularını artırabilir ve onu etkileyebilir.⁹⁹ Örneğin; müstakbel fiil ile getirilen tasvir hakkında: “müstakbel fiilin varlığından haber vermek için getirildiğinde bu mazi fiilden daha belîğ şekilde açıklanmış demektir” diye belirtmiştir. Burada müstakbel fiil olan durumu açıklamıştır. Böylelikle bunu dinleyen kişi sanki olayı görüyormuş gibi olacaktır.¹⁰⁰

İbnü'l Esir'e göre tasvir kavramı, görülen ve gösterilen her şeydir. Allah Teâlâ, “Yanlarında da eşinden başkasına bakmayan ceylan gözlü, gün görmemiş güzel tenli kadınlar bulunur”¹⁰¹ ayetinde bir teşbih yapmıştır. Ona göre bu teşbih, gene hissi bir tasvir kabilindedir. Manaları tasvir etmek, hayal etmek demektir. Allah Teâlâ, “İnkâr edenlerin yapıp ettikleri, susamış kimsenin geniş düzlüklerde görüp su zannettiği serap

⁹⁶ Fahreddin er-Razi, *Mefâtîhu'l-ğayb*. et-Tefsîrü'l-kebîr, Beyrut, Darü'l İhya Türesi'l Arabi, 3, 1420, 28/138.

⁹⁷ Fahreddin er-Razi, *Mefâtîhu'l-ğayb*. et-Tefsîrü'l-kebîr, 10/141.

⁹⁸ Sekkâkî, Ebû Ya'küb, *Miftâhu'l-'ulûm*, Naim Zarzum, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut- Lübnan, 2, 1407-1987, 1/20.

⁹⁹ Ammar Abdülemir es-Selami, *Binaiyye es-Sureti'l Kuraniyye*, Kazım Esed, Camiatü 'l Kufe, 1431-2010, s.67.

¹⁰⁰ İbnü'l-Esîr, Ziyâeddin, *el-Meşelü's-sâ'ir fî edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir*, Ahmet el-Hufi, Kahire, Daru'n Nehdati Mısır Li't Tibaati ve'n Neşir, 2/1456.

¹⁰¹ *Saffat suresi*, 37/48-49.

gibidir; sonunda gelip ona ulaşınca orada bir şey bulamaz,”¹⁰² ayetinde de başka bir teşbih örneği buyurulmaktadır. Bu teşbih, zihinsel durumları görsel imgelerle ifade ettiği için teşbihlerin en etkilisidir.

H. 8. yy’da yaşayan alimlerden eṭ-Ṭırâzü’l-müteżammin li-esrâri’l-belâġa yazarı Yahya bin Hamza el-Alevi (ö. 749/1348) ve İbn Kesir ed-Dimeşki (ö. 774/1373) Kur’ânî tasvirler üzerinde durmuş ve özellikle mecaz,¹⁰³ istiare,¹⁰⁴ teşbih¹⁰⁵ ve kinaye gibi yeni bir şeyler eklemeye çalışmışlardır. İbn Kesir, sanatsal tasvirler üzerinde durmadan tefsir ile sınırlı kalmıştır.¹⁰⁶

Bu yüzyılın diğer âlimlerinden Zerkeşî, El-Burhân Fî Ulûmi’l-Kur’ân isimli bir eser ortaya koymuştur. Bu eserde çeşitli Kur’ânî ilim meselelerini anlatmış, edebî üslupların incelenmesi için bir bölüm ayırmış fakat fennî tasvir incelemesi hakkında yeni bir şey söylememiştir. O, ayet ve sureler arasındaki uyumu anlatırken “ilmü’l-münasebe” kavramından bahsetmiştir. Bu kavramla metinlerde siyakın rolünü anlatmaya çalışmıştır. Bu kavram ona göre ayetlerin başında ve sonunda bulunan âm veya has, hissi veya hayali gibi ilişkişel durumlarda ayetleri birbirine bağlayan bir nokta olmuştur. Bu şekilde ayetlerin arasındaki bağ kuvvetlenir ve bir yapbozun parçalarının tamamlanması gibi bir bütünlük ortaya çıkar.¹⁰⁷ Bu ilişkinin öneminden dolayı ayetler arası uyumluluġu bilmek için böyle bir tarz ortaya koymuştur.¹⁰⁸

Bu noktadan hareketle Bikâî (ö. 885/1480) *Nazmü’d-dürer* isimli eserinde naslardaki Kurani tasvir üzerinde durmuştur. Birleşik tasvir kalıplarını açıklamaya çalışmış ve sanatsal tasviri bazen form açısından bazen içsel bazen duygusal ve zihinsel olmak üzere birkaç açıdan incelemiştir. Mesela isimlerin tekrar etmesinin arkasında

¹⁰² *Nur suresi*, 24/39.

¹⁰³ Müeyyed-Billâh, Yahyâ b. Hamza, *eṭ-Ṭırâzü’l-müteżammin li-esrâri’l-belâġa*, Beyrut, mektebetü’l Unsuriyye, 1, 1423, 1/91-94.

¹⁰⁴ Müeyyed-Billâh, *eṭ-Ṭırâzü’l-müteżammin li-esrâri’l-belâġa*, s.102,103,116,117.

¹⁰⁵ Müeyyed-Billâh, *eṭ-Ṭırâzü’l-müteżammin li-esrâri’l-belâġa*, s.128-169.

¹⁰⁶ İbn Kesir, C: 3, s. 311.

¹⁰⁷ Zerkeşî, Bedreddin, *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Ḳur’ân*, Muhammed Ebu’l Fadl İbrahim, Beyrut, Daru İhyai’l Kütübi’l Arabiyye, 1, 1376-1957, 1/35-36.

¹⁰⁸ Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Ḳur’ân*, 1/35.

yatan sırları,¹⁰⁹ lafızların derinlemesine incelenmesi ve hayali tasvirin zihinde oluşturduğu imgeleri incelenmesi gibi birçok konuyu eserinde ele almıştır.

Osmanlı şeyhülislâmı Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574), *İrşâdü'l-'akli's-selîm* adlı tefsirinde hatırı sayılır bir çaba göstermiştir. Ayetlerde bulunan tasvirleri, nasların biçimsel sırası zihni yansıttığı için naslara göre sıralı şekilde ortaya koymaya çalışmıştır. Ayrıca sanatsal imgelerde yer alan temsil kavramının hakikatini, “temsil, düşüncüyü ele almak, bu vehimlerden kurtarmak, cahili anlamak ve suresini bastırmak için en güzel araçtır. Nasıl olmasın? O bilinçaltından perdenin kaldırılması, somut araçların oluşmasında kullanılması, inkar edeni tanıtmak ve dir.” şeklinde açıklamıştır.¹¹⁰ Buradan kaynaklı olarak Arap belagatının gelişmesiyle birlikte bu terimler de gelişmiştir. Ayrıca araştırmacılar bu kavramları temsil, tahlil ve tasavvur şeklinde kullanmışlardır. Çağdaşların araştırmalarında geniş çapta ele aldıkları Kuran tasvirini incelemedeki bu gibi terimler yaygınlaşmıştır.

Buradan hareketle, alimler, Kur'an tasviri de dahil olmak üzere edebi tasvir kavramını tanımlamak için uzun ve zorlu bir yol kat etmiştir. Buna, daha çok araştırmacıların telaffuz ve anlam konusundaki çalışmaları yardımcı olmuştur. Böylelikle tasvir kavramı hakkında pek çok bilgi sahibi olunmuştur. Buraya kadar Abdülkahir el-Cürçani gibi pek çok edebi tasviri incelemiş ve içinde bulunan estetiğin kaynakları açıklanmış bulunmaktadır. Bütün bunlar lafızlardaki güzelliği, özgünlüğü ve teknikleri doğruluğunu ortaya koymuştur.¹¹¹ Önceden de belirtildiği gibi yalın ve bileşik tasvirin önemine göre çağdaş araştırmacıların rolü, tasvirin genel bağlamda ve ruha olan bariz etkisi hakkında konuşulmuştur.

1.2.2. Günümüz Bilginlere Göre Kur'anî Sûret

Kur'anî sûret/tasvir incelemesi çerçevesinde birçok edebi eğilim ve eleştirel akım bulunmaktadır. Son dönem araştırmacıları çeşitlerine göre bunu incelemek ve çeşitlerini, işlevlerini, sanatsal özelliklerini belirtmekle ilgilenmişlerdir. Onlar, biçime ve biçimin ortaya koyduğu mana ve düşüncenin önemli olduğuna güvenmişlerdir.

¹⁰⁹ Burhaneddin el-Bakî, *Nazmü'd Dürer Fi Tenasübi Ayati ve's Süver*, Kahire, Darü'l Kitabi'l İslami, 1/28.

¹¹⁰ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Beyrut, Darü'l İhya Türesi'l Arabi, 1/50.

¹¹¹ Ali es-Subh, *es-Suretü'l Edebiyyeti Tarihi ve'n Nakd*, Darü'l İhya Türesi'l Arabi, s.98.

Bazıları, tasvirin bazı batılı eleştirilerinden etkilenmesinden kaynaklı olarak biçim ve muhteva ile ilgilenmişlerdir. Bu da edebi araştırmalardaki teorileri benimseyen birçok eleştirmen ve araştırmacıların çalışmalarında uyguladığı bir faktör olmuştur.¹¹²

Bununla beraber belagat âlimleri, her nassı tek tek ele alan eski Arapların eleştiri zihniyetini aşamadıklarından dolayı Kur'ân-ı Kerîm'deki estetiğin genel özelliklerini ele almamışlardır. Bu şekilde naslar tahlil edilir ve içinde bulunan sanatsal estetiğin genel özelliklerinin dışına çıkmadan estetik vurgulanmış olur.¹¹³

Seyyid Kutup sanatsal imgeyi/tasviri incelemeye ve onun Kur'ân-ı Kerîm'e uygulamaya teşvik etmiştir. Manevi arzulara, ruhsal ihtiyaçlara ulaşma hedefiyle Kur'ân-ı Kerîm'deki tasvirin estetiğini ön plana çıkarmıştır. Bunu belagi i'cazın temeli olarak görmüş ve "bu güzel kitabın estetiğini göstermede bir kuraldır" demiştir.¹¹⁴ Seyyid Kutup, sanatsal tasvirin kıymetini fark ettikten sonra ise Kur'ân-ı Kerîm'deki sanatsal tasvirlerin teoriğiyle uğraşmıştır. Bu konuyla alakalı çalışmaları sayesinde çağdaş belagatçıların Kur'ânî incelemeleri tamamlanmıştır.

Bazı sanatsal tasvir araştırmacıları Seyyid Kutub'un sanatsal tasvir ile ilgili elde ettiği sonuçları, modern eleştiriye belirleyici bir niteliksel sıçrama ekleyen yeni bir açılım olarak değerlendirmişlerdir. Sanatsal tasviri anlamada önemli teorik kısımların araştırılmasında araştırmacıların önündeki yolu açmış, Kur'ânî tasviri anlamaya ve alıcı üzerindeki etkisini göstermeye yardımcı olmuştur. Tantavî'nin, "o tasvire yeni bir bakış açısı getirmiştir. Sanki Allah bu hazineyi onun için saklamış ve onun zamanı gelene kadar da anahtarını kimseye vermemiş gibidir"¹¹⁵ sözüyle anlattığı şey Seyyid Kutub'un yaptığı yeniliklerdir. Onun bu anahtara sahip olmasının en önemli sebepleri;¹¹⁶

- Kur'ân-ı Kerîm'e bakarken onu müstakil olarak incelemesidir. Bu, bütün ayet ve surelerin birbirine olan uyumunu ve aralarındaki ilişkiyi anlamasını sağlamıştır.

¹¹² Ali el-Batal, *es-Suretü Fi's-Şi'ri'l Arabi*, Daru'l Endelüs, 2, 1401-1981, s.66.

¹¹³ Seyyid Kutub, *et-Taşvîrül-fennî fi'l-Ķur'ân*, Darü'sŞuruk, 6, 2002, s.25-26.

¹¹⁴ Seyyid Kutub, *et-Taşvîrül-fennî fi'l-Ķur'ân*, s.10.

¹¹⁵ Ali et-Tantavi, *el-Akîdetü beyne'l Akli ve'l Atıfeti*, dergi: Risale, sayı: 54, yıl: 1945, s.22.

¹¹⁶ Salah el-Halidi, *Nazariyyetü't Tasvir el-Fenni İnde Seyyid Kutub*, Daru'l Faruk, Umman, 1, 1437-2016, s.21.

- Lafız ve manalara odaklanan belagatçılar arasında en net çizgilere sahip olmasıdır.
- Estetik tekniklerin eleştiri kültürüne, derinlemesine bir iç gözü, başarılı şekilde uygulama, sağlam bir hayal gücü ve eleştiri kabiliyetinin olmasıdır.

Ahmed Bedevi, genel olarak edebî, özel olarak ise Kur'ân-ı Kerîm'deki edebi yaklaşımları ele alan 1950'de yayımladığı *Belagatü'l Kur'ân-ı Kerîm* kitabında, sanat ve Kur'ân-ı Kerîm arasındaki belagi farkı şöyle anlatmıştır: “*Yani Kur'ân-ı Kerîm'in sanatsal yöntemi okuyucunun vicdanını harekete geçiren, ruha huzur veren yüce bir uyarı olmasını veyahut da onunla birlikte bir azap ortaya çıkmasıyla kişinin uzaklaştığı ve reddettiği bu yaklaşımı kastediyorum. Kur'ân-ı Kerîm bu açıdan oldukça zengindir. İkna etmek için tek başına düşünmek değil vicdan da gereklidir. Vicdan ise vaad ve vaâdin, uyarının, emir ve yasakların, kıssaların, tasvirin, duasının ve tesbihin hatta hükümlerin ve delillerin bilinmesiyle harekete geçmektedir. Bütün durumlar vicdanla alakalı olduğu için insanın ruhsal yönü ihmal edilemez. Kur'ân-ı Kerîm belagati i'cazıyla insanın önüne sermiştir. Amacı, nefsi terbiye etmek, salih ameli sevdirmek, Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyi sağlamaktır*”¹¹⁷ demiştir. Böylelikle sanatsal tasvir teorisini, onun Kur'anî tanımlarına etkisini ve Kur'anî lafızlara uygun çerçevede tasvir kavramını tam ve eksiksiz olarak ele almıştır.¹¹⁸ Belagi yöntemler bölümünde teşbih, istiare ve sanatsal imgeler içeren Kuran üslubunun incelenmesi gibi birçok örneği açıklamış ve analiz etmiştir.¹¹⁹

Zeki Mübarek, 1960 yılında yaptığı Kur'ân-ı Kerîm'deki edebi bir incelemesini “Min Menheli'l-Edebi'l-Halid” başlığı altında yayınlamıştır. Bu incelemesinde Kur'ân-ı Kerîm'den birkaç sure seçmiş ve bunların sanatsal tasvir yönlerini ortaya koymuştur. Ayrıca sanatsal tasvirlerdeki estetiği göstermek için bağlamsal sunumdan, ortak özelliklerdeki rolünden ve surenin farklı musikî ritimlerine sahip oluşundan da

¹¹⁷ Ahmet Bedevi, *Min Belagati'l Kuran*, Nehdetü Mısır, Kahire, 2005, s.36.

¹¹⁸ Ahmet Bedevi, *Min Belagati'l Kuran*, s. 56.

¹¹⁹ Ahmet Bedevi, *Min Belagati'l Kuran*, s.90-196-203-204.

bahsetmiştir.¹²⁰ Bu kitap, Kur'ân-ı Kerîm'deki edebi yöntem araştırmacıları için bir başucu kitabıdır.

Bint el-Şati, 1962 yılında Kur'ân-ı Kerîm'in edebi tefsirin temellerini anlattığı “*Kur'ân-ı Kerîm'in Beyan Tefsiri*” isimli bir kitap yayınlamıştır. Üslupla birlikte beyanî sırlara değinerek önce ayet ve surelerde kendi bağlamını sonra Mushaf'ın tamamında görünen bağlamı ortaya koymuştur.¹²¹

Muhammed Ebu Zehra ise belagatla alakalı i'cazları 1970 yılında yazdığı “*el-Mu'cizetü'l Kübra li'l-Kuran*” isimli kitabında ortaya koymuştur. Ayrıca kelimelerin birbiriyle ilişkisinden ve Kur'ân-ı Kerîm'i okurken uygulanan durakların rolünden bahsetmektedir. Bazen makamdaki her notanın olduğu yeri ritimle göstermek, aynı yerde bulunan ayetin başka hiçbir nağmenin başka şekilde ifade edilmediğini belirtmektedir.¹²²

Dr. Hasan Ziyaeddin “*el-Mu'cizetü'l Halid*” isimli kitabında belagatla ilgili i'cazlardan ve Kur'ân-ı Kerîm'deki beyan ilminden bahsetmiştir.¹²³

Muhammed Hüseyin Heykel “*es-Suretü'l Fenniyye fi'l-Meseli'lKuranî*” isimli kitabında istiare ve mecazın yanı sıra Kur'ân-ı Kerîm'deki mesellerin tasvir ve biçiminden, mesellerdeki tasvir unsurlarından bahsetmiştir.¹²⁴ Bu kitap, Kur'ân-ı Kerîm'deki sanatsal tasvir incelemelerinde önemli bir belirleyici sayılmaktadır. Ayrıca müellif biçim ve içeriğin arasındaki ilişkiyi istiare ve teşbih gibi belâği yollarla bağlantı kurarak tasvir ve biçim arasındaki farkı da göstermektedir.

Dr. Selahaddin Abdülfettah el-Halidi ise “*Nazariyyetü't-Tasvir el-Fenni İnde Seyyid Kutub*” isimli eserini 1983'te yayınlamış ve tasvirde Seyyid Kutub'un yöntemlerini açıklamıştır.¹²⁵

¹²⁰ Muhammed b. Abdülkâdir el-Mübârek, *Min Menheli'l-edebi'l-hâlid Dirâse Edebiyye li-nususi mine'l Kur'ân-ı Kerîm*, Beyrut, 4, 1392-1973, s.6-8.

¹²¹ Aîşe Abdurrahman, *et-Tefsîrû'l-beyânî li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire, Darü'l Mearif, 7, 2/7.

¹²² Muhammed Ebû Zehre, *el-Mu'cizetü'l-kübrâ li'l Kur'ân-ı Kerîm*, Darü'l Fikri'l Arabi, s.157.

¹²³ Hasan Ziyaeddin, *el-Mu'cizetü'l Halide*, Darü'l Beşairi'lİslamiyye, 3, 1415-1995, s.70.

¹²⁴ Muhammed Hüseyin Heykel, *es-Suretü'l Fenniyye Fi'l Meseli'lKuranî*, Beyrut, 1992, 1, s.41, 143,224.

¹²⁵ Abdülfettah el-Halidi, *Nazariyyetü't-Tasvir el-Fenni İnde Seyyid Kutub*, s.7.

Muhammed el-Gazzali 90'lı yıllarda, “*Nahve Tefsiri Mevdu li-Suveri'Kur'ân-ı Kerîm*” isimli kitabında bütün surelerde nesneliği incelemiş ve ortak unsurları belirtmiştir.¹²⁶

Dr. Abdüsselam er-Rağıb 2001 yılında yayınladığı “*Vazifetü's-Sureti'l-Kuraniyye*” isimli kitabı ise Kuranî tasvir ve çeşitlerinin incelenmesi hakkında ilk müstakil eserdir. Bu kitapta Kur'ân-ı Kerîm'deki sanatsal tasvirlerin unsurları ele alınmış, Kuranî tasvir tekil, bağlamsal ve karşılaştırmalı tasvir olarak sınıflandırılmıştır.¹²⁷

Halep Üniversitesi öğrencilerine verilen derslerin bir derlemesi olan “*Kur'an Metinlerinin Teorik ve Uygulamalı Edebi Çalışması*” üzerine başka bir kitap da vardır. Bu bölümdeki öğrenciler için faydalı olan bu eser, metnin bütününe etkileyen anlamsal ve teknik yönleri vurgulayan sanatsal bir bakış açısıyla bağlam içindeki metinsel bağlantılara odaklanmaktadır. Bu nedenle, sanatsal tasvirin içeriği çağdaş kavramlara göre tanımlanmıştır. Çağdaş eleştirmenlerin eleştirileri belagatla ilgili yönleri derinleştirerek ve tanımlayarak tasvirin açıklanmasına katkı sağlamışlardır.

1.3. Müttekaddimin ve Günümüz Bilginlerine Göre Kur'ân-ı Kerîm'de Sanatsal Tasvir

Dini çatışmalar ve kültürel hareketler ışığında, önemli bir yere sahip olan belagat başta olmak üzere, Kur'an mucizesini çeşitli yönlerden gösteren Kur'an çalışmaları oldukça gelişmiştir. Alimler ve edebiyatçılar Kur'ân-ı Kerîm'in üslubunu ve lafızlarını incelemek üzere toplanmışlardır. Allah Teâlâ kendi getirdiğinin aynısını getirmeleri hususunda cinlere ve insanlara, “De ki: Yemin ederim, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için ins ve cin bir araya gelip birbirine destek olsa dahi onun benzerini ortaya koyamazlar”¹²⁸ “Kur'an'ı okuyup düşünmezler mi? Yoksa kalpler üzerinde kilitleri mi var?”¹²⁹ ayetleriyle meydan okumaktadır.

¹²⁶ Muhammed el-Gazzali, *Nahve tefsirin mevzû'iyîn li-süveri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Darü's Şuruk, 2000, 4, s.20-21-22-23-24.

¹²⁷ Abdüsselam Ahmed er-Rağıb, *ed-Dirasetü 'l Edebiyye, en-Nazariyyetü ve't Tatbik*, Nususu Kuraniyye, Halep, Darü'l Kalemî'l Arabî, s.51-67.

¹²⁸ *İsra Suresi*, 17/88.

¹²⁹ *Muhammed Suresi*, 47/24.

Buradan hareketle alimler, Kur'ân-ı Kerîm'in i'cazına delil göstermek için dil ve belagatle ilgili ciddi araştırmalar yapmışlardır. Mucizelerin sırrı dilsel ve belağî olduğu için bu çalışmalar gelişmiştir. Bu yüzden mütekaddimun ve Abdülkahir el-Cürcani gibi çağdaş âlimler, mânâ açısından uygun lafızları akıl yoluyla birleştirerek nazım teorisini oluşturmuşlardır. Bu teori, tutarlı anlamlar çıkarmayı amaçlar. Ayrıca Seyyid Kutub da Kur'an'ın sanatsal tasvir teorisini geliştirmiştir. Bu teoriye göre Kur'an, görünen olaylar, manzaralar, soyut kavramlar ve ruhsal durumlarla birlikte insan karakterleri ve doğasını da -tasvir yöntemiyle- his ve hayale sunar. Kur'ân-ı Kerîm, araştırmacı ve alimlere dilsel ve belağî i'cazın gizlerini ortaya koymaları için edebî unsurlar sunmaktadır. Mütekaddimun ve çağdaş alimlere göre Kuranî tasvir, belagat nazariyelerini oluşturmak için eskilerin üstün çabalarından dolayı benzer avantajları ve özellikleri barındırmaktadır. Eski Arap tenkitlerinde i'cazın, bazen lafızla bazen de insicamla bazen üslupla bazen de nazımla olduğu belirtilmiştir¹³⁰

Diğer yandan, modern çağdaki eleştirilenler tasvir, biçim, üslup veya yapı olarak adlandırmıştır. Görsel, işitsel gibi hissî desenler açıklanmış, etkilerini psikolojik çağrışımlardan alan semboller olarak belagat türlerini teşbih, istiare ve kinaye gibi imgelere ayrılmıştır.

Büşra Salih, çağdaş eleştirimizdeki sanatsal tasvir kalıplarının incelenmesinin iki temele dayandığını belirtmektedir:¹³¹

- Biçimlendirme: bununla tasvirin kalıplarını kaynakları ve oluşum unsurları açısından incelemek amaçlanmıştır. Aralarında zihinsel, belağî ve biçimsel tasvir en önemlileridir.
- Yapılandırma: bu faktör yalın tasvir, bileşik tasvir ve bütünsel tasvir olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Tasvirler birbiriyle bağlantılıdır. Bu yüzden, “Genel tasvirin yapısal kalıpları ifade edilmiş ve onlardan bina kalıpları gibi dramatik, kurgusal, sözel, kesitsel ve sarmal yapılar belirlenmiştir. Belagat eleştirilenlerinin sembolik de dahil olmak üzere psikolojik ve sanatsal yöneme büyük önem verdikleri belirtilmelidir. Eski araştırmalar, belagatin sırlarını ve

¹³⁰ Asmavî, Muhammed Zeki, *Kadaya'n Nakdi'l Edebi beyne'l Kadim ve'l Hadis*, Beyrut, Daru'n Nehda, 1979, s. 2-227.

¹³¹ Büşra Salih, *es-Suretü's Şi'riyyeti fi'n Nakdi'l Arabi*, s.110-141.

özelliklerini gösteren teoriler üretmek için büyük çaba sarf etmişlerdir. Böylece telaffuz, anlam ve sistem konusunu ele alarak anlatım ve estetik üslupla ilgilenmişlerdir. Modern çağda ise alimler bununla yetinmemişlerdir. Kur'an tasvirinde estetik değeri öne çıkarmaya ve sanatsal zevki geliştirmeye çalışmışlar, edebî modellerin tasvirinde duygunun rolüyle ilgilenmişlerdir. Bu konuyla ilgilenen en önemli alimleri El-Hattabî “*Beyanü İ‘cazi’l Kur’ân-ı Kerîm*” (388)’de, el-Rumani “*en-Nüket fi’l Kur’ân*” (384)’da, Bakillani “*İ‘cazü’l Kuran*” (403)’da, Abdülkadir el-Cürcani “*Delailü’l İ‘caz*”da açıklamaktadır.

1.3.1. Klasik Dönem Bilginlerine Göre Kur’ân-ı Kerîm’deki Sanatsal Tasvirin Özellikleri

Kur’ân-ı Kerîm’deki sanatsal tasvirin Cahız’ın ektiği tohumlardan Cürcani’nin elinde genişleyip büyüyene kadar çeşitli özellikleri oluşmuştur. Cürcani, Zemahşeri ve Ebu Hilal el-Askeri bu kavramın tamamlanması ve genişletilmesinde çağdaş araştırmacılara bir örnek teşkil etmektedirler. Önceki belagat alimlerine göre tasvir, belağî ve beyan araştırmalarının yanı sıra sanatsal tasviri oluşturan temel yapı taşlarından mecaz, istiare, kinaye ve teşbihin araştırılmasına bağlıydı. İlk Kur’ân çalışmaları, Kur’ân-ı Kerîm ayetlerinde tümevarım yöntemini öne çıkaran mecaz ile ilgiliydi.

Ebu Ubeyde'nin (209) “*Mecazü’l Kuran*” isimli eseri, Kur’ân-ı Kerîm ayetlerini tahlil etmede etkili olmuştur. Aynı zamanda bu kitap, Ebu Ubeyde’nin, “Binasını Allah’a saygı ve O’nun hoşnutluğunu kazanma temeli üzerine kuran mı daha iyidir yoksa binasını kaymak üzere olan bir uçurumun kenarına kurarak”¹³² ayetindeki temsile¹³³ işaret ettiği gibi mecazî unsurları da barındırmaktadır.

Sîbeveyhi ’in (ö. 180/796) *el-Kitab*’ını sadece nahiv, sarf ve dil bilimleriyle sınırlı kalmadığı en eski kitaplardan biri olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bunun yerine, icaz

¹³² *Tevbe Suresi*, 9/109.

¹³³ Ebu Ubeyde, *Mecazü’l Kuran*, 1/8.

da dahil olmak üzere dilsel nedenleri açıklamış, “Konuşmadaki açıklamaların, icaz ve ihtisarı için fiilin anlamda değil, telaffuzda kullanılması”¹³⁴ adlı bir bölümü yazmıştır.

Ferra (187) ise “*Meâni’l-Kuran*” isimli eserinde pek çok belağî amaçlarla birlikte dört şarttan bahsetmektedir. Aynı zamanda problemi isimlendirmeden sunmuş aklî mecazın tasvirinden söz etmiş ve icazın hazfı ve sebeplerini¹³⁵ ele almıştır.

Şerif Rıza (406) ise, “*Telhisü’l Beyan*” isimli kitabında Kur’ân-ı Kerîm’deki istiarelerden bahsetmektedir.¹³⁶

İbn Nâkıyâ’nın (485) yazdığı “*el-Cüman*” kitabında Kur’ân’ın teşbihlerinden söz etmektedir.¹³⁷ Daha sonrasında “Rabbimiz, bizi halkı zalim olan bu şehirden çıkar,”¹³⁸ ayetinden bahsederek, ‘ayette bahsedilen köy halkı Allah’tan istiyor fakat buradaki ayette durum kısa şekilde özetlenmiş, köy halkının bir şey yapılmasını istediği belirtilmiştir’ demiştir. Allah Teâlâ’nın, “İnkârcılara seslenenin durumu, bağırıp çağırmadan başka bir şey işitmeyen hayvana haykıran çobanın durumuna benzer”¹³⁹ ayetinde ise özetlemeden anlattığı teşbihe bir örnektir. Burada hayvanın hırıldamasını değil hayvana bağırılmasını benzetmiştir. Bundan sonra mana, “duymayıp sizin gibi ve kendi kendine hırlayan ve kendisine bağırılıp çağrılan kafirler gibi” şeklinde olmuştur. Fakat burada “muhababın manayı fark etmesi için icaz kullanılmıştır”¹⁴⁰ demiştir.

Önceki alimler beyan çeşitlerini ve belagatin farklı yönlerini incelemelerine/araştırmalarına almışlardır. Örneğin Rummani icaz, teşbih, istiare, insicam, fasıllar, tecanüs, tasrif, mübalağa ve hüsnü’l beyan gibi belagatla ilgili terimlerden bahsetmiştir.¹⁴¹ Hüsnü’l beyana ise alimlerin, Kur’ân-ı Kerîm’deki ayetlerin belağî yönlerini tahlil etmelerini delil olarak sunmuştur. Gizlenen şeyi ortaya çıkarmak, belirsiz olanın veya mübalağanın açıklanması, zahirin izah edilmesi, şeklinde ifade edilmiştir. Allah Teâlâ’nın gizliyi izhar etmesi, “muhakkak ki o ümmü’l

¹³⁴ Sibeveyh, *el-Kitâb*, Abdüselam Harun, Kahire, el-Hancı, 1408-1988, 1/44-212.

¹³⁵ El-Ferra, *Me’âni’l-Kur’ân*, 1/48.

¹³⁶ Kamil el-Basir, *Mücadezatü’l Kuraniyye ve Menehic*, Dirasetü Belağiyye Nakdiyye, el-Ma’hedü’l Ali li’t Terbiyeti, 1972, s.84.

¹³⁷ Kamil el-Basir, *Mücadezatü’l Kuraniyye*, s. 334.

¹³⁸ *Nisa suresi*, 4/75.

¹³⁹ *Bakara suresi*, 2/171.

¹⁴⁰ Sibeveyh, *el-Kitab*, s.212.

¹⁴¹ Rummani, *en-Nüket fi i’câzi’l-Kur’ân*, s.75.

kitaptadır” sözüyle örneklendirilebilir. “Üm” kelimesiyle “asıl” manasına istiare yapılmıştır. Çünkü çocuklar annelerden doğduğu gibi furu’lar da asıllardan doğar. Bu aradaki ilişkiden dolayı burada bir hikmet vardır. Görünmeyenin görünen (soyut olanın somutlaşması için) hale gelmesi için yapılan bir temsildir. Bu örneği dinleyen kişi dinlediği şeyi görür gibi olur. Bu da beyandaki en belîğ durumdur.¹⁴² Çoğunlukla istiarede manayı izah etme, belâğî tasvirdeki estetik etkiyi gösterme amacı yatmaktadır.

Görünmeyen şeylerin görünür hale gelmesi için yapılan izaha misal denir. “Onlara alçak gönüllülükle kol kanat ger”¹⁴³ ayetinde kastedilen, çocuğun kanatlarını anne babasına yumuşaklıkla onları koruyarak örtmesidir. “Kanadın indirilmesi” ifadesi tek başına müphem anlamlar içerdiği için “alçakgönüllülük” kelimesiyle istiare yapılmıştır. Çünkü “kişinin kanatlarını eğmesi” ibaresinde kanatları korumak için değil olduğu haliyle “kanatlarını eğmesi” anlaşılmaktadır. Buradaki hikmet, hüsnü’l beyan ile yapılan şey; bir ifadeyi belirtmek için soyut fikri görsel sahnelerle tasvir ederek en belîğ şekle getirmektir.¹⁴⁴

Önceki alimlerin tasvire bakışı, zihindeki anlamların somutlaştırılması ve hissel olarak bir şekilde ortaya çıkarılması şeklindedir.

Zemahşerî, “Her kim kendini iyiliğe adanmış olarak özünü Allah’a teslim ederse sağlam kulpa yapışmış demektir”¹⁴⁵ ayetinde sunulan manzarayı temsil başlığı altında incelemiş ve yorumlamıştır.¹⁴⁶ Bu açıdan Kur’ân-ı Kerîm’de temsil, zihinleri yönlendirme, bakış açısı ve delil sunarak nefisleri etkilemede büyük bir yere sahiptir.

Rummani ise, bir etki meydana getiren duygu faktörlerini belagete bağlamaktadır. “Elif-lâm-râ. Bu, rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, güçlü ve övgüye lâyık olan Allah’ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz kitaptır”¹⁴⁷ ayetinde de belagat olduğunu söylemektedir. Ayetteki karanlıklar ve aydınlıklar ile cehalet ve ilim arasında istiare yapılmıştır. İstiareyle tasvirin gözle görülecek seviyeye getirilmesi daha

¹⁴² Zerkeşi, *el-Burhan fi Ulumi’l Kuran*, 3/433.

¹⁴³ *İsra suresi*, 17/24.

¹⁴⁴ Zerkeşi, *el-Burhan fi Ulumi’l Kuran*, 3/433.

¹⁴⁵ *Lokman suresi*, 31/22.

¹⁴⁶ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 3/500.

¹⁴⁷ *İbrahim suresi*, 14/1.

beliğ bir şekilde yapılmaktadır.¹⁴⁸ “Bilâkis biz, hakkı bâtılın başına çarparız da onun işini bitirir; bir de bakarsınız ki bâtıl yok olup gitmiştir”¹⁴⁹ ayetinde bulunan “القنف” ve “الدمغ” kelimeleri bu okuyuşu duyan alıcı üzerindeki etkisi sebebiyle daha belîğ ve daha anlamlı olmaktadır.

Ebu Hilal el-Askeri ise, belâğî tasvirin önemine ve alıcının kalbinde bıraktığı ize işaret etmektedir. Bunu, belagatin şartı olarak görmüştür. Ona göre belagat, anlamı dinleyicinin kalbine ileten her şeydir. Bu sayede onu kendi içinde kuvvetlendirir, böylece kabul edilebilir bir tasvir ve iyi bir sunumla kişi kendi kalbine yerleştirmektedir. Ancak biz, belagatin kabulü için sunumu ve kabul edilebilir bir tasviri şart olarak belirledik. Çünkü ifade çürükse ona belîğ ve manası anlaşılır söz denemez.¹⁵⁰

Sanatsal teknik analizde usta olan İmam Abdulkahir Cürcani istiare ve temsil, teşbih ve temsil arasındaki farkları belirtmiştir. Bu konuda, “çünkü bunlar temel yöntemlerdir. Hepsinden bahsetmesek de sözlerin güzellikleri (mehasinü’l kelamın) çoğu sanki onları çevreleyen bölgelerden doğmuş ve onlara tekrar geri dönmüştür¹⁵¹” demiştir. Cürcani, “Tevrat’la yükümlü tutulup da onun hakkını vermeyenlerin durumu, koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumuna benzer”¹⁵² ayetiyle birlikte Kur’ân-ı Kerim ayetlerindeki tasvirler arasında bir bütünlük olduğu sonucuna varmıştır. Merkebin, ilim ve kendisine yol gösteren koca koca kitapları taşıması ama o taşıdıklarının değerini hissetmemesi, o bilgilerin kıymetini bilmemesi ve kayda değer bir mülk değil de sıradan eşyalar gibi görmesi onları sadece yük olarak taşımasına benzetilmektedir. Görüldüğü gibi bu teşbih, ayetler arasındaki bağlantının ve birbiri arasındaki uyumun bir sonucudur.¹⁵³

Bütüncül tasvir, parçalara ayrılırsa her bir tasvir farklı şekilde ifade edilmektedir. Tasvirdeki parçalara ayrılmış teşbih ile merkeb, eşya veya merkebin aldığı yol gibi benzetmelerin hepsi ayrı anlam içerdiğinden değerli bir bilgi taşıyan kişinin taşıdığı şeyden habersiz olması anlamı kastedilmiş olmaktadır. Yani birleşik tasvirin bölümlere

¹⁴⁸ Rummani, *en-Nüket fi i’câzi’l-Kur’ân*, s.92.

¹⁴⁹ *Enbiya suresi*, 21/18.

¹⁵⁰ Ebu Hilal el-Askeri, *Kitâbü’ş-Şinâ’ateyn*, s.10.

¹⁵¹ Abdulkahir Cürcani, *Esrârü’l-belâğa*, s.27.

¹⁵² *Cuma suresi*, 62/5.

¹⁵³ Cürcani, *Esrârü’l-belâğa*, s. 101.

ayrılması taşıdığı anlamı değiştirmektedir. Tasvirle veya gerçek anlamıyla alakası olmayan ve Kuran ayetlerindeki genel tasvirle kastedilen tasvirde başka bir tasvire dönüşmektedir.

Cürcani, beyan ilmindeki tasvirin etkisinden bahsederken, “eğer tasvir olmasaydı belîğ, ender bulunan, büyüleyici, kıymetli, tatlı, güzel çiçekler gösteren, tatlı tatlı meyveler veren bir üslup görmezsiniz” demiştir.¹⁵⁴

Âlimler Kur’ânî tasvirdeki kaliteyi ve kelami üslup fikrini önemsemişlerdir. Belâgat, lafız olmaksızın sadece anlamla sınırlı değildir. Bu çerçevede İletişimde kullanılan sözcüklerin (söz), anlamla uyumlu olması ve düzenli bir yapıya (nazım) sahip olması önemlidir. Sözlerin anlamını ifade edebilmesi ve etkili bir şekilde iletişim kurabilmesi için belirli bir düzen içinde kullanılması gerekmektedir. Eğer sözler, anlam ve yapı arasında bir bütünlük ve uyum sağlamazsa, iletişimde belagat amacı gerçekleşemez..

Bu ilişkilerden hareketle nazım teorisi Cürcani’nin ön ayak olmasıyla birlikte yayılmaya başlamıştır. Cürcani nazım fikrini ortaya attığında, “sözde şu üç şey bulunur: söylenen söz, kendinde bulundurduğu anlam ve bunlar arasındaki bağ olan nazım” diyerek ayrıntılarını açıklamıştır.¹⁵⁵

Eski belagat tenkitçileri, incelemelerinde nazım fikriyle ilgilenmiş ve belagatla ilgili incelemelerin sadece belagatle sınırlı kalmasını reddetmişlerdir.

Bâkılânî, yalnızca Rummani’nin beyanü i’cazi’l belâği fikri için iddia ettiği yönlerden dolayı ortaya çıkan üstünlüğünü reddetmiştir. Nitekim belagatın, sadece sözlerin güzelliği ve etkileyiciliğiyle sınırlı olmadığını, aynı zamanda bir amaca ulaşmada güzel bir düzen ve düzenlemeye sahip olma özelliği ile mucizevi bir etki yarattığını ifade eder. Bâkılânî’nin bu görüşüne göre, belagatın ötesinde, içerdiği düzen ve muntazamlık da bir mucize niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla Kur’ânî incelemelerin

¹⁵⁴ Cürcani, *Delâ’ilü’l-i’câz*, 3/6.

¹⁵⁵ Hamd Muhammed el-Hattabi, *el Beyan fi i’cazi’l Kuran*, Muhammed Halefullah, Darü’l Maarif Bimısır, 3, 1976, s.24.

genişletilmesi ve Kur'ân-ı Kerîm'deki sanatsal tasvirin değerini yüceltilmesi nazımdan kaynaklanmaktadır.¹⁵⁶

Genel olarak alimlerin özel olarak Cürcani'nin değindiği bu önemli özelliklerden kaynaklı olarak Kur'ân-ı Kerîm'deki sanatsal tasvir çalışmalarının sunduğu çağdaş dönemde yapılan incelemelerin temel alınması uygun değildir.

1.3.2. Günümüz Bilginlerine Göre Kur'ân-ı Kerîm'deki Sanatsal Tasvirin

Özellikleri

Kur'an-ı Kerim'deki sanatsal tasviri ele alan çalışmaların azlığına rağmen, Kur'an ayetlerini ve sûreleri başta edebî yorum ve sanatsal üslup olmak üzere çeşitli yönlerden inceleyen değerli kitaplar bulmaktayız. Seyyid Kutub gibi, Kur'an metnindeki sanatsal tasvirin işleviyle ilgilenen bazı çağdaş alimleri bulunmaktadır. Dr. Abdüsselam el-Rağîb ile Kur'an-ı Kerim'de daha derin bir boyut bulmuş bulmaktayız. Bu, bir dizi teknik temele ve bileşene dayanan görüntünün işlevinin bağlamına ve lafzın ifadesiyle oluşan bağlantıyla gerçekleşmektedir.

Fakat çağdaş araştırmacıların çoğu Kurani tasviri şekil ve içerik açısından incelemiştir. Bu, sanatsal zevki ve onun hem belagat hem de üslup estetiğini vurgulamaya dayalı edebiyat müfredatının kısmı içindedir. Çağdaş araştırmacılardan olan ve incelemelerinde önceki alimlerin yöntemini benimseyen Ahmed Bedevi, Min Belağati'l Kuran isimli eserini kaleme almıştır. Kitap, birçok araştırmacının ve edebiyat öğrencisinin Kur'anî tasvir için başvurduğu bir kaynak olmaktadır. Edebî ve fikrî özelliklerinden bahsederken aynı zamanda bu konulara Kur'ân âyetlerini tahlil etmede edebî zevki öne çıkaran özel teknik yöntemler eklemiştir; canlandırma ve hayal etme gibi diğer sanatsal unsurları birleştirmiştir. Fakat “O gün (kıyamet günü) biz onları, birbirine çarparak çalkalanır bir halde bırakmışızdır; sûra da üfürülmüş, böylece onları bütünüyle bir araya getirmişizdir”¹⁵⁷ ayetinde hayalî istiare üzerinde durmuştur. “Ayetteki *يوج* kelimesindeki istiare sadece “karışıklık” anlamını taşıyan anlamda değil, daha çok “insan gözünün daha önce görmediği bir kalabalığı” anlamının bir temsilidir. Bu kalabalık, deniz gibi olduğundan denizin dalgaları arasında gibi olur ve o şekilde

¹⁵⁶ Bakıllani, *J'câzû'l-Kur'ân*, Muhammed Abdülmün'im Hafaci, Darü'l Cebeli Beyrut, 1, 1411-1991, s.302.

¹⁵⁷ *Kehf suresi*, 18/99.

görmeye çalışırsın¹⁵⁸” şeklinde ayetteki istiareyi anlatmıştır. Ahmed Bedevi’ye göre belâği istiare, eski ve adı geçen çeşitlerin arasında zikredilmez. İstiareyle yapılan tasvir, Kur'an metnindeki tasviri oluşturmak için tüm duyuların katıldığı gerçek bir manzara olduğundan gerçek dünyanın görünür hale geldiği bir tür canlandırılmış estetik resimdir. Ayrıca Ahmed Bedevi, musiki uyum ve ifadelerin tutarlılığına ek olarak, Kuran diyalogunun değeri ve yaşanan gerçeği aktarmadaki etki hakkında da fikir beyan etmiştir.¹⁵⁹ Buradan hareketle Ahmed Bedevi önceki alimlerin ve çağdaş alimlerin Kur'an'daki tasvirleri inceleme yöntemlerine açıktır. Yani Ahmed Bedevi, hem geçmiş alimlerin bu konudaki yaklaşımlarını dikkate alırken hem de çağdaş alimlerin Kur'an'daki tasvirleri analiz etme yöntemlerini değerlendirerek ilerlemektedir. Buna göre Ahmed Bedevi, Kur'an'daki tasvirleri anlamak ve yorumlamak için geniş bir perspektiften faydalandığını göstermektedir.

Modern çağdaki araştırmacılar, Kuran surelerinin üslup, bağlam ve tasvir gibi genel bütünlüğünü sağlayan etkenleri ele alırken genel olarak edebi tefsir, özel olarak ise beyan ilmiyle ilgilenmeye başlamışlardır. Hissi anlamlar ve akli delil vasıtasıyla aktarma konusunda estetik oluşumların rolü, Kuran surelerinden bir gruba uygulanan edebi güzelleme bulunmakla birlikte beyani tefsir ile belli başlı belâği unsurların ve üslupların incelemeleri kastedilmektedir diyebiliriz.

Önceki eleştirmenlere baktığımızda onlar, edebi tasvirin estetiğini vurgulamak için bazı Kuran ayetlerine beyani özellikleri uygulamakla yetinmişlerdir. Böylece çağdaş alimlere göre edebi tasvir gelişmiş ve Kuran incelemelerinde sanatsal işlev fikri belirli seviyeye ulaşmıştır.

Dr. Aişe Abdurrahman Tefsiri’l Beyani li’l Kurani’l Kerim isimli kitabında bu bilgilerden bahsetmiş ve edebi faktörlerin iki özelliğini dile getirmiştir:

- Mütakaddimun ve çağdaş müfessirlerin sözlerine atıfta bulunurken, kelime dağarcığının yorumlanmasına ve bağlamdaki rolüne dayanmaktadır.

¹⁵⁸ Ahmed Bedevi, *Min Belagati'l Kuran*, s.167.

¹⁵⁹ Ahmed Bedevi, *Min Belagati'l Kuran*, s.187.

- Telaffuz ve anlam yoluyla beyani tefsir açısından yorumlamayı önemsemiş, beyani üslubu analiz etmede edebi zevkini göstermiş, “ikna için delil şarttır”¹⁶⁰ diyerek amacını belirtmiştir.

وَالشَّعْبُ وَالْوَثْرُ

“Çift olana ve tek olana;”¹⁶¹

ayetini incelerken beyani tasvirin etkilerine değinmiştir. Sözlü kullanım olmadan belagat kullanımına anlam kazandırmış ve bunu da Fecr ayetlerinde alıcının dikkatini hakim gecenin karanlığında şafağın ışıklarının doğacağına çekmek, belagatli bir kullanım sunmak için ve hidayet-dalalet gibi manevi durumlarda hissedilen duyguların açıklanmasına yol göstermek için yapmıştır. Bu sayede gece; benzetme, kişileştirme ve etkenlik barındırdığında onu yeterli gören zihinlere gelen anlık gözlemden daha etkileyici ve canlı bir yaşamı temsil ettiği için sanatsal çalışmanın değerini yükseltmektedir.¹⁶² Bunlar bize beyani tefsir yönteminin, üslup sanatına ve tasvir, betimleme, temsil, hayal gücü ve psikolojik izlenim gibi fikirlerin ifadesine bağlı olduğunu göstermektedir.

Muhammed Mübarek, “*Min Mehli'l Edebi'l Halid*” isimli eserini, bazı Kur'an surelerinin sanatsal ve zihinsel özelliklerini ele aldığı edebi bir çalışma amacıyla ortaya koymuştur. Bu eserde, anlam vermede yardımcı hüsn-ü beyan, lafzi kullanımlar ve musiki gibi konular incelenmiştir. Surede genel bir tasvir havası yer almaktadır. Ayrıca sure, Kuran surelerinin tahliline bakıldığında, duyuşal unsurların dahil edilmesini de içermektedir. Muhammed Mübarek, edebi özellikleri görüntülere ve fikirleri ayırarak tasvir ve açıklama yöntemini aynı zamanda sanatsal tasvirin yapımında duyuşal ve psikolojik faktörü ortaya koymaya yardımcı unsurların rolünü göstermiştir. Bunu Adiyat Suresi'nin tefsirinde: İlk bölümde, neredeyse kısa bir hikaye olan bu açıklama, koşanlara, muğayyirat, dokunuş ile hareketin, “Sonra çakarak kıvılcım saçanlara;” ayetinde şekillerin ve renklerin, “nefes nefese” diyerek duymanın tasvirini yaparak “düşman, kıvılcım ve toz” gibi görsel sahne nüanslarını göstererek “subh” kelimesiyle

¹⁶⁰ Aişe Abdurrahman, *et-Tefsîrû'l-beyânî li'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, 2/135.

¹⁶¹ Fecr suresi, 89/3.

¹⁶² Aişe Abdurrahman, *et-Tefsîrû'l-beyânî li'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, 2/136.

de zamana atıfta bulunarak temel unsurları oluşturmuştur. Sure, hayal edilebilecek bir manzarayla -özellikle savaş tasvirinden etkilenen Araplara göre- bu sahneyi düşünmek, uyarmak ve psikolojik olarak etkilemek için bir giriş olarak sunulmuştur.¹⁶³

Seyyid Kutub'un, sanatsal tasvir aracılığıyla sanat faktörünün kıymetini anlamış ve edebi zevk seviyesini yükselterek en güzel sanatı geliştirmiştir. Seyyid Kutub "*et-Tasvirü'l Fenni Fi Kur'ân-ı Kerîm*" isimli eserinde Kur'ân-ı Kerîm'deki sanatsal tasvirin özelliklerini ortaya koymuştur. Aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm araştırmalarının hedefini, "bu uzak hedef, Kuran'ın yeniden sunumu ve saf sanatsal güzelliğinin canlandırılmasıdır" diyerek açıklamıştır.¹⁶⁴

Seyyid Kutub, kitabında bu teknik yönü incelemekten heyecan duyduğuna inanıyoruz. Çünkü gerek eski gerek çağdaş inceleme ve araştırmalarının çoğu bu tür literatürü açıklamakta yetersiz kalmıştır. Çalışmaların çoğu ayet veya sure hakkındaki sözleriyle sınırlıdır. Buradan hareketle Seyyid Kutub, sanat faktörünün tüm Kur'ân-ı Kerîm'e uygulanmasını ve kendinden sonra yapılacak olan Kuran incelemelerinin çoğunun onun sanatsal bakış açısından faydalanmasını istemiştir.

Modern yazar ve araştırmacılar edebi tefsirlerinde temel maddeler ve özellikler belirlemişlerdir. Bu açıdan Kur'ân-ı Kerîm'deki sanatsal tasvirin şekillenmesi Seyyid Kutub'un kuramına dayanmaktadır.

1.3.3. Kur'ân-ı Kerîm'deki Sanatsal Betimlemenin En Önemli Özellikleri ve Temelleri

Kurani tasvirin incelemesi, Seyyid Kutub'un kitabında belirttiği kuramından sonra çağdaş düşüncede derinleşmiştir. Araştırmacılar Kurani incelemelerinde sanatsal tasviri incelemenin anahtarı olarak kelimelerin semantiğinden yola çıkmışlardır. Bu sayede tasvirin özellikleri ve bağlam içindeki rolleri belirlenmiştir. Bu yüzden çağdaş araştırmacıların yaptıkları sanatsal tasvir çalışmalarında çeşitli sanatsal özellikler, şiir ve Kur'ân-ı Kerîm'deki özelliklerle aynıdır.

¹⁶³ Muhammed el-Mübarek, *Min Menheli'l-Edebi'l-Halid*, s.8.

¹⁶⁴ Seyyid Kutub, *et-Taşvirü'l-fenni fi'l-Kur'ân*, s.10.

1.3.3.1.Yalın Tasvir

Yalın tasvir, en çok çalışılan ve analiz edilen Kur'an araştırmalarından biridir. Resmi, bazen kulağa savurduğu sesiyle, bazen de hayalinde canlandığı gölgesiyle, bazen de sesi ve gölgesiyle birlikte boyamaktadır.¹⁶⁵ Allah Teâlâ'nın, "Ey iman edenler! Size ne oldu ki, "Allah yolunda seferber olun" denilince yerinize çakılıp kaldınız;"¹⁶⁶ ayetinde "أثاقلتم" kelimesinde yalın bir tasvir vardır. Ayetin "أثاقلتم" sözündeki fiilde tasvir ve musikisi ağır bir yükü andırmaktadır. Ayetin "أثاقلتم" ifadesi "تثاقلتم" şeklinde olsaydı, sanatsal tasvir elde edilemeyecek, eylemin vurgusu hafifleyecek ve tasvir ile hayalin etki etmesi sağlanamayacaktı.

1.3.3.2.Hissi Tahayyül ve Kişiselleştirme ile Tahayyül

Tasvirin görünür bir tabloymuş gibi olduğu tüm duyuşsal bileşenler, hayal gücüyle birlikte oluşturulur. Aristoteles, hayal gücünü aktifleştirmek için duygulara müracaat etmiştir. "Hissedilen duygu, bilinçaltında bulunmayabilir ve hayal edilen şekliyle kalır"¹⁶⁷ demektedir.

Kurani incelemelerde tahayyül Zemahşeri'nin kullanımıyla artış göstermiştir. O, "belâgat ilminde tahayyülden daha doğru, daha ince ya da daha latif bir bölüm göremezsiniz"¹⁶⁸ diyerek bu konunun önemine dikkat çekmiştir. Bu nedenle, dini fikirleri duyuşsal bir tahayyül yoluyla ifade eden sanatsal tasvirin oluşturulmasında en önemli bileşenlerden biri olduğu için, Kur'an çalışmaları bu bölüm hakkında konuşmalarında bu konu bolca yer almıştır. "Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı"¹⁶⁹ ayetinde ifadeler korku tasviri ve kurtarma anındaki o panik duygusu oluşturularak dinleyicinin duyuşsal tahayyülünü etkilemektedir. Ayetteki "شفا" kelimesi ile üzerinde durdukları sınırın tasviri düşmek üzere olduklarını anlatmaktadır.

¹⁶⁵ Seyyid Kutub, *et-Taşvîrü'l-fennî fi'l-Ķur'ân*, s.91-92.

¹⁶⁶ *Tevbe suresi*, 9/38.

¹⁶⁷ Atif Nasır, *el-Hayal Mefhumatihi ve Vezaiifihi*, el-Heyetü'l Mısriyye el-Amme li'l Kitab, 1984, s.10.

¹⁶⁸ Zemahşeri, *Keşşaf*, 4/143.

¹⁶⁹ *Ali İmran suresi*, 3/103.

1.3.3.3. Kişileştirme Yoluyla Tahayyül

Kişileştirme ile yapılan temsil Kur'ân-ı Kerîm'de en çok kullanılan sanatlardan biri sayılmaktadır. Seyyid Kutub kişileştirmeyi, “donuk renklere, doğa olaylarına ve vicdani duygulara yaşam vermektir” diyerek tanımlamıştır.¹⁷⁰ Tasvir, insan ruhunda birçok duygu ve his uyandırır. Sanatsal tasvirin somutlaşmasında, tanıya dayalı duygusal tasvir temel kurallardan biridir. Örneğin; “Dahası O, duman halinde olan semaya iradesini yöneltti; ardından ona ve arza, “İsteyerek veya istemeyerek (varlık sahnesine) gelin!” buyurdu. “İsteyerek geldik”¹⁷¹ dediler” ayetinde olduğu gibi kişileştirme, Kur'an-ı Kerim'de kullanılmıştır. Gökyüzü ve yeryüzü Allah'ın yarattığı iki mahluktur. Sanki gökler ve yer, anlayan insanlarmış gibi dua eder, davete icabet ederler.

Cehennemın kişileştirilmesi, ‘O gün cehenneme “Doldun mu?” diyeceğiz; “Daha yok mu?”¹⁷² diye cevap verecek’ ayetinde örnek olarak gösterilebilir. Burada cehennem daha fazlasını isteyen aç biri gibi temsil edilmiştir.

1.3.3.4. Temsil ve Teşbih İle Tasvir (Sanatsal Kişileştirme)

Temsil veya teşbih ile yapılan tasvir, sanatsal bir tasvirdeki sanatsal bir kişileştirme gibidir. Bu, anlatılmak istenen şeyin somutlaştırmasında tasvirin dayandığı en önemli teknik özelliklerden biridir.

- Kişileştirme: bu sanat, soyut bir durumu analogi gibi hissedilen, görülen bir duruma benzetmektedir.¹⁷³ “Mallarını Allah yolunda harcayanların örneği, her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkaran bir tohum tanesi gibidir. Allah dilediğine katlayarak verir, Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilmektedir”¹⁷⁴ ayetinde olduğu gibi bu çeşit tasvirler Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok kullanılmaktadır. Burada infak, bir tanenin yedi yüz taneye çarpıldığı, aritmetik bir işlem şeklinde soyut bir tasviri olan canlı bir resme dönüşür. Allah istediğine kat kat verir. Âlûsî'ye göre kişileştirme, temsil gibi

¹⁷⁰ Seyyid Kutub, *et-Taşvîrü'l-fennî fi'l-Ḳur'ân*, s.16.

¹⁷¹ *Fussilet suresi*, 41/11.

¹⁷² *Kaf suresi*, 50/30.

¹⁷³ Abdülfettah el-Halidi, *Nazariyyetü't Tasviri'l Fenniyyi İnde Seyyid Kutub*, s.145.

¹⁷⁴ *Bakara suresi*, 2/261.

sanatlar bakanının elinde varmış gibi hissettirir. Bu, akledilen bir şeyin hissedilmesi gibi bir şeydir” demiştir.¹⁷⁵

Kur’ân-ı Kerîm, tahayyül ve kişileştirmeyi aynı örnekte aldığı için Seyyid Kutub da bunları birleştirerek açıklamıştır. Soyut bir şeyi görülebilir ve hissedilebilir şekilde bu şeyin veya etrafındaki hareketi için ifadenin kullandığı tabirlerle tasvir etmektedir.¹⁷⁶ Tasvir, hayali inşa etmek için tecsimden faydalanmaktadır. Allah Teâlâ, “bunun üzerine Allah, peygamberinin ve müminlerin üzerine kendi katından bir güven duygusu indirdi,”¹⁷⁷ ayetinde Allah’ın indirdiği güven ifadesiyle kalplere yerleşen bir rahmet kastedilmektedir.¹⁷⁸ Rahmeti içinde barındıran sekine Allah katından inen bir canlandırmayla peygamberine ve müminlere gelmiştir.

1.3.3.5. Açıklamalı Tasvir: Resmetme ve Manzara Sunumu

Açıklamalı tasvir, çağdaş araştırmacıların özellikle Seyyid Kutub’un kitabında incelediği ve ortaya koyduğu önemli sanat çeşitlerindedir. Belki de “*Meşâhidü'l-kıyâme fi'l-Kur’ân*” isimli eserinde saadet ve endişeyi anlatmak için en çok bahsettiği çeşittir. Allah Teâlâ’nın, “Sakın, Allah’ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma! O sadece, onların işini bir güne erteliyor ki, o gün gözler dehşetten dışarı fırlamış. Başları yukarıya kalkık, bakışları bir noktaya sabitlenmiş, zihinleri bomboş kalmış olarak toplanma yerine koşarlar”¹⁷⁹ ayetinde bu manzaralardan bahsedilmektedir. Seyyid Kutub, bu manzaraları art arda dört tasvir şeklinde tahlil etmektedir. Bununla da hayali bir tasvir tamamlanmış olmaktadır. Bu anlatılanlar bir panik halini ve teslimiyeti temsil etmektedir. Duygular, vicdani ve duyusal hayal gücüne sahip olanlara ulaşır. Bu ayetleri okuyan bir okur bu hislerle birlikte sanki o manzarayı görüyormuş gibi bir duyguya kapılmaktadır.¹⁸⁰

¹⁷⁵ Alusi, *Rûhu'l-me'ânî*, 2/32.

¹⁷⁶ Seyyid Kutub, *et-Taşvîrü'l-fennî fi'l-Kur’ân*, s. 69-70.

¹⁷⁷ *Tevbe suresi*, /26.

¹⁷⁸ Alusi, *Rûhu'l-me'ânî*, 5/268.

¹⁷⁹ *İbrahim suresi*, 14/42-43.

¹⁸⁰ Seyyid Kutub, *et-Taşvîrü'l-fennî fi'l-Kur’ân*, s.59-60.

Açıklamalı tasvir, kıyamet günündeki sahneleri anlatmak, korkutma ve hissettirme yoluyla farkındalığı ve imanı arttırmada etkili olmaktadır. Bu şekilde anlatılan sahne canlı bir tasvir olarak zihinlerde canlanmaktadır.

1.3.3.6.Canlılık ve Hareket

Canlılık ve hareket, sahnenin canlandırılmasında tasvire ruh katan ve sanatsal tasvirin şekillenmesinde önemli yapıtaşlarından sayılmaktadır. Bu şekilde tasvirin gücü artmakta; sahnenin canlı ve hareketli olmasını sağlamaktadır. Zihinsel anlam bir biçim ve hareket, insan tabiatı bir tablo veya sahne, kişi insani bir örnek ise tasvirin cansız zihne yaşam verdiği yerde anlam artışı ve ruhtaki temsilini vermektedir.¹⁸¹ Bu minvalde Allah Teâlâ, “Mûsâ'nın öfkesi yatışınca levhaları aldı”¹⁸² ayetinde bahsedilen öfke, Musa'yı iten, heyecanlanmaya ve isyana teşvik eden bir insan gibidir.¹⁸³

1.3.3.7. Diyalog

Diyalog, Kur'ân-ı Kerîm naslarında bulunan fikri bir canlılık ve tahayyül gücü ile artan zihinsel etkinin işlevinden dolayı sanatsal tasvirin etkileyici faktörlerinden biridir. Anlatılan bir sahneye diyalog eklemek tahayyül unsurlarının tamamlanması demektir.¹⁸⁴ Örneğin, bir yazarın bir hikâyenin sahnesini anlatırken, okuyucunun olayı daha iyi anlaması ve canlandırması için diyalog eklemesi gerekebilir. Bu diyalog, karakterlerin birbiriyle iletişim kurduğu ve olayları daha gerçekçi bir şekilde aktardığı bir konuşma olabilir.

1.3.3.8.Ruhsal ve Duygusal Etki

Ruhsal etki, sanatsal tasvirdeki i'caz etkenlerinden en önemlisidir. Bu i'cazın kıymetini, sözü anlamak, etkisini açıklamak için belagatını, nazımın kuvvetini ve lafzın fesahatini bilenlerin onu göz ardı etmesi mümkün değildir.¹⁸⁵ Bu Kurani tasvir çeşitlerinden her biri insanı tefekkür etmek ve öğüt alıcı duruma getirmek için ruhsal bir

¹⁸¹ Seyyid Kutub, *et-Taşvîrül-fennî fi'l-Kur'ân*, Risale Dergisi Araştırması, sayı:254, s.53.s.

¹⁸² *A'raf suresi*, 7/154.

¹⁸³ Ahmed Bedevi, *Min Belağati'l Kuran*, s.169.

¹⁸⁴ Seyyid Kutub, *et-Taşvîrül-fennî fi'l-Kur'ân*, s.41.

¹⁸⁵ Abdullah Ebu's-Suud, *el-i'cazün Nefsi fi'l Kur'ân-ı Kerîm*, el-Camiatü'l Ürdüniyye, 2005, s.60.

etki oluşturmaktadır. “Bilesiniz ki gönüller ancak Allah’ı zikrederek huzura kavuşur”¹⁸⁶ ayetinde de bahsedildiği gibi “kalp” duyguların ana merkezidir. Ayette geçen “Allah’ı zikretmek” ifadesi ruhun tatmin olmasının öneminden dolayı “kalp” ile anılmıştır. Aynı zamanda, “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinde de kalın bir perde bulunmaktadır ve onlar için büyük bir azap vardır”¹⁸⁷ ayetinde kalbin ve diğer hisler üzerindeki etkisinden dolayı “kalp” kelimesi kullanılmıştır.

Dr Abdüsselam Rağıb, duyguların tasvire ruhsal bir etki kattığını ve duygunun olmadığı bir tasvirin ise yavan¹⁸⁸ kaldığını belirtmektedir. Bu düşünceyi Muhammed Zeki el-Aşmavi desteklemekte ve duygusuz tasvirin boş¹⁸⁹ olduğunu ifade etmektedir. Bu duygusal etkinin canlı tasviri aracılığıyla okuyucu üzerindeki etkisinden dolayı bu çağda daha çok kullanıldığını düşünmekteyiz.

Duygu, okuyucuya fikrin özünü aktarmak ve bütün hayal dünyasıyla birlikte zamansal ve mekânsal sınırlardan kurtarmak için zihinleri ve kalpleri etkilemesine göre ilk sırada yer alan bir faktördür. Buradan hareketle okuyucuda sahnenin güzelliği ve etkisi artmaktadır.

Pound’un, “tasvir, hayal dünyasında bir anda zihinsel ve duygusal bir araç sunan bir şeydir”¹⁹⁰ sözü dikkat çekicidir. Bununla tasvirin sadece dilsel bir tasvir değil aksine duygunun ortaya çıkması için gerekli olduğu kastedilmektedir. Eleştirmen C.D. Lewis sanatsal tasvire ve içinde bulunan hissi ve duygusal güce vurgu yapmış: “Sanatsal tasvirle anlamlı kelimelerin gücü his ve duygularla resmedilmektedir”¹⁹¹ demiştir.

Buradan hareketle, çağdaş Kurani araştırmalar aşağıdaki tarz ve yönlere önem vermiştir denilebilir:

- Belağı yön, beyan, bedi’ ve meânî gibi ortaya çıkan sanatsal tasvir ile bağlantılıdır.

¹⁸⁶ *Ra’d suresi*, 13/28.

¹⁸⁷ *Bakara suresi*, 2/7.

¹⁸⁸ Abdüsselam Rağıb, *Vazifetü’s Sureti’l Fenniyyeti Fi’l Kur’ân-ı Kerîm*, s. 50.

¹⁸⁹ Muhammed Zeki el-Aşmavi, *Felsefetü’l Cemal fi’l Fikri’l Muasır*, s.67.

¹⁹⁰ *Es-Suratü’l Fenni Fi’n Nakdi eş-Şi’ri*, s. 194.

¹⁹¹ C.D. Lewis, *es-Suretü’ş Şi’riyye*, Selman Hasan İbrahim, Bağdat, Darü’r Rüşd, 1982, s.67.

- Ruhsal yön, sanatsal tasvirin yanında alıcının ruhu ve kalbinde fiili bir etki oluşturmaktadır.
- Sanatsal yön, biçim ve içerik arasında bir bütünlük oluşturmaktadır. Amacı; tek, bileşik ve külli tasvir gibi tasviri tasvirle incelemek ve tasvirler arasında ortaya çıkan ilişkiyi incelemektir.

1.3.3.9.Kur'ân-ı Kerîm'de Estetik

Estetik, Kur'an-ı Kerim'in kelime ve tasvirlerinde görülen en yüce anlamlardan (en bariz sanatlardan) biridir ve estetik, görünen dünyadaki estetik ve görünmeyen dünyadaki estetik de dahil olmak üzere Kuran'ın birçok ayet ve sûresinde karşımıza çıkmaktadır.

Kelime anlamı olarak estetik, el-Vasit'te, güzellik ve ziynet anlamını kapsamaktadır. Birine dua ederken, “Cemmelallah” diye dua edilir. Yani “Allah seni güzel kılsın, güzelleştirsin.”¹⁹² Ebu Hilal el-Askeri, güzellik ve iyilik kelimeleri arasındaki farkı, “güzellik, suretin aslındadır. Bu güzellik davranış ve ahlak için kullanılmıştır. İyilik ise, davranış, ahlak ve görünen fiillerdedir. Daha sonra bu suretin aslı için kullanılmıştır”¹⁹³ diyerek açıklamıştır.

Estetik kelimesinin ıstılahı için birçok görüş ve tanım bulunmaktadır. Çünkü estetik, kişiden kişiye değişen göreceli ve hissi bir meseledir. Güzellik duygusu, içsel benlikten kaynaklanan samimi bir psikolojik duygudur. Bundan dolayı onu tanımlamak zorlaşır. Güzellik kendi başına değil, başkaları tarafından belirlenmektedir. Ayrıca bireyler arasındaki güzelliği takdir etme ve güzellikten hoşlanma derecesi arasındaki çeşitli farklılıklar tarafından var olur.¹⁹⁴

Yine de bazı alimler, “kişiye ulaşan bir şeyin kemal derecesine varması durumunda dışa vuran hislerdir”¹⁹⁵ şeklinde tarif etmişlerdir. Bazıları ise, “insanların

¹⁹² Kahire Arapça Topluluğu, *el-Mu'cemü'l Vasit*, Mektebetü's Şürük, 4, 1425-2004, 1/136.

¹⁹³ Ebu Hilal el-Askeri, *el-Furûku'l-luğaviyye*, Muhammed İbrahim Selim, Kahire, Darü'l İlm li's Sekafeti, s.262.

¹⁹⁴ Salih Ahmet eş-Şami, *ez-Zahiratü'l Cemaliyyeti Fi'l İslam*, 1407-1986, Suriye, el-Mektebü'l İslamiyye, s.24.

¹⁹⁵ Muhammed Aziz Nazmi, *İlmü'l Cemali'l İctimai*, Darü'l Maarif, Kahire, 1415, s.35-36.

bazı unsurları kabul ettiği ilişkilerin anlaşılması”¹⁹⁶ şeklinde estetikteki ortak unsurları öne çıkarmışlardır.

Kur’ân-ı Kerîm’de estetik hakkında pek çok tabir geçmektedir: cemel, hüsn, ziynet; estetiğin sonucu ise, mutluluk ve göz zevkidir. Örneğin, "cemel" kelimesi güzellik ve hoşluk anlamına gelirken, "hüsn" kelimesi de güzel ve çekici olma anlamını taşır. "Ziynet" ise süs, süsleme veya dekorasyon anlamına gelir. Bu ifadeler, Kur'an-ı Kerim'de estetikle ilişkili kavramları ifade eden terimlerdir. Estetik deneyim, insanlarda bir estetik tatmin ve keyif duygusu yaratabilir. Kısaca Kur'an-ı Kerim'de estetik kavramı çeşitli terimlerle ifade edilmekte ve bu, insanlara mutluluk ve göz zevki sunmaktadır.

1.3.3.10. Görünür Dünyanın Estetik Tasviri

Bir yandan kainat, zihni tefekkür ve tedebbür için uyandıran zihinsel sahnelerde kendini gösterirken diğer yandan önemli bir konu olan görünür dünyanın estetiğine olan bakışı harmanlamakta ve sonunda insanın duygularını ortaya çıkarmaktadır. Estetik, bu kainatın yaratıcısının i'cazına layık bir özelliktir. Eğer doğa bazılarının iddia ettiği gibi tesadüfi şekilde meydana gelseydi her şeyi yavan bulurduk ve bir estetiği de olmazdı. Fakat estetik özelliklerle birlikte hikmet iç içe olduğunda ilahi gücün azametini, onun tek ve her şeye gücü yeten olduğuna dair iman artmaktadır. Belki de insanın aklına ilk gelen şey Allah Teâlâ'nın, “İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı”¹⁹⁷ ayetinde bahsettiği gibi gökyüzünün tasvirinin estetiğidir. Allah Teâlâ'nın,

- “Yedi göğü birbiriyle tam bir uygunluk içinde yaratan O’dur. Rahmânın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun? Sonra gözünü tekrar tekrar çevir de bak; (kusur arayan) göz aradığını bulamadan bitkin olarak sana dönecektir.”¹⁹⁸
- “Üstlerindeki göğe bakmıyorlar mı? Hiçbir kusuru olmaksızın onu nasıl kurduk, nasıl süsledik.”¹⁹⁹

¹⁹⁶ Mahmud el-Buseyri, *Terbiyetü’z Zevk el-Cemali*, Kahire, Darü’l Maarif, Kahire, 1406, s.16.

¹⁹⁷ *Enbiya suresi*, 21/30.

¹⁹⁸ *Mülk suresi*, 67/3-4.

¹⁹⁹ *Kaf suresi*, 50/6.

- “Andolsun biz gökte yıldız kümeleri oluşturduk ve seyredenler için ona güzel bir görünüm verdik”²⁰⁰
- “Gerçek şu ki biz yakın göğü kandillerle süsledik. Ayrıca bunlarla şeytanların taşlanmasını sağladık ve onlara alevli ateş azabını hazırladık”²⁰¹ gibi ayetlerinde örnekler vardır.

Bütün bunlara ek olarak, “Görmediler mi?” “Bakmadılar mı?” “Ne görüyorsun.. Görüyor musun...?” “Görmeni geri ver... Gözlerin içeri dönecek.” Gibi tekrarlarla görsel sahnelere vurgu yapıldığı fark edilmektedir. Kainatın estetiği ile fikri olarak yapılan tefekkür arasında bağ kurulabilmesi için süslü bir anlatım görmek gerekmektedir. İnsan doğası gereği hissidir. Kur’ân-ı Kerîm’deki hisler, vicdan ve sanatsal tasvirler birbiri içine geçmedikçe insan inanmaz. Nitekim insan doğası gereği hislerle donatılmıştır. İnsan, duygusal bir varlık olarak hisler yoluyla dünyayı algılar, deneyimler ve anlamlandırır. Buradan hareketle insanın inanması için hislerin etkisi önemlidir. Kur’an-ı Kerim’de hisler, insanın iç dünyasını etkileyen vicdanın, ahlaki değerlerin ve sanatsal tasvirlerin bir araya gelmesiyle ifade edilir. Bu unsurlar birbirini tamamlar ve insanın inancını güçlendirir. Bu estetik, doğanın, sanatın ve yaratılışın güzellik ve düzen içinde olduğunu ifade eder. Evrenin yaratılışında gözlemlenen estetik unsurlar, insanın kudreti ve yaratıcı gücü hakkında ipuçları sunar. Böylece ifade edilebilir ki estetik, yaratıcı bir kudretin varlığını ve yaratılışın düzenini ispat etmede önemli bir rol oynar.

Bu görünür dünyanın diğer estetik unsuru yeryüzüdür. Çünkü kozmik bağ, aralarında çelişkiye rağmen gökyüzüyle yakın olduğundan her birinin doğasında estetik bir özellik bulunmaktadır. Eğer Allah gökyüzüne su ve ışık nimeti vererek rahmet etmeseydi onlardaki kozmik ve estetik işleyişin bir anlamı olmazdı. Ayrıca yağmurun yağması, bu yağmurla yeryüzünün onlarca çeşit bitkiyle bezenmesine ek olarak estetik Allah’ı gösteren kesin bir delil, yaratıcının eşsiz sanatı ve mükemmel işçiliğidir. “Şu güzelliğe, süslenmiş delillere bak! İnsani duyguların, Allah’ın bu sanatına cevap vermesi itaattir.” O istidlal yoluyla, “Peki o inkârcılar yeryüzüne hiç bakmazlar mı?

²⁰⁰ *Hicr suresi, 15/16.*

²⁰¹ *Mülk suresi, 67/5.*

Orada her türden nice değerli bitkiler çıkarmışızdır”²⁰² ve “Yeryüzünü de düzledik, üzerine sarsılmaz dağlar yerleştirdik, orada her türden güzel bitkiler yetiştirdik;”²⁰³ diyerek varlığını ve mükemmel yaratışını gözler önüne sermektedir.²⁰⁴

Ayette geçen “her türden nice değerli bitkiler” ifadesiyle insana verilen ilahi rahmet ve nimet kastedilirken “her türden güzel bitkiler yetiştirdik” ifadesiyle de kozmik âyetlerin tefsir ve tefekkürüyle elde edilen sevincin tarifi kastedilmektedir. Ayet gaflet içinde, dünyevi sevinçlere dalmış ve bunların etkisiyle hakiki amacını unutmuş kuluna uyarı olsun diye, “Bize yönelen her kula aydınlatıcı ve hatırlatıcı olsun diye”²⁰⁵ şeklinde devam etmiştir. Allah gökyüzünü yağmur, kuşlar ve yıldızlarla bezediği gibi Allah Teâlâ’nın, “Onlarda akşamları otlaktan getirirken, sabahları otlatmaya salıverirken size sergiledikleri bir güzellik de vardır”²⁰⁶ ve “Binmeniz ve güzelliğini seyretmeniz için atları, katırları, eşekleri de yarattı. O, sizin bilmediğiniz başka şeyler de yaratır”²⁰⁷ ayetinde nimetlerini saydığı gibi yeryüzünü de bitki ve hayvanlarla süslemiştir.

Estetik, kozmik i’cazın temel özelliğidir. Lütuf sadece yiyecek, içecek ve binitlerle ihtiyaçların karşılanması değil aksine ihtiyaçları aşan isteklerin karşılanması, hayvani güdü, estetik hissi tatmin etmek, rahat bir kalp ve insani duyguların tatmini kastedilmektedir.

1.3.3.11. Görünmeyen Âlemin Estetik Tasviri

Göklerin ve içindekilerin tasvirindeki bu estetik, tasvir ve hayalin ötesinde hissi tasvirlerde kendini göstermektedir. Tasvirdeki estetik; cennet, nehirler, ağaçlar, cennet ehli, yiyecekleri ve içecekleriyle açıklanmaktadır.

- Cennetin Estetik Tasviri: görünmeyen âlemin estetik tasviri deyince akla ilk gelen Allah’ın muttakilere vadettiği cennettir. Allah Teâlâ’nın, “(Oysa onların tek gerçek kabul ettikleri) bu dünya hayatı hakikatte sadece bir oyun ve

²⁰² Şuara suresi, 26/7.

²⁰³ Kaf suresi, 50/7.

²⁰⁴ Muhammed Ammare, *Mealim’ü l-Menhecî’l İslami*, Darü’s Selam, s.183.

²⁰⁵ Kaf suresi, 50/8.

²⁰⁶ Nahl suresi, 16/6.

²⁰⁷ Nahl suresi, 16/8.

eğlenceden ibarettir; âhiret yurduna gelince işte asıl hayat odur; keşke bunu bilselerdi”²⁰⁸ ayetinde bu konudan bahsetmesi üzerine İbn Kayyim el-Cevzi bunun üzerine şöyle bir açıklama yapmıştır: doğrusu “hayvan” kelimesi iki anlamdadır: biri kaynak diğeri ise açıklama demektir. Buna göre bu ayetin iki anlamı bulunmaktadır:

1- Ahiret hayatı gerçek hayattır. Çünkü orada üzüntü ve noksanlık yoktur. Bu hayatta dünyadaki zorluklar bulunmamaktadır. Bu durumdaki canlılık bir kaynaktır.

2- Bitip tükenmeyen, bu dünyada olan ölümün orada olmadığı bir hayat, ölmeyen ve bitmeyen bir hayatın ismi olarak kullanılmış olabilir.²⁰⁹ cennetin güzelliğinin sırrı buradadır.

Bu bakış açısından dolayı, Kur’ân-ı Kerîm bu dünyanın güzelliğinin ötesinde bir dünyanın tasvirini yani cenneti tasvirlerin en güzeliyle anlatmıştır. Allah Teâlâ ayette de belirttiği gibi “Rableri katında onlara esenlik yurdu vardır. Ve yapmakta oldukları (güzel) işler sebebiyle Allah onların dostudur”²¹⁰ diyerek “darü’s selam” ismini vermiştir. Darü’s selam isimlendirmesi, ameliyle oraya ulaşanlara bir güven ve rahatlık vermesi anlamında kullanılmaktadır. Bu cennet ve içindekilerin güzelliği anlatılırken Allah Teâlâ, “Orada altın tepsiler ve bardaklar cennetliklerin çevrelerinde dolaştırılacaktır. Orada canların istediği, gözlerin zevk aldığı her şey vardır ve siz orada sonsuza kadar kalıcısınız”²¹¹ buyurmuştur. Ayette anlatılanlardan hareketle insan nefsi, çirkinliğe ve nefrete değil güzelliğe ve ondan etkilenmeye meyilli yaratılmıştır. Görme fiilinde, güzel manzaraları temaşa etmede ve güzel suretleri görmedeki göz zevki; ritimli ve ahenkli seslerdeki kulak zevki; güzel kokulardaki esinti; yiyeceklerden tat alma zevki, yumuşak ve pürüzsüz olan şeylere dokunma zevki gibi hislere yönelmektedir.²¹² “Yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne mutluluklar

²⁰⁸ *Ankebut suresi*, 29/64.

²⁰⁹ İbn Kayyim El-Cevziyye, *Hâdi’l-ervâh ilâ bilâdi’l-efrâh*, Zaid bin Ahmet en-Neşir, Darü’l Alim el-Fevaid, 1, 1428, s.199.

²¹⁰ *En’am suresi*, 6/127.

²¹¹ *Zuhruf suresi*, 43/71.

²¹² Gazzali, *İhyâ’ü ‘ulûmi’-d-dîn*, Beyrut, Darü’l Marife, 4/296.

saklandığını hiç kimse -bilemez”²¹³ ayetinde olduğu gibi bazen estetik zevkten ve takva sahibini neyin beklediğini söylemeden gelen ayetler olmuştur. Bu ayette, nefsin kendisi için gizlenen hayırları bilmediğini gösteren ameller ve yaptıkları iyiliklere karşılık olarak mutlu olacaklarından bahsedilmiştir. İnsanın bilinmeyen dünyaya karşı bir merak hissi duymasından dolayı o alemdeki güzellikler ve etkileri gizlenmiştir. Bu, Allah Teâlâ'nın insanlara karşı nezaketini, kendileri için gizlenmiş ve göze hoş geleni, lütuf ve azametiyle, yüce bir şekilde hazırladığını gösteren bir ifadedir. Bu anlatılanları sadece oraya gittiklerinde göreceklerdir. Bunlar da apaçık tasvirdir.²¹⁴ Anlatılan bu cennetler, “çok esirgeyici olan Allah'ın, kullarına vaad ettiği, onların idraklerini aşan adn cennetlerine gireceklerdir”²¹⁵ ayetinde de olduğu gibi isimlerinden ve kapılarından bahsedilerek tamamlanmaktadır. Seyyid Kutub burada adn cennetinde sonsuz kalınacağından ve kulların nesep ile değil tevbe, iman ve salih amelleri ile miras aldığı hakiki mirasları olduğundan bahsetmektedir.²¹⁶ Allah'ın salih kullarına cennetü'l me'vadan daha güzeli yoktur. Cennetü'l me'va, insanın dünyada yaşadığı zorlu bir süreçten sonra rahat, huzur bulacağı yerdir. Me'va kelimesi, “İman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanlara, yapmış olduklarına karşılık, hazır olarak onları bekleyen, huzur içinde kalacakları cennetler vardır”²¹⁷ ayetinde geçtiği gibi Allah'ın mümin kullarına vadettiği sonsuz güzelliğin ruhunu ve orada mutlu olunacağını anlatmak için kullanılmıştır.

Cennetlerin en yüksek derecelisi ve en güzeli Firdevs cennetidir. Firdevs ismi, tercih edilebilir ve en yüksek derecesi olan bütün cennetlere denir. Bu isme diğer cennetlerden daha çok lâyıktır. Cennetin aslı meyve bahçesidir ve Cennet meyve bahçesidir.²¹⁸ Cennetin farklı dereceleri vardır. Allah'ın mümin kulları, imanlarına ve takvalarına göre derecelere sahip olmaktadır. Belki de estetik sır, Yüce Allah'ın kitabında bahsettiği cennetlerin her birinin tarifinde

²¹³ *Secde suresi*, 32/17.

²¹⁴ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Çur'ân*, 3/8213.

²¹⁵ *Meryem suresi*, 19/61.

²¹⁶ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Çur'ân*, 4/2314-2315.

²¹⁷ *Secde suresi*, 32/19.

²¹⁸ İbn Kayyim, *Hâdi'l-ervâh ilâ bilâdi'l-efrâh*, s.99-100.

yatmaktadır. Nevevi, bu cennetin derecelerine ve oraya girecek müminlerin güzelliğine hadis-i şeriflerde işaret etmektedir. Said el-Hudri'den (r.a) rivayetle Efendimiz (s.av): “Cennet ehlinin köşklerde kalanlar, tıpkı sizin gökteki yıldızları seyretmeniz gibi onlar da doğu ve batıyı seyrederek” buyurduğunda yanındakiler, “ya Rasulallah, o ulaşılamayan yerler nebilerin makamları mı” diye sorular. Efendimiz, “nefsim yed-i kudret elinde bulunduran Allah'a yemin olsun ki, Allah'a ve peygamberlerine iman eden kimselerin evleridir” buyurmuştur.²¹⁹ Rasulallah (s.a.v), cennet ehlinin mertebelerini en güzel şekilde tasvir etmiştir. Bize, yüksek köşk sahiplerinin evlerini derecelerine göre onlardan daha aşağıdakiler için çok parlak bir gezegen gibi anlatmıştır. Buna göre nehir ve ağaçların tasvirlerinde, cennet ehlinin güzelliğinde, elbiselerinin, yiyecek ve içeceklerinin güzelliğinde tecelli etmiştir. Bu da cenneti pek çok ayet ve sıfatlarla tasviri olduğunu göstermektedir:

- Cennetteki Ağaç ve Nehirlerin Estetik Tasviri:

İbn Kesir, İbn Abbas'ın (r.a), “cennette bir ağaç vardır. Bir süvari o ağacın gölgesinde yüz sene gider de bir ucundan diğerine varamaz. Cennet ehli, köşk sahipleri ve diğerleri onun gölgesinde gölgelenebilir, onun gölgesinde konuşurlar. Bazıları da dünyayı anmak isterler. Allah o cennete bir rüzgâr gönderir ve ağaç dünyadaki her eğlence için hareket eder.”²²⁰ Allah, bu ağacın gölgesinin güzelliğini, “kesintisiz gölgeler altında;”²²¹ ayetinde tasvir etmiştir. Allah Teâlâ, hurma ağacını insanlarla ilgili olan estetik özellikleriyle anlatmıştır. O estetiğini her zaman koruyabilen, uzun, sağlam ve ulu bir ağaçtır. Allah onun meyvesini faydalı ve lezzetli yaratmıştır. Bu yüzden uzun süre varlığını koruyabilmesi, köklerinin uzaması, hepsinden önemlisi güzellik ve ihtişam özelliklerine sahip olması ve sulu meyveler vermesi gibi eşsiz güzelliklere Allah Teâlâ, “Allah'ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel sözü, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti”²²² ayetinde değinmiştir.

²¹⁹ Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *Sahih-i Buhari*, Mustafa Deyb el-Bağa, Darü't Tavki'n Necat, 1, 1422,s.2027.

²²⁰ İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 11/325.

²²¹ *Vakıa suresi*, 46/30.

²²² *İbrahim suresi*, 14/24.

Estetiğin doğası, nehirlerin anlatımı olmadan tamamlanmış sayılmaz. Nehirler cennetteki anlatılan bahçelerin tasviri için gereklidir. Çünkü bütün bunlar sanatsal tasvirin etkisini artıran faktörlerdendir. Görünür dünyanın denizlerden, okyanuslardan, temiz ve kirli suların olduğu nehirlerden oluştuğu bilinmektedir. Fakat cennetteki nehirler, başka türden güzelliكتedirler. Oradaki nehirlerin tadı saftır. Ayrıca o nehirler, tadı hiç bozulmayan süttten oluşmaktadır. Fakat bu dünyada süt tadı çabuk bozulan bir içecektir. İçkinin de aynı şekilde tabiatında akli ifsat etmesi vardır. Fakat içkiden oluşan nehirler akli asla ifsat etmez. Buna ek olarak da onun tadı başka hiçbir şeyde yoktur ve lezzetlidir. Allah bal ırmaqlarını, bu dünyadaki saf olmayan ve içinde katkı maddeleri olan balın aksine saf bal ile nitelendirmiştir. Allah Teâlâ, “Rabbine itaatsizlikten sakınanlara vaad edilen cennetin temsili şudur: İçinde doğal nitelikleri bozulmamış su ırmaqları, tadı bozulmamış süt ırmaqları, içenlere lezzet veren şarap ırmaqları, süzölmüş bal ırmaqları bulunan bir bahçedir”²²³ ayetinde nehirlerin çeşitlerinden bahsetmiştir. Nehirlerin güzelliğini ve faydalarını vurgulamak için Kur’ân-ı Kerîm’de nehirler tekrarlarla anlatılmıştır. Bu nehirler daima akmaktadırlar, bunu anlatmak için يجري “akıyor” fiili “nehirler” kelimesine eklenmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de geçen pek çok ayet ve surede bu konular geçmektedir.

1.3.3.12. Cennet Ehlinin Estetik Tasviri

Allah’ın cennet ehlinin güzelliğini anlattığı pek çok tasvirden biri, “Oysa o gün bir kısım yüzler rablerine bakarak mutlulukla parıldayacak;”²²⁴ ayetindedir.

Başka bir güzel tasvir ise, “Bu tutumları sebebiyle Allah onları o günün dehşetinden korur; yüzlerine aydınlık, gönüllerine sürur verir”²²⁵ ayetinde anlatılmaktadır.

Cennet ehlinin tasvirinde güzellikleri “aydınlık” ve “sürur” kelimeleriyle ortaya koyan ve cennet hanımlarının güzelliğini anlatan, “Sanki onlar yakut ve mercandır”²²⁶, “Yanlarında da eşinden başkasına bakmayan ceylan gözlü, gün görmemiş güzel tenli

²²³ Muhammed suresi, 47/”15.

²²⁴ Kiyamet suresi, 75/22-23.

²²⁵ İnsan suresi, 76/

²²⁶ Rahman suresi, 55/58.

kadınlar bulunur”²²⁷, “Saklı inciler misali”²²⁸ ayetleridir. Bu ayetlerde bazen yakut ve mercan bazen gün görmemiş güzellik bazen de saklı inciye benzetilerek teşbih yapılmıştır. Allah Teâlâ, kadınların başkasının dokunmadığı bir saflık, temizlik ve huzur gibi birkaç özelliğini göstermek için birçok tasvir kullanmıştır.

1.3.3.13. Cennet Ehlinin Elbise, Yiyecek ve İçeceklerinin Güzelliğinin Tasviri

Allah’ın cennet ehline özel olarak hazırladığı elbiselerin en güzel ve en faziletlisi, “Onların gireceği yer adn cennetleridir. Orada altın bilezikler ve incilerle süsleneceklerdir. Orada onların giysileri de ipektir”²²⁹ ayetinde bahsettiği gibi ipektir. Ayet-i kerimede süslerin ve elbiselerin güzelliği ile elbise ve takıların arasında bir uyum sahnelenmektedir. Böylelikle tasvir, estetik ve ondan elde edilen zevk arasında bir tutarlılık oluşturmaktadır. İçeceklerdeki tasvirin güzelliğine gelince ayette bu konu hakkında, “İyiler elbette nimet içindedirler. Koltuklar üzerinde oturup seyredeler. İlâhî lutufların sevincini yüzlerinden okursun. Onlara mühürlenmiş, mührü de misk olan nefis bir içki sunulur. Yarışanlar, işte bunlar için yarışınlar. O içkinin karışımı tesnîmden, yani Allah’a yakın olanların içecekleri bir -kaynaktanır”²³⁰ buyrulmaktadır.

Bu ayetteki estetik tasvir, cennetteki estetik güzelliklerinin hepsinin bolluğunu dile getirmektedir. Bunun ilk delili, ayette geçen ve estetik manayı kapsayan “النعم” yani “sevinç” kelimesidir. Bu kelime ile ruhu, bedeni, gözü, görmeyi ve bunun gibi nimetleri göstermek için kullanılmıştır. Estetik bakmakla başlayan duyusal bir duygudur. Bu yüzden fiil, sevincin güzelliğini anlatmak için kullanılmıştır. Cennet ehli, huzuru, lezzeti kalpte oluşan güzelliği ve gözlerin estetik arayışını tatmin eden cenneti gördüklerinde sevinçlerinin etkisi yüzlerinde tezahür etmiştir. İçecek ise, saf şaraptan oluşan bir nehir, yani her türlü pislikten arındırılmış ve misk ile karıştırılmış içkidir.²³¹ Bu içki pek çok şekilde korunmaktadır. Bu içkideki mührün güzelliği, saf kokusuyla meşhur misktir. Bu kadar nimetin sunulduğu estetik tasvirden sonra, “Yarışanlar, işte bunlar için yarışınlar” ifadesi gelmiştir. Bu, alıcı güzelliği algılamaya ve itaate teşvik etmeye yönlendirmek içindir. Bundan sonra Allah Teâlâ o şarabın tesnîmden yapıldığını

²²⁷ Saffat suresi, 37/49.

²²⁸ Vakıa suresi, 56/23.

²²⁹ Fatır suresi, 35/33.

²³⁰ Mutaffifin suresi, 83/22-23-24-25-26-27-28.

²³¹ İbn Kesir, Tefsîrül-‘Kur’âni’l-‘azîm, 8/348.

açıklamıştır. Yani bu şarap, cennet ehlinin ve daha yüce makamlarda olan müminlerin içebileceği içeceklerin en üstünü olduğunu belirtmiştir.²³²

Bununla da kalmayıp, altın çömlek ve fincanların gerçek estetik görüntüsünü, ona dokurken tüm duyuların aktif olduğu hayal gücünün etkisini alıcıya bıraktığında, Kur'an-ı Kerim, en güzel şekilde cennetin özelliklerini hayal etmeye izin vermektedir. Allah Teâlâ, “Orada altın tepsiler ve bardaklar cennetliklerin çevrelerinde dolaştırılacaktır. Orada canların istediği, gözlerin zevk aldığı her şey vardır ve siz orada sonsuza kadar kalıcısınız”²³³ ayetinde bunu ifade etmektedir. Bu yüce ayette, ahiretteki sevinçlerin hepsi bir arada belirtilmiştir. Ayrıca ayette, tabak ve bardakların altından oluşup parıldadığı tasvir edilerek hissi unsurlar açıkça artırılmıştır. Kişi, yiyecek, içecek ve bunun dışındaki ihtiyaçları için lüksü dilediğini göstermektedir. “Gözlerin zevk aldığı” ifadesi sahneyi izleyen gözlerin o gördüklerinden dolayı bir tat aldığı ve o manzaranın çok güzel olmasından kinaye yapılmıştır. Zemahşeri, “Bu, ya gönüllerde arzu olunan, ya da göze hoş gelen nimetlerin bir listesidir”²³⁴ diyerek açıklamıştır.

Cennet ehlinin yiyecekleri hakkında Allah Teâlâ, “Beğendikleri meyvelerle ve canlarının çektiği kuş etleriyle”²³⁵ ayetini buyurmuştur. Yani cennet ehlinin seçtikleri meyveler onların başları üstünde dönmektedir. Bu da seçtikleri ve istedikleri meyvelerin çok çeşitli olduğunu, onların renklerinin, şekillerinin ve tatlarının güzelliğinden dolayı gözlerin şaşkınca bakacağını anlatmaktadır. Aynı şekilde insan kuş etine de iştah beslemektedir. Abdullah bin Mesud’dan (r.a) rivayet edildiğine göre Rasulullah (s.a.v), sen cennette kuşu arzulayacaksın, o pişip senin avuçlarına gelecek” buyurmuştur.²³⁶

Bu konudan dolayı estetiğin hedefi, hissi ve nefsi edindiklerinden dolayı aklı korumak olarak açıklanmıştır. Estetik, görünür ve görünür olmayan alemi etkilemektedir. Bundan dolayı Allah Teâlâ, insan nefsine güzellik sevgisini yerleştirmiş ve bunu görünen dünyamızda açıklamıştır. Böylelikle insan her daim ona ulaşma arzusu beslemekte ve onun için çabalamaktadır. Dünyadaki güzellikler sonlu ve geçicidir. Ve içindeki güzellik, Cenab-ı Hakk'ın kalıcı saadet kıldığı görünmez dünyanın ayrılmaz bir

²³² İbn Kesir, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, 8/348.

²³³ *Zuhruf suresi*, 43/71.

²³⁴ Zemahşeri, *Keşşaf*, 4/263.

²³⁵ *Vakıa suresi*, 56/20-21.

²³⁶ İbn Kesir, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, 9/95.

parçasıdır. “Dünya hayatı gökten indirdiğimiz bir su misalidir ki, insanların ve hayvanların yediği yer bitkileri o su sayesinde gürleşip birbirine girer. Yeryüzü bu güzelliğe kavuşup süslendiğinde ve sahipleri bu güzellikleri kendi güçlerine bağladıklarında oraya, bir gece vakti yahut güpegündüz emrimiz ulaşır da onu -sanki dün de yokmuş gibi- kökünden biçilmiş hale getiririz. Düşünenler için âyetlerimizi işte böyle açıklıyoruz”²³⁷ ayetinde buna değinilmektedir. Buradaki temsili tasvirin insanların dünyadayken yeryüzünün sonsuz olabileceğini ve onun güzelliğini daima koruyabileceklerini zannetmelerinden sonra “زخرفها، أرَبَّتْ” lafızların delalet ettiği şey, yeryüzündeki güzelliğin yok olacağıdır.

Bazıları dünyanın suya benzediğini söylemiş ve iki durum ortaya koymuşlardır. Bunlardan biri, ihtiyaçtan fazla su zarar verir, yeteri kadar su alırsan o fayda sağlar. Dünya da böyledir. Diğer bir durum ise, suyu tutmak isteyen insan avucuna su alıp onu tutmaya çalışırsa elinde o sudan hiçbir şey kalmaz. İşte dünya da böyledir. Burada kastedilen dünyanın sadece suya benzetilmesi değil aksine sonsuzluğun ve devamlılığın olmaması bu dünyanın sevincini, o sevinçten sonra meydana gelen zarif bitkiye benzetmektir.²³⁸ Dünyanın estetiğini ve yok oluşunu tasvir etmek, zihni cennetin ve dünyada yarım kalan güzelliğin tasvirin devamını oluşturmaya yönlendirmektedir. Dolayısıyla Kuran bağlamında estetik, alıcının ruhunu ve davranışını etkileyen duyuşal ve ahlaki tasvirin özelliklerini açıklama ve tanımlamada en önemli temel yapıtaşlarından biri olmaktadır.

²³⁷ Yunus suresi, 10/24.

²³⁸ Zerkeşî, Bedreddin, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 3/422.

İKİNCİ BÖLÜM

2. RAHMAN SÛRESİ'NDEKİ SANATSAL BETİMLEMELERİN ESTETİĞİ

2.1. Rahman Suresi'nin Meânî İlmi bağlamındaki Estetik

Şüphe yok ki, Arap belagati özellikle Kur'an araştırmalarında büyük öneme ve kıymetli bir konuma sahiptir. Şöyle ki, âlimler ve araştırmacılar kendilerini Kur'an ı Kerim'in belagatini incelemeye adanmışlardır. Zira Kur'an ı Kerim çoğu araştırmacının ihtiyaç duyduğu bütün dil ve belagat bağlamındaki temel kaideleri kapsayan saf memba niteliğindedir. Bu noktadan hareketle bu bereketli Rahman Suresi'ni lügavi taraflarını ve belagatın sanatsal surete olan etkisini ortaya çıkaracak belagat bağlamında ve sanatsal bir inceleme ortaya koymak amaçlanmıştır.

Belagat lügatte 'Bir şeyin son noktasına varması anlamına gelen 'بلغ' kökünden türemiştir.²³⁹

Istılahta ise; Konuşmacının manayı ulaştırma bağlamında, terkiplerin özelliklerini yerine getirme ve teşbih, mecaz, kinaye türlerini irat etme hususlarını bihakkın gerçekleştirme özelliğine sahip bir sınıra ulaşmasıdır.²⁴⁰

2.1.1. Rahman Suresinde 'Meânî İlmi' bağlamındaki Güzellikler

Meânî ilmi; halin gerektirdiği şeye sözün tatbik edilmesinde hatadan sakınmayı sağlamak için ifade bağlamında sözün özelliklerini ve buna bağlı olarak istihsan ve diğerlerini inceleyen ilimdir.²⁴¹

Her makama uygun bir söz vardır. Keza her muhatabın da söz derecelerinden bir dereceye uygun olan hali vardır. En beliğ söz, fert-topluluk, kadın-erkek hitap edilenin halinin gereğine en uygun olandır.²⁴²

²³⁹ El-Meydani; el-Belağat'ul Arabiyye, en-Naşir: Dar'ul Kalem Dimeşk, b.1, h.1416,1996,1/128.

²⁴⁰ Abdulmuteal es-Saidi; Buğyet'ul İzah Fi Ulum'il Belağa, en-Naşir: Mektebetu'l Adab,b.17, h.1426,2005,1/34.

²⁴¹ Es-Sekkaki; Müftah'ul Ulum, syf.161.

²⁴² El-meydani; el-Belağat'ul Arabiyye,2/318.

Muhatabın halinin uyumu haberi cümlede vurgunun varlığını belirleyen bir husustur:²⁴³

İbtidai İhbar: Olumlu yahut olumsuz haberi cümlede asıl olan muhataba ait halin haberin tekidini gerektirmediği durumda tekit edicilerden arınmış olarak gelmesidir. Bu durum, muhatabın haberi takdim edene karşı saf ve şüphe unsurlarından arınmış bir zihne sahip olmasıyla ortaya çıkar. Başlangıç(İbtida) makamında haberin – tekidi gerektiren unsurun olmaması münasebetiyle- herhangi bir tekit ediciden arınmış olarak irat edilmesi güzel görülmüştür.

Talebi İhbar: Haberi kabul etme hususunda muhatap nezdinde bir şüphe varsa, onun hali haberin sıhhatini talep edici olmasıdır. Bu durumda da haberi cümlede haberin içeriğinin sıhhatini tekit edici unsurla varit olması uygun olur. Varit olan cümlede, muhatabın şüphesi nispetinde tekit edici gelmelidir. Şüphe ve haberin kabulünü ret ziyadeleştikçe, muhatabın nefesine ve haline daha münasip olması için ihbari kelimada da belagat ziyadeleşir.

İnkari İhbar: Muhatap inkar durumuna ulaştığında kelamın belagati açısından, muhatap nezdindeki şüphe nispetine uygun olması için haberi cümlede birden fazla tekit unsurunun kullanılması gerekli hal alır.

Rahman Suresi hem ibtidai hem de talebi haber türlerini içermektedir. Surede varit olan tekit ediciler ise şu şekildedir: İsim cümlesi, teşbih ‘ك’i, ‘ن’، ‘ن’، ‘ن’، ‘ن’u tekit müşeddede.

Belagata dair metot Meânî ilminde edebi nas zımında yer alan manevi rabıt(bağlantı)ları incelemeye dayanır. Sadece bununla yetinmez. Bu sanat nastaki külli bağlam yönünden konunun güzelliğini ortaya koymaya da çabalar. Arap Dili Belagatı İmamı Abdulkahir el-Cürcani bu hususta şöyle der: Bil ki! Nazım, sözlerini nahiv ilminin gerektirdiği durum üzere sarf etmen, onun kuralları ve esasları üzere amel etmen, onun için ortaya konulmuş metotları bilmen ve bunlardan sapmaman, resmedilen hususları muhafaza etmen ve herhangi birisini ihlal etmemendir.²⁴⁴

²⁴³ El-Meydani;el-Belağat’ul Arabiyye,1/178.

²⁴⁴ Abdülkahir el-Cürcani; Delail’ül İ’caz,syf.81.

2.1.2. Haberi Cümlelerin Çeşitleri ve Belagat Bağlamındaki Amaçları

Kur'an ı Kerim'deki haberi üslup dinleyici nezdinde etkili olan lügavi üsluplarından kabul edilir. Çünkü bu üslup hakikati şüpheye yer vermeyen, belagatlı bir surette aktarmaya çabalar ve haddizatında haberi cümle sabitlik ve istikrarla muttasıftır. Rahman Suresi'nde çokça haberi üslup vardır. Haber cümlesi isim ve fiil olmak üzere de çeşitlilik arz etmiştir.

Lügatte haber; 'Adamı haberdar ettim, sınıadım' anlamında 'خبراً و خبراً' kökleriyle alakalıdır. Keza 'Ona dair bir haberim yok.' denilmiştir. Yani 'bilgim yok' anlamındadır. 'Kim tarafından haberdar edildin.' keza 'ben bu mevzunun (خبير) uzmanıyım denilmiştir. 'استخبر' kökünden haber istemek, 'اخبرني و اخبرني' fiiliyle 'haber almak' keza 'خرج يتخير الأخبار' Yani çıkıp haberleri araştırdı, anlamları kastedilmiştir.²⁴⁵

Istılahta ise; Mübtedanın, varlığıyla kelim vafına eriştiği, işitenin fayda elde ettiği mübtedanın haberi olan isimdir. Haberle beraber tasdik yahut yalanlama meydana gelir.²⁴⁶

Haberin kelamın anlamındaki aslı nefy yahut ispattır. Çünkü haber, akıllarda ve nefislerde kaim olandır. Ve kendisinden yahut kendisiyle haber verilen şey oluncaya dek bu vasfa erişemez. Çünkü haber ispat ve nefy olmak üzere ikiye ayrılır. İspat, ispat edilenin ve kendisi için ispat edilenin, nefy de nefyedilenin ve kendisinden nefyolunanın varlığını gerektirir.²⁴⁷

Haberi cümle ikiye ayrılır:

İsim Cümlesi: 'زيد قائم' örneğinde olduğu gibi isimle başlayan cümledir. Keza, Ahfeş ve Kufeliller'in caiz gördüğü hal üzere de 'قائم الزيدان' isim cümlesidir.²⁴⁸

²⁴⁵ Zemahşerî; Esas'ül belaga, 1/229.

²⁴⁶ İbn'üs-Sirac; Usul'ün Nahv, thk. Abdulhüseyn el-Fetli, Naşir:Müessetu'r-Risale, Lübnan-Beyrut, 1/179.

²⁴⁷ Abdülkahir el-Cürcani; Delail'ül İ'caz, 1/525-527.

²⁴⁸ İbn Hişam; Muğni'l-Lebib An Kütüb'il Earib,thk. Muhammed Muhyiddin, Beyrut, Dar'ul Kitab'il Arabi,2/376.

Fiil Cümlesi: 'قام محمد، ضرب اللص، ظننته قائما، قم' örneklerinde olduğu gibi fiille başlayan cümlelerdir.²⁴⁹

Rahman Suresinde İsim Cümlesi

1) Mübteda ve Haber

Mübteda: Üzerine söz bina edilmesi için başlangıçta yer alan her isimdir. Mübteda ve üzerine bina edilen şey raf makamındadır. Başlangıç ancak üzerine bir şey bina edilmekle ortaya çıkar. Mübteda ve onun üzerine bina edilen şey müsned ve müsned i ileyh olarak isimlendirilir.²⁵⁰

Bil ki, mübteda üzerine bir şey bina edilen olmayı gerektirir. Ya da zaman ve mekanda vücut bulmalıdır.²⁵¹

İsim cümlesinin çeşitleri:

- İlk örnek Allah Teala'nın şu ayetindedir: 'الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ' (Güneş ve ay bir hesaba göre hareket etmektedir.) Mübteda 'الشَّمْسُ' marife, haber de şibh cümle olan 'بِحُسْبَانٍ' lafzıdır.

Haberin çeşidi, ibtidaidir.

Sanatsal suret: Burada kainatın hareket ve hacmindeki uyuma işaret vardır. Güneş, yeryüzünde doksan iki buçuk milyon mil uzaklıktadır. Eğer güneş bize bu mesafeden daha yakın olsaydı yeryüzü yanar, erir ya da fezada yükselen bir buhara dönerdi. Keza bize bu mesafeden daha uzak olsa donardık ve yeryüzündeki her şeye ölüm isabet ederdi. Ay da (med-cezir hareketiyle) aynı şekildedir. Bulunduğu halden daha büyük olsa yeryüzü denizlerinde meydana getirdiği med hareketi, tamamıyla dünyayı basacak sellerin ortaya çıkmasına yeterdi.²⁵²

- İkinci örnek te 'يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ أَنْ هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ' (İşte bu suçluların yalanladıkları cehennemdir. Onlar, cehennem ateşi ile yüksek

²⁴⁹ İbn Hişam; Muğni'l-Lebib An Kütüb'il Earib,2/376.

²⁵⁰ Sibeveyh; el-Kitab,2/127.

²⁵¹ Sibeveyh; el-Kitab,2/127.

²⁵² Seyyid Kutb; Fi Zilal'il Kur'an,syf.4018.

²⁵³ Rahman;43,44.

derecede kaynar su arasında gider gelirler.) Mübteda 'هذه' marifedir. Haber ise 'جهنم' nekradır.

Haberin çeşidi ibtidaidir.

Sanatsal Suret: Sahnenin tasviri azarlama, paylama yolu üzere irat edilmiştir. Şöyle ki onlara şöyle denir, Bu gördüğünüz, baktığınız şey varlığını yalanlayıp inkar ettiğiniz cehennemdir. İşte o şu an karşınızda! Onlar bazen cehennemde azap olunurlar bazen de kaynayan içeceklerden içirilirler. Bu içecekler eriyen bakır gibi olup iç organları paramparça eder.²⁵⁴ Bu inançsızların inkar ettiği cehennemden nefret ettiren bir surettir.

Burada belagata dair güdülen amaç, takri' yani azarlamadır.²⁵⁵

- Üçüncü örnek ise 'مُتَّكِبِينَ عَلَى فُرُشٍ بَطَّانِيهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ وَجَنَّاتٍ دَائِرَاتٍ' (Onlar astarları kalın ipekten olan döşeklere yaslanırlar. Bu iki cennetin meyveleri (zahmetsizce alınacak kadar) yakındır.) ayetidir. Mübteda 'بطانيتها', haber ise car-ı mecrur olan 'مِنْ إِسْتَبْرَقٍ' şibih cümlesidir.

Haberin çeşidi ibtidaidir.

Sanatsal suret: Nimetlere nail olanların döşeklerinin güzelliği ve göz alıcılığı vasfedilmiştir. Yaslanma fiili nimetlendirilenlerin cismen sıhhatli kalben de huzurlarına delalet eden sıfatlarındandır. Mana, Onlar evlerinde astarları kalın ipekten yani ışıldayan nurdan döşeklere yaslanırlar, şeklindedir.²⁵⁷

Belagata dair güdülen amaç vasıftır.

- Dördüncü örnek, 'الرَّحْمَنِ، عَلَّمَ الْقُرْآنَ، خَلَقَ الْإِنْسَانَ،' (Rahmân, Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı.) ayetleridir. Mübteda 'الرَّحْمَنِ' marifedir. Haber ise 'عَلَّمَ الْقُرْآنَ،' fiil cümlesidir.

Haberin çeşidi ifadedir.

Sanatsal suret: Kur'ânî suret dini fikir taşımaktadır. Kur'an ı Kerim insanoğluna varlığı, kainatı, hayatı ve bunların içinde insanı yaratan Allah'ı, sıfatlarını, fiillerini, gücünü ve bunun hayat, insan ve kainat üzerindeki tecellilerini tanıtmak için nazil olmuştur.²⁵⁹ Er-Rahman... Bu yükselen ve

²⁵⁴ Zemaşşerî;el-Keşşaf,4/450.

²⁵⁵ Zerkeşî; el-Burhan Fi Ulum'il Kur'an,3/229.

²⁵⁶ Rahman,54.

²⁵⁷ El-Alusi; Ruh'ul Meânî, 14/117.

²⁵⁸ Rahman;1,2,3.

²⁵⁹ Abdusselam er-Rağîb, Vazifet'us-Suret'il Kur'aniyye,syf.458.

yankılanan ritim her varlığa hitap etmekte her kulağa ve kalbe ulaşmakta ve ayetin bitimiyle bütün varlık sükuta bürünmekte ve nabzını hareketlendirecek büyük haberi beklemektedir. ‘عَلَّمَ الْقُرْآنَ’ (Kur’an ı öğretti.) Bu, Rahman’ın rahmetinin insan üzerindeki en büyük tecellisi olan nimettir. Kur’an...Varlık aleminin en doğru tefsiridir. Onlara kolaylıklar sunar ve huzur temin eder. Kainata dair hissiyatlarını yeniler ve bir adım daha ötesine geçerek onların etrafında yer alan her şeye beşeriyetle uyum içinde olmaya ve etkileşime sevk eden bir coşku verir.²⁶⁰

Belagata dair güdülen amaç, külli manalarıyla ilmin ifadesidir.²⁶¹

- Beşinci örnek, ‘كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ’²⁶² (Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır.) ayetidir.

Mübteda ‘كُلُّ’ olup nekra, haber de ‘فانٍ’ olup nekradır.

Haberin çeşidi ibtidaidir.

Sanatsal suret: ‘كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ’ ın manası Allah teala hariç her şeyin her vecih ve taraf itibariyle yok olmasıdır. Varlığın fena bulmasının sureti de Cenab ı Hakk’ın işlerinden bir iştir.

Belagata dair güdülen amaç ifade ve tekrirdir.²⁶³

- Altıncı örnek, ‘رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ’²⁶⁴ (O, iki doğunun ve iki batının Rabbidir.) ayetidir.

Mübteda mahzup olup takdiri ‘هو’ dir. Haber de izafeyle marife haline gelen ‘الْمَشْرِقَيْنِ’ dir.

Haberin çeşidi, ibtidaidir.

Sanatsal suret: Ayette yer alan ‘الْمَشْرِقَيْنِ، الْمَغْرِبَيْنِ’ tesniye lafızlardır. Yani her yılın güneş ve ay bağlamında kış ve yazın olmak üzere iki doğumu vardır. Güneş senenin günleri adedince her gün doğar ve batar. Her sene ona ait iki doğum vardır. Kuzeyde olan en uzak doğum ve güneyde olan en uzak doğum. Allah teala Mearic²⁶⁵ suresinde ‘الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ’²⁶⁶ (doğular ve

²⁶⁰ Seyyid Kutb, Fi Zilal’il Kur’an,syf.419.

²⁶¹ El-Alusi; Ruh’ul Meânî, 14/98.

²⁶² Rahman,26.

²⁶³ El-Alusi; Ruh’ul Meânî,14/108.

²⁶⁴ Rahman,17.

²⁶⁵ Vehbe İbn Mustafa ez-Zuhayli, et-Tefsir’ül Münir, en-Naşir: Dimeşk, Dar’ul Fikr’il Muasır,b.2, h.1418,23/65.

²⁶⁶ Mearic,40.

batılar) lafzıyla yetinmiştir. Bu, suretin güneşin gün ve yıl esaslı hareketine delalet etmesi için zikredilmiştir.

Belagata dair güdülen amaç, tazimdir.

- Yedinci örnek;

1) ²⁶⁷وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ (Denizde akıp giden dağlar gibi yüksek gemiler de O'nundur.) ayetidir.

Haber mukaddem olup 'له' şibh cümledir. Mübteda ise muahhar, marife olan 'الْجَوَار' dir.

Haberin çeşidi, talebidir.

Sanatsal suret: Görüntüyü nitelikte gücü olmayan şeyden gücü olana çıkarma vardır. Bunun yararı, büyük nesnelere suda mümkün olan en iyi şekilde kullanma yeteneğini göstermektir.²⁶⁸

Belagata dair güdülen amaç, tazimdir.

2) ²⁶⁹فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِئِنَّنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ (Oralarda bakışlarını sadece eşlerine çevirmiş dilberler vardır. Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur.) ayetidir.

Haber mukaddem şibh cümledir 'فِيهِنَّ'. Mübteda ise muahhar, marifedir 'قَاصِرَاتُ'.

Haberin çeşidi, talebidir.

Sanatsal suret: Bu ayette vasfî tasvir vardır. el-Âlûsî şöyle der: Onların yanında bakışlarını sadece eşlerine hasreden başkalarına bakmayan kadınlar vardır. Buradaki 'kasr' bilindiğinden ötürü mahzuftur. Keza nazlanmak için gözlerini açmadıkları kastedilmiştir, diyenler de vardır. Netice olarak vasıf her iki görüşe de uymaktadır. Keza 'قاصرات' ifadesiyle mananın gözleri süzülen kadınlar olması da caiz görülmüştür. Güzel kadınlara bu vasıfla hem kadim dönemde hem de günümüzde cilve yapılması yaygındır.²⁷⁰

Belagata dair güdülen amaç minnette bulunma ve terğibtir.

- Haberin Car ve Mecrur(Şibih Cümle), Mübtedanın da Nekra Olması

²⁶⁷ Rahman,24.

²⁶⁸ Zerkeşî, el-Burhan Fi Ulum'il Kur'an,3/422.

²⁶⁹ Rahman,56.

²⁷⁰ El-Alusi; Ruh'ul Meânî,12/86.

- 1) ²⁷¹ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ (Orada meyve(ler) ve salkımlı hurma ağaçları vardır.) ayeti örnek verilebilir.

Haberin çeşidi talebidir. Haber 'فِيهَا' mübtedaya 'فَاكِهَةٌ' tekaddüm etmiştir.

Sanatsal suret: 'فَاكِهَةٌ' fiili sıfatlara ait marifetin meyvelerindedir. 'وَالنَّخْلُ ذَاتُ' ise en büyük (ilahi kudret) mazharını temsil eden şecere-i insaniyedir. Bu şecere evrelerden oluşmakta, her evre bir diğerini örtmektedir.²⁷²

Belagata dair güdülen amaç, minnette bulunma ve terğiptir.

- 2) ²⁷³ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ ((Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar.) ayeti de bunun bir örneğidir.

Haberin çeşidi talebidir. 'بَيْنَهُمَا' haberi, 'بَرْزَخٌ' haberine tekaddüm etmiştir.

Sanatsal suret: Buradaki suyu tatlı olan deniz sulama, tuzlu olan da suyun temizlenmesi içindir. Şöyle ki iki denizin buluştuğu noktada gözle görülür şekilde bir azil yoktur. Lakin ikisinin arasını ayıran, birbirilerine karışmalarına mani olan bir perde vardır.²⁷⁴

Belagata dair güdülen amaç ise tazimdir.

- 3) ²⁷⁵ وَلَمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ، (Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır.)

Haberin çeşidi talebidir. Haber 'لَمَنْ' mübtedaya 'جَنَّاتٍ' tekaddüm etmiştir.

Sanatsal suret: Müfessirler şöyle demiştir: 'جَنَّاتٍ' cennet bostanlarındandır. Arap dilinde, arapların şiirlerinde tesniye halde zikrettiği cennet te var olabilir.²⁷⁶

Belagata dair güdülen amaç, terğip ve çaba göstermeye teşviktir.

- 4) ²⁷⁷ فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ (İçlerinde akan iki pınar vardır.)

Haberin çeşidi talebidir. Haber 'فِيهِمَا' mübtedaya 'عَيْنَانِ' tekaddüm etmiştir.

Sanatsal suret: 'تَجْرِيَانِ' fiiliyle sürekli bir harekete delalet eden, mücerret nitelikteki 'عَيْنَانِ' nin tecsimiyle hissi hayallendirme ifade edilmiştir. 'عَيْنَانِ' yükseklerde ve alçalarda akan iki pınardır, denilmiştir. Keza miskten olan bir dağdan çağlayan iki pınardır da denilmiştir. 'تَجْرِيَانِ' Soğuk suyla akan bu iki pınarla sunulan suret iki çeşide delalet etmektedir. Birisi tesnim diğeri de

²⁷¹ Rahman,11.

²⁷² El-Alusi; Ruhul Meânî,14/129.

²⁷³ Rahman,20.

²⁷⁴ Vehbe ez-Zuhayli; et-Tefsir'ül Münir,27/205.

²⁷⁵ Rahman,46.

²⁷⁶ El-Ferra; Meân'ül Kur'an,3/118.

²⁷⁷ Rahman,50.

selsebil isimli pınarlardır. Yani bilinen ve bilinmeyen iki sınıfa delalet etmektedir.²⁷⁸

Belagata dair güdülen amaç terğib ve özendirmedir.

- 5) ²⁷⁹‘فِيهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ رَوْحَانٌ’ (İkisinde de her meyveden çift çift vardır.)

Haberin çeşidi talebidir. ‘فِيهِمَا’ haberi ‘رَوْحَانٌ’ mübtedaya tekaddüm etmiştir.

Sanatsal suret: Dinleyicinin muhayyilesinde meyve örnek ve çeşitleri resmedilmiştir. ‘فَاكِهَةٍ’ lafzındaki tenvin genelleme ifade etmektedir. Çünkü meyve yerde, ağaçta olmak üzere çeşitlenir. Mesela karpuz ve diğerleri yerde hasat edilen meyvelerken, hurma ise ağaçtan toplanır. Allah tealanın ‘مُدَاهَمَاتَانٌ’ kavli de içinde yerde biten meyvelerin de olduğu yeşillik çeşitlerini ifade etmektedir. Keza bunların içinde ağaçtan toplanan meyveler de vardır. Meyveler, bilinen ve bilinmeyen olmak üzere iki çeşittir. Bu bilinmeyenler dünya hayatında iken bilinmeyenlerdir. Ya da kuru ve yaş olmak üzere ikiye ayrılır. Kuru olan kıymet ve lezzet bakımından yaş olandan aşağı değildir.²⁸⁰

Belagata dair güdülen amaç terğibtir.

- 6) ²⁸¹‘وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّاتٌ’ (Bu iki cennetten başka iki cennet daha vardır.)

Haberin çeşidi talebidir. ‘وَمِنْ دُونِهِمَا’ haber olup, mübteda olan ‘جَنَّاتٌ’ lafzına tekaddüm etmiştir.

Sanatsal suret: Bu ayet, iki cennete dair sonra gelecek olan vasfın öncesinde yer almaktadır. Dinleyicinin muhayyilesinde suretleri canlandırmaktadır.

İbn Aşur şöyle der: ‘وَلَمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ’ (Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır.) ve bu ikisinin haricinde de diğer iki cennet vardır. Şu ayete benzer bir durum söz konusudur: ²⁸²‘أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ’ (Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır, ne de bir zillet. İşte onlar cennetliklerdir ve orada ebedî kalacaklardır.) Keza ‘دُونٌ’ lafzının ‘أَقْلٌ’ yani daha düşük mertebe anlamında olması da caizdir. Yani bu iki cennetin sakinleri

²⁷⁸ Zemahşerî; el-Keşşaf,4/452.

²⁷⁹ Rahman,52.

²⁸⁰ El-Alusi; Ruhü'l Meânî,14/121.

²⁸¹ Rahman,62.

²⁸² Yunus,26.

Allah'tan korkma mertebelerinde daha önce zikredilenlerden daha alt derecededir.²⁸³

Âlûsî, İbn Abbas'ın sonra gelen vasıfların daha önce zikredilenlerden daha övücü olduğundan bahsettiğini zikreder. Bu cennetlere dair yapılan vasıfların ilk iki cennetin vasıflarına yakın nitelikte olması Allah Tealaya karşı takva takınıp bu cennetlere nail olma için çabalamaya teşvik bağlamında güzelliklerini beyanda itnap makamındadır. Bu sebeple eş anlamlı kelimeler üzerinden bazı vasıfların tekrarı gerekmiştir.²⁸⁴

Belagata dair güdülen amaç ise minnette bulunma ve terğibtir.

7) ²⁸⁵فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ (İçlerinde kaynayan iki pınardır.)

Haberin çeşidi talebidir. 'فِيهِمَا' haber olup 'جَنَّتَانِ' mübtedasına tekaddüm etmiştir.

Sanatsal suret: 'نَضَّاخَتَانِ' kelimesiyle suret tasvir edilmiştir. Şöyle ki, kelimedeki tını pınarlardan fişkırın suyun gücüne delalet etmektedir. Zemaşşeri, siğadaki tınının tesir gücünü şöyle ifade eder Örneğin "النضخ" (kaynamak), tasvirin gücüne "النضح" (akmak) kelimesinden daha çok delalet etmektedir. Bunun sebebi "خ" harfinin tesirinin 'ح' harfinin tesirinden daha güçlü olmasıdır.²⁸⁶

Belagata dair güdülen amaç, minnette bulunma ve terğibtir.

8) ²⁸⁷فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ (İçlerinde her türlü meyve, hurma ve nar vardır.)

Haberin çeşidi talebidir. 'فِيهِمَا' haber olup mübtedaya 'فَاكِهَةٌ' tekaddüm etmiştir.

Sanatsal suret: Hurmanın ve narın hususen zikredilmesi kıymetlerinin beyanı sadedindedir.²⁸⁸

Belagata dair güdülen amaç minnette bulunma ve terğibtir.

9) ²⁸⁹فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ جِسَانٌ (Onlarda huyları güzel, yüzleri güzel dilberler vardır.)

Haberin çeşidi talebidir. 'خَيْرَاتٌ' haber olup, mübtedaya 'جِسَانٌ' tekaddüm etmiştir.

²⁸³ İbn Aşur; et-Tahrir ve't-Tenvir,27/272.

²⁸⁴ El-Alusi; Ruhü'l Meânî,14/120.

²⁸⁵ Rahman,66.

²⁸⁶ Zemaşşerî; el-Keşşaf,4/453.

²⁸⁷ Rahman,68.

²⁸⁸ El-Alusi; Ruhü'l meânî,14/121.

²⁸⁹ Rahman,70.

Sanatsal suret: Bu ayet cennetteki kadınlara dair iki örnek çizimde bulunmuştur. Bu gerek yaratılış gerekse de ahlaki sıfatları kapsamı bakımından daha övücü niteliktedir.²⁹⁰

Belagata dair güdülen amaç minnette bulunma ve terğibtir.

2)'كان' nin kardeşlerinin isim cümlesiyle beraber gelmesi

El-Müberred şöyle der: Bil ki, bu babın manası mübteda ve haberdir. 'كان' bunun geçmiş zamanda vuku bulduğunu haber vermek için zikredilir. Senden başkasına ulaşan bir fiil vasfını taşımaz.²⁹¹

Sîbeveyhi te şöyle der: Bu, haberden müstağni kalamayan fiillerden olan 'كان، يكون، ' صار، مادام، ليس vb.leridir. Şöyle dersin: 'كان عبد الله أخاك'. Burada kardeşlikten haber verdin. 'كان' yi getirmek suretiyle de bunun geçmişte olduğunu ortaya koydun.²⁹²

Yine Sîbeveyhi şöyle der: Bil ki, bu bapta marife ve nekra lafızlar gelirse 'كان' marife ile meşgul olur. Çünkü marife sözün sınırını belirler, bu bağlamda ikisi aynıdır.²⁹³ Bu fiiller olaya değil zamana delalet ederler.²⁹⁴

Rahman Suresi'nde nakıs fiille gelen tek bir ayet vardır. O da 'فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً' (Gök yarıp da, yanıp kızaran yağ gibi kırmızı gül hâline geldiği zaman (hâliniz ne olur?)²⁹⁵

3)'إن' ve kardeşlerinin isim cümlesiyle beraber gelmesi

Sîbeveyhi şöyle der: Bunun örneği şudur: 'إن زيدا منطلق، إن عمرا مسافر، إن زيدا أخوك' Aynı şekilde إن nin kardeşleri de bu şekildedir.²⁹⁶ 'إن' fiili müşebbeh olup mübtedayı nesheder.²⁹⁷ Rahman Suresinde bu harflerden 'كأن' hariç, kullanılan olmamıştır. Bu harf,

²⁹⁰ El-Alusi; Ruhu'l Meânî, 14/123.

²⁹¹ El-Müberred; el-Muktedab, 3/97

²⁹² Sibeveyh; el-Kitab, 1/45.

²⁹³ Sibeveyh; el-Kitab, 1/45.

²⁹⁴ Celalüddin es-Suyuti; Cem'ul-Cevami, thk. Abdulhamid Hindavi, en-Naşir, el-Mektebetu't-Tevfikiyye-Mısır, 2/290.

²⁹⁵ Rahman, 37.

²⁹⁶ Amr ibn Osman Sibeveyh; el-Kitab, 1/131.

²⁹⁷ Es-Suyuti; Cem'ul Cevami, 2/148.

isim cümlesinin başına gelir ve teşbih ifade eder. Mübtedayı nasp yapar böylelikle mübteda kendisine isim olur, keza haberi de raf yapar, haber de kendisine haber olur.²⁹⁸

Ayette şöyle buyrulur: 'كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ'²⁹⁹ (Onlar sanki yakut ve mercandır.)

Edat: 'كَانَ' dir. Ayet ise bütün olarak 'قاصرات الطرف' tan hal yahut ona sıfattır. Yakut ve mercandaki vechuşşebih(benzetme yönü) övülen kırmızı renkliliktir. Yani yanakların al al olmasıdır. Güle benzemektedir. Keza, yakut ve mercana benzetilmesi saflık ve parlaklık cihetiyle de olabilir.³⁰⁰

İkinci Bölüm: Rahman Suresinde Fiil Cümlesi

- 1) Müsbet Fiil Cümlesi: 'فعل، يفعل' sigalarını sarftaki zamanlarıyla muhafaza eden cümledir. Yani 'فعل' mazi, 'يفعل' ise kendinden önce gelen 'س، سوف' edatları gibi unsurlara göre ya hal ya da gelecek zaman ifade eder. Ve bu cümle mezkur iki fiil sigası üzerinden sunulan zamana dair uzaklık, yakınlık, kesinti, süreklilik, yenilenme, bitiş, devamlılık, yaklaşma, başlama, adet ve yönden beri olma ıstılahlarının ifade ettiği manalar üzerinde durur.³⁰¹
- A) Fiil cümlesinin fiilin lazım ve müspet olması: Lazım olması, fiilin failiyle iktifa etmesi demektir.³⁰² Sibeveyhi şöyle der: Fiilin müteaddi olmadığı faile gelince örnek olarak şu cümle verilebilir: 'ذهب زيد وجلس عمرو'³⁰³

Rahman Suresinde Lazım Fiiller:

- Fiil ve Fail(Zahir)
 - 1) 'يَخْرُجُ مِنْهُمَا التُّورُ وَالْمَرْجَانُ'³⁰⁴
 - 2) 'فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ'³⁰⁵
- Fiil ve Fail(İsmi muzaf)
 - 1) 'تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ'³⁰⁶

²⁹⁸ İbn Hişam; Muğni'l-Lebib,1/37.

²⁹⁹ Rahman,58.

³⁰⁰ İbn Aşur; et-Tahrir ve't-Tenvir, 27/270.

³⁰¹ Hassan Temmam; el-Lüġatu'l Arabiyyetu ve Mebnaha, Mısır, el-Hey'et'ül Mısıriyye Li'l Kitab,1973,syf.245.

³⁰² Cemalüddin İbn Hişam; Şerh u Şuzur'iz-Zeheb, Müracaa, Yusuf eş-Şeyh el-Bukai, Beyrut, Dar'ul Fikr, 1994,syf.466.

³⁰³ Sibeveyh, el-Kitab,1/67.

³⁰⁴ Rahman,22.

³⁰⁵ Rahman,37.

- Fiil ve Fail(Zamir,Zahir ve Müstetir)

- 1) وَالنَّجْمِ وَالشَّجَرِ يَسْجُدَانِ³⁰⁷
- 2) يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ³⁰⁸
- 3) فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ³⁰⁹
- 4) سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيَّةَ النَّقْلَانِ³¹⁰

B) Fiil Cümlesi (Müteaddi, Müspet Fiil):

Sıbeveyhi şöyle der: Bunun örneği şu sözüdür 'ضرب عبد الله زيدا'. Abdullah burada merfu makamındadır. Zeyd de failin fiilinin kendisine intikali sebebiyle meful olup nasp makamındadır.³¹¹ Cürcani de şöyle der: Fiili mefule intikal ettirip 'ضرب زيد عمرا' dersin, buradaki maksadın birincinin ikincisine vurmuş olmasını, vurma fiilinin ikinci üzerinde gerçekleştiğini ifade etmiş olursun. Fiilin ameli noktasında fail ile meful biraradadır. Çünkü her ikisi de aynı mananın unsurudurlar. Fail raf makamında, fiilin kendisinden sadır olduğu kimseyi ifade ederken, meful de nasp makamında fiilin kendisi üzerinde vuku bulduğu unsuru bildirir. Yani vurma fiilinin lazım hüviyetinde olmadığı bildirilmiştir.³¹²

Müteaddi fiil şekilleri:

- 1) Nakil hemzesi
- 2) Ayn'ul fiilin taz'ifi(aynı harfle teşdidi)
- 3) Müfaale babı elifi.
- 4) Talep yahut bir şeye nispet etmek için istif'al babına nakledilmesi
- 5) فعلتُ şeklinde biçimlendirilmesi
- 6) Tazmin(lafzı bir başka fiilin de manasını verecek şekilde geniş kullanmak)
- 7) Car'ın -yine geniş kullanım maksadıyla- düşürülmesi³¹³

Rahman Suresi'nde müteaddi(müsbet) Fiil:

³⁰⁶ Rahman,78.

³⁰⁷ Rahman,6.

³⁰⁸ Rahman,33.

³⁰⁹ Rahman,50.

³¹⁰ Rahman,31.

³¹¹ Sibeveyh; el-Kitab,syf.176.

³¹² Abdulkahir el-Cürcani;Delail'ül İ'caz,syf.135.

³¹³ İbn Hişam; Muğni'l-Lebib,2/523-524.

A) Tek bir mefule müteaddi olan fiil:

- 1- ³¹⁴خَلَقَ الْإِنْسَانَ،
- 2- ³¹⁵وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ،
- 3- ³¹⁶خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ،
- 4- ³¹⁷وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ،
- 5- ³¹⁸مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ،
- 6- ³¹⁹وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ،

- Fiil ve Fail(muttasıl zamir) ve mef'ul(zarf)

³²⁰يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آتٍ،

- Fiil ve Fail(Muttasıl Zamir) ve Meful (müevvel masdar)

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ ³²¹

B) İki mefule müteaddi olan fiil:

- Fiil ve Fail(zamir), Birinci Meful(zamir), İkinci Meful(zahir)

1) ³²²عَلَّمَهُ الْبَيَانَ،

Aşağıda yer alan tablo üzerinde Rahman Suresi'nde yer alan fiil cümleleri, fiil, fail, haberin çeşidi, sanatsal suret ve belagata dair güdülen amaç şu şekilde özetlenebilir:

Ayet Numarası	Müsbet lazım fiilli Haberi Fiil Cümlesi	Fiil ve Fail	Haberin Çeşidi	Sanatsal Suret	Belagata Dair Güdülen Amaç
22	يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ	Zahir	İbtidai	Tek bir asıldan çeşitlendirme	Minnette Bulunma

³¹⁴ Rahman,3.

³¹⁵ Rahman,7.

³¹⁶ Rahman,14.

³¹⁷ Rahman,15.

³¹⁸ Rahman,19.

³¹⁹ Rahman,46.

³²⁰ Rahman,44.

³²¹ Rahman,33.

³²² Rahman,4.

	وَالْمَرْجَانُ				
37	فَإِذَا انشَقَّتْ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وُرْدَةً كَالدِّهَانِ	Zahir	İbtidai	Kevni Dönüşümün Tasviri	Dönüştürme
78	تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ	Zahir,İsmi muzaf	İbtidai	Başlangıç ve sonuç arasında ahenkli irtibat	Tazim
6	وَالنَّجْمِ وَالشَّجَرِ يَسْجُدَانِ	Zamir	İbtidai	Cansız olanın Kişileştirilmesi(Teşhis)	Tazim
33	لَا تَتَّقُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ	Zamir	Talebi	İnsanoğlunun gücünün zayıflığı	Aciz Bırakma(Ta'ciz)
50	فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ	Zamir	Talebi	Cansız olanın teşhisi	Vasıf
31	سَتَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّه النَّقْلَانِ	Zamir müstetir	Talebi	Kelime ile Tasvir	Tehdit

Keza, tek mefule müteaddi olan fiilli haberi fiil cümleleri de şu şekilde özetlenebilir:

Ayet Numarası	Tek Mefule Müteaddi olan fiil cümlesi	Meful	Haberin Çeşidi	Sanatsal Suret	Belagata Dair Güdülen Amaç
3	خَلَقَ الْإِنْسَانَ	Zahir	İbtidai	-	Takrir
7	السَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ	Zahir	Talebi	Allah'ın kudretine dair hissi tasvir	Tazim
14	خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ	Zahir	İbtidai	Teşbih ile	Tazim

	صَلَّاتٍ كَالْفَخَّارِ			Tasvir	
15	وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِنْ نَارٍ	Zahir	İbtidai	Cinlerin Hakikatlerinin Tasviri	Tazim
19	مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ	Zahir	İbtidai	Tek bir asıldan çeşitlendirme	Tazim
46	وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ	Zahir	Talebi	-	Terğib
44	يُطَوَّفُونَ فِيهَا وَيَبْنَونَ حَمِيمٍ أِنِّ	Zarf	İbtidai	Cehennem sahnesinin hissi tasviri	Korkutma
33	اِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تَنْفُذُوا	Müevvel Masdar	Talebi	-	Meydan Okuma ve Aciz Bırakma

İki mefule müteaddi olan haberi fiil cümlesi ise tek bir ayette varit olmuştur:

Ayet Numarası	İki Mefule Müteaddi Cümle	Birinci Meful	İkinci Meful	Haberin Çeşidi	Belagata Dair Güdülen Amaç
4	عَلَّمَهُ الْبَيَانَ	'الهاء' Zahir zamir	Zahir isim(البيان)	İbtidai	Minnette Bulunma

2)Menfi Fiil Cümlesi: Belirli bir zamanda fiille fail arasındaki münasebeti nefyetmek için kendisinden önce nefiy edatlarından biri zikredilen cümle çeşididir. Sîbeveyhi şöyle der: 'فعل' denirse bunun nefyi 'لم يفعل' şeklindedir. 'قد فعل' denirse bunun nefyi de

‘لما يفعل’ dir. ‘لقد فعل’ denirse nefiy sigası ‘ما فعل’ olur. ‘هو يفعل’ denirse bunun nefyi de ‘ما يفعل’ şeklindedir.³²³ Menfi haberi cümlede galip olan unsur devamlılığa delalet etmesi için muzari fiilin kullanımınıdır. Çünkü nefiy edatlarının çoğunu muzari fiil kapsar.³²⁴

Rahman Suresindeki Fiil Cümlelerinde Nefiy Edatları

- لم: Fiili muzarili olan cümlelerin başına bitişen nefiy harfidir. Fiilin geçmiş zamanda vuku bulunduğunu nefyeder.³²⁵
- لا: Mazi ve muzari fiil içeren fiil cümlesini nefyeder. Maziye nefyettiği az görülür.³²⁶

Rahman Suresinde Menfi Cümlelerin Kısımları:

A) Fiil Cümlesi(Lazım Fiil):

- 1) يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُتُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُتُوا لَا تَنْفُتُونَ إِلَّا بِإِذْنِ رَبِّكُمْ بِإِذْنِ رَبِّكُمْ
³²⁷
- 2) يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شَوْاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ³²⁸

B) Fiil Cümlesi(Müteaddi Fiil):

- 1) فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِئِنَّهُنَّ أَنَّهُنَّ فَاتَمَّ حَيْضُهُنَّ وَلَا جَانِبُ
³²⁹

Menfi cümleleri aşağıda yer alan tablodaki şekilde de açıklayabiliriz:

Ayet Numarası	Menfi Cümle	Edat	Fiilin Çeşidi	Fail
33	لَا تَنْفُتُونَ إِلَّا بِإِذْنِ رَبِّكُمْ	لا	Lazım,menfi	Zamir muttasıl
35	فَلَا تَنْتَصِرَانِ	لا	Lazım, menfi	Lazım menfi

Müteaddi Fiil için ise tek bir terkip varit olmuştur:

³²³ Sibeveyh; el-Kitab,3/135.

³²⁴ Hassan Temmam; el-Lügatü'l Arabiyye Ma'naha ve Mebnaha,syf.247.

³²⁵ Ebu'l Hasan er-Rummani; Meân'l Huruf, thk. Abdulfettah Şibli,Cidde, Dar'uş-Şuruk,b.2,1981,syf.100.

³²⁶ Bedrüddin el-Muradi;el-Ceney'üd-Dani Fi Huruf'il meânî,thk.Fahrüddin Kabave, en-Naşir: Beyrut, Lübnan,b.1, 1992, syf.3294.

³²⁷ Rahman,33.

³²⁸ Rahman,35.

³²⁹ Rahman,56.

Ayet Numarası	Menfi Cümle	Edat	Fiil Çeşidi	Fail	Meful
56	لَمْ يَطْمِئْتُهُنَّ أَنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ	لم	Müteaddi Menfi	Müteahhir Zahir	Zamir Muttasıl Mütakaddim

3)Meçhul üzere mebni fiil cümlesi

İbn'üs-Sirac şöyle der: Bil ki, fail makamına ikame ettiğin mef'ulün hükmü failin hükmü gibidir. Şöyle dersin: 'ضَرَبَ زَيْدٌ' aynı şekilde 'ضُرِبَ زَيْدٌ' da dersin.³³⁰ Fail, lafzi veya onu bilmek yahut bilmemek, tazim üzere mefulle bitıştirmekten isminin korunması, tahkir edilmesi, ondan korkulması veya onun için korkulması veyahut ta şiirin veznini sağlamak, seciyi düzeltmek gibi manevi garazlarla zikredilmeyebilir. Bu durumlarda meful u bih faile niyabeten raf makamında yerini alır.³³¹

- Rahman Suresi'nde meçhul üzere mebni olan fiil cümlesinin kısımları

Meçhul üzere mebni olan fiil cümlesi iki çeşittir (Müsbet ve Menfi):

A) Müsbet:

- 1) يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِّنْ نَّارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ،³³²
- 2) يُعْرِفُ الْمَجْرُمُونَ بِسِيمَاهُمْ فَيُرْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ،³³³

B) Menfi:

- 1) فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ،³³⁴

Aşağıda yere alan açıklayıcı tablo üzerinde meçhul(fiil ve naibi) fiil üzere mebni cümleye şu şekilde işaret edebiliriz:

- Meçhul üzere mebni fiil cümleleri(müsbet):

³³⁰ İbn Sirac; el-Usul Fi'n-Nahv,2/287.

³³¹ Es-Suyuti, Cem'ul Cevami,2/262,263.

³³² Rahman,35.

³³³ Rahman,41.

³³⁴ Rahman,39.

Ayet Numarası	Meçhul üzere Mebni Fiil Cümlesi	Fiil	Naib i Fail
35	يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شَوْاظٌ	Meçhul üzere mebni	Zahir
41	يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ	Meçhul üzere mebni	Zahir

- Meçhul üzere mebni fiil cümlesi(menfi):

Ayet Numarası	Meçhul üzere mebni menfi fiil cümlesi	Edat	Fiil	Naib i Fail
56	فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِئِنَّهُنَّ إِسْسُ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ	لا	Meçhul üzere mebni menfi	Zahir isim

2.1.3. İnşa Cümlelerin Çeşitleri ve Belagat Bağlamındaki Amaçları

Lügatte: ‘Allah mahlûkatı inşa etti onlar da neş’et ettiler.’ denir. Keza, ‘Konuşma, şiir yahut imaret inşa etti.’ de denilmiştir. İstifal babından ‘استنشأته قصيدة فأنشأها لي’ yani ‘Ondan kaside yazmasını istedim o da benim için yazdı.’ şeklinde kullanılmıştır. ‘أنشأ’ ‘يفعل كذا’ denilerek bir işe başlama anlamı kastedilmiştir. Ayağa kalkmak(نهوض) anlamında ‘من أين نشأت و أنشأت’ de denilmiştir. Yine bulutların oluşmasına da ‘نشأ’ fiili kullanılmıştır. ‘رأيت نشأ من السحاب’ cümlesindeki ‘نشأ’ ile ise bulutların ilk anda görülen kısmı kastedilmiştir. Keza dikmek anlamında ‘أنشأ علما أو شراعا في المفازة’ cümlesinde kullanılmıştır. Bayrak dikmek anlamı murat edilmiştir. ‘استنشأ’ türevi ile ise de yükseltmek kastedilmiştir. Nitekim Allah teala şöyle buyurur: ‘وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَأُ’³³⁵(Denizde akıp giden dağlar gibi yüksek gemiler de O’nundur.)

İstılahta: İnşa, onunla uyum sağlamasını istediğimiz yahut istemediğimiz dışında nispeti olmayan kelamın kendisi olarak adlandırılabilir.³³⁶

³³⁵ Zemaşerî; Esasü'l Belağa, 2/268.

³³⁶ El-Kazvini; el-İzah Fi Ulum'il Kur'an,3/51.

İnşai cümle ikiye ayrılır:

- 1) Ğayr-ı Talebi İnşa: Talep esnasında meydana olmayan bir matlubu gerektirmeyen çeşittir.³³⁷ Bununla beraber inşasını istediği bir şey ortaya çıkarır. Bu şey, manasının varlığı gerçekleşirken aynı esnada lafzının varlığı da ortaya çıkandır.³³⁸

Meydani şöyle der: Bu kısım çoğu kimsenin araştırmadığı, hakkında soruşturma yapmadığı bir kısımdır. Zira bu kısım, gerek belagat gerek beyan bağlamında hiçbir delalet içermez. Keza reca fiilleri ve kalem siğası hariç çoğu siğası ihbar anlamını taşımaktadır.³³⁹

- 2) Talebi İnşa: Talep esnasında meydana olmayan bir matlub ya da manasının varlığı lafzının varlığından sonra gelen bir şey gerektiren çeşittir.³⁴⁰ İnşa beş kısma ayrılır: Emir,nehiy,istifham, temenni ve nida. Belagatçılar, inşa bahsinde - hakiki maksatlarından çıkıp yeni ve belagat bağlamında anlamlar eda ettiklerinden, ince nükteleri ve büyük faydaları kapsadığından- bu konular hakkında konuşmuşlardır.³⁴¹

Rahman Suresi aşağıda verilen inşa çeşitlerini kapsamıştır:

- 1) Emir Cümlesi: Üstünlük yoluyla bir fiilin yerine getirilmesini talep etmektir.³⁴² Bu gelecek zamanı gerektiren bir manadır. Çünkü emirle, meydana gelmemiş yahut meydana gelen şeyin devamı talep edilir.³⁴³ Emir cümlesi Rahman suresinde ‘ يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ ،³⁴⁴’ ayetinde varit olmuştur.

Fiil ve fail(muttasıl zamir)

Âyet-i kerimede yer alan Burada, "فَانْفُذُوا" ifadesi, Arapça'da "gitmek" veya "ilerlemek" anlamına gelir. Bu ifade bir emir siğasıdır, yani bir emir şeklinde kullanılır. Bu

³³⁷ El-Meydani; el-Belağat'ul Arabiyye,syf.224.

³³⁸ Abdülaziz Atik; İlm'ül Meânî,syf.80.

³³⁹ El-Meydani; el-Belağat'ul Arabiyye,170.

³⁴⁰ Abdülkadir Huseyn; Fenn'ul Belağa,Alem'ül Kütüb,Beyrut,b.2, 1984,syf.79.

³⁴¹ Abdülkadir Huseyn; Fenn'ul Belağa,syf.115.

³⁴² Es-Sekkaki; Miffat'ul Ulum,syf.428.

³⁴³ Es-Suyuti; Cem'ul Cevami,1/16.

³⁴⁴ Rahman,33.

emir, belagat (retorik) açısından incelendiğinde, bir tehdit amacını güder. İbn Kuteybe, bu durumu şu şekilde açıklar: Kelamın emir siğasının kullanıldığı yerlerde, aslında tehdit amacı taşınır. Bu tehdit amacıyla kullanım, kişiyi aciz bırakma ve küçümseme amacını taşır. Emir siğasının tehdit amacıyla kullanılması, iletişimde istenilen etkinin sağlanmasını amaçlar. Bu durumda, tehdit edilen kişi veya kişilerin kendilerini aciz hissetmeleri, küçümsenmeleri hedeflenir.

2) Nehiy cümlesi: Üstünlük bağlamında emir gibi olan nehiy bir fiili terk etmeyi talep manası taşır. Keza bu mananın dışında tehdit için de kullanılabilir.³⁴⁵ Nehiy, karine ve durumlara dayanır. Çünkü bunlar talep içindir. Keza talebin istenilen şeyin hızlı surette gerçekleşmesini gerektirmesi, istifham ve nida kullanarak istenilenin gerçekleşmesini sağlamaktan daha zahirdir. Fiilden önce cezm eden ‘لا’ harfi kullanılır. Üstünlük bağlamında emir gibidir.³⁴⁶ Allah tealanın ³⁴⁷‘وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ’ ayetinde bunun örneğini görmekteyiz. Burada nehiy edatı ‘لا’ harfidir. Fiil ‘لا’ harfiyle meczumdur. Fail de ‘و’ dır.

Belagata dair güdülen amaç ise, insanın gerek söz gerek ise durum olarak ortaya koyduğu her şeyi kuşatan hakiki manası üzerine olan bir nehiydir. Mücahid’e göre ise mana ‘Alıp verirken adalet için mizanı doğru tutun’³⁴⁸ şeklindedir. Ayet, el-Âlûsî’nin de zikrettiği üzere düşünsel olan manayı somut sanatsal bir surette tasvir etmiştir. Süfyan İbn Uyeyne şöyle der: İkame etmek el ile, adalet ise kalpledir. ‘وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ’ yani tartıda riayet edilmesi gereken şeyleri ihmal ederek nefislerinizi tartıda eksiltip te ahirette hüsrana uğramayın, anlamındadır.³⁴⁹ Meful u bihin hazfî nefis üzerinde zikredilmesi halinden daha tesirlidir.

3) İstifham:

Lügatte haber istemek anlamına gelmektedir. Haber istemek te muhataptan bunu talep etmenle gerçekleşir.³⁵⁰

³⁴⁵ El-Kazvini; el-İzah Fi Ulum’il belağa, 3/88.

³⁴⁶ El-Kazvini; el-İzah Fi Ulum’il Belağa,1/244.

³⁴⁷ Rahman,9.

³⁴⁸ El-Alusi; Ruhul Meânî, syf.330.

³⁴⁹ El-Alusi; Ruhul Meânî, syf.330.

³⁵⁰ Abdülkahir el-Cürçani; Delail’ül İ’caz, 1/140.

Istılahta, bir şeyin meydana gelmesinin değil anlaşılmasının talep edilmesidir. Şöyle ki var olan bir şey talep edilmez. Ona dair olan bilgisizlik giderilmek istenir.³⁵¹

İstifham, zihnin aktif olduğu ve duygunun ondan etkilendiği en yoğun anlamlardan biridir. Kur'an-ı Kerim'deki en büyük üsluplardan biri olarak kabul edilir. Çünkü telaffuzdaki genişliği ve anlam telkinleri, delalet özelliklerine ek olarak yüksek, sanatsal belagat bağlamındaki özelliklere sahip olmasını sağlamıştır. Kur'an-ı Kerim, sadece son derece değerli anlamlarını yakalamak için denizinin derinliklerine girenler tarafından idrak edilebilen bol istifham ile temeyyüz etmektedir. Her istifham edatının bir makamı vardır. Keza her üslubun parlak bir etkisi vardır. 'أ', algı ve tasdik isteyerek diğer istifham edatlarından ayrılır.

'من' i istifhamiye mahiyet ve makamı tabir için kullanılmıştır.

'من' 'أين' mekan, 'متى' ve 'أين' zaman, 'كم' adet 'كيف' hal anlamlarına mahsustur. 'من' de makama delalet eder.³⁵²

'أي' ise Rahman Suresi'nde makam ve hale delalet etmeye tahsis edilmiştir.

Ortak olan unsurlardan (sorulan kimse ve diğerleri) birinin ön planda olması münasebetiyle mezkur edatlarla sadece tasavvur(algı) istenir. Lakin 'أ' istifhamiye ile daha önce malum olmayan bir şeyin bilgisi istenir. Bununla iki şey istenir:

- A) Tasavvur: Tekil olanın algılanması ve belirlenmesidir. Bu durumda 'أ' kendisi hakkında sorulan ve muadele 'أم' i ile beraber zikredilir.
- B) Tasdik: Muadil zikredilmeden nispetin idrak edilmesidir.³⁵³

Rahman Suresinde İstifham Edatları (هل، أي):

İstifham Harfi (هل): Kendisiyle sadece tasdik istenir. Yani nispet idrak edilir ve muadilin zikredilmesi imkânsız hale gelir. Nitekim tasdik nispetin idrakidir.

'هل' iki kısma ayrılır. İlki, 'هل يصدأ الذهب؟' (Altın paslanır mı?) örneğinde olduğu gibi basit olup bir şeyin ispatı yahut nefyi talep edilir. Nitekim mezkur sorudan murat paslanma vasfının altın için varlığı yahut yokluğunun bilinmesidir. Bu sebeple cevap ya

³⁵¹ Es-Sekkaj; Miftah'ul Ulum,1/114.

³⁵² Abdülaziz Atik; İlm'ül Meânî,syf.91.

³⁵³ Abdüllaziz Atik; İlm'ül Meânî,91.

ispat anlamında ‘نعم’ veyahut ta nefiy anlamında ‘لا’ şeklindedir. İkincisi ise; mürekkep olup bir şeyin diğer bir şeye dair varlığını yahut yokluğunu sormak içindir. Örneğin ‘هل نهر النيل يصب في البحر الأبيض؟’ (Nil nehri Akdeniz’e dökülür mü?) sorusunda şüphe götürmez surette bildiğimiz şey Nil nehrinin varlığıdır. Lakin öğrenmek istediğimiz şey Akdeniz’e dökülüp dökülmediğidir. Bu sebeple cevap ta ya ispat anlamında ‘نعم’ ya da nefiy anlamında ‘لا’ olacaktır.³⁵⁴

‘أي’ nün ismine gelince; Ortak olan unsurlardan birinin her ikisini de kapsayan bir hususta belirlenmesinin istenmesidir. Ortak olan unsurlardan kasıt sorulan kimse ve diğerleridir.³⁵⁵

Sorulan kimse (Mes’ul): İstifhamın isminden sonra gelen muzaf isimdir. Buna, şu ayet örnek verilebilir: ³⁵⁶ "أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا" (İki topluluktan hangisinin bulunduğu yer daha hayırlı meclis ve mahfili daha güzeldir?) Yani ‘Biz mi yoksa Muhammed’in (s.a.v) ashabı mı?’ demişlerdir.³⁵⁷

Ya da sorulan muzaf isim olmaz. Süleyman(a.s) kıssası bağlamındaki şu ayet buna örnek olabilir: ³⁵⁸ "قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُوا أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ" (Süleyman, Ey ileri gelenler! Onlar bana teslim olmadan önce hanginiz bana onun (kraliçenin) tahtını getirebilir? dedi.)

Rahman Suresi’nde her ayetten sonra tekrar eden istifham takrir ve inkar manalarını ifade etmek ve mübarek surenin ayetlerinin bahsettiklerini tedebbür etmeye teşvik etmek için gelmiştir.

Mekke’de nazil olan ayetler Usul’üd-Din yani Allah’ın tevhidini, Ona, peygamberlerine ve ahiret gününe imanı ele almış; putlardan, kötülüklerden nefret ettirmiş, cenneti sevdiren ona teşvik etmiş, cehennem azabıyla tehdit edip korkutmuştur. Bu sebeple, ayetlerin kısa, secinin ve misallendirmelerin çok olması, etkili üslupların

³⁵⁴ Abdülaziz Atik; İlm’ül Meânî, syf.91,92.

³⁵⁵ Behaüddin es-Sübki; Arusu’l Efrah,syf.73.

³⁵⁶ Meryem,73.

³⁵⁷ Abdülaziz Atik; İlm’ül Meânî,syf.95.

³⁵⁸ Neml,38.

bolluğu bu makama münasip olmuştur. Üsluplar içerisinde istifham gibi çeşitli hisler ile şaşırma, ayıplama, azarlama gibi tepki unsurlarını içeren başka bir üslup var mı ki?!³⁵⁹

‘فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ’³⁶⁰ (O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?) ayetinde istifham hakiki manasını terketmiş ve birtakım manalar ifade etmiştir. Bunlar şu şekildedir:

Takrir:

İbn Kuteybe şöyle der: Ayet-i kerimenin tekrar etmesindeki sır çeşitli nimetlerin anlaşılır kılması ve takriridir.³⁶¹

Takrir muhatabı, onun nezdinde sabitleşen bir işin hakikatini ikrar ve itiraf etmeye sevk etmendir.³⁶²

Bunun bir örneği de ‘وَيُزِيلُ كُنُوزَ آيَاتِهِ فَآيٍ آيَاتِ اللَّهِ تُنْكِرُونَ’³⁶³ (Allah, size âyetlerini gösteriyor. Allah’ın hangi âyetlerini inkâr edersiniz?)

İbn Hayyan istifhamın inkar üzere geldiğini ifade etmiştir.³⁶⁴

‘فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكَ تَتَمَارَى’³⁶⁵ (O hâlde Rabbi’nin nimetlerinin hangisinden şüphe ediyorsun (ey insan!))

Ferrâ, bu ayetin manası hususunda şöyle der: Allah’ın hangi nimetini -Onun tarafından verilmediğini iddia ederek- yalanlıyorsun?³⁶⁶

‘أَيِّ’ diğer edatlar gibi birtakım manalar taşıyabilir. Bunlar; azarlama, hatırlatma, uyarı vs. olabilir.

‘فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ’ ayetindeki istifham başka bir mecazi anlam olan inkar ifade etmiştir. Şöyle ki, inkar anlamı taşıyan istifhamın belagati ikna edici ve etkilidir.

³⁵⁹ Abdülalim Fude; Esalib’ül İstifham Fi’l Kur’an, Risaletu Macester, en-Naşir: Camiat’ul Kahira,1953,syf.495.

³⁶⁰ Rahman,36.

³⁶¹ Abdullah İbn Müslim İbn Kuteybe ed-Dinuri; Tevil’u Müşkil’il Kur’an, 3/269.

³⁶² İbn Kuteybe; Tevil’u Müşkil’il Kur’an, 3/269.

³⁶³ Mü’min,81.

³⁶⁴ Ebu Hayyan el-Endelüsi; el-Bahr’ul Muhit,thk. Muhammed Sıdkı Cemil, en-Naşir: Beyrut- Daru’l Fikr,h.1420,9/276.

³⁶⁵ Necm,55.

³⁶⁶ Yahya İbn Ziyad el-Ferra; Meân’l Kur’an,3/103.

Kur'an ı Kerim açıklama olmaksızın nefiy ile ikrar etmeye önem verdiğiinden bunu ayet ve surelerde tekrar etmiştir.

Bu daha belîğ ve daha kıymetli addedilmiştir. ‘Çünkü istifham aslı itibariyle cevabın tam yerine denk düşmesini sağlayacak bir düşünmeyi gerektirir. Sorulan kimse düşündükten sonra suallere nefiyile cevap verirse سوالin ona yöneltilmesinde bu nefyin ikrarı vardır. Bu nefyden daha üstündür.³⁶⁷

- ‘أي’ istifham edatının sanatsal dokunuşu:

‘أي’ istifham edatı hissedilir bir metotla dinleyicinin hayalini canlandırıp, sunulan ve dini etkide bulunması istenilen her sahneye hazır kılıp sureye harika bir güzellik kazandırmıştır.

Bahse konu sanatsal suret ancak her ayet sonunda istifham gelmesiyle tamamlanabilmektedir. Çünkü Kur'an ı Kerim’de yer alan istifhamın amacı hem mantıki hem de vicdani düşünceyi kuvvetlendirmek ve harikulade olan ilahi kudreti hissettirmektir.

Rahman suresinde yer alan istifhamın hedefi sadece teemmül ve tefekkürle sınırlı değildir. Bilakis istifhamın hedefi, Kur'an ı Kerim’in tanık olunan hayatta ifadesini bulan kevnî varlıklar üzerinde ortaya koymaya çalıştığı çaba ve imana teşvik etmektir. Nitekim Allah Teala ayetlerde şöyle buyurur:

عَلَّمَ الْقُرْآنَ، خَلَقَ الْإِنْسَانَ، عَلَّمَهُ الْبَيَانَ، الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ، وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ، وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا،³⁶⁸ وَوَضَعَ الْمِيزَانَ

(Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti. Güneş ve ay bir hesaba göre hareket etmektedir. Otlar ve ağaçlar (Allah'a) boyun eğler. Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu.)

فِيهَا فَالْجَهَنَّمَ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ، وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ، خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ، وَخَلَقَ³⁶⁹، الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِنْ نَارٍ، مَرَجَ الْبُحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ، بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ، يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ

³⁶⁷ Ahmed Ahmed Bedevi; Belağatu'l Kur'an'il Kerim, syf.126.

³⁶⁸ Rahman;2,3,4,5,6,7.

³⁶⁹ Rahman;11,12,14,15,19,20,22.

(Orada meyve(ler) ve salkımlı hurma ağaçları vardır. Yapraklı taneler, hoş kokulu bitkiler vardır. Allah, insanı pişmiş çamur gibi bir balçıktan yarattı. “Cin”i de yalın bir ateşten yarattı. (Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar. (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar. O denizlerin her ikisinden de inci ve mercan çıkar.)

‘وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ’³⁷⁰ (Denizde akıp giden dağlar gibi yüksek gemiler de O’nundur.)

Bu gerçekçi suretlerden sonra sualden sonra düşünmeyi tekrarlatma yoluyla, tedebbür sonrası iman etmeye teşvik etmek için istifham gelir. Bu aşağıda mezkur lafızlardan sonra ortaya çıkmaktadır:

İnsanın yaratılması, ona beyanın öğretilmesi, güneş ve ay, bitkiler ve ağaçlar, gökyüzü ve yeryüzü, meyve ve hurma ağacı, çamur ve ateş, iki denizin birleşmesi ve aralarında bir engel gibi çeşitli hissi unsurlar, Allah'ın "Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?" şeklindeki sorusundan sonra daha da güçlü bir şekilde ortaya çıkar. Bu cümlede, Allah'ın yaratılış ve doğa olayları aracılığıyla insanlara nimetlerini hatırlatması ve insanların bu nimetleri inkar etmelerinin nasıl imkansız olduğu vurgulanır. İnsanın yaratılışı, dünyadaki çeşitli unsurların işleyişi, doğanın güzellikleri ve yaşamın mucizeleri gibi hissi unsurlar, Allah'ın insanlara sunmuş olduğu nimetlerin kanıtlarını oluşturur. Bu cümledeki soru, insanların Allah'ın nimetlerini inkar etmelerinin mantıksız olduğunu ve bu nimetlerin her an insanların önünde olduğunu ifade eder.

İstifham üslubunun Rahman Suresi’nde yerleşik bir unsur olduğunu görmekteyiz. Bunun sebebi, dinleyiciyi bir çeşit hazırlama ve diyaloga dahil etme isteğidir. Keza bizatihi ‘sual’ kelimesinin sure içerisinde iki defa zikredildiğini ifade etmek te yerinde olacaktır. İlk makam ‘يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ’³⁷¹ (Göklerde ve yerde bulunanlar, (her şeyi) O’ndan isterler. O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır.) ayetidir.

Ayetin bağlamı esasında ‘يَسْأَلُهُ’ lafzı okuyucunun aklını Allah Teala’nın rububiyeti, yer ve gökteki bütün yaratılmışların Allah’a muhtaç oldukları noktasında harekete geçirmektedir. Diğer bir taraftan da ‘sual’ kelimesi başka bir bağlamda varit

³⁷⁰ Rahman,24.

³⁷¹ Rahman, 29.

olmuştur. Ayette şöyle buyrulur: ³⁷²‘فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌ’ (İşte o gün ne insana, ne cine günahı sorulmayacak.)

Bu bağlamda yer alan sual kelimesi daha güçlü kabul edilmektedir. Sebebi de yapısının meçhul sigasında olmasıdır. Zira ayet bu meçhul anın korkularını vasfetmektedir. Nitekim insanoğlu tabiatı itibariyle gizli, bilinmeyen şeylere özlem duyar. Ayette evvela zaman zarfı ‘فَيَوْمَئِذٍ’, ardından da ‘لَا يُسْأَلُ’ şeklinde sual kelimesi gelmekte, iş işten geçtikten sonra mezkur sahne önümüzde canlı olarak duruyormuşçasına insanoğlunun nefesine hitap edilmekte ve dinleyicinin muhayyilesi tevbe ve iman etme hususlarında harekete geçirilmektedir.

Rahman Suresi’nde ‘هل’ i istifhamiyenin belagat bağlamındaki anlamı:

³⁷³‘هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ’ Bu ayette istifham malum olmayan bir şeye dair bilgi talep etmek için değil, nefiy ifade etmesi için gelmiştir. ³⁷⁴ Yani iyiliğin karşılığı iyiliktir, anlamındadır. Ayet i kerime iyilik lafzını iki kez istisna edatı olan ‘إِلَّا’ ile hasır üslubu sağlayarak tekrarlamak suretiyle mükafatın varlığını ortaya koymaktadır.

Ayet, öncesinde zikredilen hususları takrir etmekte, ameldeki iyiliğin karşılığında yine iyilik statüsünde olan sevap olduğunu ifade etmektedir. Şöyle de denilmiştir: Tevhidin mükafatı ancak cennettir. Enes (r.anh) şöyle der: Rasulullah (s.a.v) ‘هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ’ ayetini okudu ve şöyle buyurdu: Rabbinizin ne buyurduğunu biliyor musunuz? Allah ve Rasulü daha iyi bilir diye cevap alınca şöyle devam etmiştir: (Rabbiniz) buyuruyor ki: Kendine tevhid nimetiyle lütufta bulunduğum kimsenin mükafatı ancak cennettir. ³⁷⁵

Kur’an ı Kerim’de bu manaya delalet eden birçok örnek varit olmuştur. Allah tealanın Neml suresindeki şu buyruğu ‘وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وَجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ’ ³⁷⁶‘تَعْمَلُونَ’ (Kimler de kötü amel getirirse, yüzüstü ateşe atılırlar. (Onlara), “Ancak yaptıklarınızın karşılığını görüyorsunuz” (denir.) keza Sebe suresindeki şu buyruğu ³⁷⁷‘وَجَعَلْنَا الْأَغْلَالَ فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ’ (Biz de inkâr edenlerin

³⁷² Rahman,39.

³⁷³ Rahman,60.

³⁷⁴ Abdulaziz Atik; İlmü’l Meânî, 95.

³⁷⁵ El-Alusi; Ruhü’l Meânî, 14/119-120.

³⁷⁶ Neml,90.

³⁷⁷ Sebe,33.

boyunlarına demir halkalar geçiririz. Onlar ancak yapmakta olduklarının cezasını göreceklerdir.) gibi ayetler bu durumun örnekleri arasında yer alır.

İsmin ‘هل’ den sonra varit olması cümlenin belagatini güçlendirir ve istifham siğasını ‘هل’ den sonra fiil gelmesi takdirinde oluşacak tesirden daha üstün bir konumda kılar.

‘هل جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ’³⁷⁸ buyruğunda, ‘جَزَاءُ’ lafzının ‘يجزى’ şeklinde gelmemesi bağlamı delalet ve belagat bakımından daha güçlü kılmıştır. Zira isim cümlesi belagata dair güdülen amaç noktasında fiil cümlesinden daha güçlüdür.³⁷⁹

‘هل’ fiille irtibat noktasında ‘أ’ den daha sağlamdır. Keza isim cümlesi sübut ve devamlılık manalarına ‘هل يجزى الإحسان إلا الإحسان’ cümlesinden daha güçlü şekilde delalet etmektedir. Kur’an ı Kerim’de birçok örnek zikredilmiştir. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

‘هل أنت مجتهد؟’³⁸⁰, ‘هل أنتم مسلمون؟’³⁸¹. ‘هل’ in fiille olan irtibatının güçlü olması sebebiyle ‘هل أنت مجتهد؟’ üslubu ancak belagat sahibi kimse tarafından kullanılır.³⁸²

Bu noktadan hareketle istifham sanatsal sureti resmetmede, Kur’an nassındaki güzellik bağlamındaki gayeyi gerçekleştirmede akıllara hitap etmeye ve güçlü etkiye dayanan en muktedir Kur’an üsluplarından kabul edilir.

Kur’an ı kerim bu ihtiyaçları ve rağbetleri karşılayıp, doyurmaya çalışmaktadır. Bu sebeple onu akli ve vicdani yönlerle hitap ederek, bilgi elde etmek ve bir şeylere vakıf olmaya dair sevgi içgüdüsünü harekete geçirerek muhatabın dikkatini celbetmeye çabaladığını görürüz.³⁸³

4) Nida Cümlesi

Lügatte, ikbal (yönelme) anlamındadır. Bu ikbal lüzum üzere talep edilen şeydir.³⁸⁴

³⁷⁸ Rahman,60.

³⁷⁹ Behaüddin es-Sübki; Arusu’l Efrah,2/269.

³⁸⁰ Maide,91.

³⁸¹ Hud,14.

³⁸² Es-Sekkaki; Miftahu’l Ulum, syf.134.

³⁸³ Abdülhalim Hafni; Üslubu’l Muhavera Fi’l Kur’an’il Kerim, Matbaatu’l Hey’eti’l Mısıryye Li’l

Kitab,syf.51-52.

³⁸⁴ Celalüddin el-Kazvini; el-İzah Fi Ulum’il Belağa,thk.Muhammed Abdülünim Haffaci, en-Naşir,Daru’l Cebel-Beyrut,b.3, 3/91.

Istılahta ise nida ‘أدعو’ lafzına niyabeten gelip yönelmeyi talep eden harftir. Yani, konuşan kimsenin muhataptan hem hissi hem de manevi olarak ikbal talep etmesidir. Talepten maksat lafzi olmasıdır. Çünkü talep inşa kısımlarındandır.³⁸⁵

Bunun örneklerinden biri Allah teala'nın şu buyruğudur: ‘يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ’³⁸⁶

- Nida edatı ‘يا’, münada ise muzaftır.

Belagata dair güdülen amaç, hem insanları hem de cinleri uyarmak buna izafeten muhatapların dikkatini ilahi buyruğa yönlendirmektir.

Yine Allah teala şöyle buyuruyor: ‘سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيَّةَ النَّقْلَانِ’³⁸⁷

Belagata dair güdülen amaç ‘النَّقْلَانِ’(iki ağırlık) lafzıyla hitap etmek suretiyle (insan ve cinleri) tahkir(küçümsemek) ve (istihane) umursamamaktır..

Rahman suresinde varit olan inşa sığalarını aşağıda yer alan açıklayıcı tablo üzerinde gösterebiliriz:

Ayet Numarası	İnşa	Çeşidi	Edat	Belagata dair güdülen amaç
33	فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ	Emir		Ta'ciz(aciz bırakma)
9	وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ	Emir		Nasihat ve İrşad
9	وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ	Nehiy	لا	Nasihat ve İrşad
13	فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ	İstifham	أي	Azarlayıcı İnkâr
33	يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ	Nida	يا	Tembih
31	سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيَّةَ النَّقْلَانِ	Nida	أيها	Tahkir etme, küçümseme.

³⁸⁵ El-Kazvini; el-İzah Fi Ulumi'l Belağa,3/91.

³⁸⁶ Rahman,33.

³⁸⁷ Rahman,31.

Bu tablo üzerinde başta istifham üslubu olmak üzere inşa üsluplarının rolü ortaya çıkmaktadır. ‘فَيَايَ آلاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ’ ifadesi sure içinde 32 kez tekrar etmiştir. Bu ayetlerin numaraları şu şekildedir: 13,16,18,21,23,25,28,30,32,34,36,40,42,45,47,49,51,53,55,57,59,61,63,65,67,69,71,73, 75,77) Bütün bu çokluk inşa siğasında istifhamın önemini arttırmaktadır. Zira istifham üslubunda uyarma ve teemmül edip gayret sarf etmeye teşvik vardır.

2.2. Rahman Suresi'nin Beyan Bağlamındaki Estetiği

Allah teala insanoğluna beyan etme nimetini lütfetmiş, bunu da kitabında açıklamıştır. Kur'an ı kerimdeki icaz fesahat ve beyanın mükemmelliği üzerine bina edilmiştir. Bu sebeple icazın genel manada insanların hususen de ilim ve belagat ahli kimselerin zihin ve kalplerinde büyük bir etkisi vardır. Buna mukabil Rasulullah (s.a.v) beyanı söz sanatları ve buna dair güzellikler arasına yerleştirmiştir. Nitekim İbn Reşik ‘el-Umde’ isimli eserinde İbn Abbas’tan şöyle bir rivayet aktarır: Rasulullah’a ‘cemal(güzellik) nerededir?’ diye sorulduğunda ‘Dildedir.’ diyerek beyanı kastetmiştir. Mantık alimleri şöyle demişlerdir: İnsan konuşan bir canlıdır. Konuşmada üstün olan insanियette de evladır.

Lügatte beyan; açığa çıkarmak, izah etmek anlamlarına gelir.³⁸⁸

Istılahta ise er-Rummani beyanı şöyle tarif eder: Beyan, algılamada bir şeyin diğerinden farkını sağlayan unsurun hazır edilmesidir.³⁸⁹ Beyan dört kısımdır: Kelam, hal, işaret ve alamet. Kelamdaki beyanın güzelliği derece derecedir. Bu mertebelerin en üstünü, nazmın işitme hassesinde güzel nitelikte olması, bahse konu mertebenin hakkını verecek miktarda dilin onu kabul etmesi ve kolay görmesi gibi ibaredeki güzellik sebeplerini cem eden mertebedir.³⁹⁰

İşte tam da bu noktada belagat hem akli hem de vicdani etki meydana getirmeye çalışan sanatsal kalıp kullanarak muhatabın zihnine düşüncüyü aktarmaya önem vermiştir. Kur'an icazının sırrı da bu noktadadır. Örneğin, Kur'an ı kerimdeki kıssaların tekrarı ve ayetlerin birbirine benzemesi anlamların da aynı olduğunu ifade etmez. Şöyle ki, lafzi benzerlikler olmasına rağmen belagat unsurları noktasında farklılıklar vardır. Bütün bu

³⁸⁸ İbn Reşik el-Kayrevani; el-Umde Fi Mehasini’ş-Şi’r ve Adabihi,thk. Muhammed Muhyiddin, en-Naşir, Daru’l Ciyl,b.5,h.1401, 1981,1/242.

³⁸⁹ Er-Rummani; en-Nüket Fi İ’caz’il Kur’an,syf.106.

³⁹⁰ Er-Rummani; en-Nüket Fi İ’caz’il Kur’an,syf.106,107.

hususlar sözün mana ve güzelliğini anlamada belagatın ehemmiyetine işaret etmektedir. Tam da bu bağlamda delil mekanizmalarından olan, hem düşünsel hem de duygusal iknaya istinat eden delillendirme üslubu ortaya çıkmaktadır. Delillendirme üslubu, düşünsel ve duygusal ikna vesilelerinden olan istiareyi, teşbihi ve meselleri kullanır. Mesel, hüccetin delil olarak zikredildiği bütün bağlamlardaki temsili suretleri kapsar. Bu açıdan ikinci konuyu, belagata dair suretlerin estetiğini, güzelliğini ve bu açıdan Kur'an metninin yapısına etkilerini vurgulayan sanatsal bir çalışma olarak incelenecektir.

2.2.1. Teşbih

Lügatte 'ما له شبه وشبهه و شبيهه' yani 'Onun benzeri yoktur.' şeklinde kullanılmıştır. Keza 'تشابه الشبان' yani 'Babasına benzedi.' anlamında varit olmuştur. Yine 'أشبهه أباه و شابهه' yani 'İki şey birbirine benzedi.'³⁹¹

Istılahta ise manalardan bir mana bağlamında bir şeyin -müşebbeh- bir şeye- müşebbeh bih- ortak olmasına delalet anlamına gelir. Yani murat edilen manayı veciz surette izah etmektir. Teşbih gizli olanı açığa çıkarmak, uzak olanı yaklaştırmak için gelir. Öyle ki, mana bu suretle daha anlaşılır hale gelip, üstünlük ve güzellik kazanır.³⁹² el-Cürcani şöyle der: Bil ki, iki şeyden biri diğerine benzediği zaman bu iki türlü olur. İlki; benzerliğin tevile muhtaç olmayacak apaçık bir şey yönünden olmasıdır. İkincisi; benzerliğin bir nevi tevile dayalı olmasıdır.³⁹³ Teşbih beş kaide üzerine bina edilmiştir:

- 1) Müşebbeh: Başkasına ilhak edilmesi istenilen şeydir.
- 2) Müşebbehun bih: Başkasının kendisine ilhak edilmesi istenen şeydir.
- 3) Vechu'ş-Şebeh: Müşebbeh ve müşebbehun bihin müşterek olduğu toplayıcı manadır. Müşebbehun bihte daha zahirdir. Çoğunlukla müşebbehun bihteki suret müşebbehtekinden daha güçlü olur. Bazen aksi de meydana gelebilir.
- 4) Teşbih Edatı: İki tarafı birbirine bağlayan, teşbihe delalet eden lafızdır.
- 5) Teşbihin Gayesi: Konuşmacının teşbihi ve ondan aradığı faydayı belirten amaçtır.

³⁹¹ Zemaşşerî; Esasü'l Belağa,1/493.

³⁹² Es-Sekkaki; Miftahu'l Ulum,syf.148.

³⁹³ El-Cürcani; Esrarü'l Belağa,syf.90.

Rahman Suresindeki teşbih, sanatsal suretlerin en büyüğü ve en beliğidir. Bunun sebebi suretin düşünceye ve vicdana hitap eden etkili sahneleri içermesidir. Rahman Suresinde yer alan teşbihin çeşitleri şu şekildedir: Teşbih i mücmel, teşbih i mürsel, teşbih i müekked, teşbih i beliğ. Surede yer alan teşbih iki kısma ayrılmaktadır:

- 1) Vechu’ş-şebeh itibariyle mücmel ve mürsel.
- 2) Edat ve vechu’ş-şebeh itibariyle müekked ve teşbih i beliğ.

Teşbih-i müekked: Edatın hazfedildiği türdür.

Teşbih-i beliğ: Edat ve vechu’ş-şebehin hazfedildiği türdür.

1)Vechu’ş-şebeh itibariyle (somut olanın somut olana benzetilmesi gibi):

A) Teşbih-i mücmel ve mürsel: Teşbih edatının zikredilip vechu’ş-şebehin zikredilmediği türdür.³⁹⁴

Teşbih-i mücmel: Vechu’ş-şebehin hazfedildiği türdür.

Teşbih-i mürsel: Teşbih edatının zikredildiği türdür.

Rahman Suresi görülen ve hissedilen tasvire en çok itimat eden surelerden biridir. Bu manada surede herhangi bir algı hassesiyle idrak edilen bir somutu diğer somuta benzetme gibi teşbih i mücmel örnekleri varit olmuştur. Şu ayeti kerime bu bağlamda zikredilebilir: ³⁹⁵‘خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ’ (Allah, insanı pişmiş çamur gibi bir balçıktan yarattı.) ‘ك’ izah içindir.³⁹⁶ Burada somut pişmiş çamur maddesi balçığa benzetilmiştir. Balçık, Âdem (a.s)’ın yaratıldığı çamura benzemektedir. Bu madde kuruma derecesindeki çamura benzer. Vechu’ş-şebeh hazfedilmiş, edat ise zikredilmiştir. Bu da suretin gücünü ve açıklığını arttırmıştır. Keza somut olanın somut olana benzetilmesi bağlamında şu ayet te zikredilebilir: ‘وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ ‘ ³⁹⁷‘كَالْأَعْلَامِ’ (Denizde akıp giden dağlar gibi yüksek gemiler de O’nundur.) Gemiler dağlara benzetilmiştir.

Burada ‘الأعلام’ (dağlar) kelimesi tercih edilmiştir. Bunun sebebi, kelime zikredildiğinde birçok mana çağrışımı olmaktadır. Şöyle ki, kelimenin müfredi olan ‘العلم’ zinet ve

³⁹⁴ El-Meydani; el-Belağatu’l Arabiyye,2/123-124.

³⁹⁵ Rahman;14.

³⁹⁶ Ahmed Ahmed Bedevi; Min Belağati’l Kur’an,syf.163.

³⁹⁷ Rahman,24.

güzellik için kullanılan flama anlamına gelmektedir. Dev dağların zikredilmesi sureti canlandırmanın yanı sıra nefis için de bir hazırlık sağlamıştır. Keza bu mülâhaza deniz üstünde yüzüp giden gemiler ifadesinde de görülmektedir. Yani gemiler suyun yüzeyini güzelleştirmektedir. Sanki bu suretle hem cemal hem de celal yönlerine işaret edilmiştir. ‘الأعلام’ kelimesinin ortaya koyduğu suret manayı ziyadesiyle dakik surette aktarmıştır.³⁹⁸ Bu teşbih te somut bir suretin diğer somut bir surete benzetilmesi sadedinde olup her ikisi de yücelik anlamı taşımaktadır.

Somut olanın bir diğer somuta benzetilmesinin bir diğer örneği de ‘كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ’³⁹⁹ (Onlar sanki yakut ve mercandır.) ayetidir. ‘قاصرات الطرف’ (bakışlarını sadece eşlerine çeviren dilberler) yakut ve mercana benzetilmiştir. Bu onların vasfı niteliğindedir. Şöyle ki, yakut yumuşaklığı, parlaklığı ile mercan da göz alan ışıltı ile temeyyüz eder. Vechu’ş-şebeh yakut ve mercandaki şeffaf bir kırmızılığın karıştığı parlak beyaz renktir. Bu renkler büyüleyici güzelliğe sahip renklerden kabul edilir.

Yakut ve mercan güzelliğiyle rahat edilen şeylerdendir. Benzetmenin gayet güzel olduğu bir noktada olduğunu görmekteyiz. Yakut pürüzsüzlük ve şeffaflığıyla mercan da aynı şekilde görünüşünün güzelliğiyle bilinir. Aynı bağlamda arap kadınlar da bu tarzda isimlendirilmişlerdir. Örneğin; Dürre Bint Ebi Leheb, Mercane Ümmü Said.⁴⁰⁰

Müşebbehe dönen belagat bağlamındaki amaç ise muhatabın zihninde müşebbehin güzelleştirilmesidir. Suret hissi güzellik unsurlarını taşır surette gelmiş, renginin sadeliğinde ve parlaklığında yakuta, kırmızılığında da mercana benzetmede bulunmuştur.

Manevi şeylerin hissi suretler üzerinde teşbihe muhatap kılınması gerçekleri nefislere daha da yaklaştırmaktadır. Çünkü nefis hisse dokunan somut şeylere meyleder. Hayal bağlamında olan fikirler görülen suretlerde ortaya çıkarılırsa iman daha güçlü, belagat bağlamındaki tasvir de daha net olur.

2)Vechu’ş-şebeh ve Edat itibariyle (somut olanın somut olana benzetilmesi gibi):

³⁹⁸ Ahmed Ahmed Bedevi; Min Belağati’l Kur’an,syf.155.

³⁹⁹ Rahman,58.

⁴⁰⁰ Ebu Hayyan el-Endelüsi; el-Bahru’l Muhit,10/65.

A) Teşbih i Belîğ: Vechu’ş-şebeh ve teşbih edatının zikredilmediği türdür.⁴⁰¹ Bunun bir örneği Allah Teala’nın şu buyruğudur: ⁴⁰²فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ (Gök yarıldığında, yanıp kızaran yağ gibi kırmızı gül hâline geldiği zaman (hâliniz ne olur?) Ayette müşebbeh ‘انشقت السماء’ lafzıdır. Müşebbehun bih ise ‘وردة’ lafzıdır. Buradaki benzetme türü teşbih i belîğdir. Edat ve vechu’ş-şebeh hazfedilmiştir. Yani ‘semanın rengi kırmızılıkta gül gibidir.’ anlamındadır. ‘وردة’ lafzı da sema müennes olduğu için müennes olarak gelmiştir.⁴⁰³ Yer alan suret, adet olarak varit olmayan şeyin adetin kapsamına girdirilmesi üzere somutun(göğün yarılması) somut olana(gül) teşbihidir.⁴⁰⁴

2.2.2. İstiare

Lügatte, taşımak, ödünç almak anlamlarına gelir. ‘العارية’ (eğreti) kelimesinden türemiştir.⁴⁰⁵

Istılahta ise kelimenin asıl anlamı ile aktarıldığı anlam arasındaki benzerlik ilişkisi nedeniyle, asıl mananın muradına engel olacak bir karinenin varlığıyla, kelimenin kendisi için belirlenenden başka bir şekilde kullanılmasıdır.⁴⁰⁶ İstiarenin amacı zihinlere yakın bir teşbih ile mananın açıklanmasıdır. İbnü’l Mu’tez istiareyi şöyle tanımlar: Kelimenin, kendisiyle bilindiği bir şeyden, kendisiyle bilinmeyen bir şey için ödünç alınmasıdır.⁴⁰⁷

Rahman Suresinde istiarenin kısımları şu şekildedir: İstiare i tasrihiyye tebeiyye, istiare i tasrihiyye asliyye, istiare i temsiliyye.

1- İstiare i tasrihiyye tebeiyye(Somut olanın somut olanla istiaresi):

İstiare i tasrihiyye: Müşebbehun bih lafzının zikredildiği veyahut ta müşebbehun bih lafzının müşebbeh için istiare edildiği türdür.⁴⁰⁸

İstiare i tasrihiyyenin durumları şu şekildedir: İstiare edilen lafız fiil, müştak isim, müphem isim yahut harf olur. Bu durumda istiare ‘tasrihiyye tebeiyye’ dir.⁴⁰⁹

⁴⁰¹ El-Meydani; Kitabü’l Belağati’l Arabiyye,2/173.

⁴⁰² Rahman,37.

⁴⁰³ Ebu Hayyan el-Endelüsi; el-Bahru’l Muhit,10/65.

⁴⁰⁴ Ebu Hilal el-Askeri; es-Sınaateyn,syf.241.

⁴⁰⁵ İbn Manzur;Lisanü’l Arab,4/419.

⁴⁰⁶ El-Kazvini; el-İzah Fi Ulumi’l Belağa,syf.285.

⁴⁰⁷ Abdullah İbn Muhammed(Ebu’l Abbas); el-Bedi’ Fi’l bedi’, en-Naşir, Daru’l Ciyl, b1, h.1410,1990,syf.76.

⁴⁰⁸ El-Beyan; Abdülaziz Atik, 1/176.

Allah teala ayette şöyle buyurur: ‘وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ’⁴¹⁰ (Otlar ve ağaçlar (Allah’a) secde ederler.) Burada secde ile kastedilen itaat etmek, Allaha teslim olmaktır. Bu sureti resmetmek için secde lafzıyla istiarede bulunulmuştur. Bunun örneği meyvesi kendisini eğen hurma ağacı için ‘نخلة ساجدة’ denmesidir. Keza semadaki yıldızların secdesi batış yönüne doğru inmeleri, yeryüzündeki otların secdesi de secde eder gibi toprağa yapışması, ağaçların secdesi de rüzgarların esmesiyle dallarını eğmesi, yapraklarını ve meyvelerini dökmesidir. Hem ağaçların hem de otların yerde oluşan gölgelerini secdeye teşbih etmiştir.⁴¹¹ Bunun bir örneği de şu ayet i kerimedir: ‘وَاللَّهُ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ’⁴¹² (Göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez kendileri de gölgeleri de sabah akşam Allah’a boyun eğer.)

Ma’kul olanın somut olanla istiaresi: Ayette ‘سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيَّةَ النَّقْلَانِ’⁴¹³ (Yakında sizi de hesaba çekeceğiz, ey cinler ve insanlar!) buyrulmuştur. ‘سَنَفْرُغُ’ lafzındaki istiare i tebeiyeden murat bütün işlerden ferağ bulup tek bir işe yönelmektir. Bir şey için feragat etmek o şeyden alıkoyanlardan uzaklaşmaktır. Şöyle ki, bir işe yönelip diğerini bırakanın durumunu başka bir şey doldurmak için içindeki unsur boşaltılan kabın durumuna benzetmiştir.⁴¹⁴

‘سَنَفْرُغُ’ lafzındaki sanatsal suret suç işleyenlerin beklediği tehdidi tabir noktasında güçlü delaletler içermektedir.

Ayette ‘مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ، بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ’⁴¹⁵ ((Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar. Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar.)

‘يَلْتَقِيَانِ’ lafzındaki istiare aralarında engel olan- لا يَبْغِيَانِ- karinesiyle, iki kişinin buluşmasına delalet etmektedir. Yani, biri diğerine baskın gelememektedir. Bu baskınlık durumunu ifade sadedinde ‘haddi aşma, zulmetme’ anlamlarına gelen ‘البغي’ kelimesiyle istiarede bulunulmuştur.⁴¹⁶

⁴⁰⁹ Muhammed et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve’t-Tenvir, 27/265.

⁴¹⁰ Rahman,6.

⁴¹¹ Muhammed et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve’t-Tenvir, 27/236.

⁴¹² Ra’d,15.

⁴¹³ Rahman,31.

⁴¹⁴ Muhammed et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve’t-Tenvir, 27/257.

⁴¹⁵ Rahman;19,20.

⁴¹⁶ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve’t-Tenvir,27/249.

Ma'kul olan somut olanla istiariesine gelince ⁴¹⁷ 'فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ' (İçlerinde akan iki pınar vardır.) buyrulmuştur. Burada 'عَيْنَانِ' lafzıyla nehirlerle istiarede bulunmuş, kendisi için istiare yapılan müstearun leh hazfedilip, kendisinden istiare yapılan müstearun minh açıklanmıştır. Hakikatte insanın hareketine delalet etmesi için kullanılan 'تَجْرِيَانِ' fiiliyle nehirlerin hareketine delalet edilmiştir. Bu fiil farklı türevleriyle Kur'an ı Kerim'de süreklilik, yenilenme anlamlarıyla harekete delalet noktasında çokça varit olmuştur. Dolayısıyla, burada da nehirlerin daimi hareketi kökleştirilip sabitlenmiştir.

2- İstiare i asliyye tasrihiyye: Müşebbeh(müstearun leh)'in hazfedildiği müşebbehun bih(müstearun minh)'in zikredildiği türdür. Yani müşebbehun bih lafzı müşebbeh için istiare edilmiştir.⁴¹⁸

- Ma'kul olanın somut olanla İstiariesi: Allah Teala ayette 'وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ' ⁴¹⁹ 'الْمِيزَانَ' (Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu.) buyurmuştur. Burada adaletle delalet etmesi için 'الْمِيزَانَ' lafzıyla istiarede bulunmuş, semayı yükseltme lafzıyla da bitiştirerek yüce aleme(hak ve faziletler yurdu) nispet etmek suretiyle adaletin konumuna dikkat çekmiştir. Yani adalet Allah'ın emri olmasıyla semadan yeryüzüne inmiştir. 'وَضَعَ' fiili ise hissi bir sabitlik ifade etmektedir. Bundan murat manevi suret olan 'الْمِيزَانَ' ın beyan edilmesidir. Bu sebeple, semanın yaratılmasının zikriyle adalet lafzı da 'وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ' ⁴²⁰ 'وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ' (Biz, gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları ancak ve ancak hak ve adalet temelinde yarattık.) ayetinde olduğu gibi tekrar etmiştir. Bu noktadan hareketle adaletle remz olması için kendisiyle istiare edilerek 'الْمِيزَانَ' lafzı yaygınlaşmıştır. Bu ma'kul (akledilir olanın) somut olanla⁴²¹ teşbih edilmesi kabilindedir. Bu Allah teala'nın kainatta ve mahlukatta yaratmış olduğu adaletle delalet eden en sağlam sanatsal suret ve akla etkili bir sanatsal yolla düşünceyi ulaştırmaya yeterli, somut şeyi hissettirmesiyle en güçlü benzetmedir.

⁴¹⁷ Rahman,50.

⁴¹⁸ Abdulaziz Atik; İlmü'l Beyan,syf.176.

⁴¹⁹ Rahman,7.

⁴²⁰ Hicr,85.

⁴²¹ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve't-Tenvir,27/237.

Ayet i kerimede ‘الْمِيزَانَ’⁴²² وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ’ lafzının kullanılması makul olanın somut olana benzetilmesi suretine -adaletin teraziye benzetilmesi- bir istiaredir. Burada ‘الْمِيزَانَ’ lafzından murat adalettir.⁴²³ Çünkü Allah tealanın koyduğu ölçü hak ve adaletin mikyasıdır. Bir diğer yerde de adalete delalet etmesi için ‘الكتاب والميزان’ lafızlarıyla istiaredede bulunulmuştur. el-Beydavi semanın yükseltilmiş olması, Allah’ın hüküm ve kazalarına mekan teşkil etmesi ve meleklerine mahal olması bunun karşılığında da adaletin yerleştirilip herkese hak ettiğinin verildiğini, böylelikle alemin bir intizama girdiğini ifade eder. ‘الْمِيزَانَ’ eşyanın ölçü vb. hususlardaki takdirlerine delalet etmektedir. Sanki Cenab ı Hakk semayı kader ve hükümlerin kaynağı olması yönüyle yükseklikle vafedince, yeryüzünü ve üstündekileri de, kendisiyle farklılıkların ortaya konulduğu, ölçünün bilindiği, hukuk ve sorumlulukların düzenlendiği ‘الْمِيزَانَ’ ile vafetmiştir.⁴²⁴

Bunun bir örneği de ‘وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ’⁴²⁵ (Beraberlerinde kitabı ve mizanı (ölçüyü) indirdik.)

3- İstiare i Temsiliyye: Somut olanın makul olanla istiaresidir.

Bir ögenin değişik yönleri ve özelliklerinin benzetme konusu yapılarak istiare edilmesidir.⁴²⁶ Örneğin izli iş yapan bir kimse hakkında, “Saman altından su yürütüyor” denmesi de bu tür bir istiaredir. Bu durumda benzeyen söylenmeyip benzetilenin birden fazla özelliği zikredilir. “Seni bir adım ileri, bir adım geri atıyor görüyorum” cümlesinde bu tür bir istiare mevcuttur. Çünkü fikirden fikire geçen tereddüt içindeki kimsenin soyut hali bir adım ileri, bir adım geri atan kimsenin somut haline teşbih edilmiştir.

2.2.3. Mecaz

Lügatte, yol kat etmek, geçip gitmek anlamındadır.⁴²⁷

⁴²² Rahman,7.

⁴²³ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve’t-Tenvir,27/238.

⁴²⁴ Nasirüddin el-Beydavi; Envaru’t-Tenvir ve Esraru’t-Te’vil, thk. Muhammed el-Mer’aşlı, en-Naşir, Dar u İhya İ’t-Türa’sil Arabi- Beyrut,b1,h.1418,5/170.

⁴²⁵ Hadid,25.

⁴²⁶ El-Cürcani;Esraru’l-Belağa,syf.238.

⁴²⁷ Ekl-Kayrevani; el-Umde,1/266.

Istılahta ise, fiilin veya fiil manalı kelimenin kendisine ait olmadığı, ancak kendisiyle ilişkili şeye (mülâbesün leh) tevil yoluyla isnadıdır.(Hakiki fail yahut mefulü bih olmayacaktır.)⁴²⁸

Rahman Suresinde varit olan mecaz kısımları şu şekildedir:

- 1- Mecaz ı Akli: Kendisindeki hükümlerle, konuşanın kanaatinin vasıta aracılığıyla değil bir tür teville ifade edildiği sözdür.⁴²⁹ Bunun örneği ‘الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ’⁴³⁰ (Güneş ve ay bir hesaba göre hareket etmektedir.) ayetidir. Burada, bir korku uyandırma ve hesaplarının mahlukatın yaratılışından beri değişmediğine, yaratanın hikmetine delalet ettiğine işaret amacıyla güneş ve ay lafızlarıyla başlayan bir isim cümlesi kullanılmıştır. Güneş ve ay müned ileyh yapılmak suretiyle biri istidlale diğeri de minnette bulunmaya delalet eden iki münede ayrılmaktan müstağni kılınmıştır. ‘الحسبان’ kelimesi ‘حسب’ masdarından türemiş, ‘bir şeyin adedini saymak, tek tek okumak’ anlamına gelmektedir. Buradaki ب ‘mülasebet’ içindir. Zarf olup, güneş ve aydan haber vermektedir. Bu suretle şöyle bir takdirde bulunulur: ‘Hesaba göre hareket eden iki varlıktır.’ Yani insanların onların seyirlerinin konumlarını hesaplamaları anlamındadır. Bu ilişkinin (mülasebetin) güneş ve aya isnad edilmesi mecaz i aklidir. Çünkü güneş ve ay insanların onlara istinat eden hesap yapmalarının sebebidir. Mezkur mülasebet ‘فَأَنَّكَ بِأَعْيُنِنَا’⁴³¹ ayetinde olduğu gibi itibaridir. Diğer bir taraftan da diğer gök cisimleri değil de güneş ve ayın zikredilmesine gelince, insanlar tarafından görülmeleri diğer gök cisimleri gibi durumları üzerine akıl yormaya gerek olmadığındandır.⁴³²

- Hakikat ve Mecaz Arasında Suret

Hakikat, kelimenin Vazı’nın ilk koyduğu anlam dışında kullanılmamasıdır. Mecaz ise, kelimenin konulduğu anlam dışında bir mülâhaza nedeniyle ikinci bir anlamda kullanılmasıdır.⁴³³

⁴²⁸ El-Kazvini; el-İzah Fi Ulumi’l Belağa,1/82-83.

⁴²⁹ Es-Sekkaki; Miftahu’l Ulum, 1/393.

⁴³⁰ Rahman,5.

⁴³¹ Tur,48.

⁴³² İbn Aşur; et-Tahrir ve’t-Tenvir,27/235.

⁴³³ Es-Sekkaki; Miftahu’l Ulum,syf.159-160.

‘وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ’⁴³⁴ ayetinde kastedilen semanın yükseltilmiş surette yaratılmasıdır. Yani ‘رَفَعَهَا’ lafzıyla murat edilen şey, hakikat veçhi üzere semanın görünür olarak yükseltilmesidir. Allah semayı hükümlerinin çıktığı yer, peygamberlerine vahiy getiren meleklerinin yurdu kılmıştır. Bununla da kendi ve mülkünün azametini mecaz yollu ifade etmiştir.⁴³⁵

el-Âlûsî şöyle der: Sema mukaddes ilahi kuvvetlerin semasıdır. Allah semayı beşeriyetin yaşadığı yeryüzünden -hakikat veçhile- yüksek kılmıştır. Yeryüzünde ayrıcalıklı bir kuvvet olarak ta mizanı indirmiştir. Kullara ‘أَلَّا تَطْغَوْا’ (azgınlık yapmayın), yani ulvi hakları vermek, süfli hazları tercih etmek hususunda haddi aşmayın diyerek mecaz yollu adaleti ikame etmeyi emretmiştir.⁴³⁶

Keza ayette ‘وَالنَّجْمِ وَالشَّجَرِ يَسْجُدَانِ’⁴³⁷ buyrulmuştur. Burada ‘النَّجْمِ’ lafzı ağaçların etrafında biten ot anlamına gelmektedir. Mücahid şöyle der: النَّجْمِ semadaki yıldızlardan bir yıldız olup cins isimdir. Burada kastedilen secde -hakikat veçhile- yıldızın batması vs, ağacın secdesi ise gölgesi ve bunun dönmesi anlamındadır. Keza boyun eğme, tevazu ve emre amade olma anlamlarında ise mecaz yollu bir kullanım vardır. Lafzi değil manevi vasılla yetinilmiştir.⁴³⁸

2- Mecaz ı Mürsel:

Hakiki anlam ve lafzın kendisine delaleti için kullanıldığı mecazi anlam arasındaki alakanın müşabehet olmadığı yahut ta bir mani olmaksızın dilde genişleme üzerine kaim olan türdür. Mürsel olarak isimlendirilmesi de müşabehet alakasıyla kayıtlanmadığından ötürüdür.⁴³⁹ ‘كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ، وَيَبْقَى وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ’⁴⁴⁰ (Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır.) ayeti bunun bir örneğidir. Her şeyin yok olup sadece Allah’ın zatının kalıcı olmasına gelince burada Zat ı ilahiyenin vecih suretine dair olan istiare mecaz ı mürseldir. Bunun bir örneği de ‘وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ’⁴⁴¹ (Sen

⁴³⁴ Rahman,7.

⁴³⁵ El-Endelüsi; el-Bahru’l Muhit,10/56.

⁴³⁶ El-Alusi; Ruhü’l Meânî,14/126.

⁴³⁷ Rahman,6.

⁴³⁸ El-Endelüsi; el-Bahru’l Muhit,10/56.

⁴³⁹ El-Meydani; el-Belağatu’l Arabiyye,2/272.

⁴⁴⁰ Rahman;26,27.

⁴⁴¹ Kasas,88.

Allah ile beraber başka bir ilâha ibadet etme. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz.)

Allah tealanın ⁴⁴²‘كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ’ ayetinde zarf lafzı olan ‘يَوْمٍ’ de mecaz vardır. Yani göklerde ve yerlerde bulunanların istekleri O'nun tasarrufta olduğu her gün devam eder, şekliindedir. Böylelikle sıfat olmuş olur, nitekim ‘يَوْمٍ’ lafzı da nekradır. Bunun bir örneği de ‘يسألني فلان كل يوم هو يوم راحتي’ cümlesinde manayı ‘İstirahat günlerinde soruyor.’ şeklinde vermemizdir. ⁴⁴³‘لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ’ (Bugün mülk (hükümranlık) kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah'ındır.) ayetinde bahsedilen günden farklılık arz eden bir tasarrufa delalet etmektedir. Allah teala o günde kendisi soracak ve yine kendisi cevap verecektir. ‘كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ’ ayetinde Allah'ın her an bir tasarrufta bulunması kullara dair olup, onların arzu ettiklerini istemeleriyle yahut yaptıkları şeye dair Allah'ın hükmünü aramalarıyla alakalıdır. Eğer ‘يَوْمٍ’ lafzı umumi surette anlaşılacak olsa bu zamanın kıdemini söylemeye bizi sevk eder. Bu sebeple buradaki lafız hakkında tahsis edildiğini ifade etmek gerekir.⁴⁴⁴ Buna örnek olarak ⁴⁴⁵‘وَأُوْتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ’ ayeti zikredilebilir.

⁴⁴⁶‘وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ’ ayetindeki şahide gelince ise ‘مَقَامٍ’ lafzında mecaz vardır. Yani makamdan korkan demek aslında Allah'tan korkan demektir. Bu lafız fiili mefulüne bağlamak hususunda mübalağa için varit olmuştur. Lafzın aslı kaim olunan mekan demektir. Mutlak manada varlık kastedilmiştir. Şöyle ki ‘خاف مقامي’ cümlesindeki mübalağa ‘خافني’ ibaresinde bulunmamaktadır. Çünkü korku kendisinden korkulanan konumuna taalluk eden bir şeydir.⁴⁴⁷ Burada ‘مَقَامٍ’ lafzı Allah tealanın yüceliğine dair zihni tasavvura tamamen uygunluk arz eder.

‘مَقَامٍ’ lafzı bir taraftan Allah tealanın yüceliğine, diğer taraftan takva sahiplerinin nail olduğu ilahi riayete delalet etmesi bağlamında Kur'an ı Kerim'de çokça varit olmuştur.

⁴⁴² Rahman,29.

⁴⁴³ Mü'min,16.

⁴⁴⁴ Er-Razi; Mefatihul Ğayb,29/358.

⁴⁴⁵ Neml,23.

⁴⁴⁶ Rahman,46.

⁴⁴⁷ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve't-Tenvir,27/203.

Bunlardan biri 'إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ'⁴⁴⁸ (Allah'a itaatsizlikten sakınanlar ise güvenli bir makamdadırlar.) Müjdelemenin de korkutmanın da en güzeli budur.⁴⁴⁹

Rahman Suresinde yer alan mecaz ı akli ve mürsele dair örnekler açıklayıcı tabloda şu şekilde özetlenebilir:

Sanatsal suretin beyan ilminde somut suretler ve dinleyicinin muhayyilesine yakın semboller üzerinden şekillendiğini görmekteyiz. Bu da ayetlerin tedebbür edilmesinde düşünsel ve vicdani şuuru uyandırmaya katkı sağlamaktadır. Teşbih 'ك و كأنهن' gibi edatlarla sanatsal sureti açıklamaya yardımcı olmuştur. Keza istiare Kur'ânî tabloya süreklilik ve yenilenme ifade eden 'يسجدان، سنفرغ، يبغیان...' fiiller canlılık katmıştır. Aynı şekilde kinaye ve mecaz da Kur'an nassında yer alan beyani suretlerin uyum ve insicamındaki etkisel sembolü güçlendirmeye katkı sağlamıştır.

2.2.4. Kinaye

Kinaye (mecaz), lügatte "künye" kökünden türemiştir. Kinaye, kelime anlamıyla bir kişiyi baba sıfatı üzerinden isimlendirme pratiğine dayanır. Örneğin, "Filancanın babası" şeklinde bir ifade kullanarak bir kişiyi tanımlarsın. Bu ifadeyle o kişinin oğlunun adıyla ya da benzer bir şekilde isimlendirme yapabilirsin. Ayrıca, kişinin kendisi için seçtiği saygı amaçlı bir nitelikle de isimlendirme yapabilirsin. Kinaye, kelime oyunlarına, mecazi anlatımlara ve dolaylı ifadelere dayanan bir retorik sanattır. Diğer taraftan kinaye, baba sıfatı üzerinden isimlendirme pratiğiyle ilişkili olup çocuk sahibi olma umudunu ifade etmek amacıyla da kullanılmaktadır.⁴⁵⁰

İstılahta ise; konuşanın manalardan bir manayı -onun için lügatte konulan lafzı zikretmeyerek- ortaya koymaya çalışmasıdır. Lakin bunu yaparken mezkur manayı takip eden, onun naibi olan bir manayı kullanır ve bunu diğerine delil kılar. Örneğin kadına 'نؤوم الضحى' diyerek onun lüks yaşama sahip, hizmet edilen, bir statüsü olduğunu kastedilir.⁴⁵¹

⁴⁴⁸ Duhan,51.

⁴⁴⁹ Er-Rummani; en-Nüket Fi İ'cazi'l Kur'an,107.

⁴⁵⁰ El-Kayrevani; el-Umde,1/313.

⁴⁵¹ Abdulkahir el-Cürçani; Delailü'l İ'caz, syf.66.

İbnü'l Mu'tez kinayeyi ta'riz olarak değerlendirmiştir.⁴⁵² Zemahşerî ise kinaye ile ta'rizin farkını şöyle izah eder: Kinaye, bir şeyi kendi için konulan lafız hariciyle zikretmendir. Örneğin; 'طويل النجاد' diyerek uzun boylu olmayı kastedersin. Ta'riz ise, Zikretmediğin bir şeye zikrettiğin şeyi delil kılmandır. Bunun bir örneği muhtaç olanın zengin kişiye 'Sana selam vermek ve o kerim yüzüne bakmak için geldim.' sözüdür.⁴⁵³

Mekni anh(kendisine işaret edilen ve söz içinde geçmeyen unsur) itibariyle üç kısma ayrılır:⁴⁵⁴

- 1- Kendisiyle cömertlik, hoşgörülülük gibi vasıfların talep edildiği kinayedir. İki çeşittir.
 - Karibe: 'طويل النجاد' diyerek uzun boylu olmadan kinaye edildiği gibi açık surette arada vasıta olmaksızın direk istenilen şeye intikal edendir.
 - Baide: Misafirperverden kinaye sadedinde 'كثير الرماد' denildiği gibi bir vasıtayla gerçekleşendir. Burada zihin önce külün çokluğundan hareket etmekte oradan pişen yemeğin çokluğuna, ardından misafirin çokluğuna ve sonunda da ikram edilen şeylerin çokluğuna intikal etmektedir. Maksat ta budur.
- 2- Kendisiyle mevsufun talep edildiği kinayedir. Aslana dair kinayende 'yırtıcıların kralını öldürdüm.' denilmesi buna bir örnektir. Bu tarz kinayenin şartı kendisine intikal edebilmesi için mekni anh'ın tahsisidir. Bu kinaye tarzı da iki çeşittir:
 - Belirli bir mevsufla kinayenin sıfatında mana birliğinin sağlanmasıdır. Örneğin kalp için 'جامع الأضغان' (Kinleri toplayan) demek bu çeşide dahildir.
 - Bir sıfatın alınıp ikinci bir sıfata, sonra üçüncü sıfata katıldığı hepsinin mevsufa mahsus olduğu manaların toplamı olan çeşittir. İnsandan kinaye için 'canlı, orta boylu, tırnakları geniş'.Bu üç vasfın hepsi de insana mahsustur.
- 3- Kendisiyle nispetin talep edildiği kinayedir. Bir şeyin diğer bir şey için sübutu ya da nefyi talep edilir. Örneğin; Şan, onun elbiseleri arasındadır, sözü gibi.

Rahman Suresinde varit olan kinaye çeşitleri ise şu şekilde sıralanabilir:

⁴⁵² İbnü'l Mu'tez; el-Bedi',syf.160.

⁴⁵³ Zemahşerî; el-Keşşaf, 1/283.

⁴⁵⁴ Ahmed İbn Mustafa el-Merağî; Ulumü'l Belağa,syf.302-303.

- Sıfattan kinaye: Mevsufun zikredilip ona sıfat izafe edilmesidir. Lakin burada istenen şey sıfat değil onun lazımıdır. Yani bizatihi sıfat değil, o sıfattan kaynaklanan şey kastedilir.⁴⁵⁵

⁴⁵⁶‘فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ’ ayeti bunun bir örneğidir. ‘خيرات’ lafzı cennet kadınlarının ahlakından kinayedir. ‘حسان’ ise onların güzelliklerinden kinayedir.

Burada yer alan kinayenin güzelliği dahili ve harici güzelliği bir araya getirmesinde, iffetin ve temizliğin ahlakta, güzelliğin de yaratılıştaki önemi sebebiyle dahili güzelliği ait sureti, şekli olan surete takdim etmesindedir. Nitekim Zemahşerî’nin verdiği mana da bunu tekit eder. O şöyle der: ‘Ahlakları faziletli(خيرات), yüzleri güzel olan kadınlar (حسان)⁴⁵⁷

Bir diğer örnek te ⁴⁵⁸‘فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِئِنَّ أَنْسُ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌ’ ayetidir.

Onların bekaretlerinden kinaye olarak ‘قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ’ denilmiştir. Yani hayalarından gözlerini kapatanlar anlamındadır. Bu vasıfla methetmek yaygınlaştığından isim hüviyetine bürünmüştür. Güzellik suretine gelince, kadınların bu surette olması onların bakışlarında yaratılıştan bir kusur olduğu anlamı vermektedir. Lakin bu baygın ve işveli bakan kadınlara şairlerin ‘مراض العيون’ demelerine benzemektedir. Buradaki ‘قاصرات’ kökü olan kusur da ceylan gözlü anlamına gelmektedir.⁴⁵⁹ Bir diğer örnek de ‘حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ’⁴⁶⁰ ayetidir. ‘مَّقْصُورَاتٌ’ yani haremlerinde korunmuş hurilerdir⁴⁶¹, anlamındadır.

Kadın için hareminde korunmuş, oraya kapanmış anlamında ‘قصيرة، مقصورة’ lafızları kullanılmıştır.⁴⁶² ‘مَّقْصُورَاتٌ’ lafzıyla da cennet hurileri kastedilmekte, büyüklükleri ve yüce makamlarından kinaye yapılmaktadır. ‘الحرور’ mevsuf, ‘مَّقْصُورَاتٌ’ sıfat olup, her türlü denaetten korunmuş anlamındadır.

⁴⁵⁵ Fadl Hasan Abbas; el-Belağâ Fünunuha ve Efnanuha,syf.245-246.

⁴⁵⁶ Rahman,70.

⁴⁵⁷ El-Keşşaf; Zemahşerî, 4/454.

⁴⁵⁸ Rahman,56.

⁴⁵⁹ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve’t-Tenvir, 27/269.

⁴⁶⁰ Rahman,72.

⁴⁶¹ Zemahşerî; el-Keşşaf,4/454.

⁴⁶² El-Beydavi; Envaru’t-Tenzil,5/176.

Bir diğerk örnek de ‘مُدْهَامَتَانِ’⁴⁶³ ayetidir. İki cennetin sıfatı olarak varit olmuştur. Her iki cennet te ziyadesiyle yeşildir. Öyle ki bu yeşillik ziyadesiyle koyulaştığı zaman suların çokluğu sebebiyle siyaha çalan bir tondadır.⁴⁶⁴ Bu, her iki cennet için de somut bir tasvirdir. ‘دهمة’ (gece karaltısı) de sıfattan kinayedir.

Diğerk bir örnek te ‘فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ’⁴⁶⁵ ayetidir. Yani her iki pınar da kesinti olmaksızın su fişkirmaktadır⁴⁶⁶, anlamındadır. Suyun gözelerden basınçlı çıkışı güzelliğı ile beyan edilmiştir. Şöyle ki somut suret suyun bolluğunu hissettirmektedir. ‘النضخ’ masdarı ‘النضح’ dan anlam olarak daha kuvvetlidir. Burada sıfattan kinaye vardır.

- Nispetten kinaye: Bir şeyin diğerk bir şey için ispatı yahut nefyidir. Sıfat sahibine değıl başka bir şeye nispet edilir.⁴⁶⁷

Abdülkahir el-Cürcani bu sanata dair şunları der: Bu, bir söz sanatı olup kaynağı ve tatbiki hususlarında inceliklidir. Şöyle ki; aynen sıfatta yaptıkları gibi kinaye ve tariz yolunu tutarlar. Sıfatı ispatta da aynı yolu benimsemişlerdir. Bunu yaptıklarında gözü dolduran güzellikler, vasfindan aciz kalınan incelikler ortaya çıkar. Sıfatın kendinden başka bir lafzın delaletiyle zikredilip apaçık varit olmaması gibi -ki bu onun niteliğine üstünlük kazandırır- dinleyiciye açık surette zikretmediğinde sıfatı bir şey için ortaya koymak istemen bunun için de tariz, kinaye, sembolik ifade ve işaretler kullanman azımsanmayacak, kıymeti inkar edilmeyecek nispette güzellik ve özellik sahibidir.⁴⁶⁸

Bunun bir örneğı ‘تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ’⁴⁶⁹ ayetidir. Allah teala dünya nimetlerini ‘وَبِئْتَىٰ وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ’⁴⁷⁰ ayetiyle sonlandırınca ahiret nimetlerini de baki ve daim olanın Allah’ın zatı olduğuna, bunun dışında her şeyin zail olucu olduğuna, kulun Allah katında oluşunun en kamil nimet olduğuna işaret eden bu ayetle sonlandırmıştır. Aynı şekilde burada da cennet ve içindeki nimetler zikredildikten sonra تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ denilerek hiçbir noksanı olmayan nimetlerin Allah katında olduğuna, en kamil lezzetin Allah zikretmek olduğuna işaret edilmiştir. ‘تَبَارَكَ’ lafzının aslı ‘bereket’

⁴⁶³ Rahman,64.

⁴⁶⁴ Ez-Zuhayli; et-Tefsiru’l Münir, 27/230.

⁴⁶⁵ Rahman,66.

⁴⁶⁶ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve’t-Tenvir,27/272.

⁴⁶⁷ Fazl Abbas; el-Belağatu Fununuha ve Efnanuha,syf.253.

⁴⁶⁸ Abdulkahir el-Cürcani; Delailu’l İ’caz, syf.306.

⁴⁶⁹ Rahman,78.

⁴⁷⁰ Rahman,27.

masdarıdır. Devamlılık ve sebat anlamlarına gelmektedir. Keza şanı yücelmek, ali olmak⁴⁷¹ anlamlarına da gelmektedir. Burada, 'تَبَارَكَ' sıfatının ispatı vardır. Şöyle ki, bu Allah'ın yüce zatı hakkında kullanılan bir sıfattır. Zatının bizatihi kendisi ne kadar yücedir ki? Sıfat manasında isim⁴⁷² olup, nispetten kinaye olarak Allah'ın zatına da döner denilmiştir.

'وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ'⁴⁷³ ayetinde ise 'وَجْهُ' kelimesiyle kinayede bulunulmuştur. Allah'ın zatı kastedilmiştir. Bu lafzın zatı ilahiye için kullanılmasındaki güzelliğe gelince şöyle izah edilebilir: Gerçekliğe tekabül etme noktasında insanlar arasındaki örften böyle alınmış olmasıdır. Yani, insan bir başkasının yüzünü gördüğünde 'Onu gördüm.' der, lakin yüz dışındaki bir uzvu gördüğünde bunu kullanmaz. Çünkü insanın eşyanın hakikatine vakıf olması çoğunlukla hissedişle meydana gelip, bu da hissedişin görülen suretin tamamına değil de bazısına taalluk etmesi sebebiyledir. Sonra, hissetmek idrake, tahmin de hükmetmeye vesiledir. 'وَجْهُ' lafzı gerçek manada önce insan için kullanılmış daha sonra diğer cisimlere intikal etmiş sonra da bizim söz bağlamında 'bu vecih sağlam, bu vecih zayıf' dediğimiz cisim olmayan hususa geçiş sağlamıştır. Yani evvel emirde uzuv anlamında, sonra da başka anlamları çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır. Bu cümlede, "وَجْهُ" kelimesinin kullanımı ve anlamı hakkında bilgi verilmektedir. İlk olarak, kelime insan için kullanılmakta, sonra diğer cisimlere geçmiştir. Ardından, bizim söz bağlamında soyut bir kavramı ifade eder. Örneğin 'فَأَيْنَمَا يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ'⁴⁷⁴ ayetinde geçtiği üzere ibadet anlamıdır. Keza Allah Teâlâ 'اللَّهُ'⁴⁷⁵ ayeti de buna bir örnek teşkil eder.

'رَبِّكَ' lafzındaki ilahi hitap ise her mahlukun fena bulacağına delildir. Lafzın anlamı herkes O'nun dışındaki her şeyin fena bulacağını bilsin, demektir. Eğer 'ربكما' şeklinde bir kullanım olsaydı her kişi kendini ve muhatap olan diğer kimseyi fena bulmaya dahil etmeyebilirdi. Ayrıca 'رب' lafzında da lütfâ işaret vardır. Ayetin ilk lafzı olan 'يَبْقَىٰ' kahra, 'الْجَلَالِ' ismi ise 'Allah cisim değildir, cevher değildir.' sözümüzdeki gibi nefy babında olan her sığata işarettir, azamet manası taşımaktadır. Tabi azamet potansiyel olan bir güce işaret ederken 'الْجَلَالِ' bilfiil bir nitelik arz etmektedir. 'الْإِكْرَامِ' ise nefy

⁴⁷¹ Er-Razi; Mefatihü'l Ğayb, 29/356.

⁴⁷² El-Beydavi; Envaru't-Tenvir, 5/165.

⁴⁷³ Rahman,27.

⁴⁷⁴ Bakara,115.

⁴⁷⁵ Rum,38.

ifade etmeyen her vasfa işaret eder. 'الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ' vasıfları iki hususa bağlı olarak varit olmuştur. Şöyle ki; الْجَلَالِ başkasının fenasını gerektirir. وَالْإِكْرَامِ ise Allah tealanın bekasını gerektirir.⁴⁷⁶ Bu kinayeden de, 'وجه' ten muradın bütün mahlukatın mutlak manada yok olup, Allah'ın baki kalacağı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun ispatı da ilahi sıfatlar vasıtasıyla sunulmuştur.

Bu daha belîğ ve tesir itibariyle de daha kuvvetlidir. Yani 'وجه' zatı tabir etmekte, 'ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ' da onun sıfatı olmaktadır.⁴⁷⁷

Bir diğer örnek ise 'يُرْسَلُ عَلَيْكُمْ شَوَاطِئٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ'⁴⁷⁸ ayetidir. 'شَوَاطِئٌ' lafzında kinaye vardır. Ateşin yalın alevi anlamına gelmektedir. Keza, bu sadece yanan odundan çıkan dumanla karışık olan alev için kullanılır, denilmiştir. Kızdırılmış fırın gibi son derece tutuşmuş bir ateştir. Şöyle ki bu fırında ışık olarak görülen şey ateşten başka bir şey değildir. 'نُحَاسٌ' kelimesine dair iki vecih vardır. İlki duman olmasıdır. İkincisi de bildiğimiz bakırdır. Her iki cinsi(insanlar ve cinler) zikrettikten sonra iki husustan bahsetmesi her bir cinsin bu hususlardan biriyle tahsis edilmesinden kaynaklı olabilir. 'شَوَاطِئٌ' ateş ve bakırdan mürekkep bir dumandır.⁴⁷⁹ Kızgın ateşe delalet etmesi için 'شَوَاطِئٌ' lafzı önce gelmiştir. 'ش' harfinin gücü 'ا، ظ، و، ه' harfleriyle beraber alevin suretine dair güçlü bir intiba uyandırmaktadır.

Rahman Suresinde yer alan Kinaye Örneklerini açıklayıcı tablo üzerinde şu şekilde özetleyebiliriz:

2.3. Rahman Suresi'nin Bedi' Bağlamındaki Sanatsal Estetiği

Öncelikle belirtmek gerekir ki, bedi' söz sanatları ve güzelleştiricilerinin en önemlilerinden kabul edilir. Bedi' alıcının muhayyilesinde suretin çizilmesinde etkili olan düşünsel ve sanatsal güzelliğin anlamı nedeniyle onu söylemenin ve süslemenin en önemli sanatlarından biridir. Buradan hareketle Bedi'nin Kur'an-ı Kerim'de, anlamın süslenmesinde ve açıklığa kavuşturulmasında yakından bağlantısı vardır.

⁴⁷⁶ Er-Razi; Mefatihü'l Ğayb, 29/357.

⁴⁷⁷ Zemahşeri; el-Keşşaf, 4/446.

⁴⁷⁸ Rahman,35.

⁴⁷⁹ Er-Razi; Mefatihü'l Ğayb, 29/363.

Bedi' lügatte; Bir şeyi icat etmek anlamına gelen 'أبدع' fiili kökündendir. Filanca bu kuyuyu yaptırdı derken aynı kökten 'ابتدع' fiili kullanılmıştır. Keza 'سقاء بديع' derken yeni kırba kastedilmiştir.⁴⁸⁰

Kelimenin aslı ipin baştan eğrilmesi anlamındadır. Bozulduktan sonra yapılan eğirme için kullanılmaz.⁴⁸¹

İstılahta; lafza taalluk eden söz güzellikleridir. Lakin tabi olarak gelmesi ya da sözün cevherlerini bilen biri tarafından manayı koruyacak şekilde ortaya konulması şart koşulmuştur.⁴⁸²

Bedi'nin lügavi ve ıstılahe manaları ele alındığında Bedi' ilminin edebi manaları tezyin etme ve mükemmelleştirmede kullanmayla alakalı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bedi' unsuru Kur'ânî suretler ve manalara hizmet olarak Kur'an ı Kerim'de birçok ayet ve surede vardır.

Bedi' çeşitlerinin her birinin sözün belagat ve güzelliğinde etkisi vardır. Sanatsal suret sadece mananın bedi'ye sahip olmasıyla tamamlanır. Bedi' ilmi en az diğer belagat ilimleri kadar önemlidir.

İbnü'l Mu'tez'in Beyan ilminde önemli bir yeri vardır. Bu ilimle ilgilenen ilk kimse olarak kabul edilir. 'el-Bedi'' isimli kitabı telif etmiş, onda bedi' üsluplarını ve şiir güzelliklerini aktarmıştır. Mezkur kitap dar anlamda bedi' ilmine has kalmamıştır. İstiare, kinaye, teşbih gibi Beyan ilminin özünü teşkil eden konuları da incelemiştir.

İbü'l Mu'tez'e göre Bedi' beş çeşittir: İstiare, tecnis, mutabakat, reddu a'cazi'l-kelam ala ma tekaddemeha ve el-mezhebu'l-kelami. Ayrıca on üç sanat daha zikrederek bunlara 'mehasinu'l-kelam ve's-şi'r' (söz ve şiir güzellikleri) ismini vermiştir. Bunlar: İltifat, itiraz, rücu', hüsnü'l-huruc, te'kidu'l- medh bi-ma yuşbihu'z-zemm, tecahülü'l-arif, el-hezlü'l-lezi yuradu bihi'l-cidd, hüsnü't-tazmin, ta'riz, kinaye,el-ifrat fi's-sıfat, hüsnü't-teşbih, i'natu's-şair nefsehu fi'l-kavafi.

2.3.1. Manevi Estetik

- Rahman Suresi'nde varit olan Bedi' Bağlamındaki Güzelleştiriciler

⁴⁸⁰ Zemaşşerî;Esraru'l Belağa,1/50.

⁴⁸¹ El-Kayrevani; el-Umde,1/165.

⁴⁸² Zemaşşerî; el-Keşşaf,3/360.

1- Tıbak: Kur'an nassını beyan noktasında tıbakın büyük bir rolü vardır. Bunun sebebi zıtların ve benzerlerin insan nefsinde birbirine yakın olmasıdır. el-Meydani bu noktada şöyle der: Düşünsel zıtlıkların beyani tabloda art ardına gelmesi insan nefsinde birbirlerinin benzerlerinin zikredilmesinden daha güzel ve daha etkilidir. Zira zıtlar arasındaki çağrışım zihne benzerler arasında olandan daha yakındır.⁴⁸³

Lügatte; İki şeyi biraraya getirmek anlamında ‘طابقت بين الشيئين’ denilir.⁴⁸⁴

Istılahta zıtları birleştirmek veyahut kelimada bir şeyi ve zıddını bir araya getirmektir. İki zıt isim arasında olur.⁴⁸⁵

Varit olan suretler isim, fiil ve harfe göre değişiklik gösterir. Allah Teala'nın Rahman Suresi'ndeki şu ayeti bunun bir örneğidir: ‘الشمس والقمر بحسبان، والنجم والشجر يسجدان’⁴⁸⁶

Burada tıbakın ‘الشمس والقمر’، ‘النجم والشجر’ lafzıları arasında olduğu açıktır. Çünkü tıbakın Kur'an'daki görevi mananın açıklanması ve ayetlerdeki güzelliğin etkisinin artırılmasıdır. Bu ayette tıbakın etkisini arttıran husus gök yıldızlarından güneş ve ayın yerde olan unsurlardan ağaç ve ota mukabil olmasındaki hissi karşılaşmadır. Bu durum sanatsal sureti manevi yönden de zengin kılmıştır.

‘رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ’⁴⁸⁷ ayetindeki zıtların tıbakında muzaf ı ileyhleryaz-kışa ait iki doğu ve iki batıyı ifade ettiğinden tesniye getirilmiştir. Güneş ve ayın doğuşu ve batışları diyen de olmuştur. İbn i Abbas şöyle demiştir: Güneşin yazın yükselen bir doğuşu vardır. Kışın da alçalın bir doğuşu vardır. Bu ikisi arasında yükselip-alçalıp intikal etmektedir. Bu manada iki doğu ve iki batı güneş içindir. Keza iki doğunun fecrin ve güneşin doğuşları, iki batının da şafağın ve güneşin batışları olduğu da söylenmiştir.⁴⁸⁸ Bütün bu suretler arzu edilen mananın uyumunu hissettirmektedir.

2- Mukabele:

⁴⁸³ El-Meydani;el-Belağatu'l Arabiyye,2/525.

⁴⁸⁴ Es-Sekkaki; Müftahu'l Ulum,syf.423.

⁴⁸⁵ Ahmed İbn İbrahim el-Haşimi; Cevahiru'l Belağa,thk. Yusuf es-Sumayli, en-Naşir,el-Mektebetu'l Asriyye- Beyrut,syf.303.

⁴⁸⁶ Rahman;5,6.

⁴⁸⁷ Rahman,17.

⁴⁸⁸ El-Endelüsi; el-Bahru'l Muhit,10/59.

Birbirine uygun iki veya daha fazla sözcüğü cümlede kullandıktan sonra, sırasına riayet ederek bunların mukabillerini (karşıtlarını) getirmektedir.⁴⁸⁹

Mukabele sanatı ⁴⁹⁰‘وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ’ ayeti ve ⁴⁹¹‘وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ’ ayetlerinde kullanılmıştır. Sırasıyla göğün yaratılması ve yükseltilmesi ile yeryüzünün yaratılması ve mahlukat için alçaltılıp yurt kılınması zikredilmiştir. Şöyle ki göğün varlığı onun yaratılmasını gerektirir. Terziye, gömleğin cebini geniş tut dediğinde geniş dikmesini söylemiş olursun bu da onun misalidir. Dolayısıyla göğün yükseltilmesi onun şeref ve konumunun yüceliğini ifade sadedindedir. Allah’ın hükümleri semada olup orası kazasının da kaynağıdır. Keza meleklerin de mekanıdır. Bu lafzın hem hakikat hem de mecazi olarak kullanılmasına bir örnektir. Burada ‘الوضع’ kelimesi ‘الرفع’ kelimesinin mukabili olarak gelmiştir.⁴⁹² Böylelikle yükseltme ve alçaltma bedi sanatlarından mukabele şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Alçaltma kelimesinin anlamı da yeryüzünü onların emrine amade kılmasıdır. ⁴⁹³‘خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ’ ve ⁴⁹⁴‘وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ’ ayetlerinde ise bu zıtlar arasındaki mukabelenin güzelliğini düşündüğümüzde ademoğlunun kuru çamurdan yaratılması suretine mukabil cinlerin ateşten yaratıldığı sureti yer almaktadır. Tek karede ikisi arasını karıştırmak imkansız hale gelmektedir.

⁴⁹⁵‘الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ’ ve ⁴⁹⁶‘وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ’ ayetlerine gelince; Allah Teala - göklerdeki ayetlerinden olan- nimet olarak lutfettiği güneş ve ayı zikredince bunun mukabilinde de süfli olan(yerlerde olan) nimetlerinden ağaç ve otları zikretmiştir. Bunlar da insan için rızık olup emrine amade kılınmıştır. Keza güneş ve ay da Allah’ın irade ettiği surette hikmetinin gerektirdiği surette emre amade şekilde akıp gitmektedirler.⁴⁹⁷

Tıbak ve mukabele birbirine benzeyen iki terim olmakla beraber iki hususta birbirinden ayrılmaktadırlar:

⁴⁸⁹ es-Sekkaki; Miftahu’l Ulum,1/424.

⁴⁹⁰ Rahman,7.

⁴⁹¹ Rahman,10.

⁴⁹² Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve’t-Tenvir, 27/237.

⁴⁹³ Rahman,14.

⁴⁹⁴ Rahman,15.

⁴⁹⁵ Rahman,5.

⁴⁹⁶ Rahman,6.

⁴⁹⁷ El-Endelüsi; el-Bahru’l Muhit,10/56.

1)Tıbak, iki zıddın bir araya gelmesiyle olur. Mukabele ise, genellikle dört zıddın bir araya gelmesiyle olur. Bu zıtların ikisi sözün ilk kısmında, ikisi ise sözün sonunda bulunur. Eğer mukabele on zıt arasında ise, bunların beşi sözün başında, diğer beşi ise sözün sonunda yer alır.

2) Tıbak, sadece zıtlar arasında olur. Mukabele ise, zıtlar arasında olabileceği gibi zıt olmayanlar arasında da olur. Fakat mukabelenin zıtlar arasında olması, onun derecesini ve değerini yükseltir.⁴⁹⁸

Buradan hareketle şöyle diyebiliriz: Tıbak ve mukabelenin suretlerinde vaki olan ihtilaf lafızların adedindedir. Tıbak, tek bir ayette bir lafız ve zıddında gerçekleşirken, mukabele ayetlerde zıtlık suretini çizmek üzere birden fazla lafızlarda gerçekleşmiştir.

Tıbak ve mukabelenin sanatsal surette dikkatleri çekerek gerçekleştirdiği estetik değer bir şey ve zıddını karşılaştırma bağlamında düşünmeye sevk etmeye, hissi uyandırmaya çaba sarf eder. İşte tam da bu noktada sanatsal keyif sağlanmakta mananın izahı yapıлып tekidi gerçekleştirilmekte böylelikle anlam nefislerde sabitleşmektedir. Tıbak ve mukabele söze güzellik vermekte, bilginin boyutunu genişletmektedir. Yani doğru ve yanlış ayırt edebilme kabiliyeti kazandırmakta böylelikle de eşya ayırt edilir hale gelmektedir. Bu durum ilme duyulan açlığı doyurmakta ve yalan-yanlış bilgilerin kökünü kurutmaktadır. Dosdoğru tabirde, selim bir beyanda çokça etkili olan belirli bir kültür oluşturmaktadır. Nihayetinde dinleyici manaların güzelliğini zevk boyutunda tadacak konuma yükselmektedir.⁴⁹⁹

3- Müräatu'n-Nazir: Manaların ahenginin sağlanması ve uygun olan bir çeşit veya herhangi başka bir boyutta bir araya getirilmesidir.⁵⁰⁰ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ، وَالنَّجْمُ ،⁵⁰¹ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ayetlerinde güneş ve ay arasındaki suret muraatu'n-nazir örneğidir. Es-Saidi Buğyetu'l İzah isimli eserinde muraatu'n-nazire 'tenasüb, i'tilaf, tevfiğ' isimlerini vermiş ve 'bir şeyi ve ona uygun olanı -zıtlık olmamak koşuluyla- cem etmektir.' şeklinde tarif edilmiştir.⁵⁰²

⁴⁹⁸ Abdullaziz Atik; İlmü'l Bedi',1/86.

⁴⁹⁹ Nasir Muhammed Sa'di; İlmü'l Bedi',Dimeşk, Camiatu Dimeşk, b.1,syf.63.

⁵⁰⁰ Abdullaziz Atik; İlmü'l Bedi',syf.179.

⁵⁰¹ Rahman;5,6.

⁵⁰² Es-Saidi; Buğyetu'l İzah, 4/583.

- 4- İ'hamu't-Tenasüb: Muraatu'n-nazire ek olarak zikredilir. Birbirine uygun olmayan iki manayı, uygun olan manalara sahip iki lafızla – her ne kadar maksat olmasalar da- cem etmektir.⁵⁰³ 'الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ، وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ' ayetlerinde 'النَّجْمُ' önceki ayetlerde geçen 'الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ' in gök cisimlerinden olması münasebetiyle lafzi manaya münasiptir. Lakin mana olarak burada kastedilen ottur. Aynı mesele bizi vehmettirme sanatından bahsetmeye sevk etmektedir.
- 5- Fenn'üt-tevehhüm: Konuşmacının kendisinden başkasını vehmettiren bir sözcük bulması ve dinleyiciye, dilini başka bir dille ilişkilendirmek istediği izlenimini gerek yanlış harekeleme gerek kelimeyi değiştirme gerekse de irap farklılığıyla vermesidir. Lakin durum bunun tam aksidir. Güneş ve ayın zikredilmesi diğer ayette de 'النَّجْمُ وَالشَّجَرُ' in zikredilmesi dinleyiciye النَّجْمُ lafzıyla yıldızlardan birinin kastedildiğini zannettirmektedir. Lakin kastedilen şey yerde biten ottur.⁵⁰⁴

2.3.2. Lafzi Estetik

Lafzi güzelleştiriciler, hem düşünsel hem de duygusal etkiyi artıran güzelliğe sahip konuşmanın içeriğini iyileştirir ve anlamlarını netleştirir. Belagat alimleri lafzi güzelleştiricileri cinas ve sec' olmak üzere ikiye ayırmışlardır.

Rahman Suresinde varit olan lafzi güzelleştiricilere cinas, sec', muraatu'l- fevasıl, fennü'l ittisa ve beraatu'l istihlal örnek olarak zikredilebilir.

- 1- Cinas⁵⁰⁵: İki şeyin birbirine benzemesi, cinste birleşme anlamındadır. Bir şey diğerine benzediğinde, aynı cinsi paylaştığında 'جانسه' fiili kullanılır. Bir şeyin cinsi demek türediği kaynak ve aslını kastetmektir. Yani bir şey diğerine üzerine bina olduğu hususlarda ortak olmakta, onunla birleşmektedir.

İstılahta ise; Söyleniş itibariyle iki lafzın birbirine benzemesi, manada farklılık arz etmeleridir.

⁵⁰³ Abdulaziz Atik;İlmü'l Bedi',syf.181.

⁵⁰⁴ Mahmud Safi; el-Cedvel Fi İ'rabi'l Kur'an, en-Naşir, Daru'r-Reşid- Dimeşk,b.4,h.1418, 27/88.

⁵⁰⁵ El-Meydani; el-Belağatu'l Arabiyye,2/485.

Cinasın birçok çeşidi ve alt başlığı vardır.⁵⁰⁶ İlk çeşidi tam cinas olup iki lafzın da harflerin çeşidi, heyeti(harekeleri, sükunları), adedi hususunda uyuştukları cinastır.

İkinci çeşit cinas muharref cinastır. İki lafzın, harflerin heyetlerinde ihtilaf edip çeşitlerinde, adetlerinde ve düzenlerinde uyuştukları cinastır.

Üçüncü çeşit cinas nakıs cinastır. İki lafızdan birinin çeşit, heyet ve düzen noktasında diğeriyle uyduğu lakin harf noktasında diğeriinden az olduğu cinastır.

Dördüncü cinas muzari cinastır. İki lafzın harflerin çeşidinde farklı olması; heyet, sayı ve düzen bakımından müşterek olmasıdır. Ancak burada farklılığın sadece bir harfte olması şarttır.

Beşinci cinas lahik cinastır. Muzari cinas ile aynı tanıma sahiptir. Sadece, farklı olan harflerin mahreçlerinin birbirine yakın olmaması hususuyla farklılık arz eder.

Altıncı cinas müzdevec cinastır. Mütecanis olan iki lafzın art ardına gelmesidir.

Yedinci cinas maklup cinastır. İki lafzın heyet, adet ve çeşit bakımından müşterek olup sadece düzen bakımından farklı olmasıdır.

Sekizinci cinas musahhaf cinastır. İki lafzın hat ve kitabet bakımından uyuşup noktalama hususunda farklı olmasıdır.

Rahman Suresinde varit olan cinas çeşitleri:

- Muharref: ⁵⁰⁷هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ' ayeti buna örnektir. Her iki lafız da harflerin adedi, çeşidi ve düzeni noktasında uyuşmaktadır. Lakin heyet hususunda lafızlardan birindeki 'ن' harfinin harekesi farklıdır.

Cinas ı mutlak ta bu noktada ek olarak ele alınabilir. İki kısma ayrılır:⁵⁰⁸

- 1- İştikak: İki lafzın aynı iştikaka sahip olmasıdır. ' وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا ' ⁵⁰⁹الْمِيزَانَ' ayetinde geçen 'وَزْنَ' kelimesi ve 'مِيزَانَ' kelimesi aynı kök ve sestem türemiştir.

⁵⁰⁶ El-Meydani; el-Belağatu'l Arabiyye,2/487,491,492,494,495.

⁵⁰⁷ Rahman,60.

⁵⁰⁸ El-Meydani; el-Belağatu'l Arabiyye,2/498.

⁵⁰⁹ Rahman,9.

⁵¹⁰يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ،
ayetinde ise mutlak cinas 'فَانْفُذُوا' ve 'لَا تَنْفُذُونَ' kelimelerindedir. Çünkü her ikisi de 'نفذ' fiil kökündendir.

2- Şibh-i İştikak: İki lafzın iştikaka benzer bir şekilde uyuşmasıdır. Örneğin; 'وَجْنَا' ⁵¹¹الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ayetinde 'جْنَا، جَنَّتَيْنِ' lafızlarındaki cinas iştikaka benzemektedir. Çünkü iki lafız da bazı harflerde birbirine benzemektedir. Lakin kök itibariyle farklılık arz etmektedirler. 'جْنَا' ağaçtan meyve toplamak anlamındayken 'جنة' lafzı hurma ağaçlarının olduğu bahçe, bostan ahiretteki nimet yurdu anlamındadır. ⁵¹²

2-Sec': Lügate, güvercin, kumru vb. kuşların sonlarda aynı ses ögesini tekrar ederek ötmesi, dişi devenin tek düze ve uzun sesler çıkararak inlemesi, iki şeyin doğrulup düzgünleşerek birbirine denk ve benzer hale gelmesi, manalarına gelir. 'سجع الحمام' ile güvercinin sesini tekrarlayarak ötmesi kastedilmiştir. ⁵¹³

Istılahta ise iki fasılanın son harfte uyuşması demektir. ⁵¹⁴

Sec' sanatsal bir değere sahiptir. Dinleyiciyi canlandırmayı ve onun hayal gücünü Kur'an'ın anlamlarını düşünmeye ve onun manevi görüntülerinin atmosferinde yaşamaya teşvik etmeyi amaçlar. Bu noktada Kur'an lafızlarının kolaylığı secili olarak gelmiş, avamın secisinden de farklılık arz etmiştir.

Peygamber (s.a.v) kahinlerin sec' lerinden benzerlik olmaması için nehyederek bunu açıklığa kavuşturmuştur. Tabi, zorlama olmaksızın sözün tamamında olmayan kendiliğinden ortaya çıkan sec' bunun dışındadır. Bu, lafzi güzelleştiricilere dahildir. Yani bedi' sanatının kapsamındadır. Zira hem Kur'an hem de Peygamber (s.a.v) sözlerinde varit olmuştur. ⁵¹⁵

Rahman Suresinde varit olan Sec' Örnekleri:

⁵¹⁰ Rahman,34.

⁵¹¹ Rahman,54.

⁵¹² İbrahim Mustafa; el-Mu'cem'ul Vasit,1/41.

⁵¹³ İbn Manzur; Lisani'l Arap,8/150.

⁵¹⁴ Fadl Abbasi el-Belağa Fünunuha ve Efnanuha,303.

⁵¹⁵ El-Meydani; el-Belağatu'l Arabiyye, 2/504.

- 1- Mutarraf: İki fâsılanın vezinde farklı olması ve son harfte uyuşmasıdır.⁵¹⁶ Örneğin; ⁵¹⁷مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ، بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ، ayetlerinde ‘يَلْتَقِيَانِ’ ve ‘يَبْغِيَانِ’ lafızları vezinleri itibariyle farklı olmasına rağmen son harfte fonetik bir uyuşum vardır. Belagat alimleri buna mutarraf sec’ demişlerdir.
- 2- Murassa’: Lafızların vezin ve son harf bakımından uyuşmasıdır.⁵¹⁸ Örneğin; ‘رَبُّ’ ⁵¹⁹الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ ayetinde lafızların harflerin adedi ve son son harf noktasında uyuştugu görülmektedir.

Kur’an Fasılları:

Belagat alimleri nesir metinde olan sec’ ile vasfetmekten uzak durma adına Kur’an ı Kerim’de yer alan sec’ örneklerine Fasıla demişlerdir. Zira Kur’an ı Kerim herhangi bir nesir kitabı değildir. Kur’an fasıllarının her bir harfiyle okuyucuyu kendi nefsinde seyahate çıkaran manaların ulaştırılmasında rolü vardır. Nitekim Kur’an nazmı da siyak bağlamında bunu gerektirmektedir.

Fasıla: Cümlenin son kelimesidir. Bu fasıla ayet başı olabileceği gibi olmayabilir de. Fasıllar ayet başları da olabilir.⁵²⁰

Zerkeşî de şöyle der: Şiirdeki kafiye ve secideki karine gibi ayetin son kelimesidir.⁵²¹

Bu noktadan hareketle belagat alimleri ve müfessirler Kur’an ayetinin sonunun ‘fasıla’, nesirde yer alan cümle sonunun ‘sec’’, şiir beyitinin sonunun da ‘kafiye’ olarak isimlendirilmesinde ittifak etmişlerdir.

Kur'an fasıllarının, suretinin estetik yönünü kazandıran müzikal nağmenin yanı sıra, Kur'an'ın anlamlarının karmaşık olmayan ve pürüzsüz bir şekilde iletilmesinde rolü vardır. Ve kelime sanki Kur'an sureleri, fikirleri tek bir sanatsal ruhta sunmaya çalışan kendine özgü bir estetik modele sahipmiş gibi anlamla bütünleşir. Keza Rahman Suresinde zikredilen tesniyelerin de fasılları gözetme noktasında en bariz role sahip olduğunu görürüz. Örneğin; ⁵²²وَلَمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ، ⁵²³نُورًا أَفْجَانًا، فَيَايَ الْأَاءِ رَبُّكُمَا تُكَذِّبَانِ،

⁵¹⁶ Es-Saidi; Buğyetu'l İzah Li-Telhis'il Miftah Fi Ulumi'l Belağa, syf.474.

⁵¹⁷ Rahman;19,20.

⁵¹⁸ EL-Meydani; el-Belağatu'l Arabiyye,2/505.

⁵¹⁹ Rahman;17.

⁵²⁰ Es-Suyuti; el-İtkan Fi Ulumi'l Kur'an,3/132.

⁵²¹ Zerkeşî; el-Burhan Fi Ulumi'l Kur'an,1/53.

⁵²² Rahman,46.

'فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ، فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ'⁵²⁴ ayetlerinde bunu görmekteyiz. Rahman Suresinde varit olan fasılalar açıktır. Fasıla harfî olan 'ن' 67 ve 'م' harfî de 6 kez tekrar etmiştir.

3- El-İttisa' Fi'l Ma'na: Bu sanat tevile uygun şiire nispet edilir. Herkes lafzın kaldırabilmesi ve mananın genişliği sebebiyle bir mana verir.⁵²⁵

Bu sanata örnek olarak;

'يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ'⁵²⁷ ve 'مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ'⁵²⁶ ayetleri zikredilebilir.

'يَخْرُجُ مِنْهُمَا' lafzındaki 'هُمَا' zamiri tuzlu ve tatlı denizlere dönmektedir. 'من' ise sebebiyet ifade etmektedir. Yani inci ve mercan bu ikisinin sebebiyle, birlikte olmasıyla çıkar. İnciye gelince en kalitelisi Fırat'ın döküldüğü yerdedir. er-Rummani şöyle der: Tatlı su, incinin çıkması bahsinde tuzlu su karşısında bir aşî durumunda olduğundan tıpkı 'Çocuk erkek ve dişiden yaratılır.' denildiği gibi 'يَخْرُجُ مِنْهُمَا' (ikisinden çıkar) denilmiştir. EZ-Zeccac da şöyle demiştir: Allah her ikisini de (tatlı ve tuzlu su) zikretmiştir. Onlardan birinden bir şey çıktığı takdirde ikisinden çıkmış demektir. Bunun örneği, 'أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا، وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا'⁵²⁸ ayetleridir. Burada da mercan tatlı ve tuzlu suyun bulunduğu yerden değil tuzlu denizden çıkmıştır.⁵²⁹

4- Beraatu'l İstihlal(bir eserin içindekileri güzel bir takdimle baş tarafında anlatma):

'الرَّحْمَنُ'⁵³⁰ Allah'ın güzel isimlerinden bir isimdir. Şöyle ki, Rahman Suresi bu isimle başlamıştır. Zira bütün zikredilen nimetler Allah'ın rahmetiyle kuşatılmıştır. Bu rahmetin ilki Kur'an ı Kerim'dir. Keza 'الرَّحْمَنُ' ismi Allah'ın öncelikli ismi veyahut ilk isimden sonra zikredilip galip vasıf halini almış gibidir. Örneğin; Ömer Faruk, Ali Murtaza, Musa Rıza isimlerinde olduğu gibi. Burada yer alan ikinci lafızlar çokça kullanımdan ötürü vasıf olmaktan çıkmışlardır. Yani insan bununla vasıflansın vasıflanmasın bu şekilde kullanım yaygınlaşmıştır. Sebebi de beyan ettiğimiz üzere

⁵²³ Rahman;48,49.

⁵²⁴ Rahman;50,51.

⁵²⁵ Reşik el-Kayrevani; el-Umde,2/93.

⁵²⁶ Rahman,19.

⁵²⁷ Rahman,22.

⁵²⁸ Nuh;15,16.

⁵²⁹ İbn Aşur; et-Tahrir ve't-Tenvir,27/250.

⁵³⁰ Rahman,1.

insanlar bu vasıflara kabiliyetli olmak hususunda bilkuvve(potansiyel olarak) eşittirler. Ayrıca bu bahsedilen mevzu Allah hakkında caiz değildir. Herhangi birinin Allah haricindeki bir varlığa ‘Rahman’ ismini verdiğini söyleyen olursa ona bu inancın batıl olduğunu ifade ederiz. Allah’ın bir sabık bir de lahik iki rahmeti vardır. Sabık olan rahmetiyle mahlukatı yaratmıştır. Lahik olanla da yarattıklarına rızık, kavrayış vs. nimetler vermiştir. Allah Teala sabık(önce) olan rahmetine nazaran Rahman, lahik(sonra) olan rahmetine nazaran da Rahim’dir.⁵³¹ Rahman Suresi de Rahman ismiyle başlayarak Allah’ın diğer mahlukatın üzerine de dahil olmak üzere indirdiği rahmetini ve lütfunu açıklayan hususlardan haber vermektedir.

Rahman Suresi 5 ve 6. Ayetler birçok manevi estetik içeren ayet ihtiva etmektedir. Bunun sebeplerini şu açıklayıcı tabloda yer aldığı şekilde izah edebiliriz:

Kur’ânî suret diğer edebi suretlerden farklılık arz eder. Kur’an ı Kerimdeki sanatsal suret insanı derinden sarsıp, hayatın, varlığın ve insanın hakikatlerini idrak noktasında uyandırır. Bu husus, arz edilen sahneler, müşahhas suretler, resmedilen insani örnekler, gerçek olaylar, geçmişlerin kıssaları, kıyamet ve tabiata dair sahneler üzerinden gerçekleştirilir. Böylelikle vicdani etkilenim son sınırına ulaşır ve nefis düşünce ve vicdan vasıtasıyla bu etkiye kendisini teslim eder.⁵³²

Rahman Suresinde yer alan belagat bağlamındaki suret güzel, sanatsal üslubuyla farklılık arz etmektedir. Ayetler, beyan, bedi’ ve meânî üzerine kaim dil üzerinden adeta etkileyici birer sanat levhası kılınmıştır. Bu da Kur’ânî sureti konuşan hem fikir hem de duyguya hitap eden hissi bir suret haline getirmiştir. Şöyle ki, dini düşünce üslup, anlayış, kavrama güzelliği ve tek bir sure veya surelerdeki farklı parçalar arasındaki dokunun birliği üzerinden kendini ortaya koymuştur. Buna ilaveten lafızlar ve ona uygun manalar noktasındaki kolaylık ve canlılığı da zikredebiliriz.

el-Cürcani lafızların, manaların tertip ve düzenlenmesi olduğunu ifade eder. Dolayısıyla lafızlar manalara hizmet ederler ve onlara tabidirler.⁵³³ Lafızlar ve manalar yalnızca akli güçleri ve beşeri hasseleri canlandırmaya çalışan sanatsal suretin varlığıyla gerçekleşirler.

⁵³¹ Er-Razi; Mefatihü'l Ğayb,29/336.

⁵³² Er-Rağib; Vazifetu's-Sureti'l Kur'aniyye,syf.219.

⁵³³ Abdulkahir el-Cürcani; Delailü'l İ'caz,1/54.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. RAHMAN SÛRESİ'NİN ÜSLUP AÇISINDAN TAŞIDIĞI ESTETİK

Lügatte; dizi halindeki hurma ağaçlarına 'üslup' denilmiştir. Üslup, benimsenen yol menhec anlamlarına gelir. Yine dammeli okunuşuyla üslup; sanat anlamında kullanılmıştır. 'Filanca söz üsluplarını kullanmıştır' denir. Bununla 'söz sanatları' kastedilir.⁵³⁴

Şayip'e göre İbni Manzur'un bu tarifi iki kısma ayrılmaktadır:

Duyusal kısım; Dizi halindeki hurma ağaçları ve genişletilmiş yol gibi telaffuzun önceki konumunu temsil eder.

Ahlaki kısım; kelimelerin duyusal anlamlarından bu edebi anlamlara geçtiği dilsel durumun ikinci adımıdır. Bu söyleme sanatıdır. Öyleyse üslup; hikayeler, diyaloglar, teşbih veya ifade olan bir konuşma sanatı ya da kinaye, rapor, hüküm veyahut verilen bir meseldir. Şöyle de denilebilir, üslup yazarın bir ikna aracı olarak aldığı edebi sanatı içerecek şekilde telaffuzun ötesine geçen daha geniş bir anlama sahiptir.⁵³⁵

Istılahta üslup: el-Zürkani, belagatçilerin istilahında yer alan üslup kavramını şöyle açıklamıştır: "Anlamları açıklığa kavuşturmak ve etkilemek amacıyla kelimeleri seçme ve oluşturma yöntemidir, veya anlamları gerçekleştirmek için düzenlenen sözlü ifadelerdir."⁵³⁶

el-Cürcani de üslubu şöyle tanımlar: Üslup bir tür sistem ve içindeki yöntemdir.⁵³⁷

eş-Şayip'e gelince ona göre üslup; Düşünmenin, tasvir etmenin ve ifade etmenin bir yoludur.⁵³⁸

Buradan hareketle üslubun yazarın sözel kompozisyonlarında benimsediği, özel bir sanatsal formda şekillendirdiği bir konuşma türü olduğunu söyleyebiliriz.

Üslup birçok çeşide sahip olup en önemlisi şunlardır:

⁵³⁴ İbn i Manzur, Lisan'ül Arapi c1, syf.473

⁵³⁵ Eş-Şayip, El-Üslub,syf.40

⁵³⁶ Muhammed Abdulazim(Ez-Zürkani), Menahil'ül İrfan Fi Ulum'il Kur'an, İsa El-Bani Matbaası, 3. Baskı, 199/2.

⁵³⁷ Abdülkahir El-Cürcani, Delail'ül İ'caz, syf.469.

⁵³⁸ Eş-Şayip, El-Üslub,syf.46.

- 1) Edebi üslup
- 2) İlmi üslup
- 3) Kur'ânî Üslup

Edebi Üslup: Sözel sanata, dilsel etkiye ve belirtici biçimlere dayanan dilsel bir tarzdır. Yazar bu tarzı - hayal gücünü kullanarak - teşbih, istiare, kinaye ve hüsn i ta'lil ile kendi dilinden yoksun bir güç olarak duyguyu da katarak ihtişam, öfke ve sevgiye yol açan şeylere uygun olacak şekilde oluşturur.⁵³⁹

İlmi Üslup: İlmi yöntemin önemi hakikatlerin eğitim, bilgiye hizmeti ve zihinlerin aydınlatılması niyetiyle ortaya konulmasında yatmaktadır. Edebi yöntemin önemi ise yazar tarafından idrak edildiği gibi gerçekleri harika ve güzel sunarak dinleyicilerin ve okuyucuların ruhlarında duyguyu galeyana getirmektir ve böylece edebi tarz fayda ve etkiyi birleştirir.⁵⁴⁰

Kur'ânî üsluba gelince; sözleri telif etmede ve seçmede eşsiz olunan özel yoldur.⁵⁴¹

Zerkeşî, Kur'an ı Kerim'in üslubunu izah sadedinde şöyle der: “Bu üslup kıymetli, büyük öneme sahip, az sayıda öğrencisi olan, ehli olanların zayıf durumda olduğu, sahip çıkkanı olmayan, kendisini inceleyecek basiretli kişilerden mahrum; kıldan ince, denizden daha güçlü, sihirden daha ilginç bir üsluptur. Nasıl olmasın ki? Kur'an'ın sırlarına aşına olan, terkiplerdeki mucizeleri, içerdiği tatlılık ve i ihtişamıyla, sözün kolaylığı, güzelliği ve pürüzsüzlüğünü vurgulayarak ortaya koyan şeydir.”⁵⁴²

Kur'ânî Üslubun Önemi

Birçok hususta tecelli eden bu önemi şöyle ele alabiliriz:

- 1) Lafız ve Manada Eşsizlik: Kur'an-ı Kerim lafız ve anlamındaki benzersizliği ile tüm üslupları geride bırakmıştır. Bakıllani, Kur'an üslubundaki lafzi ve manevi etkiyi şöyle açıklamıştır: “Harika olan şu ki, her kelimenin kendisinin benzersizliği ve böylece bedi'nin en üst derecesine ulaşmış olmasıdır. Kelimeler belîğ olan sözün şartlarını taşımaktadır. Bu söz, intizamıyla bedi' yönünden ve telif itibariyle de belîğ olmaklığıyla alışlageleni elbette geride bırakacaktır.

⁵³⁹ Eş-Şayip, El-Üslub, syf.57-58.

⁵⁴⁰ Eş-Şayip, l-Üslub,syf.57,58,59.

⁵⁴¹ Ez-Zürkani, Menahil'ül İrfan,syf.199.

⁵⁴² Zerkeşî; El-Burhan Fi Ulum'il Kur'an, syf.382/2.

Böylesi bir söz nasıl diğerlerini mağlup etmesin? Nasıl yaratılanların kelamına üstün gelsin?”⁵⁴³

- 2) Fonetik Güzelliğin Kulaklara Etkisi ve Ruhları Esir Etmesi: Müminin Kur'an'a cezbedilişinin sırrının ayetlerinin tonu ve uyumundaki düzende yattığını söylerken abartmıyoruz. Bunun nedeni de sureleri ve ayetlerindeki külli homojenlik, kulaklara ve ruhlara dokunan uzunluk, kısalık, heceler ve cümlelerin çeşitliliği üzerine ortaya çıktığı kelimeler ve harfler arasındaki fonetik uyumluluktur.⁵⁴⁴

Resûlullah (sav) de fonetik güzelliğin etkisi noktasında şöyle buyurur: Kur'an'ı ses olarak en güzel okuyan kimselerden biri, kıraatini işittiğinizde Allah'tan haşyete duyduğunu hissettiğiniz kişidir.⁵⁴⁵

- 3) Doğruluk: Doğruluk, Kur'an-ı Kerim'i karakterize eden en önemli üsluplardan biridir. Şüphelinin şüphesini inkar etmek, mutlak gerçeği ve kesin delilleri ifade etmek için birçok kez kullanılır. Bu, Yüce Allah'ın Bakara suresindeki ilk ayetleriyle kanıtlanmıştır: Elif Lâm Mîm. Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir.⁵⁴⁶

Doğruluk, Kur'an-ı Kerim'de birçok tezahürle kendini gösterir:⁵⁴⁷

- Kur'an-ı Kerim'in kafirlerden sadır olacak hal ve sözleri haber vermesi ve onların buna muhalefet edip inkar edememeleri. Bunun bir örneği Tevbe Suresi'nde şöyle aktarılır: Eğer yakın bir dünya menfaati ve kolay bir yolculuk olsaydı, (sefere katılmayan münafıklar da) mutlaka sana uyarlardı. Fakat meşakkatli yol, onlara uzak geldi. Gerçi onlar, "Eğer gücümüz yetseydi, elbette sizinle beraber çıkardık" diye Allah'a yemin edeceklerdir. Onlar kendilerini helake sürüklüyorlar. Allah, biliyor ki onlar kesinlikle yalancıdır.⁵⁴⁸ Ayette yer alan 'yemin edeceklerdir.' Lafzının başındaki 'س' geleceğe delalet etmektedir. Âlûsî tefsirinde şöyle der: "Tebük gazvesinden dönüşünde 'Eğer gücümüz

⁵⁴³ El-Bakillani, İ'caz'ul Kur'an, syf.201.

⁵⁴⁴ Ebubekir Bin El-Buheyt; Hasais'ul Üslubi'l Kur'ani, syf.436.

⁵⁴⁵ Muhammed Bin Yezid El-Kazvini(İbn i Mace), thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Yayınevi; Dar'u İhya'il Kütüb'il Arabiyye;1/425.

⁵⁴⁶ Bakara Suresi;1.2

⁵⁴⁷ El-Buheyt; Hasais'ul Üslubi'l Kur'ani;syf.440-441.

⁵⁴⁸ Tevbe Suresi; 42. Ayet-i Kerime

yetseydi' diyerek yemin edeceklerdir. Yemin ile kelam aynı cinsten olduğundan kavil takdir etmeye gerek yoktur.”⁵⁴⁹

- Kıssaların arzındaki üslupta çeşitlilik: Kıssaların arzındaki üslupta çelişki veya ihtilaf olmaksızın çeşitliliği, Kur'an-ı Kerim'in doğruluğunun kesin ve tutarlı bir delilidir.
 - Surelerde ve ayetlerde tekrarlanmasıyla kanıtlandığı gibi, Kur'an-ı Hakim'in ayetleri üzerinde tefekkür ve tedebbür etmeye teşvik etmek. Örneğin; Tefekkür etmezler mi? Akletmezler mi? Tezekkür etmezler mi?
 - Olaylardan ve kıssalardan bahsettikten sonra, Kur'an'ın indirilişinden önce Hz. Peygamber'in ve kavminin bunlara dair bilgisinin olmadığını ifade etmek. Örneğin; İşte bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen biliyordun, ne de kavmin. O hâlde sabret. Çünkü (iyi) sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanların olacaktır.⁵⁵⁰
 - İkna ve tartışma. Bu birçok ayette gördüğümüz şeydir. Bilmeden Allah'a iftira attıklarında şöyle buyrulmuştur: İnsanlardan kimi vardır ki, hiçbir bilgisi olmadığı halde, Allah hakkında tartışmaya girer ve her azgın şeytanın ardına düşer.⁵⁵¹
- 4) Gerçekçilik: Kur'an-ı Kerim toplumun, kendi aralarındaki farklılıkları ve mizaçları dikkate alarak akıllarına ve vicdanlarına hitap etmiştir. Bu sadece belirli bir zaman veya olayla sınırlı kalmamıştır. Dini öğretilerinin her zaman ve her yerde tüm insanlara hitap ettiğini görüyoruz. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'de ele alınan bazı suretler şunlardır:
- Nüzulünün mekki ve medeni olmak arasındaki çeşitliliği: Ulema, her aşamayla ilgili olayları ele almıştır. Her aşamanın kendine özgü bir anlamsal tarzı vardır. Kur'an'ın inişinin suretlerinden biri de yeni olaylara paralel nüzulüdür. Ne zaman yeni bir şey olsa, Kur'an'dan yeni bir şey nazil olur, bu olaya dair hükmünü tafsilatlı surette verir onlar da sordukları şeyin cevaplarını bulurlardı. Örnek olarak şu ayet zikredilebilir: Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap

⁵⁴⁹ El-Kurtubi; el-Cami Li'Ahkam'il Kur'an, syf.202.

⁵⁵⁰ Hud Suresi;49.

⁵⁵¹ Hacc Suresi;3.

veririm.⁵⁵² Kur'an aynı zamanda hikmete dayalı bir akıllı ve iyi vaazlara dayanan duyguyu kendi üslubunda birleştirmiştir. Örneğin ayette şöyle denilmiştir: (Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et.⁵⁵³ İbn'ül Kayyim bu hususta şöyle der: "Yüce Allah davetin mertebelerini insanların mertebelerine göre talim etmiştir. Şöyle ki; hakikate karşı çıkmayan ve aldırış etmeyen akıllı kişi hikmetle, bir tür gaflet ve gecikme yaşayan kişi ise korkutma ve ümit verme ile birleşen emir ve yasakla oluşan güzel öğütle, nankör inatçı kimse ise en güzel mücadele ile davet edilir. Ayetin manasındaki sahih olan da budur.⁵⁵⁴

Zihinsel ve duygusal etkilerin elde edilebilmesi için teşvik ve sakındırma üslubu ortaya çıkmıştır. Bu üslup Kur'an-ı Kerim'de öne çıkan üsluplardandır. Birçok ayet ve surede açıkça görülmektedir. Örneğin; Allah, size (hükümlerini) açıklamak, size, sizden öncekilerin yollarını göstermek ve tövbelerinizi kabul etmek istiyor. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.⁵⁵⁵

Teşvik ve sakındırma üslubu, nefislerin sevgiye, yumuşaklığa, dönüşüme ve kasvete eğiliminden dolayı insan aklının doğasına tekabül eder. Yüce Allah'ın Hücurat Suresi'nde beyan ettiği de budur. Nitekim O şöyle buyurmaktadır: Bilin ki, aranızda Allah'ın elçisi bulunmaktadır. Eğer o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah, size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize güzel göstermiş; inkârı, fasıklığı ve (İslâm'ın emirlerine) karşı çıkmayı da çirkin göstermiştir. İşte bunlar doğru yolda olanların ta kendileridir.⁵⁵⁶ Burada şunu ifade etmek mümkündür: Kur'an üslubunun, zihinleri ve kalpleri etkileyen büyük sanatsal belagati nedeniyle kelamın nazmında çeşitlilik gösterdiği söylenebilir. Bu nedenle her ilim adamının amacı Kur'an-ı Kerim'i incelemek ve bilimsel, edebi ve sanatsal üslup teorileri çıkarsamak olmuştur.

Bu noktadan hareketle Rahman Suresi'ndeki nazmı ve sanatsal yapıcı üslubu incelenecektir. Bu konuyu üç başlıkta incelemek mümkündür.

⁵⁵² Bakara suresi;186.

⁵⁵³ NaHL Suresi;125.

⁵⁵⁴ İbn'ül Kayyim El-Cevziyye; Miftah u Dar'is-Saade', thk. Faruk Hasan Et-Türk,1/153.

⁵⁵⁵ Nisa Suresi;26.

⁵⁵⁶ Hücurat Suresi;7.

3.1. Rahman Suresinde Nazım Üslubu

Nazımın ahenkli güzelliği ve düzenli yapısı, Kur'an-ı Kerim'in üslubunu diğer tüm beşer sözlerinden ayıran en önemli şeylerden biridir. Bu Cenâb-ı Hakk'ın birçok ayette teyit ettiği bir şeydir. Kur'an-ı Kerim'in ayetleri içinde gelen bu hususiyete dair örnek olarak şu ilahi buyruğu zikredebiliriz: Onlar, Kur'an üzerinde, gereği gibi düşünmezler mi? Eğer, Allah'tan başkası tarafından gönderilmiş olsaydı, onda birçok çelişki bulurlardı.⁵⁵⁷ Uyum, düzen ve nazımın hususiliği, insanların benzerini getiremediği Kur'an mucizesinin sırrıdır. Bazı belagatçiler için Kur'an-ı Kerim mucizesinin tezahürlerinden biri, nazım mucizesidir. Çünkü Kuran'ın nazmı, vecihlerinin özellikleri ve yorumlarının farklılığıyla, beşerin tüm sözlerinin nazımının dışına çıkmış olağan sistemlerinin dışında ve hitaplarının alışılan tertiplerinden farklılık arz etmiştir. Bu tezahürlerin arasında, Kur'an'ın belagat itibarıyla insan ve cinlerin sözlerinin dışına çıkması da vardır. Zira cinler de bu hususta beşerin iktidarsızlığı gibi Kur'anın belagatine yetişmek ve benzerini getirmekte aciz kalırlar.⁵⁵⁸ Bu açıdan bakıldığında nazımın incelenmesi, dini anlamların türetilmesinde önemli bir yöntem olması nedeniyle Cenâb-ı Hakk'ın Hud Suresi'nde ayetlerinin emir ve yasaklardaki sağlamlığı ve bunları detaylandırmadaki ustalığı hakkındaki ifadesiyle de anlaşılacağı gibi, büyük önem taşımaktadır. Mezkur ayette şöyle denilir: Elif, Lâm, Râ. Bu bir kitabdır ki, âyetleri, en sağlam bir nazımla (söz dizisi ile) kuvvetlendirilmiştir. Sonra hikmet sâhibi, her şeyi bilen Allah tarafından, bu âyetler, hüküm ve öğütlerle açıklanmıştır.⁵⁵⁹

Rahman Suresi'ndeki yapısal üslubu ayırt eden en önemli özellik; telaffuz telkininin gücü, kompozisyonların güzelliği, aralarındaki bağlantının inceliği ve sanatsal suretin nazım bağlamında bıraktığı derin etki yoluyla dini amaca ulaşmaya çalışan uyumlu nazımdır.

Rahman Suresi, Allah'ın en güzel isimlerinden biriyle 'Rahman' ismiyle başlamıştır. Çünkü rahmet, Cenâb-ı Hakk'ın insanlar üzerindeki en büyük nimetlerinden biridir. Allah onları her şeyde merhametiyle kuşatmıştır. Cenâb-ı Hak surenin başında şöyle buyurur: Rahmân, Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi)

⁵⁵⁷ Nisa Suresi; 82.

⁵⁵⁸ Ebubekir El-Bakillani; İ'caz'ul Kur'an, syf.35-38.

⁵⁵⁹ Hud Suresi.1

öğretti.⁵⁶⁰ Sure, daha sonra Yaradan'ın insana bahsettiği büyük nimetleri saymak üzere bu isimle başlamış ve bu nimetler, büyük önemlerinden dolayı Allah'ın (Rahman) isminden sonra gelmiştir. Bu nimetlerin ilk ve en önemlisi (ilim) olarak zikredilmiştir. İlim olmadan insan abes bir varlık olur. Çünkü Allah ilk öğretmendir ve sözlerinde ilim ve talimden bahseder. Şöyle buyurur: Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, “Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin” dedi. Melekler, “Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin” dediler.⁵⁶¹

İlmin onuru ve erdeminden sonra, insanın öğrenme, algılama ve anlama yeteneği ile birlikte yaratılmış olduğu hatırlatılır. Bu hususiyet te insanı anlayan ve idrak eden olması yönüyle diğer yaratılmışlardan ayıran bir lütuftur. Bu sebepten ilim önce zikredilmiştir. İnsanın yaratılışı ikinci ve beyan kabiliyetiyle teçhiz edilmesi de üçüncü olarak zikredilmiştir. Beyan vasfı insanın yaratılmış olduğu vasfından sonra gelmiştir. Çünkü insan doğru ile yanlış, çirkin ve güzeli ayırt edebilen bir varlıktır. Bu vasfı olmasa varlığının sırrını, evrenin güzelliğini ve amacını kavrayamazdı. Bu üç lütuf arasındaki ilişki, anlam ve telaffuzun birbirine bağımlılığı nedeniyle yakındır. Ayetler arasındaki atıf harfleri tehdit üzere gelmiştir. Böylelikle cümlelerin her biri, Rahman'ı ve O'nun nimetlerini inkâr edenleri azarlamada müstakil olmuştur.⁵⁶² Diğer ayet-i kerimede ise Allah şöyle buyurur: Güneş ve ay bir belirli bir hesâba göre hareket etmektedir. Otlar da ağaçlar da Allah'a secde ederler.⁵⁶³ Dünyevi ve semavi unsurlar arasında bir denge vardır. Boyun eğme ve eylemler açısından ‘belirli bir hesâba göre, secde ederler’ ifadeleri her unsurun uygun hareketini gösterir. ‘belirli bir hesâba göre’ ifadesi gök cisimlerinin hareketine uyar. Keza ‘secde ederler’ fiili de dünyevi unsurların secde ve itaatteki hareketine uyar. Zemahşeri bu uyumu şöyle anlatır: “belirli bir hesaba göre’, burçlarda ve menzillerinde gerçekleşen bilinen bir hesaplamadır. Bunun insanlar için büyük faydaları vardır. Örneğin; yılların bilinmesi ve aritmetik gibi. ‘Necm’ burada yeryüzünde yetişen, bakliyat gibi sapı olmayan ve ağaçlara benzemeyen bitki demektir. Ve onların secdesi de yaratıldıkları gerekçeye binaen Allah'a boyun eğdiklerinin ve O'na

⁵⁶⁰ Rahman Suresi;1.2.3.4

⁵⁶¹ Bakara Suresi;31.32

⁵⁶² Zemahşeri; El-Keşşaf,4/443.

⁵⁶³ Rahman Suresi,5.

boyun eğmekle görevli olanların secdesine benzer şekilde hareket ettiklerine, kaçınmadıklarına delildir. Eğer; ‘Bu iki cümlenin Rahman’la ilişkisi nasıl?’ dersin derim ki: Hesabın kendisi tarafından hesaplandığını, secdenin sadece kendine olduğunu bildiği zaman, manevi vasıl kullanıp sözlü vasıldan vazgeçmiştir. İki ayet arasındaki atıflar, nimet verilen insanın bu nimetlere alışarak inkârına sürüklenmesini eleştirmek için gelmiş sonra da konuşmada, tenasüp ve dengeyi sağlamak için olması gereken vasılla devam ettirmiştir.⁵⁶⁴

Yapısal üslup semavata dair ayetlerin suretlerinin dünyevi ayetlerle dönüşümlü zikredilmesine güzellik kazandırmıştır. ‘Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu.’⁵⁶⁵ ayetinde gökyüzünün görüntüsü direksiz yükseltilmiş görsel bir görüntü olup anlam konusunda dikkat çekmek için kullanılan duyusal görüntü olan ‘mizan/ölçü’ kelimesine uyar. Denge kelimesinin üç biçimde tekrarlanması, yüce Allah’ın yeryüzüne koyduğu adaletin temellerinin kesin bir göstergesidir ve hikmetin gereği, en şerefli olanın yaratılışını önce yapmaktır ki gökyüzü yeryüzünden gerek zat gerekse de sıfat itibarıyla daha şereflidir.⁵⁶⁶

Yine Allah ayet-i kerimede şöyle buyurur: “Allah, yeri yaratıkları için meydana getirmiştir. Orada meyve(ler) ve salkımlı hurma ağaçları vardır.”⁵⁶⁷ Burada da yerin duyusal olana en yakın en kamil ve en açık şekilde yaratılmasıyla beşerin nimete muhatap olmasının önemine işaret vardır. ‘Orada meyve(ler) ve salkımlı hurma ağaçları vardır.’ ayetinde ‘فيها’ kelimesinde harf-i cer takdim edilmiş, zamir de yeryüzüne döndürülmüştür. Bu tekit anlamı ifade etmekte ve yeryüzündeki manzaranın güzelliğine ve lezzetlerinin tatlılığına işaret edilmiştir. Salkımlı hurma ağaçlarını zikrettikten hemen sonra da mis kokusu ve güzelliği nedeniyle ‘Yapraklı taneler, hoş kokulu bitkiler vardır.’⁵⁶⁸ buyurmuştur. Burada insanların rızıkına da bir delalet vardır. Burada ‘العصف’ ekin yaprağı anlamındadır. Keza ‘الريحان’ ile lezzet alınan meyveler kastedilmiştir. Hem lezzet veren hem de gıda özelliği olan hurma salkımlarıdır. Sadece gıda özelliği olan da ‘taneler’ ile ifade edilmiştir. Yaratanın nimetlerine karşı nankörlük inkarcıların vasıflarından olduğundan ardından gelen ayet-i kerimede ‘O hâlde, Rabbinizin hangi

⁵⁶⁴ Zemahşerî; El-Keşşaf,4/443.

⁵⁶⁵ Rahman Suresi,7.

⁵⁶⁶ El-Alusi; Ruh’ul Meânî,8/468.

⁵⁶⁷ Rahman;10,11.

⁵⁶⁸ Rahman;12.

nimetlerini yalanlıyorsunuz?’⁵⁶⁹ buyrulmuştur. Bununla başta zikredilen büyük nimetlere tekrar bir işaretle bulunulmuştur. Bu ayet-i kerime, akli, bu nimetleri yaratmanın bir mucizesi olması yönüyle tasavvur ve tedebbür etmeye, bu vesileyle yakinin artmasına ve şüpheyi nefyete teşvik etmektedir.

Allah insanı çamurdan cinleri de ateşten yarattığını şöyle ifade eder: Allah, insanı pişmiş çamur gibi bir balçıktan yarattı. Cinleri de yalın bir alevden yaratmıştır.⁵⁷⁰ Üsluba baktığımızda insanın yaratılışının cinlerin yaratılışına takdim edildiğini görmekteyiz. Bu cümlede, insanın yaratılışına ve insanın zayıflığına atıfta bulunulmaktadır. İnsan "pişmiş çamurdan" yaratılmıştır. Bunu hususun belirtildiği âyet-i kerimedeki 'صلصال' kelimesi, kurumuş ve yumuşak bir çömleği çağrıştırarak insanın maddi yapısını tanımlamaktadır. Çamurun kolayca kırılabilmesi ve tıkırtı sesi çıkarması, insanın zayıflık ve kırılabilirlik durumunu anlatmak için bir benzetme olarak kullanılmaktadır. Bu ifadeyle, insanın maddi varoluşunun zayıf ve kırılabilir olduğu vurgulanmaktadır. Kısaca insanın bedensel yapısı, çamurun yumuşaklığı ve kırılabilirliğine benzetilerek anlatılmaktadır. Bu benzetme, insanın yaratılışındaki zayıflık ve kırılabilirlik durumunu ifade etmektedir.⁵⁷¹

Bu maddenin tıngırtısı vardır, kolayca kırılabilir. İnsan da zayıflığı ve kırılabilirliği hususunda buna benzer. Cinlere gelince yalın ateş alevinden yaratılmışlardır. ‘مارج’ lafzı cinlerin aslını, yüksek sıcaklığa sahip olmalarını ifade eder. Lafızda ‘ر’ harfinden sonra gelen ‘ج’ harfi bir titreyiş bir şiddetli tutuşma durumu da hissettirmektedir. Daha sonra cinlerin yaratılış hammaddesini beyan sadedinde ‘من النار’ denilmiştir. Bununla da suretin zihinlerimizde netleşmesi daha açık hale gelmesi ve cinlerin aslı hususundaki bilgiye vurgu sağlanmaktadır. Ardından ‘O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?’⁵⁷² ayet-i kerimesi gelmektedir. Bununla tekrar bir takrirden bulunma, inkarı ortadan kaldırma ifade edilmiştir. Bu durum insan ve cinlerin yaratılış farklılıkları hususuna dairdir. Her iki mahlukun benzer yönlerine gelirsek; Her iki yaratık da mesuliyet ve imtihanlarla yüklüdür. Bunların bazıları mümin bazıları da kafirdir” İmtihanın kökü iyi ve kötüdeki seçimdir.⁵⁷³ Ve Allah bunu ayet-i kerimede şöyle ifade eder: Onları yeryüzünde ayrı ayrı topluluklar olarak paramparça dağıttık. Kimileri salih

⁵⁶⁹ Rahman;13.

⁵⁷⁰ Rahman;14,15.

⁵⁷¹ Et-Taberi; El-Cami Li’ahkam’il Kur’an, syf.531.

⁵⁷² Rahman;16.

⁵⁷³ Ebu Hayyan Et-Tevhidi; El-Bahr’ul Muhit,10/59.

(davranışlarda) bulunuyor, kimileri de bunların dışında olan aşağılıklardır. Onları iyiliklerle ve kötülüklerle imtihan ettik, ki dönsünler.⁵⁷⁴ Takdim ve tehir noktasında yapıcı nazma gelecek olursak insanın yaratılışı cinlerin yaratılışına takdim edilmiştir. Bunun sebebi insanın cinlerden daha üstün konumda bulunmasıdır. Lakin bu üstünlük insanın topraktan, cinlerin de ateşten yaratılmasından ileri gelmez. Neticede iki mahluk ta Allah'ın yarattığıdır. Ayetteki bu takdimin birçok sebebi olmakla beraber en önemlileri şunlardır:

- İnsan Allah Azze ve Celle nezdinde yeryüzünde şereflendirilmiş, ruhundan nefha taşıyan bir varlıktır.
- İblis yüz çevirmiş, Allah'ın emrine karşı kibirlenmiş ve büyük günaha düşmüştür. Bu da onu ve tabilerini -içlerinden iman edenler müstesna- Allah'ın rahmetinden kovulmuşlardan kılmıştır. Allah Teala Hicr Suresi'nde şöyle buyurur: Hani Rabbin meleklerle, “Ben kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan bir insan yaratacağım. Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman, onun için hemen saygı ile eğilin” demişti. Bunun üzerine, İblis'in dışında bütün melekler hemen secde ettiler. O, secde edenlerle beraber olmaktan çekindi.⁵⁷⁵

Yaratılanların suretlerini arz ettikten sonra bağlam Allah'ın kainatı yaratmadaki vahdaniyetine intikal etmektedir. Allah Teala şöyle der: O, iki doğunun ve iki batının Rabbidir.⁵⁷⁶ Düşündüğümüz zaman ayet i kerimede bir zıtlığın zikredildiğini fark etmekteyiz. ‘İki doğu’ lafzı zikredilirken zihinler ‘iki batı’ lafzının zihnine yönelmekte böylelikle bağlam surenin üslubundaki ikili nazımla örtüşmüş olmaktadır. Ayrıca kainatın şüruk gibi ğuruba da ihtiyacı olduğu ifade edilmiş olmaktadır. Ardından hemen ‘O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?’⁵⁷⁷ ayeti kerimesi gelmektedir. Bununla Allah'ın iki doğusu ve iki batısıyla kainatı yaratmadaki vahdaniyetine delalet edilmiştir. Ayet-i kerimede ki duyusal görseller devam etmekte Allah teala karadan önce denizi zikretmekte bununla da bütüncül fotoğrafın parçalarına dikkatleri çekmektedir. Allah teala şöyle buyurmaktadır: O, iki denizi birbiriyle kavuşmak üzere bırakıverdi.

⁵⁷⁴ A'raf; 168.

⁵⁷⁵ Hicr;28,29,30,31.

⁵⁷⁶ Rahman;17.

⁵⁷⁷ Rahman;18.

Fakat aralarında birbirine karışmamak üzere bir engel vardır.⁵⁷⁸ O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?⁵⁷⁹ Bu ayetlere baktığımızda dikkatimizi çeken husus sürekli tekrar eden soru ‘O, iki denizi birbiriyle kavuşmak üzere bırakıverdi.’ ayetinden sonra değil ‘Fakat aralarında birbirine karışmamak üzere bir engel vardır.’ ayetinden sonra gelmiştir. Çünkü eğer önce zikretseydi sanatsal görsellik tamamlanmadığından uygun olmayacaktı. ‘البرزخ’ (engel) ilahi bir mucize olup tatlı ve tuzlu iki denizi birbirinden ayırmaktadır. Ardından gelen ayetlerde ise ‘O denizlerin her ikisinden de inci ve mercan çıkar. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? Denizde akıp giden dağlar gibi yüksek gemiler de O’nundur. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?’⁵⁸⁰ buyurmuştur. Burada tekrar edilen sorunun duyusal görsellerin zikrinden hemen sonra geldiğini görmekteyiz. Şöyle ki; gerçekçi sanatsal tasvir bir bütün teşkil etmektedir. Denizler ve ondan çıkan kıymetli inci ve mercanlar ile denizlerin üstünde akıp giden gemiler duyusal ve kainatın gerçekliklerindedir. Ayet en güzel şekilde sonlandırılmış bir sonraki ayetle arasında uyum sağlanmıştır. Bu ayette de Allah Teala şöyle buyurur: Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır.⁵⁸¹ Burada ‘فان’ kelimesinin anlamı, yok oluşa doğru gidicidir, demektir. Bu ism-i fail sigasının tıpkı ‘(Ey Muhammed!) Şüphesiz sen öleceksin ve şüphesiz onlar da öleceklerdir.’⁵⁸² Ayetindeki gibi bir karine ile gelecek zaman için kullanılmasına örnek teşkil eder. Murat edilen mana ‘من عليها’ (yer üzerinde) sözü ile gerçekleşmiştir. Kastedilen insanlardır. Çünkü zikredilen ibretler onlara yöneltilmiştir. Bu sebeple akıl varlıklar için kullanılan ‘من’ mevsulesi ile ifade edilmiştir. Ardından ‘Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır.’⁵⁸³ buyrulmuştur. Bu suret te nefisleri sükunet, yaratanın vahdaniyetinin bekasına ilişkin yakın ile doldurmaktadır. Burada Allah’ın zatından ‘وجه’ ile bahsedilmiştir. Zat anlamına bizi ulaştıran da ‘ذو الجلال’ vasfı olmuştur. Yani azamet ve ikram sahibi, kullarına nimetler lütfeden anlamına gelmiştir. Yoksa lügatte hakiki manasıyla ‘vech’ ‘ikram’a izafe edilmez. İkrama izafe edilen şey ‘اليد’ (el) olarak karşımıza çıkmaktadır. Kullar Allah’ın azamet ve ikramından mahrum kalmazlar. Allah’ı noksanlıklardan tenzih eden bütün sıfatlar ‘Celal’ sıfatına, bütün varoluşsal

⁵⁷⁸ Rahman;19,20.

⁵⁷⁹ Rahman;21.

⁵⁸⁰ Rahman;22,23,24,25.

⁵⁸¹ Rahman;26.

⁵⁸² Zümer;30.

⁵⁸³ Rahman;27.

kemal sıfatları ve ihsan gibi cemel sıfatları da ‘İkram’ sıfatına döner.⁵⁸⁴ Son iki vasıf bir dizim gibidir. İlkinden sıfatın müteallakı olan öfke, düşmanlardan intikam alma; ikincisinden de ikramın eseri olan dostlarına merhamet etme hususları hazfedilmiştir. Şöyle ki; ilkin sıfatın zikredilmesi ikinci olarak zıddının hazfedileceğine; ikincisinde fiilin zikredilmesi de ilkin zıddının hazfedileceğine delalet eder.⁵⁸⁵ Zat-ı ilahinin sıfatları zikredildikten sonra Allah Teala ‘Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır. ‘ ayetini dallandırıp ‘O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?’⁵⁸⁶ buyurur. Yani azamet ve ikram sahibi olan Allah’ın mahlukatına olan muamelesinde saçmalıklar zuhur etmez, fazlı ve nimet veriş kesintiye uğramaz. Bütün bunlar da Kerim olan Zat-ı ilahinin sahip olmaklığıyla eşsiz olduğu büyük nimetlerdir.⁵⁸⁷

Bu ayet-i kerimelerdeki sanatsal dizim aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir:

- 1) Yaratanın büyük nimetlerinden bahsedilmiştir.
- 2) Evrenin emre amade kılınması ele alınmıştır.
- 3) Evrenin ve içindekilerin yok olmaya mahkum olması, Allah Teala’nın bekası ele alınmıştır.

İlk kısım bittikten sonra ikinci kısım ilahi kudreti, mahlukatın Allah’a olan muhtaçlığını konu edinmiştir. Allah Teala şöyle buyurur: Göklerde ve yerde bulunanlar, (her şeyi) O’ndan isterler. O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?⁵⁸⁸

‘İsterler’ kelimesiyle başlanması ise, yok olmaya mahkum olan mahlukatın acziyetini, Allah teala’ya olan muhtaçlığını ve Allah’ın kudretini ortaya koymaktadır. İstemek, muhtaç olmak Allah’ın yüce zatına mahsus olarak gerçekleştirilen şeylerdir.

Bikâî fiilin yenilik ve süreklilik ifade ettiğini, konuşsun veyahut sükut etsin mahlukatın bütününün Allah’a muhtaç olduğunu ve bir isteyiş halinde bulunduğunu ifade eder. ‘يوم’ kelimesi ise ‘her an’ anlamında ifade edilen, hissedilen her vaktin en az dilimi olarak

⁵⁸⁴ Et-Tahir Bin Aşur; Et-Tahrir ve’t-Tenvir;27/235-254.

⁵⁸⁵ Burhaneddin El-Bukai; Nazm’ud-Durer Fi Tenasüb’il Ayati ve’s-Suver;19/194.

⁵⁸⁶ Rahman;28.

⁵⁸⁷ Et-Tahir Bin Aşur; Et-Tahrir ve’t-Tenvir;27/254.

⁵⁸⁸ Rahman;29,30.

zikredilmiştir.⁵⁸⁹ Onun her an yeni bir tasarrufta olması ise her saatinin eşit olması anlamındadır.⁵⁹⁰ Ardından tekrar ‘O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?’ buyrulmuştur. Bununla insana Allah’ı halis bir tevhitte bilmesi, mahlukatın sürekli olarak işlerinde Allah’a muhtaç oluşu hatırlatılmıştır.

Nazım, ardından tehdit üslubuna intikal etmiştir. ‘سنفرغ’ fiilinin gelecek anlamı katan ‘س’ ile başlaması vicdana ait duygulara işaret etmekte, tabloyu canlandırmakta, bahsedilen gün gelmeden evvel fikri ve vicdanı önceden bilgi sahibi kılmaktadır.

‘نفرغ لكم’ ifadesinin anlamı ise yakın bir vaat anlamında, o gün bu sözden cayma olmayacağı manasındadır. Allah’ın işi bundan gayrısı olmayacaktır. Görevlendirilen melekler ve diğerleri de vazifelerini yerine getireceklerdir.⁵⁹¹ ‘أيه’ lafzındaki nida onların haline işaretle, sakındırma anlamında tenbihtir. Keza nidadaki ‘ها’ harfindeki ‘ا’ in düşmesi ardında ulaşılabilecek nokta kalmayan gaye manasına işarettir. Keza, kısaltmaya ve gereken şeye yönelmeye işaret etmektedir.⁵⁹² Âlûsî ve Bikâî insanların ve cinlerin ‘الثقلان’ şeklinde isimlendirilmesini bir benzetme olarak görmüşlerdir.⁵⁹³ Âlûsî’nin murat ettiği şudur: ‘الثقلان’ bineğin taşıdığı yük anlamındadır. Yeryüzü bir yük kılınmış, insan ve cin de onu yüklenmişlerdir. Çünkü her iki mahluk da emirler ve günahlarla yüklüdür.⁵⁹⁴

Sıfatın mevsuf yerinde kullanılması melekuti sıfatın azametini delildir. Çünkü bu sıfat bütün melekuti ve ceberuti sıfatları kapsar. Bundan öte kulların Allah’ın nimetlerini tefekkür edip şükretmelerine, gazabını görüp sakınmalarına yol açacak daha büyük bir şey yoktur.⁵⁹⁵

Bu tabloyu takiben ‘O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?’⁵⁹⁶ ayet-i kerimesi gelmektedir. Bununla bu anın tasavvuru, göz önüne getirilmesi ve hesaba katılması istenmiştir.

⁵⁸⁹ El-Bukai; Nazm’ud-Durer Fi tenasübi’l Ayati ve’s-Suver, 19/167.

⁵⁹⁰ Zerkeşî; El-Burhan Fi Ulum’il Kur’an; 2/113.

⁵⁹¹ El-Bukai; Nazm’ud-Durer Fi tenasübi’l Ayati ve’s-Suver, 19/169.

⁵⁹² Zerkeşî; El-Burhan Fi Ulum’il Kur’an; 1/396.

⁵⁹³ El-Alusi; Ruh’ul Meânî, 14/111, El-Bukai; Nazm’ud-Dürer; 19/169.

⁵⁹⁴ El-Alusi; Ruh’ul Meânî, 14/111

⁵⁹⁵ Zerkeşî; El-Burhan Fi Ulum’il Kur’an; 1/396.

⁵⁹⁶ Rahman; 32.

Sonraki ayette insanlar ve cinlere açık nidada bulunmaktadır: Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yeterse geçip gidin. Büyük bir güç olmadıkça geçip gidemezsiniz. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?⁵⁹⁷ Âlûsî insanlar ve cinlere isimleriyle hitap edilme sebebini açıklarken şöyle der: Bunun sebebi takriri ziyade kılmaktır. Çünkü cinler, zor işleri yerine getirmekle meşhurdurlar. Açıkça isimleriyle hitap edilerek mükellef tutuldukları şeyi yerine getirmeye güçlerinin yetmeyeceği bildirilmiştir. Güç yetirebilmeyi istemeye bitişirmiş yani ‘Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından Allaktan kaçmak isteyerek, onun kazasından sıyrılarak çıkmaya gücünüz yetiyorsa yapın ve nefislerinizi O’nun azabından kurtarın.’ demek istemiştir. Buradaki tasvir aciz bırakma gayesine mebnidir. Sonra da cevaben ‘Büyük bir güç olmadıkça geçip gidemezsiniz.’ Yani; güç ve kuvvetinizle bunu yapamazsınız. Bunu yapacak gücün zerresi sizde yoktur.’ Demek istemiştir.⁵⁹⁸

‘Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yeterse geçip gidin.’ Ayetindeki fiili düşünen kişi şart üslubunun sureti zihinde nasıl da daha canlı hale getirdiğini fark edecektir. İnsanlar ve cinler ne kadar güce erişirse erişsinler yerleri ve gökleri delip geçemeyeceklerdir. Cevap ta hemen ‘Büyük bir güç olmadıkça geçip gidemezsiniz.’ şeklinde gelmiştir. Bununla da mahlukatın zayıflığı tekit edilmiştir. Beşer ve cinlerin tekrar edilmesine gelince mucize ortaya koymada her iki sınıfın da güçsüzlüğünü hatırlatmaktadır.

Bu sureti müteakip ‘O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?’ ayet-i kerimesi gelmektedir. Bununla da uyarı, sakındırma ve cezalandırmaya gücü yettiği halde Allah’ın affına işaret edilmiştir.⁵⁹⁹

Ardından da ‘يرسل’ (gönderilir) fiili gelmektedir. Bununla meçhul fiilden kaynaklı korku ve ürperti hissinin artması istenmiştir. Naib- i fail ise ‘شواظ’ kelimesi gelmekte o da ‘yanmasının şiddetinden dumandan yalın hale gelmiş alev’ anlamındadır. Bu lafız cehennem korkunç tablosu ile uyumludur. Ardından sıfat gelmekte ve ‘من نار و نحاس’ bununla ‘شواظ’ kelimesi ‘kıpkızıl’ olmakla açıklanmaktadır. Yine "النحاس" kelimesi bakır anlamına gelir. Ancak, cümlede bahsedilen "dumanı olmayan alev" ifadesinde, "النحاس"

⁵⁹⁷ Rahman;33,34.

⁵⁹⁸ Ruh’ul Meânî;El-Alusi,14/111.

⁵⁹⁹ Ruh’ul Meânî;14/112.

kelimesinin erimiş bakır anlamında kullanılmıştır. Bu ifade, "النحاس" kelimesinin farklı anlamlarda kullanılabileceğini ve dumanı olmayan erimiş bakır anlamında da kullanıldığını göstermektedir. İfade, bakırın eritildiği durumu ve duman çıkarmadan yanabilen alevi ifade etmektedir.⁶⁰⁰ Ve 'شواظ' kelimesinin fonetiği Kur'ânî tablodaki bu sert görüntüye münasiptir. Bu tablodan sonra o anki tabloyu daha iyi hissedışı arttırmak için takriri sual tekrar gelmektedir: O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?⁶⁰¹

'Geçip gitmeye gücünüz yeterse...' kısmına dair getirilen bir yorum da şudur: Allah akli asansörler nakli miraçlar lütfederek semaların üstüne ulaşabilmeyi mümkün kılmıştır. Keza 'يرسل عليكم' ifadesi ya kaçmaya çağıran hususa ya da yalın alevden kendilerine isabet eden şeye mukadder bir cevabın başlangıcıdır.

Nazım kıyamet gününü hissi bir manzara ile vafsetmeye, adeta eşsiz bir sanat tablosu gibi sunmaya geçer. Şöyle ki Allah teala şöyle buyurur: Gök yarıp ta, yanıp kızaran yağ gibi kırmızı gül hâline geldiği zaman (hâliniz ne olur?). O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?⁶⁰² Bu, göğün yarıldığının canlı bir fotoğrafıdır. Şöyle ki duyguları korku ve ürpermeyle doldurmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de bu anı vafseten birçok ayet vardır. Örnek olarak şunlar zikredilebilir: "Gök de yarılmış ve artık o gün o da çökmeye yüz tutmuştur."⁶⁰³ "O gün gök bulutlarla yarıp parçalanacak ve melekler bölük bölük indirilecektir."⁶⁰⁴ Gök yarıldığı zaman..."⁶⁰⁵. Fakat Rahman Suresindeki 'انشقاق' lafzı ile ifade edilen görüntü teşbih bağlamında daha seçkin niteliktedir. Çünkü adeta gök daha önce bir gül gibiymiş anlamı vermektedir. Nitekim gül, ince yapraklı, kırmızı renkli, dikenleri olan, bahar mevsiminde açan bir çiçektir. Benzetme unsuru ise, kırmızılığın şiddetidir. Yani mavi olan gök rengi beyaza intikal edecek sonra da kırmızı olacaktır. İbrahim Suresi'nde Allah şöyle buyurur: O gün yer, başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür.⁶⁰⁶ Bu bağlamda benzetme yönü tıpkı bir gül yaprakları gibi semanın parça parça olmasıdır. 'دهان' ise 'kızarmış yağ' anlamındadır. Göğün o anki

⁶⁰⁰ Et-Tahir İbn Aşur; Et-Tahrir ve't-Tenvir, 27/260.

⁶⁰¹ Rahman;36.

⁶⁰² Rahman;37,38.

⁶⁰³ Hakka;16.

⁶⁰⁴ Furkan;25.

⁶⁰⁵ İnfitar;1.

⁶⁰⁶ İbrahim;48.

sarsıntısı ve ızdırabının ikinci bir sıfatıdır.⁶⁰⁷ Allah azze ve celle o anı son derece incelikle vasfetmiştir. Sahnenin korkunç olmasına rağmen son derece harika bir fotoğraf sunmuştur. دهان kelimesiyle süratli bir şekilde zihinlere yansıyan sanatsal bir resim görülmektedir. Duyguları sanatsal bir yolla galeyana getirmekte böylelikle teşbihi de zihinlerde daha kalıcı kılmaktadır. Aynı şekilde renk unsurunun -gülün rengi olan; ateşe, tutuşmaya ve güce bazen de kabalık, gazap ve kötü işe remz olarak zikredilen kırmızı-⁶⁰⁸ kullanılması tabloyu daha hissedilir kılmıştır. Bu esas bağlamında göğün yarılması kainatın yıkılması sahnesi korku ve ürperti uyandırması için kırmızı gül ile zikredilmiştir. Ardından da ‘O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?’⁶⁰⁹ ayet-i kerimesi gelmiş ve mülkün sahibinin kainatı müthiş bir şekilde yok edebilmeye kudretinin olduğu takrir edilmiştir. Nazım, kıyamet sahnelerini sunmaya devam etmektedir. Göğün yarılmasından sonra sorunun fayda etmediği o günde hüznendirici bir şekilde korku başlamaktadır. Nitekim Allah Teâla şöyle buyurur: İşte o gün ne insana, ne cine günahı sorulmayacak. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?⁶¹⁰

Şöyle ki nazım bölümün başında ilahi kudreti sunarak ‘Göklerde ve yerde bulunanlar, (her şeyi) O’ndan isterler. O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır.’⁶¹¹ şeklinde gelmişti. Sonu da ‘

İşte o gün ne insana, ne cine günahı sorulmayacak.’⁶¹² şeklinde bitmiştir. ’يسأله’ fiilindeki sual malum sigada ve olumlu iken, ’لا يسأل’ fiili meçhul sigada ve olumsuzdur. Bana göre bu Kur’an metnindeki fikri ve sanatsal dizimle alakalıdır. Şöyle ki; Kul işlerinin hemen hemen hepsinde daimi surette Allah’a muhtaç vaziyette olup O’ndan istemektedir. Ebu’d-Derda’dan rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Günahı affetmesi, derdi olanın derdini izale etmesi, bir kavmi yükseltip bir diğerini alçaltması Allah’ın tasarrufundandır.”⁶¹³ Ayet i kerimedeki delil yer ve göklerdeki mahlukatın Allah Teala’ya olan muhtaçlığıdır. ’لا يسأل’ fiiline gelince olumsuzdur. Çünkü sorma vakti artık geçmiştir. Buna ‘(Cehennem bekçileri) derler ki:

⁶⁰⁷ Et-Tahir İbn Aşur; Et-Tahrir ve’t-Tenvir,27/261.

⁶⁰⁸ Nezir Hamdan; Ed-Da’v’u ve’l-Levn Fi’l Kur’an’il Kerim, Dar’un-Neşr, İbn-i Kesir, 2002, syf.46.

⁶⁰⁹ Rahman;38.

⁶¹⁰ Rahman;39,40.

⁶¹¹ Rahman;29.

⁶¹² Rahman;39.

⁶¹³ İbn i Kesir; Tefsir’ül Kur’an’il Azim,7/457.

“Size peygamberleriniz açık mucizeler getirmemiş miydi?” Onlar, “Evet, getirmişti” derler. (Bekçiler), “Öyleyse kendiniz yalvarın” derler. Şüphesiz kâfirlerin duası boşunadır.⁶¹⁴ Ayet i kerimesi delildir. Zira risalet biliniyor sual de her gün cereyan ediyordu. Lakin kıyamet günü bu durum ortadan kalkacaktır.

Tablo, mücrimlerin sürüklendiği hali vasfederek bitmektedir. Bu fotoğraf mücrimler için en şiddetli küçümsemenin olduğu bir sahne niteliğindedir. Allah Teala şöyle buyurur: Mücrimler simalarından tanınır da, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar. O halde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? İşte bu mücrimlerin yalanladıkları cehennemdir. Onlar, cehennem ateşi ile yüksek derecede kaynar su arasında gider gelirler. O halde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?⁶¹⁵ Takriri sualin ‘İşte bu mücrimlerin yalanladıkları cehennemdir.’ Ayetinden hemen sonra değil ‘Onlar, cehennem ateşi ile yüksek derecede kaynar su arasında gider gelirler.’ ayetinden sonra geldiğini görmekteyiz. Yani mücrimlerin kaynar sudaki gidip gelmelerinden sonra takriri sual gelmiştir. Böylelikle mücrimlerin cehennemdeki hallerinin fotoğrafı tamamlandıktan sonra takrire geçilmiştir. Söz mücrimler hakkında olup bilinmeleri sebebiyle ayet sual ile değil ‘يعرف’ (tanınır) kelimesiyle başlamıştır. Mücrimler bu vasfın ehli olan kimseler olup, gizli olan günahlarının Allah Teala tarafından ortaya çıkarılması neticesinde simalarındaki alametlerle bilinirler. Bu alametlerden biri de gözlerin mavileşmesi, yüzlerin kararması ve körlüktür. Simalarının bilinmesinden ötürü kim olursa olsun ona kolayca erişilecek ‘perçemlerinden ve ayaklarından’ yakalanacaklardır. Burada iki ayrı şeyin ‘perçem ve ayak’ birleştirildiğini görüyoruz. Sanki bu, mücrimlere Allah’ın birleştirilmesini istediği şeyi parçalamaları, aksini istediği şeyleri de birleştirdikleri sebebiyle uygulanacaktır. Sonra da Allah’ın vazifelendirdiği melekleri tarafından her bir yönden çekilecekler buna mani olamayacaklar ve ateşe gireceklerdir.⁶¹⁶

Bu her işitenin şükrünü yerine getirmeyeceği bir nimet olduğundan – çünkü herkes zulmü reddedip mücrimler için en büyük intikamı ister- Allah Teala durumu şu ayetle sebeplendirir: O halde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?⁶¹⁷

⁶¹⁴ Ğafir;50.

⁶¹⁵ Rahman;41,42,43,44,45.

⁶¹⁶ El-Bukai; Nzm’ud-Durer Fi Tenasüb’is-Suver,19/177.

⁶¹⁷ Rahman;45.

Mücrimlerin bu suretle yakalanmalarının büyük bir utanç sebebi olduğuna işaret edilince ayak ve perçemlerden tutulmanın siyaki şöyle açıklanmıştır: Ayaklarından ve perçemlerinden tutulup cehennemde sürekli olarak mücrimlerin içinde olacağı kötü görünüşlü büyük çukura atılırlar. Mücrim kelimesinin kullanımına gelince; onların o günde dünya hayatında salihlere yaptıklarının karşılığı olarak somurtkan, asık suratlı olduğunun görüleceği sebebiyledir. Sonra da onlara yapılacak şeyler zikredilerek şöyle buyrulmuştur: ' Onlar, cehennem ateşi ile yüksek derecede kaynar su arasında gider gelirler.' Bu su harareti sebebiyle dumanlıdır. Lakin 'حميم' ismi soğuk suya da kullanılabileceğinden 'آن' yani son dereceye ulaşmış anlamına gelen kelimeyi eklemiştir.⁶¹⁸

Bu kelimenin eklenmesi mücrimlere azap edilen sahnenin etkisi ve şiddetini arttırmaktadır. Buraya kadarki ayetlerle mücrimlerin sahnesi bitmekte ve cennete dair ayetlere başlanmaktadır.

Zikredilen ayet-i kerimelerin sanatsal dizimi şu şekildedir:

- 1) Sual
- 2) Tehdit
- 3) İnsan ve cinlerin zayıflığı
- 4) Kıyamet gününe dair korkutucu durumlar
- 5) Kainata dair korkunç sahne
- 6) Mücrimlerin sonunu tasvir eden sahne

Cennet Ayetlerinin Nazmı:

Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? İki cennet de (ağaçlar, meyveler, rengârenk bitkiler gibi) çeşit çeşit güzelliklerle bezenmiştir. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? İçlerinde akan iki pınar vardır. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? İkisinde de her meyveden çift çift vardır. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? Onlar astarları kalın ipekten olan döşeklere yaslanırlar. Bu iki cennetin meyveleri (zahmetsizce alınacak kadar) yakındır. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? Oralarda bakışlarını

⁶¹⁸ El-Bukai; Nazmu'd-Durer Fi Tenasüb'i Ayat'is-Suver; 19/178.

sadece eşlerine çevirmiş dilberler vardır. Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? Onlar sanki yakut ve mercandır. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? İyiliğin karşılığı, yalnız iyiliktir. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?

Diğer iki cennete gelince Allah Teala şöyle buyurur: Bu iki cennetten başka iki cennet daha vardır. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? O iki cennet koyu yeşil renktedir. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? İçlerinde kaynayan iki pınar vardır. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? İçlerinde her türlü meyve, hurma ve nar vardır. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? Onlarda huyları güzel, yüzleri güzel dilberler vardır. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? Onlar, çadırlara kapanmış hurilerdir. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? Onlara, eşlerinden önce ne bir insan ne bir cin dokunmuştur. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? Onlar yeşil yastıklara ve güzel yaygılara yaslanırlar, (nimetlenirler). O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? Azamet ve ikram sahibi Rabbinin adı yücedir.⁶¹⁹

Cenneti anlatan ayetler oraya giriş sebebini zikrederek başlamıştır. Bu sebep kısaca – ‘خاف’ lafzıyla ifade edilmiştir. Ayet-i kerime şöyledir; Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır.⁶²⁰

Allah’ın rızasını kazanmak için didinen, azabından korkan kimse bahsedilen iki cenneti kazanacaktır. Tabi ki sadece bu değil, ilkin zikredilen cennet sonra zikredilenden daha seçkindir. Bu da kişinin dünya hayatında iken Allah’a olan yakınlığının derecesi konusuna dönen bir mevzudur. Bu sebeple iki cennet arasındaki fark temel bir nitelikte olup daimi bir inceleme ve araştırmaya layıktır.

Ayetlere bakıldığı zaman cennetleri vasfetmede nazım üslubunun 5 özelliğe ayrıldığını görmekteyiz. Bunlar; Ağaç,su, meyve, döşekler, huriler.

Her iki cennet te bazı sıfatlar itibariyle benzemektedir. Lakin ilkin zikredilen cennetleri farklı kılan bazı güzel farklılıklar vardır. Bunların ilki ağacın yapısıdır.

⁶¹⁹ Rahman;46. Ayetten 78’e kadar.

⁶²⁰ Rahman;46.

İlkin zikredilen cennetlerde ağaç; çeşit çeşit güzelliklerle bezenmiştir.⁶²¹ İkinci olarak zikredilen cennetlerde ise; koyu yeşil renktedir.⁶²² ‘الأفنان’ lafzı çeşit⁶²³ anlamındadır. Yani bu ağaçlar çeşitlilik arz etmektedir.

Aslında ağaç görüldüğünde kişiyi mutlu eden yeşil bir renge sahiptir. İkinci olarak zikredilen cennetlerde ağaç yeşilliği ile ön plana çıkmaktadır. Lakin insan nefsi sanatsal olarak farklı şekillerde olan şeylerle sevinir. Ayetteki dilsel terkip ‘ذواتا أفنان’(çeşit çeşit güzelliklerle bezenmiştir), ikinci olarak zikredilen cennetlere dair kullanılan ‘مدهمتان’(koyu yeşil renktedirler) dan daha dikkat çekicidir. Çünkü cennetler zaten yeşil renkle farklı kılınmışlardır. Lakin güzellik dikkat çeken çeşitler ve şekillerle olur. Bu dahi ilk zikredilen cennetlerin ikinci zikredilenlerden daha seçkin olması için kafi sebeptir.

İlkin zikredilen cennetlerde su hususunda; içlerinde akan iki pınar vardır.⁶²⁴ İkinci olarak zikredilen cennetlerde ise; içlerinde kaynayan iki pınar vardır.⁶²⁵

İlk vasıf ‘bollukla’ göze çarpmaktadır. Bu da fiilin ‘تجريان’ suretiyle anlaşılmaktadır. Akan su güzellik açısından kaynak suyundan daha hoştur. Her ne kadar kaynak suyunun da kendine ait bir güzelliği olsa da akarsuyun bolluğu ve çokluğuyla beraber nefisleri rahatlatan bir büyüleyiciliği ve canlılığı vardır. Tahir Bin Aşur bu iki cennetin güzel vasıflarında farklılık arz ettiğine işaret etmiştir. Bu sebeple ilkinde ‘İkisinde de her meyveden çift çift vardır.’ denirken ikinci olarak zikredilen cennetlerde ‘İçlerinde her türlü meyve, hurma ve nar vardır.’ denilmiştir.⁶²⁶ Yine, ‘her iki vasıf ta eşittir, iki vasıf arasındaki farklılık sanatkarlıktır.’ denilmiştir.⁶²⁷

İlkin zikredilen cennetlerdeki meyve; ‘İkisinde de her meyveden çift çift vardır.’⁶²⁸ şeklinde vasfedilmiştir.

İkinci zikredilen cennetlerdeki meyve ise; İçlerinde her türlü meyve, hurma ve nar vardır.’⁶²⁹ şeklinde vasfedilmiştir.

⁶²¹ Rahman;48.

⁶²² Rahman;64.

⁶²³ El-Alusi;Ruh’ul Meânî,14/115.

⁶²⁴ Rahman;50.

⁶²⁵ Rahman;66.

⁶²⁶ Rahman;52.

⁶²⁷ Et-Tahir İbn Aşur; Et-Tahrir ve’t-Tenvir,27/272.

⁶²⁸ Rahman;52.

Zihne ilk gelen husus, ikinci olarak zikredilen fotoğrafın göze daha çarpıcı olduğudur. Çünkü lafızlar daha önce zikredilen meyve lafzıyla beraber çeşitli suretlerde sunulmuştur. Ayrıca Allah Teala nar ve hurmayı da özellikle zikretmiştir. Lakin, ilkin zikredilen cennetlerdeki meyve vasfı daha geniş ve geneldir. Çünkü ‘çift çift’ lafzıyla, ikinci zikredilen cennetteki meyve çeşitlerini kapsamıştır. Bu da okuyucuya meyvenin güzelliği hususunda daha fazla çeşitliliği hayal ettirmektedir.

İlkin zikredilen cennetlerde döşekler; Onlar astarları kalın ipekten olan döşeklere yaslanırlar. Bu iki cennetin meyveleri (zahmetsizce alınacak kadar) yakındır.⁶³⁰ şeklinde vafedilir.

İkinci zikredilen cennetlerde ise; Onlar yeşil yastıklara ve güzel yaygılara(döşeklere) yaslanırlar, (nimetlenirler).⁶³¹ şeklinde vafedilir.

Yaslanmak hususunda bir beraberlik olsa da vasıfta bir ihtilaf söz konusudur. İlk sahnede Allah’ın astarları kalın ipekten olmakla ‘döşekleri’ lüks surette vafettiğini görmekteyiz. Tabi bu göz hoşnutluğuna dönen bir meseledir. Ayrıca döşeklerin dış görüntüsünü zikretmeden sadece içindeki malzemeyi zikrederek düşünen kişi Allah’ın gizlediği bu hususa dair daimi bir şevk besleyecektir. Bu sahnenin güzelliğini arttıran şey ise ‘cennetin meyveleri (zahmetsizce alınacak kadar) yakındır.’ ayetinde buyrulan husustur. Lafzi cinas ve fonetik, bu sanatsal fotoğrafa daha fazla bir güzellik katmıştır. ‘دان’ lafzı muhaffef olarak gelmiş ve böylelikle fasılalar ve uyumu gözetilmiştir. Diğer bir cihetten de muhaffef gelmesiyle zikredilen durumun peyda ettiği ünsiyet ve harikalığına delalet edilmiştir. Fotoğraflamada, belli duyguları harekete geçiren unsurların uyumu da böylelikle artmaktadır. Yaslanma fiilini ipekten astarlar takip etmektedir. Ardından da meyvelerin yakınlığı gelmektedir. Bu husus da şudur ki bu âyet-i kerimenin sahneyi müthiş bir güzelliğe kavuşturmaktadır.’ الاتكاء’ masdarının anlamı oturanın dirseğini ve bir tarafını yere koyması halidir. Yan üzere yatmak ile oturmak arasında bir haldir. Lüks ve şatafat ehlinin oturuşudur..⁶³² Bu fotoğrafı müteakip ipekten yapılan astarlara intikal edilmiştir. İbn i abbas astarların vafedilme

⁶²⁹ Rahman;68.

⁶³⁰ Rahman;54.

⁶³¹ Rahman;76.

⁶³² Et-Tahir İbn Aşur; Et-Tahrir ve’t-tenvir;27/268.

sebebi hakkında ‘Kalpleriniz onu tanısin diye’⁶³³ şeklinde bir cevap vermiştir. Onlar bu hal üzereyken meyveler onlara gelmektedir. Zahmetsizce alınacak yakınlıktadır. Bununla ilkin zikredilen cennet ehlinin şatafatı zikredilmiştir. Bu ayet-i kerimedeki uyumlu nazım ilkin zikredilen cennetlerdeki tabi güzelliğe dair fikri derinleştirmektedir.

İkinci zikredilen cennetlerde ise; onlar yeşil yastıklara yaslanırlar. Yine yeşil renk ile temayüz ettiğini görmekteyiz. ‘حسان’ sıfatı ise güzelliğin tesirini arttırma amacıyla gelmiştir. Yine dikkat çeken bir husus ta ilkin zikredilen cennetlerdeki döşeklerin vasfı ikinci zikredilen cennetlerdeki döşeklerden daha güçlüdür. Çünkü ilkinde kullanılan lafızlar daha ziyade göze çarpıcıdır. Buna mukabil ikinci olarak zikredilen cennetlerde ise sadece yeşil renginin ön plana çıkarıldığını görmekteyiz.

Bu hususta Bikâi şöyle der: Allah teala ihsan sahiplerinin durumunu ‘döşeklere yaslanmaları’ şeklinde vasfetmiştir. Çünkü onların cennette keyif almaktan başka bir işleri yoktur. ‘على رفرف’ ise yumuşak elbise, ipekten dokunan ince döşek, büyük yastıklar, göz alıcı bahçelerdir. Yeşil, renklerin en güzeli en parlağı olunca ‘خضر عبقری’ demiş, serilen ve diğer şeylerin tamamı kastedilmiştir. Garipliği ve kemali hususunda adeta cinlerin işine benzediği ve her işin en kamil suretinin ismi olarak onların beldesinin ismi ‘عبقری’ ile zikredilmiştir.⁶³⁴ Yeşil rengin kültürel ve bilgisel olarak cennet ile olan irtibatı gibi ‘عبقر’ isminin de muhatabın hayal dünyasında fikri yansımaları vardır.

Hurilerin ilkin zikredilen cennetlerdeki vasfı; “Oralarda bakışlarını sadece eşlerine çevirmiş dilberler vardır. Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur.”⁶³⁵ Burada, güzel kadınlarla ilişkilendirilen nimetlerin değerine atıfta bulunmaktadır. Cümlede bahsedilen "cem" lafzıyla ifade edilen erkek grubunun, büyük bir zevk ve samimiyetle birlikte her bahçede bir kadın grubunun bulunduğu vurgulanmaktadır. Bu ifadeyle, güzel kadınlarla ilişkilendirilen nimetlerin erkekler için büyük bir değere sahip olduğu ve bu nimetlerin cem lafzıyla ifade edilen erkek gruplarıyla tamamlanacağı ifade edilmektedir. Ayrıca, bu erkek gruplarının büyük bir lezzet ve dostluk içinde oldukları belirtilmektedir.. ‘فیون’ Yani bu cennetlerde; keyif verici kadınlar vardır. Lakin gizlenmişlerdir. Hatta vasfını dile getirmeden, açıklamadan

⁶³³ Vehbe Zuhayli;Et-Tefsir’ül Münir,27/225.

⁶³⁴ El-Bukai;Nazm’ud-Durer Fi Tenasüb’il Ayati ve’s-Suver;19/192.

⁶³⁵ Rahman;56.

onların bakışlarını sadece eşlerine diktikleri anlaşılır. Bu kadınlar güzellikleriyle ve bakışlarının büyüleyiciliğiyle eşlerini bir başkasına iltifat etmeye dahi güç yetmez hale getirirler. Bu onların dünyadayken kalplerini sadece Allah'a tahsis etmelerine mukabil verilen bir nimettir. Bir şeyin hususi sahibi olmak özellikle de mevzu kadınsa en lezzetli şeylerden biri olduğundan Allah Teala şöyle buyurur: 'لم يطمئنهن' (onlara dokunan olmamıştır) demiştir. Yani ne insanlardan ne de cinlerden onlara tasallut olan, onlarla cinsi münasebet yaşayan kimse olmamıştır. 'طمئت المرأة' (kadın hayız oldu) anlamındadır. Aynı fiilin kadın meful kılınarak kullanılması ise 'cima etmek' anlamı vermektedir. Yani, bu kadınlar bekaretleri bozulmamış, hiç kimse onlara bu uzuvlarından yaklaşmamış demektir. Zamanı genel niteliğe kavuşturmak için de carı düşürmüş ve direkt 'قبلهم' demiştir. Yani zikri geçen döşeklere uzananlardan önce anlamına gelmektedir. 'ولا جان' diyerek te hem zahir hem batını olarak, kendisiyle cima mümkün olan bütün varlıklar nefyedilmiştir.⁶³⁶ Allah Teala sonra 'O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?'⁶³⁷ buyurmuştur. Yani ilmi kamil, kudreti şamil ve Kayyum olan Rabbinizin bu büyük nimetlerini mi yalanlıyorsunuz? denilmiştir.⁶³⁸

Zikredilen hususlar hurilerle keyif sürenlerin kıymetine ve itibarına delalet ettiğinden, hurilerin sahip oldukları sekineyi kalp ve cismi güçlerini de ifade sadedinde 'Onlar sanki yakut ve mercandır.'⁶³⁹ demiştir. Yakut olması sıfatlarındaki hususların tasarruflarına da yansımadır. Mercan ise beyazlığı ile bilinir. İncinin küçüğü daha beyaz renktedir. Abdullah Kazzaz şöyle der: "Mercan incinin küçüğüdür. Deniz bitkilerinden kırmızı olarak çıkar. Bununla ifade edilen şey hurilerin beyaz ve kırmızımsı renklerde olduğudur. Bu da şeffaflıkları ve safiyetlerinin son derece güzel olduğu anlamına gelmektedir. Bu suretten sonra Kur'an ' O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?'⁶⁴⁰ demiştir. Bu nimetler mülkün sahibi tarafından verilen güzelliği hususunda son derece garip nimetlerdir. Ardından bağlam hususilik ifade eden nefyden sonra ispat içeren müfid bir sualle gelmiştir. Şöyle buyrulmuştur: 'İyiliğin karşılığı ancak iyilik değil midir?'⁶⁴¹ Bunun aksini düşünenlere karşı şiddetli bir inkar ile gelmiştir. Yani, insanların, cinlerin ve diğer varlıkların amellerinde (iyiliğin/ihsanın

⁶³⁶ El-Bukai; ;Nazm'ud-Durer Fi Tenasüb'il Ayati ve's-Suver;19/185.

⁶³⁷ Rahman;57.

⁶³⁸ El-Bukai; Nazm'ud-Durer Fi Tenasüb'il Ayati ve's-Suver;19/185.

⁶³⁹ El-Bukai; ;Nazm'ud-Durer Fi Tenasüb'il Ayati ve's-Suver;19/192.

⁶⁴⁰ Rahman;58.

⁶⁴¹ Rahman;60.

karşılığı) sevabı ancak iyilik/ihsan değil midir? Bu nokta marifenin iade edilip te manasının farklı olduğu yerlerdendir. İlk ‘ihsan’ iyi iş anlamındadır. Buna mukabil ikinci ‘ihsan’ ise iyiliğin karşılığı, ödülü olarak ‘hayır’ manasındadır.⁶⁴² Böylelikle dünyada ihsan ahirette de mükafatı olarak hayra denk düşer. İlk zikredilen cennetlerin tasvirindeki nazım burada olacak kimselerin amellerine uygun olarak ziyadesiyle güzeldir.

Diğer iki cennetteki hurilere gelince; Onlarda huyları güzel, yüzleri güzel dilberler vardır. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? Onlar, çadırlara kapanmış hurilerdir. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? Onlara, eşlerinden önce ne bir insan ne bir cin dokunmuştur. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?⁶⁴³ denilmiştir.

Onların, ‘خيرات’ olması son derece iyilik sahibi olmaları anlamındadır. Burada ‘خيرات’ lafzı musakkal(şeddeli) olarak gelme yerine muhaffef(ya harfinin sükunu ile) olarak gelmiştir. Bu da hurilerin varlıklarında ve bütün işlerinde canlılık, çeviklik ile vasıflı olmalarındandır. Bununla beraber bu iki cennet önce zikredilen ikisinden daha aşağı mertebededir. ‘حسان’ vasfı ise hem yaratılış hem de ahlak itibariyle son derece güzel oldukları anlamındadır. Ardından ‘O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?’ ayeti gelmiştir. Buradaki nimetler de ‘kemal ve ihsanda bulunma’ nimetleridir. ‘Yalanlıyorsunuz’ lafzıyla da bu iki nimete vurgu yapılmıştır. Bu iki vasıf(خيرات وحسان) dini maksadı yerine getirecek surette ahlaki manayı ve duygusal güzelliği bünyesinde cem etmiştir. Kur’an daha sonra hurilerin gözlerinin vasıflarından bahseder: Onlar, çadırlara kapanmış hurilerdir...

Huri, göz bebekleri simsiyah beyazları ise bembeyaz olan demektir. ‘مقصورات’ lafzıyla da eşlerine tahsis edildikleri, (çadırlara/otağlara) kapatıldıkları ifade edilmiştir. Bu aslında onların azametini ifade eden bir kinayedir. Buradaki ‘الخيام’ kendisini günahlardan uzak tutup, Allah’ın da kendilerini zellelere düşmekten koruduğu, kalplerini de gaflete düşmekten muhafaza ettiği kimselere mükafat olarak verilen şeffaf inciden olan otağlardır. Ardından da ‘O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini

⁶⁴² Et-Tahir İbn Aşur; Et-Tahrir ve’t-tenvir, 27/271.

⁶⁴³ Rahman;70/75.

yalanlıyorsunuz?’⁶⁴⁴ ayeti gelmiştir. Size (büyük ihsanlarda bulunan) Rabbinizin hangi nimetini yalanlarsınız? te’vilindedir.

Seçkinler ve yüce himmet sahipleri bekareti bozulmamış olanlara iltifat ettiklerinden şöyle buyrulmuştur: ‘Onlara, eşlerinden önce ne bir insan ne bir cin dokunmuştur.’ Zamanı genel kılma için ‘قبلهم’ lafzından önceki car hazfedilmiştir. Yani bu cennetlere girenlerden önce hiçbir mahluk bu hurilerle cinsi münasebet yaşamamıştır. ‘ولا جان’ lafzıyla da onların son derece hususi kılındıkları ifade edilmiştir. ‘فبأي’ lafzıyla da Allah Teala’nın hasredilemeyecek kadar nimetlerine mukabil inkarı tercih edenlere bir hayret, azarlama ve uyarma ifadesi olarak ‘آلاء ريكما’ beraber, işleri tedbir eden, kudret ve son derece azamet sahibi Allah’ın büyük nimetlerinden hangisini yalanlarsınız? denilmiştir.⁶⁴⁵

Her iki cennetteki hurilerin ortak vasfı;’ Onlara, eşlerinden önce ne bir insan ne bir cin dokunmuştur.’⁶⁴⁶ ifadesidir.

Vasıflardaki ihtilafa gelecek olursak; ilkin zikredilen cennetlerdeki huriler ‘Oralarda bakışlarını sadece eşlerine çevirmiş dilberler vardır.’ şeklinde vafedilir. ‘قاصرات’ lafzı ism-i fail sigasında olup ‘ihtiyar/seçim’ anlamı vermektedir. Yani Allah bu hususiyeti hurilere koymuştur. Huri, iradesi/ihtiyarıyla kendi eşinden başkasına bakmaz.

İlkinde hurilerin yakut ve mercana benzetilmesi sonra gelmiştir. Bununla beyaz tenlilik ve safiyetten kinaye vardır. Ardından da ‘İyiliğin karşılığı ancak iyilik değil midir?’ denilmiştir.⁶⁴⁷

İkinci olarak vafedilen huriler ise ‘Onlar, çadırlara kapanmış hurilerdir.’ şeklinde vafedilmişlerdir. ‘مقصورات’ lafzı ism-i mef’uldür. Yani ‘korunmuş, iffetli’ anlamındadır. ‘الخيام’ lafzı da sürekli olarak bu otağlarda bulduklarına delalet eden lafzi karinedir.

Surenin bitiminde, ‘Büyük ve pek cömert olan Rabbinin adı ne yücedir!’⁶⁴⁸ ayeti gelmiştir. Bununla (الرحمن) ismi ile uyum sağlanmıştır. Bu husus Yaratanın surelerin

⁶⁴⁴ El-Bukai;Nazmu’d-Dürer Fi Tenasüb’il Ayati ve’s-Suver,19/90.

⁶⁴⁵ El-Bukai;Nazmu’d-Dürer Fi Tenasüb’il Ayati ve’s-Suver,17/386.

⁶⁴⁶ Rahman;74.

⁶⁴⁷ Rahman;60.

⁶⁴⁸ Rahman;78.

başlangıç ve bitişleri arasındaki uyum hususundaki bir i'cazıdır. Şöyle ki Allah sureyi 'الرحمن' ismiyle açmış, bununla surenin gerek bir şeyleri öğretme gerek bir şeyleri emre amade kılma ve gerekse de nimetlendirmede içerdiği rahmet manaları arasında uyum sağlanmıştır. 'الجلال' vasfı son derece büyüklük, düşmanlardan intikam alan manasındadır. 'الاکرام' ise kuşatılması mümkün olmayan ihsan demektir. O, bütün velilerine rahmetini bol bol vermeyi gerektiren en mukaddes güzellikle muttasıftır.⁶⁴⁹ Bu noktadan bakıldığında Rahman Suresi'nin söz diziminin son derece irtibatlı, tesirli, harika kelime kalıplarına sahip olduğu görülmektedir. Bununla beraber harflerin hareketlerle uyumu, ahenkli ritim uyandıran uygun lafızları, istenilen manayı güçlü surette ulaştıran telkini de fark etmekteyiz.

3.2.Rahman Suresinde Hitap

3.2.1. Üslubun Estetiği

Önemli üslup ve belagat özelliklerine sahip olan Rahman Suresi'ndeki söylemin eşsizliği, insanlara ve cinlere birlikte hitap eden tek sure olması, cennet menzillerini aralarındaki farkları vurgulayacak şekilde göstermesi, dinleyiciyi en yüksek mertebelere ulaşmaya ve böylece cehennemden uzaklaşmaya çağıran teşvik üslubuna sahip bir hitaptır. Bu, konuların sıralı ve sıkı bir şekilde ele alınmasıyla ortaya çıkmıştır. Kur'an'da çeşitli konular ve kısmi anlamlar içeren her şey tek bir anlam etrafında döner o da insanları, O'nun yarattığı gibi, düşünce ve seçimle Allah'ın kulları olmaya davet etmek, hayatlarından sonra ikinci bir hayata sahip olduklarını fark etmelerini sağlamak ve dünya hayatının hem hayır hem de şer bağlamında yaşananlar noktasında ahirete nispetle hiçbir şeye değmediğinden emin olmalarını sağlamaktır.⁶⁵⁰

Lügatte ve İstılahta Hitap Kavramı;

Hitap, iş ve durum anlamına gelir. (جل الخطب) 'İş/durum büyüdü' anlamındadır. Yine aynı kökten 'sözü inceleme'⁶⁵¹ anlamında 'مخاطبة، خطاب' kelimeleri türetilmiştir. Ya da 'Sözle karşılık vermek' anlamındadır.⁶⁵²

⁶⁴⁹ El-Bukai; Nazmu'd-Dürer Fi Tenasüb'il Ayati ve's-Suver, 19/194.

⁶⁵⁰ Muhammed Said Ramazan El-Buti, Ravaiu'l Kur'an, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, h.1420/1999, syf.144.

⁶⁵¹ İbn-i Manzur; Lisan'ül Arap, ط، ب، خ، syf.855.

⁶⁵² Zemaşerî, Esas'ül belağa, syf.167.

Kur'ânî Hitap; Mükelleflere yapmaları ve sakınmaları gereken hususları bildirmek için yöneltilmiş Allah kelamıdır. Bu hususlar onlar için hem dünya hem de ahiret maslahatını temin eder. Bu da hitabın apaçık ve anlaşılır olmasını gerekli kılmıştır.⁶⁵³

İkinci olarak; Rahman Suresinde Hitap Çeşitleri

Kur'an'ı Kerim'de birçok hitap çeşidi bulunmaktadır. Suyuti *el-İtkan* isimli eserinde 34 vecih zikretmektedir.⁶⁵⁴

Rahman Suresinde gelen en önemli hitap çeşitleri şunlardır:

- 1) Hem beşer hem de cinlere yöneltilen umumi hitaptır. Beşer ve cinlere en çok umumi hitabın yer aldığı sure Rahman Suresi'dir. Cinler de insanlar gibi mükellef olarak yaratılmışlardır. Allah Teala'nın ⁶⁵⁵ "فبأي آلاء ربكما تكذبان" sözünde tesniye(ikil) zamir kullanması da buna dönüktür. Ardından bunu tekit manasında mukabele üslubuyla 'Allah, insanı pişmiş çamur gibi bir balçıktan yarattı. Cinleri de yalın bir alevden yarattı.'⁶⁵⁶ buyurmuştur.

Yine bu bağlamda 'Yakında sizi de hesaba çekeceğiz, ey cinler ve insanlar!'⁶⁵⁷ buyruğunda 'الثقلان' vasfı iki sınıf için ortak kullanılmıştır. Yine 'Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yetersiz geçip gidin. Büyük bir güç olmadıkça geçip gidemezsiniz.'⁶⁵⁸ buyrulmuştur. Burada cinleri insanlardan önce zikretmesinin sebebi cinlerin ayette zikredilen 'geçip gitmeye' kudret olarak insanlardan daha elverişli olmasıdır. Takdim ve tehir üslubundan anlaşılabilir, iki sınıftan birinin ayrı muamele görmeksizin ortak hitaba katılmasıdır.

Allah Teala'nın ' O halde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?'⁶⁵⁹ buyruğunda her iki sınıftaki mahlukatın çok çok üstündeki ilahi kudrete teslim, ve bunların acizyetlerini bir ikrar ve tekit vardır.

- 2) Teşvik ve Rağbet Ettirme Hitabı

⁶⁵³ İbrahim B. Musa, *El-Muvafakat Fi Usul'iş-Şeria*, Beyrut, Dar'ul Marife,b.2, 1975,31/344.

⁶⁵⁴ Es-Suyuti, *El-İtkan Fi Ulum'il Kur'an*,syf.136.

⁶⁵⁵ Rahman;13.

⁶⁵⁶ Rahman;14-15.

⁶⁵⁷ Rahman;31.

⁶⁵⁸ Rahman;33.

⁶⁵⁹ Rahman;34.

Bu tarz hitap, yaratılışın hedeflerine ulaşmaya ve ahirette de iyilikle muhatap olmak şerefine nail olmaya teşvik hitabıdır.

Bu tarz hitaba örnek olarak şu ayetleri zikredebiliriz: Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır.⁶⁶⁰

‘İyiliğin karşılığı, yalnız iyiliktir.’⁶⁶¹

Rahman Suresi’nde zikredilen cennetlerin vasıfları da öncelikle okuyucuyu harekete geçirip tedebbüre, sonra da fiile girişmeye teşvik üslubuyla ‘hayırlı işleri yapmaya, günahları terk etmeye teşvik hitabı’ olarak addedilir.

3) Nefret Ettirme ve Korkutma Hitabı

Nefislerde ürpermeye yol açan hitap tarzıdır. Bu tarz hitap, kıyamet sahneleri, cehennem tabloları ve bu bağlamdaki şeylerin canlandırılmasında çokça kullanılır.

Allah Teala ayet i kerimede ‘Mücrimler simalarından tanınır da, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar.’⁶⁶² buyurur. Yine ‘Onlar, cehennem ateşi ile yüksek derecede kaynar su arasında gider gelirler.’⁶⁶³ buyurur. Mücrimlerin perçemlerinden ve ayaklarından yakalanmaları sahnesi korku verici, ve aynı zamanda bu tablodan nefret ettirici niteliktedir. Keza cehennem ateşi ile kaynar su arasındaki gidiş- geliş sahnesi de iğrendirici nitelikte olup nefislerde korku ve nefret meydana getirmektedir.

4) Zat-ı İlahiyeye Övgü Hitabı

Bu tarz hitaplarda “Halık” olan Allah Teâla’nın mucizelerini arz sadedinde esma-i hüсна ve manasını beyan üzere çokça kullanılır.

Bu tarz hitaba şu ayetler örnek gösterilebilir: ‘O, iki doğunun ve iki batının Rabbidir.’⁶⁶⁴ ‘Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır.’⁶⁶⁵ ‘Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır.’⁶⁶⁶ ‘Azamet ve ikram sahibi Rabbinin adı yücedir.’⁶⁶⁷

⁶⁶⁰ Rahman;46.

⁶⁶¹ Rahman;60.

⁶⁶² Rahman;41.

⁶⁶³ Rahman;44.

⁶⁶⁴ Rahman;17.

⁶⁶⁵ Rahman;26.

⁶⁶⁶ Rahman;27.

⁶⁶⁷ Rahman;78.

5) Teveccüh Kazandırma Hitabı

Bu tarz hitap, gayet ince ve olumlu bir üslupla duyguları okşar. Rahman Suresi'nin başında yer alan ayetlerde bunu görebiliriz: 'Rahman olan Allah Kuran'ı öğretti; İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti. Güneş ve ay bir hesaba göre hareket etmektedir. Otlar ve ağaçlar (Allah'a) boyun eğler. Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu. Ölçüde haddi aşmayın. Tartıyı adaletle yapın, teraziyi eksik tutmayın.'⁶⁶⁸

6) İbret Alma Hitabı

Bu tarz hitapta da yüce Yaratıcı mucizeleri, gerçek olan hakikatleri sunar. Bu hitap tarzını da şu ayetlerde görmekteyiz: 'Allah, yeri yaratıklar için var etti. Orada meyve(ler) ve salkımlı hurma ağaçları vardır. Yapraklı taneler, hoş kokulu bitkiler vardır.'⁶⁶⁹ 'O, iki doğunun ve iki batının Rabbidir.'⁶⁷⁰ '(Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar. (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar.'⁶⁷¹ 'O denizlerin her ikisinden de inci ve mercan çıkar.'⁶⁷² 'Denizde akıp giden dağlar gibi yüksek gemiler de O'nundur.'⁶⁷³ 'Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır.'⁶⁷⁴

7) Ta'ciz(Acize Düşürme) Hitabı

Bu tarz hitapta el-Halîk olan Allah Teala beşeriyetin kudretinin zayıflığını ve onların aciziyetini beyan eder. Bu tarz hitap ise şu ayetlerde görülmektedir: 'Göklerde ve yerde bulunanlar, (her şeyi) O'ndan isterler. O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır.'⁶⁷⁵ 'Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yeterse geçip gidin. Büyük bir güç olmadıkça geçip gidemezsiniz.'⁶⁷⁶ 'Üstünüze ateşten yalın bir alevle kıpkızıl bir duman gönderilir de kendinizi koruyamazsınız.'⁶⁷⁷

⁶⁶⁸ Rahman;1,2,3,4,5,6,7,8,9.

⁶⁶⁹ Rahman;10,11,12.

⁶⁷⁰ Rahman;17.

⁶⁷¹ Rahman;19,20.

⁶⁷² Rahman;22.

⁶⁷³ Rahman;24.

⁶⁷⁴ Rahman;26,27.

⁶⁷⁵ Rahman;29.

⁶⁷⁶ Rahman;33.

⁶⁷⁷ Rahman;35.

8) Sakındırma Hitabı

Bu tarz hitap kıyamet günü ve kafirlerden intikam alma sahnelerini ele alan yerlerde çokça kullanılır. Sakındırma hitabı Rahman Suresi'nde kıyamet gününü canlandıran ve o anın korku verici haline dikkat çeken şu ayetlerde karşımıza çıkar: 'Gök yarıp da, yanıp kızaran yağ gibi kırmızı gül hâline geldiği zaman (hâliniz ne olur?)'⁶⁷⁸ 'İşte o gün ne insana, ne cine günahı sorulmayacak.'⁶⁷⁹

Üçüncü olarak; Rahman Suresi Hitabında Delillendirme Üslubu

'الحجاج' kavramı İslam ve Edebiyat geleneğinde çokça bahsi geçen bir terimdir. Bu bağlamda 'Delil getirme' mevzu birçok farklı yönden ve farklı mevzilerde ele alınmıştır. Bütün ilim çeşitleriyle irtibatı olan bir kavram olduğu için de epeyce geniş bir kapsama ulaşmıştır. Bu üslup/yöntem objektif, yapısal ve fonksiyonel birçok unsur etrafında temerküz etmiştir.⁶⁸⁰

Belagat ilminin, delillendirme dilinin etkilerini ortaya çıkarmada etkisi büyüktür. Çünkü; ikna ve istiare, teşbih, mesel vb. türlerle sure ve ayetlerdeki açıklayıcı tablolar ve güzel üsluplar etrafında etki meydana getirmek delillendirme dilinin vazifelerindedir.

1- Delillendirme

Dilde; 'Hasmına karşı kuvvetli bir hüccet(delil) getirdi.' yine 'Filancanın hasmı mahcudur.' Yani 'aralarında tartışma ve çekişme' olduğu anlamında kullanılmıştır. Keza 'delil zinciri' anlamında kullanılmış ve 'Aydınlık olan yollara, apaçık delillere tutunun.' denilmiştir.⁶⁸¹

Ta'rifat isimli kitapta ise 'الحجة' kelimesi şu şekilde tanımlanmıştır: "Meselenin sıhhati hususunda kendisiyle delil getirilen şeydir. Huccet ile delilin aynı anlamda olduğu da ifade edilmiştir."⁶⁸²

⁶⁷⁸ Rahman;37.

⁶⁷⁹ Rahman;39

⁶⁸⁰ Muhammed El-Abd, En-Nass'ul Hicaci'yul Arabi, Dirasetun Fi Vesail'il İkna', Mecelletu Fusul, El-Hey'et'ul Mısıryye'tul Amme Li'l Kitap, Mısır, Yaz-Sonbahar m.2002,60.adet,syf.44.

⁶⁸¹ Zemaşerî, Esas'ül Belağa, ج،ج،ج maddesi,169/1.

⁶⁸² Ali İbn Muhammed es-Seyyid'iş-Şerif el-Cürçani, Kitab'ut-Ta'rifat, Dar'ul İman, İskenderiye, Mısır,b.2004,syf.73.

Bu noktadan hareketle hüccetin; karşıt görüşlü, galip gelme, delil ve karşılık verme kavramlarının üzerine bina edildiğini ifade edebiliriz.

Istılahta; Tehanevi hücceti şöyle tarif eder: Delilin eş anlamlısıdır. Hasımı ilzam etmek ve onun delilini geçersiz kılmak için kullanılırsa 'الحجة الالزامية' denilir. Bu tür bir hüccet hasmın kabul ettiği mukaddimeler üzerine bina edilir; hasmın ileri sürdüğü mukaddimelerden hareketle, hasmın delilleri çürütülmeye çalışılır. Bu bir tür hasımı kendi deliliyle geçersiz kılmak olur.⁶⁸³

Delillendirme Üslubu: Akli istidlal ve mantıki delil getirme yollarındandır. Yakinin artmasını, şüphenin ve vehmin def edilmesini; sebebi neticeye bağlayarak mutlak hakikati ispatlamaya çalışmayı hedefler. Bu da Kur'ânî hitabın mekanizmasına hizmet eden lügavi bir yol kullanarak olur.

Delillendirme Üslubunun Çeşitleri:⁶⁸⁴

- 1) Belagatla Delillendirme: Belagat metodunun muhatabı ikna etmede tesir oluşturma ve güzel üsluplara itimat etmesi sebebiyle kendisine alan olarak belagatı seçen yöntemdir.
- 2) Felsefi Delillendirme: Felsefeyi kendi boyutlarından biri olarak kabul eden yöntemdir. Başarısı kuvveti ve uygunluğu gibi harici etkenlerle ölçülür. Hedefi tesir meydana getirme ve kabulü sağlamaktır.
- 3) Müzakereci Delillendirme: Sözel eylemler teorisini kullanır. Delillendirme sürecinde ikna ve bu süreci çevreleyen soruları cevaplamak için onları izler.

Delillendirme Üslubunun Faydaları: Delillendirmelerin birçok faydası vardır. Bunlardan en önemlisi mantıklı ve bilimsel yollarla tartışılacak fikirlerin iletilmesidir. Delillendirmeler fikirsel ikna yoluyla diyalog ve tartışma ilkelerini güçlendirir.

Bilindiği üzere tesir meydana getirmeyi hedefleyen delillendirme araçlarından biri de meânî ilminde tezahür eden açıklayıcı ve zarif belagat üsluplarıdır. Bu yöntemler suredeki kavramları açıklarken zaten belirtilmiş ve genişletilmişti. Ancak araştırmaya değer başka söylemsel araçlar da vardır. Örneğin: Girişteki delillendirme üslubu,

⁶⁸³ Muhammed Ali Et-Tehanevi, Keşşaf'ül Istilahat ve'l-Fünun ve'l Ulum; thk. Refik El-Acem,1,syf.622.

⁶⁸⁴ Hacer Medaken, Aliyatu Teşekküli Nazariyyeti'l beyan ve'l burhan, Mecellet'ul Eser, Cezayir,05, m.2005,syf.173.

kanıtla delillendirme üslubu, diyalektik ve diyalektik olmayan delillendirme üslubu, ikna üslubu, tekrar üslubu.

Rahman Suresi'nde Delillendirme Üslupları:

- 1) Girişteki Delillendirme Üslubu: Rahman Suresi Kur'an sureleri içerisinde Allah tealanın kevnî hükümlerine mutlak iman ve tevhidi beyan eden içeriğe sahip, etkili bir delillendirmeye açılış yapan tek sure olma özelliğine sahiptir.

Mekki olan sureler dini akide bağlamında olduğundan sure 'الرحمن' ismiyle açılış yapmıştır. Bu isim özellikle tamamen dini siyaklar ve akidevi mevzilerle irtibatlandırılmıştır. Örneğin;⁶⁸⁵

- 1) 'الرحمن' ismi ahiret ve kıyamet gününden bahseden siyakla irtibatlandırılmıştır.
- 2) Bir bağlamda 'ğayb' ile irtibatlandırılmıştır.
- 3) En çok varit olduğu üzere tevhit ilkesiyle irtibatlandırılmıştır. Ne Mekki ne de Medeni olan ayetlerde bu yeni dini farklı kılan rükunların yerine getirilmesi ve teşri' işlerinde bu isim varit olmamıştır.

Bu, الرحمن kelimesinin mahza uhrevî-dini boyutla sınırlandırıldığı anlamına gelmektedir. 'الرحمن' kelimesi lafzî celal olan 'الله' ile de eş anlamlı olarak gelmiştir. 'الرحمن' ismi Allah Tela'nın Kur'an-ı Hakimde en çok zikrettiği isimlerinden kabul edilir.

Bu ayetlerden biri de 'De ki: "(Rabbinizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler O'nundur.'⁶⁸⁶

Yukarıdakilerden hareketle denilebilir ki; Müşriklerin Rahman kelimesini reddetmeleri, Kuran'da (Rahman) kelimesinin kitap ehlinin metinlerinde tek ilah anlamında dolaştığına dair apaçık atıflar olması üzerine, inceledikleri tek tanrılı dinlerdeki anlamını tartışmak için bir nedendi. Buna işaret eden ayetlerden biri de '...sonra da Arş'a kurulan Rahman'dır. Sen bunu haberdar olana sor!'⁶⁸⁷

⁶⁸⁵ Abdullah Savle, El-hıccac Fi'l Kur'an Min Hilali Ehemmi Hasaisihî'l Üslubiyye, Menşurat u Külliyyet'il Adab ve'l Fünun ve'l İnsaniyyat, Tunus, Menube, b.1, 2001, syf.216.

⁶⁸⁶ İsrâ;110.

⁶⁸⁷ Furkan;59.

Yine, Rahman isminin önceki semavi kitaplarda zikredilen Allah Teala'ya ait bir isim olduğu ifade edilmiştir. Lakin onlar bunu bilmiyorlardı. Bu sebeple denilmiştir ki; 'Sen bunu haberdar olana sor' ta ki inkar edenler bilinsin.⁶⁸⁸

Zemahşeri'nin tefsirinden de anlaşılacağı üzere bu ayet üç semavi tevhit dininin de buluşma noktası olan bir sahne teşkil etmiştir.

Kur'an'ın yeni gelen bu dine aidiyeti derinleştirmek için bu ismi kullanması tevhibi dinlerin aralarındaki bağı da müjdeleyen niteliktedir. Tabi Kur'an'ın 'الرحمن' isminin manasına dair kazandırdığı anlam Hristiyanlığa göre tevhit bağlamında daha derin ve geniştir. Bu noktada şu ayet-i kerimeler 'الرحمن'ın mutlak vahdaniyetine delalet etmektedir; Onlar, "Rahmân, bir çocuk edindi" dediler. Andolsun, siz çok çirkin bir şey ortaya attınız. Rahman'a çocuk isnat etmelerinden dolayı neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp çökecektir!⁶⁸⁹

Buradan hareketle ortaya çıkan sonuç 'الرحمن' kelimesinin Kur'an'ı Kerim'de bir iletişim aracı olarak kullanıldığı ve aynı zamanda diğer dinlerle İslam arasında bir ayrılık meydana getirdiğidir. Bu tedavülde olan ortak özelliklerden hareketle yapılmıştır. Ayrıca yeni olanı kadim olan üzerine keza ihtilafı olanı uyum sağlanan üzerine bina etmekle delillendirme metodu kullanılmıştır.⁶⁹⁰

Rahman Suresi'nde hitabın teveccüh kazandırma ve yumuşaklıkla başlıyor olması surenin içindeki delillendirme üslubuna da uygundur. Zerkeşî, diğer isimler değil de 'الرحمن' isminin zikrediliyor olmasını şöyle izah eder: Allah Teala İbrahim (a.s) hakkında şöyle buyurmuştur: "Babacığım! Doğrusu ben, sana, çok esirgeyici Rahmân tarafından bir azabın dokunmasından, böylece şeytana bir dost olmandan korkuyorum."⁶⁹¹ Şüphesiz bu kelim İbrahim (a.s)'ın babasına karşı güzel edebiyetle donanmıştır. Şöyle ki azabın ona yapışacağını açıkça söylememiştir. Bilakis 'korkuyorum' demiş ve 'dokunma' kelimesini kullanmıştır. 'Azab' kelimesini de nekra getirmiş ve vasıf zikretmemiştir. Bununla onu korkutmayı kastetmediğini daha ziyade

⁶⁸⁸ Zemahşeri, el-Keşşaf, 89/2.

⁶⁸⁹ Meryem; 89, 90, 91.

⁶⁹⁰ Abdullah Savle, el-Hicac Fi'l Kur'an Min Hilali Ehemmi Hasaisihi'l Üslubiyye, syf. 217.

⁶⁹¹ Meryem, 45.

yönlendirmeyi istediğini ortaya koymuştur. Bu sebeple ‘المنتقم’ ya da ‘الجبار’ isimlerini değil ‘الرحمن’ ismini zikretmiştir.⁶⁹²

1- İspatta Dellilendirme Hitap Üslubu

İspat, ispat noktasındaki çıkarımsal ve kesin ikna edici delaletleri, şüphenin reddi ve görünür ve görünmez gerçeklere dayanan yakın noktasında artış bakımından benzersizdir. İbn Manzur, ispatın "belirleyici hüccet – kanıt – olduğunu ortaya koymuştur. Şöyle ki; بيهن، برهن، بيرهن، برهنة ‘Hasmı susturmada kesin delil getirildiğinde kullanılır’ demiştir.⁶⁹³

Burhan(ispat) kelimesi Kur’an’ı Kerim’de sekiz yerde zikredilmiştir. Bunlardan biri Neml Suresi’ndeki şu ayet-i kerimedir:

Allah ile birlikte başka bir ilâh mı var!? De ki, “Eğer doğru söyleyenler iseniz kesin burhanınızı(ispatınızı) getirin.”⁶⁹⁴ İspattaki sabitlenen her hüccet(delil) Rahman Suresi’nin ayetlerinde tecelli etmiştir. Sunulan her hüccet dellilendirme tarzında bir burhandır. Örneğin; İnsanı yarattı. Ona açıklamayı öğretti.⁶⁹⁵ İbn Aşur⁶⁹⁶ ‘الرحمن’ isminin kesinti olmaksızın dört haberle geldiğini, bunun sebebinin ise minnet ve hakikatlere işarete etmek, hasmın bunların bazısını inkar etmesi bazısından da yüz çevirmesi dolayısıyla azarlamak olduğunu açıklar. ‘İnsanı yarattı. Ona açıklamayı öğretti.’ cümlelerini nimetleri tek tek zikredip azarlama nüktesi icabı, gerekenin hilafına ‘Kur’an’ı öğretti.’ cümlesinden ayırmıştır.

Buna mukabil dört haber daha harfler vasıtasıyla atfedilmiştir. Bu ‘Otlar ve ağaçlar (Allah’a) boyun eğler.’ ayetinden ‘Allah, yeri yaratıklar için var etti.’⁶⁹⁷ ayetine kadardır. Bunların hepsi Allah’ın tasarruflarına delalet eden apaçık gerçekçi delillerdir. Böylelikle onlara inkar ettikleri ismin Allah’ın ismi olduğunu yani müsemmanın aynı olduğunu bilmeleri istenmiştir. Aynı şekilde müsned, müsned i ileyhten sonra fiil olarak getirilmiş bununla da tahsis manası kastedilmiştir. Yani takdiri manası ‘ Muhammed

⁶⁹² Zerkeşî, el-Burhan Fi Ulum’il Kur’an,3/381.

⁶⁹³ İbn Manzur, Lisan’ül Arap,4/271.

⁶⁹⁴ Neml,64.

⁶⁹⁵ Rahman;3,4.

⁶⁹⁶ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve’t-Tenvir,27/249.

⁶⁹⁷ Rahman; 6-10.

(s.a.v)'e öğreten O'dur. Çünkü onlar bunun O'na öğretildiğini iddia edip bu muallimin Kur'an, dolayısıyla da Allah olduğunu inkar ediyorlardı. Bu ilk azarlama addedilebilir.

Allah Teâlâ surenin başında en önemli nimetlerini zikretmiş ve bunlar üzerine hüccet bina etmiştir. O insanı yaratmış, yaratışıyla beraber konuşmayı ve (meramını) açıklamayı öğretmiştir. Allah Teala daha sonra tekrar insanın yaratıldığı maddeye dönerek burhan getirir şöyle buyurur: Allah, insanı pişmiş çamur gibi bir balçıktan yarattı.⁶⁹⁸ Keza '(Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar. (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar.'⁶⁹⁹ ayetlerinde de etkili bir delillendirme fotoğrafıyla muhatap oluruz. '(Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar.' ayetinde iki suyun karışmadığına dair gerçekçi bir istidlal ve burhan vardır. Kastedilen ise; Allah bu iki denizi yaratmış ve salıvermiştir. Yani bu yaratılıştan sonradır. 'مرج الدابة' denildiğinde bineği geniş, otlak sahibi olmayan bir geniş araziye göndermek kastedilir. Bu noktadan hareketle mana akışlarına engel olan bir set olmadan iki denizi saldı' şeklindedir. Her iki denizin de tuzlu ve tatlı bir döküm yeri olmasına rağmen ikisinin arasını ayıran şey, birbiriyle yan yana olmaları etki etmeksizin her birinin kendine ait özellikleri korumasına yol açmaktadır.⁷⁰⁰ 'Aralarında bir engel vardır.' cümlesi 'Birbirine geçip karışmıyorlar.' cümlesinin ispatıdır. Bu ilk hüccettir. İkinci hüccet ise ' O denizlerin her ikisinden de inci ve mercan çıkar.'⁷⁰¹ ayetidir. Bu iki denizden değerli taşların çıkması i'caz üzere delil getirme üsluplarından. Hüccet, bu üç ayette, dinleyiciye iki denizin bir deniz suretinde buluşmasının sırrını görsel olarak kanıtlayan duyuşsal ve gerçekçi unsurların karşılıklı bağımlılığı ile güçlenmiştir. Her denizin kendine ait özelliklerini ve inci ve mercanların görsel gerçeklerle ilgili olarak onlardan çıkışını da ifade etmiştir.

Görünmeyen gerçeklerdeki hüccete gelince beşer aklının meçhul olan alemleri bilmeye ve onu keşfetmeye olan isteği sebebiyle teşvik edici ve ilgi çekici bir üslupta zikredilmiştir. Örneğin Rahman Suresi'nde iki cennetten bahseden ayetlerde görünmeyen alemlere dair etkili delillendirme fotoğrafları sunulur. Allah Teâlâ önce bu cennetlerin mertebelerini açıklayarak başlar ve şöyle der: Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere)

⁶⁹⁸ Rahman;14.

⁶⁹⁹ Rahman;19,20.

⁷⁰⁰ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve't-Tenvir, 27/249.

⁷⁰¹ Rahman,22.

duracağından korkan kimseye iki cennet vardır.⁷⁰² Sonra burhan getirip cennetlerin varlığına dair hüccet bina eder. İki cennet arasındaki fark birkaç vasıf bağlamındadır. Yüksek mertebedeki cennetin meyvesini diğerinde yer alanlardan ayıran şey hususunda iki ayrı ayette şöyle buyrulur: İkisinde de her meyveden çift çift vardır.⁷⁰³ İçlerinde her türlü meyve, hurma ve nar vardır.⁷⁰⁴ Aynı şekilde su, huriler ve cariyeler bağlamında da farklılıklar ortaya konulmaktadır.

‘İyiliğin karşılığı, yalnız iyiliktir.’⁷⁰⁵ ayetindeki delillendirme ise doğrultucu tevcih olup cezanın kaçınılmazlığını doğrular ve dinleyiciyi ihsanda bulunmaya/iyilik yapmaya motive eder.

Kur'an-ı Kerim'de doğrultucu tevcih, iyi, çirkin, güzel, fasit gibi değerlendirme içeriğiyle bolca bulunur. Bu sözler, hususi, doğrultucu bir tevcih niteliğinde olup konuşmacının kendisi ve diğer taraflar arasındaki konuşulan şeyler hakkındaki konumunu vurgulayan kelimeye yer alacaktır. Bunun için başka bir tevcih türü de dolaylı olarak ortaya çıkar neticede karşı taraf bir şey yapmaya yönlendirilir. Tabi bu görüldüğü üzere sözleri yönlendirmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkar.⁷⁰⁶

Bize öyle geliyor ki, hüccet sadece iyi işler ve ödüllere burhan getirmekle kalmıyor, aynı zamanda herkesi bu ödül derecesine ulaşmak için teşvike ve çabaya da burhan getiriyor. Nitekim (احسان) kavramı, yüksek rütbeye sahip olanlar anlamına gelmektedir. Delil ise Allah Teala'nın ayet i kerime'de ‘Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır.’⁷⁰⁷ buyruğudur.

2- İknada Delillendirme Üslubu

Delillendirme ikna etmede önemli bir unsur kabul edilir. Özellikle de Kur'an nassı beşer aklını tedebbüre sonrasında düşünmeye ardından de ikna olmaya sevk eden hakikatlere ve etki unsurlarına odaklanır. Bunların hepsi etkili diyalog hitabı çerçevesinde ortaya çıkar.

⁷⁰² Rahman;46.

⁷⁰³ Rahman;52.

⁷⁰⁴ Rahman;68.

⁷⁰⁵ Rahman;60.

⁷⁰⁶ Abdullah Savle, el-Hıccac Fi'l Kur'an,syf.323.

⁷⁰⁷ Rahman;46.

Lügat itibariyle: İzzet kanaatte zillet te isteme ve dilenmededir. ‘فلان قنع في المعيشة وقنيع’ denmiştir. Yani ‘Filanca yaşamında kanaat sahibidir.’ anlamındadır.⁷⁰⁸

İstılahta ise: ‘قنع بالشيء واقتنع’ denilmiştir. Yani ‘Bir şeye kanaat getirdi, ikna oldu.’ anlamındadır. Keza ‘حريص فلان ما يقنعه بالشيء’ denilmiştir. Yani ‘Filanca kendisini ikna edecek şeye karşı hırslıdır.’ anlamındadır.⁷⁰⁹

Rahman Suresinde delillendirme hitabı ikna üslubuyla doğrudan ilintilidir. Çünkü sure, nimetlerin sayılması ve bunlara dair burhan getirme üzerine bina edilmiştir. Sonrasında zorlama olmaksızın dinleyiciyi ikna edip teslim olmaya, gerçekleri tanımaya sevk etmiştir. Keza muhatabı doğru olanı idrak etme hususunda gerek düşünsel gerekse de şuur olarak şevke getirir. Yüce Allah'ın sözlerindeki delillendirme hitabı sadece burhana değil, aynı zamanda iknada tezahür eden delillendirme hitabına de dayanmaktadır. Çünkü ikna yollarından biri gerçekçiliktir. Gerçekçilik yaşanan gerçeklikte görülen duysal imgeye dayanır. Delillendirme üslubu iknaya dayanan Rahman Suresi'nde, insan ruhunu dini düşünce yoluyla canlandıran bir dizi gerçekçi suretler aracılığıyla ortaya çıkmıştır. Allah teala şöyle buyurur: Rahmân, Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti.⁷¹⁰ Fiillerde (öğretmek, yaratmak, (beyanı) öğretmek) tecelli eden bu gerçek hadiseleri arz etmekten murat dinleyiciye -bu nimetlerin varlığını kabul etmesi için- ona sevimli gelen yumuşak bir üslupla takirde bulunmaktır. Bu sabit, ilahi hakikatler bağlamında şüphe ya da inkara mecal yoktur.

Allah Teala şöyle buyurur: Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu.⁷¹¹ Şöyle ki ‘ölçü’ kelimesi üç defa tekrar etmektedir. Lakin her birinde mantıklı surette iknayı hedefleyen başka bir mana mevcuttur. Burada biçimsel yapı, ikincisinde adalet, üçüncüsünde ise alet kastedilmiştir. Bu ayetlerdeki delillendirme nefisleri ikna etmek için görünen hissedilir suret ve gerçekçi manevi suret bağlamında ortaya çıkmaktadır. Yine ‘Allah, yeri yaratıklar için var etti. Orada meyve(ler) ve salkımlı hurma ağaçları vardır.’⁷¹² buyrulmuştur. Ayetteki delillendirme yeryüzünün mahlukatın emrine amade kılınması ve meyvelerin yaratılmasıdır. Buradaki gerçekçi hissedilir bir delillendirme sureti görmekteyiz. Mesela hurmanın sureti arz edilerek muhatabın iknası, teslim olup ikrar

⁷⁰⁸ Zemaşşerî; Esas'ül Belağa, ع، ق، ن، 2/104.

⁷⁰⁹ Zemaşşerî; Esas'ül Belağa, ع، ق، ن، 2/104.

⁷¹⁰ Rahman;1,2,3,4.

⁷¹¹ Rahman,7.

⁷¹² Rahman;10,11.

etmesi için görsel sahneyi celbetmeyi hedeflemiştir. Keza ‘(Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar. (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar. O denizlerin her ikisinden de inci ve mercan çıkar.’⁷¹³ buyrulmuştur. Denilmiştir ki: Nehirlerin suları tuzlu suyla karışmazlar. Bilakis bizatihi o tatlılığıyla tuzlu suyun içinde kalmaya devam eder. İbn Atıyye ise şöyle der: Görünen şekil bunu gerektirmez. Yani, tatlı su tuzlu suyla karışır ve hepsi tuzlu hale gelir. Karıştırmanın tatlı olanın unsurlarını ortaya çıkmayacak şekilde değiştirdiği söylenebilir. Lakin kişi bunun tadına bakarsa tuzlu olmadığını görür. Ma’kul olan da budur. Çünkü nesnelere ayrılması ve birleşmesi mümkündür ama unsurlarının iç içe geçmesi mümkün değildir.⁷¹⁴ Bu ayetlerdeki delillendirme en güçlü ikna edici suretlerden kabul edilir. Çünkü buradaki hususlar beşerin hayatında devam edegelen hissedilir gerçekliklerdir. Allah teala kudretini beyan için bu olguyu yeryüzüne yerleştirmiş ve yine kudretini hissettirmesi için -insan var olduğu sürece devam edeceği manasında- süreklilik ifade eden fiili muzari kullanmak suretiyle ‘يَلْتَقِيَانِ، لَا يَبْغِيَانِ، يَخْرُجُ’ bu gerçekçi i’caz sahnesini arz etmiştir.

Allah Teala şöyle buyurur: Denizde akıp giden dağlar gibi yüksek gemiler de O’nundur.⁷¹⁵ Bu ayette de aynı şekilde yaşanan gerçeklikte tecelli eden etkili, ikna edici bir delillendirme sureti görmekteyiz. Gerçekçi delillendirmede tecelli eden Kur’ânî suretin hedefi gerçekleri serdetmek değil baki ve büyük olan ilahi kudrete dair ikna ve imanı gerçekleştirmektir. Burada yer alan cümle ‘O denizlerin her ikisinden de inci ve mercan çıkar.’⁷¹⁶ ayetindeki cümleye atfedilmiştir. Çünkü bu durum her iki denizin de durumlarındandır. Burada denizin zikredilmesi hal cümlesine dönen iki denize ait zamiri iade etmekten müstağni kılmıştır. Ayetin ‘لِ’ mülkiyet ifade etmektedir. Yani denizde akıp gitmenin mülkiyeti anlamındadır. Gemilerden bahsederken Allah’a aidiyetinin haber verilmesi ise denizlerin gemiler için var edilmesinin onu Allah’ın mülkü olmaktan çıkarmadığına dikkat çekmek içindir. Gemiler burada mahzuf bir mevsufun sıfatı olup buna da müteallık olan ‘فِي الْبَحْرِ’ delalet etmektedir. Gemileri, dağlar gibi olmakla vasıflandırmasına gelince yapımında beşer aklının yaratıcılığını, çok sayıda insanı taşıyor olmasıyla büyük bir minneti gerektirmesi noktasında tazimi, bütün

⁷¹³ Rahman;19,20,22.

⁷¹⁴ Ebu Hayyan el-Endelüsi, el-Bahr’ul Muhit,syf.59.

⁷¹⁵ Rahman,24.

⁷¹⁶ Rahman,22.

bunlarla beraber gemilerin Allah'ın tasarrufunda olduğunu ifade eder.⁷¹⁷ Bu manadaki bir ayet te şu şekildedir:.....Allah bütün yerdekileri ve emri uyarınca denizde akıp gitmekte olan gemileri sizin hizmetinize vermiştir....⁷¹⁸

Gerçekçi görsel sahnelerin arz edilmesinden sonra 'Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır.'⁷¹⁹ buyrulmaktadır. Yani yeryüzü her iki cüzüyle(kara ve su) birlikte ve sema da dahil olmak üzere yok olacaktır. 'من' harfi ile akil olanın ğayrı akil olan üzerinde nasıl yok olacağının ürpertici durumunu açıklamaya delalet vardır. 'فان' yani yok olmak, hiçliğe bürünmek anlamında olup bu mana itibariyle fanidir. Şöyle ki her ne kadar bir varlığı söz konusu olsa da bu iki yokluk arasındadır. Mahlukatın öncesi yokluktur. İkincisi de zail olucu olmasıdır. Bu ikisi arasında varlık ve yokluk arasında nöbetleşe bir durumu vardır. Her ne kadar müşahede etmese de yokluk unsurları mahlukatı hem hissen hem de mana itibariyle kuşatıcıdır. Bunun misali geminin içindekilerin bütün cihetlerden suyla kuşatılmış olmasına benzer.⁷²⁰

'فان' yok olucudur manası aynı zamanda hedefi gerçekçi tesir meydana getirmek olan felsefi bir delillendirmedi. Bu durum insanın hayatında müşahede ettiği helak ve yok oluş sahnesinin tekit edilmesi anlamını da taşır. Böylelikle insan geçmiş, gelecek bütün varlıkların yok olacağına ikna olur. Hemen takiben de 'ويبقى' (kalıcıdır) şeklinde fiili muzari sigası gelmiştir. Bununla sadece Allah'ın baki olduğu hakikatine teslim olunması ifade edilmiştir. Şöyle buyrulmuştur: 'Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır.'⁷²¹ Bikâî 'الوجه' kelimesini 'Zat-ı ilahi' ile açıklar ve bunun nezahet ve hamd yönüyle kuşatıcılığa delalet ettiğini söyler. Çünkü 'الوجه' kuşatıcılığın en şerefli ve üstün olanıdır. Ayrıca 'صاحب' (sahibi olmak) kelimesinden de daha belîğdir.⁷²² Bütün bu tenzih ifadeleri azamet ve ihsanı manasında cem eden 'الجلال والإكرام' vasıflarına da uygun haldedir. Delilleri arz etmede hücceti ve burhanı ispat için başvuru gerçekçilik Kur'an'ı Kerim'in karakterize edildiği üsluplardandır. Elbette bu deliller mahlukatın, yaşadığı gerçekliğe bakmasını gerektirmektedir. Bu noktada da ayet i kerime adeta tartışmaya davet eden, dinleyiciden cevap isteyen şu sualle gelmektedir:

⁷¹⁷ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve't-tenvir,27/252.

⁷¹⁸ Hacc;65.

⁷¹⁹ Rahman,26.

⁷²⁰ El-Bukai; Nazm'ud-Dürer,19/165.

⁷²¹ Rahman,27.

⁷²² El-Bukai; Nazm'ud-Dürer,19/166.

O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?⁷²³ Yani, Kur'an'ı mı yalanlıyorsunuz? İnsanın yaratılışını mı yalanlıyorsunuz? Ona verilen meramını açıklama yetisini mi yalanlıyorsunuz? Semayı ve onda yaratılan adaleti mi yalanlıyorsunuz? Yeryüzünü ve onun üstünde sizin emrinize amade kılınan nimetleri mi yalanlıyorsunuz? Birbiriyle karışmayan tatlı ve tuzlu denizleri mi yalanlıyorsunuz? denilmiş olmaktadır. Şöyle ki soru ikna ve ikrarı güçlendirir.

3- Teşbih Üslubunda Delillendirme

Lügatte benzetmek anlamındadır. 'تشبه به' denildiğinde 'Ona benzedi.' anlamı kastedilir.⁷²⁴

İstılahta ise bir şeyin kendisini andıran yada yakın bir şeyle bir ya da birden fazla yönden nitelendirilmesidir. Bu bütün yönlerden olmaz, çünkü bu yine kendisi olmak anlamına gelirdi.⁷²⁵ Teşbih manayı daha fazla açıklar ve tekit kazandırır. Bu sebeple Arap yahut acem tüm konuşanlar teşbihi kullanmışlar ve kudema ve muasırlar da çalışmalarında teşbihten müstağni kalmamışlardır.

Teşbih, Arap Belagati ve Kur'an'ın görsel sunumlarında açıklayıcı imgeyi destekleyici bir esas olarak kabul görür. Teşbih üslubundaki delillendirmenin en önemli vazifesi üç noktada tezahür eder. Bunlar;

- 1) Mananın anlaşılır kılınması ve açıklanması
- 2) Düşünsel ve estetik tesir meydana getirmek
- 3) Delillendirmenin içerdiği mananın gücü

Rahman Suresi'nde teşbih olarak üç örnek vardır:

- 1) 'Denizde akıp giden dağlar gibi yüksek gemiler de O'nundur.'⁷²⁶ Denizdeki büyük gemiler karadaki yüksek dağlara benzetilmiştir. Teşbih-i mürsel (mücmel) çeşidi kullanılmıştır. Buradaki delillendirmeden gaye mananın temsili ve insanların zihnine yakın surette izah etmektir. Dağların karadaki varlığı gibi denizlerde de beşerin hizmetine amade kılınmış dev gemiler Allah'a aittir. Buradaki suret kültürel boyutla bağlantılı estetik bir imgedir. Örnekler, kültürel

⁷²³ Rahman,28.

⁷²⁴ Zemaşşerî;Esas'ül Belağa,2/193.

⁷²⁵ İbn Reşik el-Kayravani; el-Umde,1/286.

⁷²⁶ Rahman,24.

düşüncenin bir ifadesi olduğu için, Kur'an'ın buna verdiği sürekli ve yenilenen cevaplarla kendisi için hakim ideolojinin aynasında her zaman yansıyan bir gerçeklik olmayı temin ettiği söylenebilir.⁷²⁷

- 2) ‘Gök yarıp da, yanıp kızaran yağ gibi kırmızı gül hâline geldiği zaman (hâliniz ne olur?)’⁷²⁸ Bu ayet i kerimede de teşbih-i beliğ vardır. Teşbih-i beliğ sanatsal olarak en gizemli olanı en aşikar kılma⁷²⁹ ameliyesidir. Burada Kur’ânî imge iki teşbih içermektedir. Birincisi; Semanın güle benzetilmesidir. İkincisi; Gülün de yağa benzetilmesidir. Buradaki delillendirmeden gaye murat edilen mananın bahsedilen sahnenin korkusunu insanlara ulaştırarak hissedilir bir suretle ortaya koymak ve hayal ettirmektir. İkinci gaye ise dinleyicide akli ve duygusal olarak tesir meydana getirmektir. Bununla bahsedilen sahnenin ve etkili, hissedilir olan benzetmedeki açıklayıcı delilin gücü hayal ettirilerek manevi güzellik de ziyadeleştirilmiştir. Şöyle ki var olan güzellik delillendirme, delillendirme de güzellik taşımaktadır. Zannedildiği gibi Kur’an’da delillendirme(öğretici) şiğası ile sanatsal şiğa arasında bir çelişki yoktur.⁷³⁰
- 3) ‘Onlar sanki yakut ve mercandır.’⁷³¹ Allah teala cennet kadınlarını beyazlıklarında ve güzelliklerinde yakut ve mercana benzetmiştir. Teşbih edatı olarak ta ‘كُنْ’ yi kullanmıştır. Cennette mutlak güzelliğin olduğu ve her zihnin estetik imgeyi düşüncesine göre hayal ettiği bilinen bir husustur. Fakat bilinmeyen şey, güzelliğin niteliği ve cennette nasıl olduğudur. Cenneteki kadınların yakutlara ve mercanlara benzetmesi, zevk ve sevinç verme maksadıyla gelmiştir. İşte teşbih burada delillendirici suretiyle varit olmuştur. Şöyle ki, delil dolaylı olarak teşbih vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır. Kuran’daki delillerin mukteza bağlamıyla(bir şeyin gereği olarak) ortaya konulması, kelamın dinleyicinin – bir süreliğine de olsa- teslim olacağı gerçekler suretinde izhar edilmesidir. Bu suretle nahve dair olgular aşılır ve kelama dair başka sahneler kuşatılır ve dinleyici mukteza yoluyla cezbedilir.⁷³²

4- Tekrarda Delillendirme Hitabı Üslubu

⁷²⁷ Abdullah Savle; el-Hıccac Fi’l Kur’an’ıl Kerim,syf.601.

⁷²⁸ Rahman, 37.

⁷²⁹ Er-Rummani; en-Nüket Fi İ’caz’il Kur’an;syf.81

⁷³⁰ Abdullah Savle, el-Hıccac Fi’l Kur’an’ıl Kerim,syf.578.

⁷³¹ Rahman,58.

⁷³² Abdullah Savle, el-Hıccac Fi’l Kur’an’ıl Kerim, syf.320.

Tekrar kelimesi lügatte geri dönmek anlamındadır.⁷³³

İstılahta ise lafzın anlamı üzerindeki delaletin yinelenmesi demektir.⁷³⁴

Tekrar; tekit, tespit, delilin ikame edilmesi, şekkin giderilmesi, yakın ve yalanlamada ziyade gibi içerdiği önemli maksatlar sebebiyle Kur'an-ı Kerim'de yer alan önemli üsluplardan kabul edilir.

Tekrar üzere mebni olan Kur'ânî hitabın büyük faydaları vardır. Bunların en önemlisi düşünsel ve nefsi tesirdir. Rahman Suresi üslubunda tekrar birçok dilsel şekilde ortaya çıkmaktadır:

- 1- İsmın tekrar edilmesi: Bu çeşit, Allah Teala'nın ' Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu. Ölçüde haddi aşmayın. Tartıyı adaletle yapın, teraziyi eksik tutmayın.'⁷³⁵

'الميزان' lafzından murat kendisiyle- aletler değişse de- eşyanın tartıldığı ve miktarlarının bilindiği her şeydir. İbn i Abbas, el-Hasen ve Katade de 'Allah Teala mizanı, alıp vermede her iki husus için de belirleyici kılmıştır.' derken Mücahid ve et-Taberi ve çoğunluk ise 'Mizan, adalet demektir. Aletler ise adaletle dahil olan bazı şeylerdendir.' demişlerdir. Şöyle ki, Allah Teala önce ilimle başlamış ve bunun içindeki en şerefli ilimleri -ki o Kur'an'ı Kerim'dir- zikretmiştir. Sonra işlerdeki adaleti sağlayacak şeyi -ki o mizandır- zikretmiştir. Şu ayet-i kerimede bunun örneği vardır: 've beraberlerinde kitabı ve mizanı (ölçüyü) indirdik.'⁷³⁶ Yani manası kitabı öğrensinler ve içinde emredilenleri yerine getirsinler anlamına gelmektedir. Allah Teala'nın 'Ölçüde haddi aşmayın.' buyruğuna gelince İbn Hayyan buradaki 'أن' in müfesser oluşunu Zemahşerî ve İbn-i Atıyye'nin ifade ettiği üzere- nehyeder. Çünkü bunun iki şartından biri olan ma'kablinin kavı manası olan bir cümle olması yerine gelmemiştir. 'وضع الميزان' cümledir lakin kavı manası yoktur. Burada ölçüde haddi aşmak kasıtlı olarak yapılanı ifade etmektedir. İnce eleyip sık dokumakla beraber tam manasıyla ölçünün yerine getirilememesi ise affedilmiştir. Adaletin bozgunculuk ve noksanlık olmaksızın gerçekleştirilmesi için eşitliğin sağlanması talep edildiğinden Allah Teala 'Tartıyı adaletle yapın, teraziyi eksik tutmayın.' buyurmuştur. Cumhurun okuyuşu 'تُخَسِرُوا'

⁷³³ El-Cevheri, Tac'ül-Lüğa ve Sihah'ul Arabiyye,2/805.

⁷³⁴ İbn'ül Esir;el-Mesel'üs-Sair,2/146.

⁷³⁵ Rahman;7,8,9.

⁷³⁶ Hadid,25.

şeklindedir. Yani if'al babından ifsat etmek, eksiltmek anlamındaki 'أخسر' den türetilmiştir. Bu Allah Teala'nın şu kavline benzer: Fakat kendileri onlara bir şey ölçüp, yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar.⁷³⁷ Yani eksiltirler anlamındadır. Bilal İbn Ebu Burde 'ت' harfini fetha ile okumuştur. Şöyle denir: 'س', 'خسر يخسر و أخسر يخسر' kesralı olarak okumuşlardır. Zemaşeri ise yaptığı tahriçte şöyle bir takdirde bulunur: Aslında burası 'في الميزان' idi. Car hafzedilip mecrur mansup haline getirilmiştir. Lakin bu tahrice gerek yoktur. Görüldüğü üzere 'خسر' fiili şu ayet-i kerimelerde de görüleceği üzere müteaddi olarak gelmiştir: 'وخسر الدنيا والآخرة' keza 'خسروا أنفسهم'.

Keza 'ت' harfinin fethası 'س' harfinin ise dammesiyle de okunmuştur. Allah ölçü hususunda ziyadedden yani haddi aşmaktan men edince ardından hüsrandan yani noksanlık göstermekten de men etmiştir. Ve tavsiyesini güçlendirme, teşvik etme amacıyla mizan(ölçü) lafzını tekrar etmiştir. Ayrıca aynı mananın lafız itibariyle iki farklı cümlede tekrarı Kur'an'da oldukça barizdir. Ve bu şekil tekrar, mana ve lafız tekrarından daha çok yer almaktadır. Bu suretle kavramsal olarak iki farklı cümlenin taşıdığı manalar noktasında delillendirme konusunun daha fazla içinde yer almaktadır. Bu durum hem lafız hem mana tekrarında ortaya çıkmaz.⁷³⁸

Allah Teala'nın 'İyiliğin karşılığı, yalnız iyiliktir.'⁷³⁹ buyruğundaki 'iyilik' lafzına gelince burada tekrardan başka bir mana mevcuttur. Şöyle ki; İlk kısımdaki 'iyilik' kişinin ameli anlamındadır. İkinci 'iyilik' ise Allah'ın kulun hayatında işlediği salih amellere karşı verdiği ödüdür. Yani buradaki 'iyilik' lafzı iki kısım arasında mana olarak farklılık arz etmektedir. Buradaki münasebet sebep-netice bağlamında bir delillendirme münasebetidir.

2- Ayetin Tekrarı

Allah teala dünya nimetlerinin akıbetini 'Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır.'⁷⁴⁰ sözleriyle açıklarken ahiret nimetlerinin akıbetini ise 'Azamet ve ikram sahibi Rabbinin adı yücedir.'⁷⁴¹ sözleriyle tamamlar. Dünya nimetlerinin zikrinden sonra beka ve devamlılığın Allah'a ait olduğu zikredilmiştir. Çünkü dünya

⁷³⁷ Mutaffifin,3.

⁷³⁸ Ebu Hayyan el-Endelüsi; el-Bahr'ul Muhit,10/57.

⁷³⁹ Rahman,60.

⁷⁴⁰ Rahman,27.

⁷⁴¹ Rahman,78.

nimetlerinin yok olacağını ifade ettiğinden bu makama bu ifade münasip olmuştur. Ahiret nimetlerinin zikrinden sonra ise 'البركة' kökünden türemiş artış, ziyade anlamlarına gelen 'تبارك' (yücedir) fiili zikredilmiştir. Şöyle ki bu Allah Teala'nın müminlere lütfettiği nimetlerin zikrine müteakip gelmiştir. 'يا ذا الجلال والإكرام' hadis-i şerifte Allah'a kendisiyle dua edilmesi hususunda varit olan sıfatlardandır. Allah Rasulü (s.a.v) şöyle buyurmuştur: 'Ya Zel'Celali ve'l İkram ismiyle duaya devam edin!'⁷⁴² Keza iki ayetin de tekrar edilmesi surenin hem lafzi hem de manevi sureti bağlamında münasiptir. 'O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?'⁷⁴³ ayetindeki cümlelerin tekrarı ise manevi olmayan, lafzi tekrarın murat edildiği bir delil niteliğindedir. Çünkü bir önceki ayetin manasını taşımaktadır. Burada lafzi tekrar gelerek sanatsal suretin meydana gelmesi noktasında dinleyicinin muhayyilesi canlandırılmak istenmiştir. Meydana gelecek olan bu suret te ayetten hemen önce zikredilen fikrin yerleştirilmesine yardımcı olacaktır. Bunların hepsi Kur'ânî suretin çerçevesinde ortaya çıkmaktadır.

3- Harfin Tekrarı

Rahman Suresi'nde birden fazla harf tekrarı bulunmaktadır. Bu durum 'صلصال، رفر ف' gibi ses benzerlikleri üzerinden sureti anlatma amacına dönüktür. 'صلصال' kuru çamur anlamına gelen bir kelimedir. 'ص و ل' harfleri tekrar edilerek kuruduğu zaman çamurdan çıkan ses ifade edilmek istenmiştir. 'ل' harfi yumuşaklık ve birbirine tutunma anlamlarını hissettirmektedir. 'رفرف' kelimesi ise kuşun havada uçuşu esnasında kanat çırpışlarının sesine benzemektedir. Keza bayrağın ve ince elbisenin dalgalanmasında da 'رفرف' fiili kullanılmaktadır. Çünkü bunlar harekete en yatkın ve ses çıkarmaya en yatkın şeylerdir. 'رف' fiili kuşun uçuşu, kanat çırpması gibi hareket, yukarı çıkma anlamına gelir.⁷⁴⁴

Ebu Hayyan ise 'رفرف' in yüksek elbisenin sarkan kısmı olduğunu açıklamıştır. Kuşun kanatlarını çırpıp havada yükselmesi de 'رفرفة الطائر' olarak adlandırılır. Bu sebeple kuş 'رفرف' olarak da isimlendirilmiştir. 'رفرف جناحيه' denilmiştir. Yani bir şeyin üzerine

⁷⁴² Ebu Hayyan el-Endelüsi; el-Bahr'ul Muhit,10/72.

⁷⁴³ Rahman,13.

⁷⁴⁴ Osman İbn Cinni;el-Hasais, en-Naşir: el-Hey'et'ul Mısıriyyetu'l A'me Li'l-Kitab, syf.79,251.

konmak için kanatlarını hareket ettirdi, anlamına gelmektedir.⁷⁴⁵ Bu kuşun kanatlarıyla çıkardığı sesli harekettir.

Ebu Ubeyde şöyle der: Çamur, kumla karışır ve kurursa ‘صلصال’ denir. Ebu’l Heysem de şöyle der: ‘الصلصال’ yular vb. sesine denir. Elbisenin çıkardığı tıkırtıya benzer ses gibidir. Keza, toz haline getirilmiş topraktır, da denilmiştir. ‘صلصل الرمل’ ses anlamındadır. Bu bapta ‘زلزال، زلزل، ز’ nin fethasıyla veya kesrasıyla okunacak şekilde mevcuttur.⁷⁴⁶

Tekrara dayanan hitabın delillendirme noktasında çokça faydası vardır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

- 1) Yalanlayanlara karşı delil getirme: Rasulullah (s.a.v) risaleti yüklendiği süreçte iman etmeyen inatçılar tarafından sürekli olarak çirkin sahnelere maruz bırakılmıştır. Bu sebeple Rahman Suresi’nde tekrar bir taraftan istimrar(süreklilik) diğer taraftan da her ayet sonunda sureti göz önüne getirmeyi ifade eden ‘تكذبان، يكذبان’ şeklinde fiili muzari ile yapılmış ve inkarcılara hitap edilip cevap verilmiştir.
- 2) Diyalog: Rahman Suresi’ndeki tekrarlar diyalog durumunu da güçlendirmiştir. Dinleyicinin aklını düşünsel ve psikolojik olarak hazır bulunmaya sevk etmiştir. Ayetin tekrarı dinleyiciyi pür dikkat dinleyen ve takip eden bir vaziyette kılmaktadır. Özellikle de tekrarın istifham üslubuyla gelmesi nefsi, tekrar eden ayetin bir öncesinde yer alandan istidlalle daimi bir sorgulamaya iletmektedir.

İstifham, kendisine mesaj iletileni cevap verme zorunda kalmaya yönlendirmesiyle direktif mekanizmalarından addedilir. Mesajı gönderen istifhamı kullanarak mantıklı delille olayların akışını ve kendisine mesaj gönderileni kontrol altına alır.⁷⁴⁷

Tekrara dayanan hitap mazmununda cevaplar içeren suallere ve suredeki her Kur’ânî sureti takrir etmeye teşvik eder. Cevabın çeşidi ise ya takdir edilmiş olur ya da zahir olarak önümüze çıkar. Rasulullah (s.a.v)’in sahabeye Rahman Suresi’ni tilavet ettiğinde onların sükut etmesi üzerine ifade buyurduğu şey bunun örneğidir: Ben bu sureyi cinlere de okudum, onlar sizden daha güzel karşılık verdiler. Şöyle ki: “Cenab’ı

⁷⁴⁵ Ebu Hayyan el-Endelüsi, el-Bahr’ul Muhit,463/6.

⁷⁴⁶ Ebu Hayyan el-Endelüsi, el-Bahr’ul Muhit,463/6.

⁷⁴⁷ Abdu’l Hadi İbn Zafir eş-Şuheyri, İstraticiyat’ül Hitab, Beyrut, Dar’ul Kitab’il Cedid,b.1,2004,syf.324.

Hakk'ın: “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?”⁷⁴⁸ kavli-i şeriflerini her okuyuşumda şöyle diyorlardı: “Ey Rabbimiz, biz ni'metlerinden hiçbir şeyi tekzib edemeyiz, bütün hamdler sanadır.”⁷⁴⁹ Bu bahsettiğimiz açık diyalogun bir çeşididir. Bir de zati diyalog diyebileceğimiz nefsin sürdürdüğü çeşidi vardır. Bu da delillendirme diyalogunda etkili olan unsurlardandır. İşte bu bağlamda tekrar her defasında zımnî ve zahiri diyalogu gerektiren bir şey olmaktadır.

- 3) Takrir: İspat edilmesi gereken şeyin inkarına delalet eden Kur'ânî bir yöntemdir. İstifhamın istidlal ve gözleme dayalı takrir niteliğinde olması da caizdir. Çünkü O'nun rububiyeti, yaratışını ve sürekli yardımını kabul etmeyi gerektirir. Ve tekrarlanan cümlelerin benzerliğinden, takrir ve tekite dair faydalar meydana gelir. Tekrarlamanın faydası, Yüce Allah'ın muhataplar üzerindeki nimetlerini doğrulamak ve onları hiç kimse üzerinde nimetleri olmayan putlara taptıkları için azarlayarak ifşa etmektir. Zira bu nimetlerin hepsi Yüce Allah'ın benzersizliğinin işaretleridir.⁷⁵⁰

Allah Teala onlara nimetleri bilmeleri ve ikrar etmelerini sağlamak için her iki nimetin arasını ‘O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?’⁷⁵¹ ayetiyle ayırmıştır.⁷⁵²

- 4) Tekit: Delillendirmenin anlaşılır kılması maksadıyla yapılan tembihtir. İbn Kuteybe ‘O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?’ ayetinin tekrarı hususunda şöyle der: Kur'an (ilk döneminde muhatap olduğu) kavmin diliyle inmiştir. Onların nezdinde tekrar ‘tekit ve anlaşılır kılma’ manasındadır.⁷⁵³

Öğüt ve tefsir amacıyla tembihte bulunmak, Kur'an hitabının en önemli özelliklerinden biridir. Tekrarın başka bir harika nüktesi de vardır. O da en ziyade cezayı gerektiren gazabın şiddetine delalet etmek suretiyle takririn tekit edilmesidir. Tıpkı bir şahsın işlediği cinayeti inkar etmesine mukabil öfkelerin kabarması gibi. Bu şahsa dair, çok sayıda ve çeşitli deliller toplanır da buna rağmen inkarına devam

⁷⁴⁸ Rahman,13.

⁷⁴⁹ Alusi, Ruh'ul Meânî,14/104.

⁷⁵⁰ İbn Aşur; et-Tahrir ve't-Tenvir,27/246-285.

⁷⁵² İbn Kuteybe; Te'vilu Müşkil'il Kur'an,syf.85.

⁷⁵³ İbn Aşur; et-Tahrir ve't-Tenvir,27/246.

edip, azgınlık gösterirse topluluk önünde bu deliller serdedilir o kimse de onların huzurunda hakkı inkara güç yetiremez.⁷⁵⁴

5) Tezekkür ve Tedebbür: Zemahşerî şöyle der: Tekrarın faydası geçmişlere ait her serdedilen haber sonrası muhatapların tezekkür ederek, öğüt alarak yenilenmeleri ve uyanmayı öğütleyip ona sevk eden şeyi işittiklerinde yeni bir başlangıç yapmalarıdır.⁷⁵⁵

Bikâî Nazm'ud-Dürer isimli eserinde şöyle der: 'O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?' ayetinin otuz bir kez tekrar etmesindeki sır mufassal olan surelerden dört sure Rahman Suresi'nden önce gelmiş ve bu surede sonuncuları olmuştur. Dolayısıyla Rahman Suresi bu dört surede zikredilenleri hatırlatma rolü ifa etmiştir.⁷⁵⁶ Tedebbür, düşünmenin en üst mertebelerindedir. Şöyle ki akli düşünce seviyesinden yükselip Kur'an hitabındaki zımni olanı kuşatır. Rahman Suresi'ndeki tekrar bir hitap üslubu olup dinleyiciyi deliller bağlamında düşünmeye sevk eder. Keza insana etrafında olan nimetlerin çokluğunu hatırlatır. Nitekim insan hayatında nice nimetler vardır ki insanoğlu bunları unuttur ve tedebbür etmekten gafil kalır.

- Delillendirme Bağlamındaki Faktörler(Amiller) ve Bağlantılar

Delillendirici dil kendisini, yine delillendirme sadedinde dilsel etki unsurlarına özellikle de delillendirmeye dayanan birtakım hedef ve görevler üzerine bina etmiştir. Arap dili çok sayıda delillendirme bağlamında faktör(amil) ve bağlantıyı içerir. Bunları ancak buldukları sadette yani delillendirme bağlamında tarif edebiliriz.

Bahse konu bağlantılar yapısal mananın beyanı ve takviyesi noktasında asıl gösterge ve bariz unsur niteliğindedir. Arap dili birçok diğer dillere benzeyen delillendirici bağlantı içerir. Örnek olarak şunları zikredebiliriz: ' بل، لكن ، إذن، لاسيما، حتى، لأن ، بما أن ، إذا، الواو، ،⁷⁵⁷الفاء، اللام ، كي

Rahman Suresi bir grup delillendirmeye yarayan faktör ve bağlantı içermektedir. Buna dair bazı örnekler zikredeceğim:

1) Delillendirici Bağlantılar

⁷⁵⁴ Bikâî; Nazm'ud-Dürer,111/19.

⁷⁵⁵ Zemahşerî;el-Keşşaf,4/439.

⁷⁵⁶ El-Bukai; Nazm'ud-Dürer,109/19.

⁷⁵⁷ Ebubekr el-Azzavi;el-Lüğatu ve'l Hıcac,en-Naşir: el-Umde,b.1,h.1426/2006,syf.54.

- 'الواو':

'الواو' en güçlü delillendirici bağlantılardan addedilir. Çünkü sadece bütün manaları içermekle yetinmez. Aynı zamanda delilleri birbirine bağlayıp, mevcut unsurların bağlantısıyla murat edilen neticeyi gerçekleştirmek için takviyede bulunur. 'الواو' eşit derecede olan mantıklı delillerle desteklenir. Bir delillendirici olarak delillerin tertibine göre kullanılır ve delillendirme merdiveninin aksine bağlamı yatay olarak bağlar.⁷⁵⁸

Örnek; 'Otlar ve ağaçlar (Allah'a) boyun eğler.' ayeti 'Güneş ve ay bir hesaba göre hareket etmektedir.' ayetine atfedilmiştir.⁷⁵⁹ Bu ayetlerdeki 'و' sadece haber vermek için getirilen bir bağlantı değildir. Aynı zamanda iki tezadı birbirine bağlayıp, manevi delilleri ve boyun eğme ile emre amade kılınma hususlarındaki kevnî unsurların önemini beyan etmektedir.⁷⁶⁰

Ayetteki delillendirici nitelikteki 'و' ın anlamı şudur:

Burada haber, habere atfedilmiştir. Çünkü güneş ve ayın Allah'a secde ediyor olması semada bulunan yararlar ile minnette bulunmaktan yeryüzünde bulunanlarla minnette bulunmaya bir intikaldir. Burada 'نجم' lafzı da uygunluğu sebebiyle intikal karinesi kılınmıştır. Çünkü buradaki murat semadaki yıldızlar ve yeryüzünde biten otlardır. Otların ve ağaçların secdesinden haber vermekle kudreti ilahinin azametine olan sembolik delaletin fark edilmesi istenmiştir. Güneş ve ayın zikredilmesinden sonra durum çiftli ifadeleri cem etmeyi gerektirdiğinden tezat olanları cem eden atıflı bir vasıl üslubuna ihtiyaç duyulmuştur.⁷⁶¹

- 'الفاء': 'ف' harfi de Kur'ânî nassın cümle teşkilinde etkili olan delillendirici bağlantılardan addedilir. Önemi itibariyle, delilleri birbirine bağlama noktasında 'و' kadar muteberdir. 'ف' harfi Rahman Suresi'nin ayetlerinde oldukça çok yer alır. Hususen de 'فَبَآئِيَ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ' ayetinin tekrarında bu durum söz konusudur. Burada surede varit olan bazı örnekleri verilecektir:

⁷⁵⁸ Abdülhadi eş-Şehri; İstraticiyat'ul Hitap,syf.472.

⁷⁵⁹ Rahman;5,6.

⁷⁶⁰ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve't-Tenvir,27/235.

⁷⁶¹ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve't-Tenvir;27/253.

- 1) 'فبأيّ آلاء ربكمَا تُكذِّبانِ' ayetindeki 'ف' 'O, iki doğunun ve iki batının Rabbidir.'⁷⁶² ayetine bir alt başlık olmuştur. Çünkü Allah Teâlâ'nın rububiyeti var ediş ve varlığı devam ettirme nimetlerinin itirafını gerektirir. 'ف' burada daha önce Rasulullah (s.a.v)'in doğruluğunun ve Kur'an vahyinin gerçekliğinin, Allah'ın azamet ve hikmetinin delilleriyle bir arada zikredilmiş lütuflara bir işareti ifade etmektedir. Bu da inkar edebilecekleri bir nimeti- ki bu da bir önce zikredilene ek olarak gelir- belirleyerek o bağlamda sual yönelterek yapılmıştır.⁷⁶³

Şöyle ki, delil 'ف' ile bağlanmıştır. Yani 'bu hakikatlerden 'فبأيّ' (hangisini) yalanlıyorsunuz. Yani ayet bütün delili üslubun güçlendirilmesi ve mananın tam ifadesi için 'ف' ile bağlamıştır. Ayet 'ف' olmaksızın donuk ve dengesiz olmaktadır. Aynı şekilde 'ف' muhataba karşı Kur'ânî sureti hissedilir manadan düşünsel manaya taşımaktadır.

- 2) 'فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ' yani 'İşte o gün ne insana, ne cine günahı sorulmayacak.'⁷⁶⁴ Yani sema yarıldığında anlamındadır. Çünkü onlar kabirlerinden çıktıklarında simalarından bilineceklerdir. Nitekim Allah amelleri kaydedip muhafaza etmiştir.⁷⁶⁵

'فَيَوْمَئِذٍ' lafzındaki delillendirici mana 'ف' harfinden ari surette bu günü ifade edecek olan bir zarf olarak getirilebilecek 'يَوْمَئِذٍ' lafzından daha güçlü bir delaletle sahiptir. Ayetteki 'فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ' ayetindeki 'إِذَا'nın cevabının başına gelmiştir. Çünkü bu cevap ism-i zaman olan 'يَوْمَئِذٍ' lafzıyla başlamıştır. Bu lafzın başına da 'إِذَا' gelmesi uygun değildir.⁷⁶⁶

- 3) 'يُعْرِفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ' ayetindeki 'ف' açıklayıcı bir istinaf(başlangıç)tır⁷⁶⁸ ve 'فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ' ayetine dönmektedir. Yani mana, Allah Teala onlara sual sormaktan müstağnidir. Meleklerle onların sureti zahir olur ve

⁷⁶² Rahman;18.

⁷⁶³ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve't-Tenvir,27/243.

⁷⁶⁴ Rahman,39.

⁷⁶⁵ Vehbe Zuhayli; et-Tefsir'ül Münir,27/218.

⁷⁶⁶ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve't-Tenvir,27/262.

⁷⁶⁷ Rahman,41.

⁷⁶⁸ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve't-Tenvir,27/213.

cezalandırılmak üzere yakalanırlar ve azaba sevk olunurlar, şeklindedir.⁷⁶⁹

Burada 'ف' harfi zahiri alametlerle azap edilmelerinin arasını bağlamıştır.

- 4) يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ⁷⁷⁰ 'geçip-gidin' lafzıyla mahlukatın acziyeti beyan edilmiştir. 'ف' harfiyle şartın cevabının öncesine bağlanması acziyetlerini ortaya çıkaran fiilin kuvvetini arttırmıştır. Şöyle ki; 'ف' zafiyet ifade eden fiil 'إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا' ile ilahi meydan okuma manasını taşıyan 'فَانْفُذُوا' fiilinin suretleri arasında bir bağlam kurmuştur. İki suret arasında 'ف' harfi olmasaydı ikisi arasındaki delillendirici mana zayıf olurdu.
- 5) 'يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شَوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ'⁷⁷¹ ayetindeki 'ف' kendinden önceki kısmı takviye etmek için getirilmiş bir delillendirme bağlantısı olmuştur. Aynı zamanda bu ayet 'إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ' ayetini açıklayan bir istinaftır. Çünkü bunda meydana gelecek şeyler hakkında onların nefislerinde sorular uyandıran bir tehdide işaret edilmiştir.⁷⁷²

- Şart Edatları

Şart cümlesi üç parçadan oluşur. Bunlar; şart edatı, şart cümlesi ve şartın cevabi cümlesidir. Şart cümlesinin delillendirmeye dayalı gereksinimi, edatı, cümleyi ve cevabı anlamsal olarak neden-sonuç ilişkisi yoluyla bağlar.

Şartlı bir cümle, delillere veya sonuçlara takdim edilebilir veya delil sonucuna bir çekince niteliğinde de olabilir. Deliller, iki tarafı arasındaki mantıksal ilişki yoluyla açıkça görülen, birincisinin ikincisi üzerinde sabitlendiği⁷⁷³ örtük şartlı yapılarda da bulunabilir. Örneğin; Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır.⁷⁷⁴ ayetinde örtük şart 'وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ' neticeye dayanmaktadır. Netice de 'جَنَّاتٍ' (iki cennet) kazanmaktır.

- 1) 'إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا' ayetinin manası da şöyledir: Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından konumunuz itibariyle kurtulmaya güç yetirebilerseniz geçip-gidin! Cenab ı Hak yeryüzü ve gökyüzünü zikrederek

⁷⁶⁹ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve't-Tenvir,27/262.

⁷⁷⁰ Rahman,33.

⁷⁷¹ Rahman,35.

⁷⁷² Et-Tahir İbn Aşur;et-Tahrir ve't-Tenvir,12/153.

⁷⁷³ Abdulhadi eş-Şehri; İstraticiyat'ul Hitab,syf.480-481.

⁷⁷⁴ Rahman,46.

bütün yönleri kuşatmış ve mahlukatın acziyetini ortaya koymak istemiştir.⁷⁷⁵ Ayrıca burada şart üslubu da aciz bırakma amacına matuf zikredilmiştir. Aynı şekilde şartın cevabı olan cümle de 'فَانْفُذُوا' (geçip- gidin) olarak gelmiştir. 'Siz kaçamazsınız' anlamına gelmektedir.⁷⁷⁶ Bu delillendirmeye dayalı bir beyan olup muhatabı yakine ve şüpheyi kesin olarak izale etmeye sevk etmektedir. Ayette şart edatı olan 'إِنْ' ve masdariyye olan 'أَنْ' ile ortaya konan delillendirme muhataba hem cinlerin hem de insanların acziyetini azalan nitelikte ifade etmektedir. Dolayısıyla da sonucun şartın cevabında 'فَانْفُذُوا' taşıdığı delil desteklenmiş olmaktadır.

2) Delillendirme Faktörleri

Delillendirme bağlamında bağlantılar (les connecteurs) ile faktörler arasında (les operateurs) farklılık vardır. Bağlantılar sadece iki yahut daha fazla delil ve görüşü birbirine bağlayıp, genel delillendirme stratejisi içerisinde her bir söze belirli bir rol verirken; faktörler deliller arasındaki bağlantılara itimat etmezler. Herhangi bir sözle anlatılmak istenen delillendirmeyi paranteze alarak işlev görürler. Faktörlerin sözleri 'ربما، تقریباً، لا، إلا، قليلاً، كثيرًا...' edatlar içerir.⁷⁷⁷

Rahman Suresi az sayıda delillendirme faktörü içermektedir. Bunlardan bazıları şöyledir:

- 1- Kasr(لا-إلا): Bu, diğer bağlantı ve faktörlerden sonra gelen neticeyi destekleyen delillendirme faktörlerindedir. Kasr ispat ifade ettiği gibi tahsis te ifade etmektedir. Örneğin ayette 'لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ' 'Büyük bir güç olmadıkça geçip gidemezsiniz.'⁷⁷⁸ Yani sizin buna güç ve kudretiniz yoktur. Ne geçip gidebilirsiniz ne de kaçabilirsiniz⁷⁷⁹, anlamındadır. Buradaki nefy kudreti- büyük bir güç olmadıkça- tamamen inkar eden vasıftadır. Burada Allah teala'nın ortaya koyduğu kesin fiili delili ispata delalet etmesi için 'büyük bir güç' paranteze alınmıştır.

⁷⁷⁵ Et-Tahir İbn Aşur;et-Tahrir ve't-Tenvir,27/259.

⁷⁷⁶ Et-Tahir İbn Aşur;et-Tahrir ve't-Tenvir,27/259.

⁷⁷⁷ Ebubekr el-Azzavi;el-Lüğatu ve'l Hıccac,syf.27.

⁷⁷⁸ Rahman,33.

⁷⁷⁹ Vehbe ez-Zuhayli; et-Tefsir'ül Münir, 27/214.

- 2- Nehy(لا): ‘أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ’ ayeti buna örnektir. Burada ‘أَنْ’ bağlantısı ‘لا’ faktörüyle birleşmiştir. ‘أَنْ’ in tefsiriyye⁷⁸⁰ olması da caizdir. Çünkü ikinci delili tefsir etmekte olup manayı bir diğeriyle bağlamaktadır. İlk delil ‘أَلَّا تَطْغَوْا’ dır. İkinci delil ise ‘وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ’ (Tartıyı adaletle yapın) üçüncü delil de ‘وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ’ (Teraziyi eksik tutmayın.) şeklindedir. ‘لا’ burada nehiy ifade eder. Bu ayetteki faktör delillendirme suretlerini Yaratanın yeryüzüne yerleştirdiği adaleti vurgulayan tek bir suretle çevrelemiştir. İbn Aşur bu noktada şöyle der: ‘أَنْ’in kendisinden önce takdir edilen mahzuf bir cer ‘لا’ sı ile masdariyye olması da caizdir. Bu takdir şöyle olur: ‘لئلا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ’. Her halükarda burada ‘الميزان’ ile murat edilen adalet ve kapsamına giren tartılan şeylerin ölçümü, alım-satım gibi işlerdir. Yani vahyin ulaştırdığı fayda şudur ki, muamelelerde tuğyandan sakınıp adalet emredilmiştir. Bu suretle ‘لا’ nehy manası taşımaktadır. ‘تَطغوا’ fiili de ‘أَنْ’ i masdariyye ile mansup olmaktadır.⁷⁸¹
- 3- Kasr(إلا): Kasr, ispat ister sıfat yahut belirli bir fil olsun isnad ve tahsis ifade eden bir imgedir. ‘هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ’⁷⁸² ayeti bunun bir örneğidir. Buradaki istifham ‘هل’ nehy anlamında olup karinesi de istisna edatıdır.⁷⁸³ Bu sebeple haberin başına ondan sonra ‘إلا’ gelmiştir.⁷⁸⁴ Yani mana şu şekilde olmaktadır: Onlar için dünyada en kıymetli mükafat olan zafer, fetih ve ganimet vardır. Ahirette de onlara hasene yani cennet vardır. Kim Allah’a itaat ederse yarın onun için cennet vardır. Ahirette nail olacakları cennet sevabı ise fani olması sebebiyle dünya hayatından daha hayırlı ve büyüktür. Ahiret ise bakidir. Takva sahiplerinin yurdu olan ahiret ne de güzeldir. Bu yurt adn cennetleri olup ona gireceklerdir. Oranın bahçelerinde nehirler çağlar, orada temenni ettikleri her şey onlara verilir. İşte Allah bu gibi mükafatla takva sahiplerini ödüllendirir. Takvanın mükafatı işte böyledir.⁷⁸⁵ Bu ayette muhatabı istidlal ve teslim olmaya sevk eden etkili delillendirme faktörlerini görmekteyiz. Keza takvaya ve salih amellere davette bulunulduğunu fark etmeyiz. Bu durum delillendirme sözünün sarf ve irap noktasındaki birliğiyle ortaya çıkmıştır. Burada kelimelere

⁷⁸⁰ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve’t-Tenvir,27/238.

⁷⁸¹ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve’t-Tenvir,27/238.

⁷⁸² Rahman,60.

⁷⁸³ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve’t-Tenvir,54/20.

⁷⁸⁴ İbn Hişam; Muğni’l-Lebib,syf.459.

⁷⁸⁵ Vehbe ez-Zuhayli; et-Tefsir’ül Münir,14/123.

söylenene izafeten delaletleri olan alametler kazandırılmıştır. Bu birlik aynı zamanda bazısı dile bazısı da tedavülde olan yüzlerce kullanıma istinat eden farklı delaletlere sahip olmasıyla söylenen söze de sözün makamına da tesir etmiştir.⁷⁸⁶ Bu noktadan hareketle delillendirme sözünün tasarrufunun sadece irap ve sarf bağlamında sağlanan birlik üzerinde değil bir bütün halinde lügavi bağlam vasıtasıyla izafi delaletler kazanarak suretin gerçekliği ve sanatsal güzelliği üzerinde etki meydana getirdiği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla faktörler ve bağlantılar delillendirme bağlamında, manaların ortaya çıkarılması ve muhatabın zihninde güçlendirilmesi, delillerin ispatı ile ikna ve tesirindeki faaliyetinin ispatlanması hususlarında önemli rol oynamışlardır.

3.3. Rahman Suresinde Tesniye Üslubunun Lügavi Güzellikleri

Arap dili diğer birçok lügavi ve belagata dair yönlerde benzerleri olan dillerden farklılık arz etmektedir. Bu yönlerden birisi de ‘tesniye’ dir. Rahman Suresi Kur’an sureleri içinde belagat, ibarelerindeki nağme ve dinleyicinin muhayyile ve aklına nüfuz eden hoş suretleri itibariyle en çok ön plana çıkan suredir. İşte mezkur olan bu hususlar Rahman Suresi’ni layık olduğu bu yüce konuma taşımıştır. Tam bu noktada tesniye arz olunan bu sanat levhasını derinden hissedilen manaları ve tatlı lafızları üzerinden en kamil güzelliğe bürünmüş halde ortaya çıkarmak için varit olmuştur. Bu bağlamda şöyle bir soru sorulacaktır: Rahman Suresi’nde yer alan tesniyeden maksat nedir? Dolayısıyla müsenanın dinleyicinin nefsinde bıraktığı güzellik eseri nedir?

3.3.1. Tesniyenin Lügavi Üslubu

Lügatte: ثني ‘Bazısı bazısına dürülen/katlanmış her şey’ anlamındadır.⁷⁸⁷

Istılahta: Nahivciler müsenanın şartları üzerine ittifak etmişlerdir. Müsenna ‘Harf, hareke ve manada müttefik olan iki şeye delalet eden isimdir. Sonundaki ziyadedden ötürü de atıf ve matuftan müstağnidir.⁷⁸⁸

Rahman Suresi’nde varit olan müsenna çeşitleri:

- 1) Müsenna’nın unvan olarak aynı isim olarak farklı olması

⁷⁸⁶ Abdullah Savle; El-Hıccac Fı’l Kur’an, syf.69.

⁷⁸⁷ Zemaşşerî; Esas’ül belağa, ث، ن، ي، 1/116.

⁷⁸⁸ Ali İbn Süleyman el-Haydara el-Yemeni; Keşfu Müşkil’in Nahv, Tahkik: Hadi Atıyye, Beyrut, Matbaatu’l İrşad, b.1, 1960, syf.37.

Ebu Tayyib el-Lüğavi bu manaya şöyle işaret eder:

Bu bap aynı unvan altında cem olan tesniye babıdır. ‘الحرمان’ Mekke ve Medine’dir. ‘العراقان’ Kufe ve Basra’dır.⁷⁸⁹ ‘سَنفُرُغُ لَكُمْ أَيَّهَ النَّقْلَانِ’⁷⁹⁰ ayeti de buna örnektir. ‘التقلان’ kelimesiyle kastedilen insan ve cinlerdir. Bunlar yeryüzüne bir ağırlık oldukları için bu şekilde isimlendirilmişlerdir.⁷⁹¹ Kur’ânî hitap burada aynı esnada hem insanlara hem de cinlere yöneliktir.⁷⁹²

Müsenna’nın cem edici suretini tekit etme amacıyla tesniye ‘يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ’⁷⁹³ ayetinin lafzında sarih olarak tekrar edilmiştir. İbn Aşur şöyle der: ‘يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شَوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ’ (Üstünüze ateşten yalın bir alevle kıpkızıl bir duman gönderilir de kendinizi koruyamazsınız.) ayetindeki ‘عليكما’ da bulunan zamir tesniyeye delalet eder. Zamir tesniye yapılarak gönderilecek olanın her iki gruba da gönderileceği, sadece bir kesime yahut bütün insan ve cinlere gönderilmeyeceği beyan edilmiştir.⁷⁹⁴ Ardından ‘فَلَا تَنْتَصِرَانِ’ fiilindeki zamir de tesniye gelerek önceki ayetlerde kastedilen tesniye suretleri tekit edilmiştir.

Surenin başındaki bağlam mukabele üslubu üzerinden insanın çamurdan cinlerin de ateşten yaratılmış olduğunun zikredildiği ‘خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ’⁷⁹⁵ ayetinden murat ta tesniyedir. Buradan da anlaşılacağı üzere tesniye hitabından murat insanlar ve cinlerdir.

2) İsimlerin Tesniyelerinin Müttefik Olması:

Ebu’t-Tayyib el-Lüğavi şöyle der: Bu bap isimlerinin ittifakı sebebiyle tesniyede cem olmuş çiftlere dairdir.⁷⁹⁶

Allah tealanın Rahman Suresi’ndeki ‘رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ’⁷⁹⁷ (O, iki doğunun ve iki batının Rabbidir.) ayeti bunun bir örneğidir.

⁷⁸⁹ Müsenna, Ebu’t-Tayyib el-Lüğavi, tahkik: İzzüddin et-Tenuhi, Matbuat’ul Mecma’il İlmi el-Arabi bi-Dimeşk, h.1380-1960, syf.37.

⁷⁹⁰ Rahman, 31.

⁷⁹¹ Zemahşerî; el-Keşşaf, 4/448.

⁷⁹² El-Kurtubi; el-Cami Li-Ahkam’il Kur’an, 17/158.

⁷⁹³ Rahman, 33.

⁷⁹⁴ Vehbe ez-Zuhayli; et-Tefsir’ül Münir, 27/214.

⁷⁹⁵ Rahman; 14-15.

⁷⁹⁶ Müsenna, Ebu’t-Talib el-Lüğavi, syf.17.

⁷⁹⁷ Rahman, 17.

(المشرقان): İki doğu, (güneşin) yaz ve kış doğuşları, (المغربان) da iki batı anlamında (güneşin) kış ve yaz batışları anlamındadır.⁷⁹⁸ Allah teala (جنتان) (iki cennet)i ulvi mekanlarda iki cennetin varlığına delalet için tesniye kullanmıştır. Ayette ‘وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ’⁷⁹⁹(Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır.) buyrulmuştur. Keza bu ikisinden daha aşağı mertebede olan iki cennet daha vardır. Ayette ‘وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانٌ’ (Bu iki cennetten başka iki cennet daha vardır.)⁸⁰⁰ İbn Aşur’a göre ‘جنتان’ teşbih-i belîğdir. Yani onların yaşayacakları yurtları iki cennetin(bahçe) benzeridir. Lafzın tesniyesi ise bu yurdun sakini olanların mahallerinin sağı da solu da cennet olması itibariyladır. Denilmiştir ki: Onlardan her bir kimsenin evinde/köşkünde sağ ve sol cihette olmak üzere iki cennet(bahçe) vardır. Sabah ve akşam bunlarda gölgelenip, hurma ve üzüm meyvelerinden toplarlar. Yani terkip tevzi(dağıtım) cihetinde kullanılmıştır.⁸⁰¹

Tesniye yaratılıştaki çift unsuruna dönmekte, cennet makamlarını çeşitlendirmekte ve tek asla ait olan vasıfları saymaktadır. Bu kelamın başında korku ve ikram zikredildiği, sonunda da iyilikten(ihsan) bahsedildiği, bu grubun muhsinler olduğu bilinmektedir. Malumdur ki; amel edenler tabakalardan oluşmaktadır. Her tabakanın ecri amelinin miktarına göredir. Burada hal onlardan daha aşağı mertebede olanlara ne hazırlandığını beyan etmeyi gerektirmiştir. (من دونهما) yani mertebe itibariyle o Allah korkusuna sahip olan muhsinlerin iki cennetinden daha altta yer alan anlamına gelmektedir. Bu cennetler de Ashab’ul yeminin yurdudur.⁸⁰²

Zemahşerî bu iki cennetin biri itaat fiillerinin diğeri de masiyetleri terk etmenin karşılığı olan cennettir, görüşündedir. Keza şöyle denilmiştir: Buradaki hitap insanlara ve cinleredir. Sanki, sizden her bir taifeye (insanlara mahsus olan ve cinlere mahsus olan) iki cennet vardır, denmiştir.⁸⁰³ Allah teala’nın murat ettiği cennet- en iyisini yine O bilir- yüksek makamlı ve düşük makamlı olandır. İlk cennet Allah’ın makamından korkan ve daha düşük mertebede olan cennet ehlinde daha fazla salih amel işleyenlere

⁷⁹⁸ Ebu’t-Tayyip el-Lüğavi, el-Müsenna,syf.22.

⁷⁹⁹ Rahman,46.

⁸⁰⁰ Rahman,62.

⁸⁰¹ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve’t-Tenvir,166/22.

⁸⁰² El-Bukai; Nazmu’d-Dürer,19/187.

⁸⁰³ Zemahşerî; el-Keşşaf,4/452.

mahsustur. Delil ise Allah'ın yüksek mertebe sahiplerine vereceği mükafattır. Zira ' هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ'⁸⁰⁴ (İyiliğin karşılığı, yalnız iyiliktir.) buyrulmuştur.

Bu noktadan hareketle tesniyeden murat cennetlerden iki türdür. Keza tesniyenin adetten kinaye olarak kullanılmış olması da caizdir. Nitekim bu fasih kelimada var olan bir kullanımdır.⁸⁰⁵ Örneğin ayette şöyle buyrulmuştur:⁸⁰⁶ تَمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ (Sonra gözünü iki kere daha çevirip-gezdir; o göz (uyumsuzluk bulmaktan) umudunu kesmiş bir halde bitkin olarak sana dönecektir.) Burada 'كَرَّتَيْنِ' (iki defa) lafzı adetten kinayedir.

Ağaçların vasfında varit olan tesniyeye gelince şöyle buyrulmuştur: ⁸⁰⁷دَوَاتًا أَفْنَانٍ (İki cennet de (ağaçlar, meyveler, rengârenk bitkiler gibi) çeşit çeşit güzelliklerle bezenmiştir.) Yani birbirine dolaşan bol dalları olan cennetlerdir, anlamındadır.⁸⁰⁸

'دَوَاتًا' lafzı 'ذات' in tesniyesidir. 'و' harfi aslidir. Çünkü 'ذات' in aslı 'ذوة' şeklindedir. 'و' dan sonra gelen 'ا' fethayı işba' (doldurma) için lazım olmuştur. 'ا' aslı olduğunu çünkü 'ذات' in aslının 'ذوات' olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bu görüşe göre tekil siğada tahfife uğramış tesniye de bunu 'ذوات' şeklinde aslına iade etmiştir. 'أَفْنَانٍ' kelimesine gelince ile 'فن' in cemisidir. Dal anlamına gelmektedir. Burada tazime delalet eden manevi bir karineyle bol meyveli ve yapraklı büyük dallar kastedilmiştir. Çünkü dalların olmadığı bir cennet yoktur.⁸⁰⁹

3) Fiilin iki şeye delalet ettiği halde tek birine ait olması

Müzhir isimli eserde şöyle denilmiştir: Bir fiilin iki şeye isnat edilip de birine ait olması Arapların kullanımlarındandır.⁸¹⁰ Bu sadette Kur'an-ı Kerim'de varit olan delillerden biri şu ayettedir: ⁸¹¹وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ (Bu Kur'an, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya! dediler.) Bu iki şehir, Mekke ve Taif'tir.⁸¹²

⁸⁰⁴ Rahman,60.

⁸⁰⁵ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve't-Tenvir,27/264.

⁸⁰⁶ Mülk,4.

⁸⁰⁷ Rahman,48.

⁸⁰⁸ Celalüddin es-Suyuti; ed-Dürer'ül Mensur,7/709.

⁸⁰⁹ Et-Tahir İbn Aşur;et-Tahrir ve't-Tenvir,27/266.

⁸¹⁰ Celalüddin es-Suyuti; el-Müzhir Fi Ulum'il-Lüğati ve Envaiha,thk. Fuad Ali Mansur, en-Naşir: Dar'ul Kütüb'il-İlmiyye, Beyrut,b.1, h.1418,1/264.

⁸¹¹ Zuhuf,31.

⁸¹² Muhammed İbn Cerir et-Taberi; Camiu'l Beyan Fi Te'vil'il Kur'an,21/592.

Yine Rahman Suresi'ndeki şu ayet te buna örnektir: ⁸¹³ 'يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ' (O denizlerin her ikisinden de inci ve mercan çıkar.) Hakikatte inci ve mercanın çıkması tatlı değil tuzlu suda olur.⁸¹⁴

4) Son harfi mahzup olanın tesniyesi

Sîbeveyhi bu bapta şöyle der: "Bil ki, son harfi giden ne tesniyesinde ne de cemisinde 'ت' ile aslına iade edilmeyen iki harfli her isim hususunda iki seçeneğin vardır. İstersen ona izafede bulunmadan önce binası üzerine bırakırsın. İstersen de değiştirip hazfolunamı ona tekrar eklersin."⁸¹⁵ Son harfin mahzup olduğu kelimelere şunlar örnek verilebilir: 'أب، أخ، حم، فو، ذو، دم، يد،'. Tesniye yaparken ya harfi iade edersin ya da binanın sığası üzere bırakırsın."⁸¹⁶

Buna 'ذَوَاتًا أَفْنَانٍ' ayeti örnek verilebilir. et-Tahir İbn Aşur 'ذَوَاتًا' kelimesindeki tesniyeyi şu şekilde açıklar: Bu iki cennet Rablerinin makamlarından korkanlardan başka bir taifeye aittir. Bu taife Allah korkusu mertebesinde daha alt mertebede kalmıştır. Bu cennetler Vakıa suresinde 'وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ'⁸¹⁷ (İyilik işlemekte önde olanlar, karşılıklarını almakta da önde olanlardır.) şeklinde zikri geçen Ashab'ul Yemin'e ait olabilir. Bunlardan önce zikredilen iki cennet te ayette zikredilen taifeye aittir. Şöyle buyrulmuştur: ⁸¹⁸ 'وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ ذَوَاتًا أَفْنَانٍ' (Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır. İki cennet de (ağaçlar, meyveler, rengârenk bitkiler gibi) çeşit çeşit güzelliklerle bezenmiştir.)

5) Fiillerin Zamirlerinde Bulunan Tesniye

Sîbeveyhi fiillerin tesniyesi hususunda şöyle der: "Bil ki, tesniye iki faile delalet etmek üzere fiili muzariye bitişirse 'ن' harfleri bitişir. Burada 'ل' irap harfi değildir. Çünkü sen fiilin bu kalıbı tesniye yapmasını istemiyorsun. Bu sebeple fiile bir fiil daha eklemeszin. 'ل' i iki faile delalet etsin diye bitiştirirsin."⁸¹⁹

⁸¹³ Rahman,22.

⁸¹⁴ Meân'î'l Kur'an; el-Ferra,3/115.

⁸¹⁵ Ebu Bişr Amr İbn Osman; Kitabu Sibeveyh,4/111.

⁸¹⁶ Ebu Bişr Amr İbn Osman; Kitabu Sibeveyh,4/111.

⁸¹⁷ Vakıa,10.

⁸¹⁸ Rahman,46,48.

⁸¹⁹ El-Kitab; Amr İbn Osman Ebu Bişr(sibeveyh),1/19.

Bu, fiillerin tesniye yapılamayacağına delalet eder. Bilakis fiilere bitişen zamirler tesniye yapılır. Fiili muzarilere bitişen zamirlerin tesniyesine delalet eden ayetlere şunlar örnek verilebilir: 'وَالنَّجْمِ وَالشَّجَرِ يَسْجُدَانِ'⁸²⁰ ayetindeki 'يَسْجُدَانِ' lafzı. Keza 'مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ'⁸²¹ ayetleri örnek verilebilir. Burada 'يَلْتَقِيَانِ' ve 'مِنْهُمَا' da yer alan 'البحرين' e dönen muttasıl zamir tesniyeye örnektir. 'فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ'⁸²³ ayetinde tekrar eden 'تَكْذِبَانِ' fiili, 'فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ'⁸²² ayetindeki 'تَجْرِيَانِ' fiili, 'جنتان' örneğindeki gibi tesniye olan 'عَيْنَانِ', zamiri tesniye olan 'فِيهِمَا' birer örnek teşkil etmektedir.⁸²⁴

6) İki isimden birinin diğerine baskın kılınması

Ebu't-Tayyib el-Lüğavi bu bapta şöyle der: Bu bap isimlerden birinin diğerine baskın olduğu çiftlere dairdir.⁸²⁵

Allah tealanın Rahman Suresi'ndeki 'مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ' ((Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar.) ayeti buna örnektir. 'الْبَحْرَيْنِ' (iki deniz) lafzının tefsiri hususunda farklı görüşler ortaya konmuştur. Biz biri tuzlu diğeri tatlı suya sahip iki deniz olduğunu ifade eden görüşü tercih ettik.⁸²⁶ Tatlı olan nehrin deniz olarak zikredilmesi iki isimden birinin diğerine baskın olması itibarıyladır. Bu üslup Araplarda oldukça yaygındır. Kur'an-ı Kerim'de varit olmuştur. Nisa Suresi'nde şöyle buyrulur: 'وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ'⁸²⁷ (Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer.) Keza Yusuf Suresi'nde 'أَوْى إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ'⁸²⁸ buyrulmuştur. Her iki ayette de 'أب' lafzı 'أم' lafzına baskın gelmiştir.⁸²⁹

3.3.2. Rahman Suresi'nde Tesniyenin Sanatsal Üslubu

Delalet açısından tesniyenin çeşitlerini inceledikten sonra bu çeşitlerin sanatsal güzellik yönlerine ve dinleyiciyi zengin kelimeler üzerinden hissedilir çizgi ve şekillerden oluşan

⁸²⁰ Rahman,6.

⁸²¹ Rahman;19,20,22.

⁸²² Rahman,21.

⁸²³ Rahman,50.

⁸²⁴ Et-Tahir İbn Aşur;et-Tahrir ve't-Tenvir,27/266.

⁸²⁵ El-Müsenna;Ebu't-Tayyib el-Lüğavi,syf.4.

⁸²⁶ Fi Zilal'il Kur'an; Seyyid Kutb,syf.4027.

⁸²⁷ Nisa,11.

⁸²⁸ Yusuf,99.

⁸²⁹ Haşiyet'ul Müsenna; Ebu't-Tayyib el-lüğavi,syf.73.

renklerle kemal alemine sevk eden, Kur'an ı Kerim'in i'cazdan maksadını gerçekleştiren etkili sanatsal tarafına değinmek gerekecektir.

Buradan hareketle bu başlık altında tesniyenin sanatsal boyutunu ve mananın oluşmasındaki etkisini incelemeye çalışacağız:

- 1- Fiillerin tesniyesindeki güzellik dokunuşu: ⁸³⁰ 'وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ' (Otlar ve ağaçlar (Allah'a) boyun eğler.) Buradaki güzellik hareket ve hayal etmeye sevk eden bir hava oluşturmaktadır. 'يجريان، يسجدان' fiillerindeki sanatsal suret fiilin mücerret müfret olarak gelmesi takdirindeki duruma nispetle çok daha fazla etkilidir. Yerde biten bir otun sureti ve bu otun bir ağaçla secde fiilinde birleşmeleri bağlamında diyebiliriz ki, buradaki sanatsal suretin vazifesi büyük-küçük bütün kevni unsurların secdesini ve hepsinin el-Vahid ve el-Kahhar olanın emrine amade olduğunu ihsas etmektedir. Seyyid Kutup tefsirinde şöyle der: Varlık alemi, Kur'an ı Kerim'de birçok ayetle belirtildiği üzere harikulade bir ruhi harekete sahiptir. Bu ayetlerden bazıları şu şekildedir: 'تَسْبِيحٌ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ' ، 'وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ' ، ⁸³¹ 'وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ' (Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tespih ederler. Her şey O'nu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız.) ، 'أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرُ صَافَاتٍ كُلُّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ' ، ⁸³² 'وَتَسْبِيحَهُ' (Göklerde ve yeryüzünde bulunan kimselerle, sıra sıra (kanat çırparak uçan) kuşların Allah'ı tespih ettiğini görmez misin? Her biri duasını ve tesbihini kesin olarak bilmektedir.) Kainatın ibadet ve tespih üzere olan halini düşünmek ve takip etmek beşer kalbine ilginç bir meta kazandırır. Bu meta insanın etrafındaki her şeyin kendisiyle beraber duyarlığı canlı olarak Yaratana yöneldiğini hissetmesidir. Öyle ki kişi kendisini eşyanın her cüzüne sirayet eden ruhları arasında bulur. ⁸³³

- 2- İsimlerin tesniyesindeki güzellik dokunuşu:

- ⁸³⁴ 'رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ' (O, iki doğunun ve iki batının Rabbidir.) ayetinde tesniye lafızlar 'المشرقين، المغربين' şeklindedir. Buradaki tesniye güneşin bahar ve

⁸³⁰ Rahman,6.

⁸³¹ İsra,44.

⁸³² Nur,41.

⁸³³ Seyyid Kutb; Fi Zilal'il Kur'an,syf.4023.

⁸³⁴ Rahman,17.

kış mevsimlerinde bir hal üzere , yaz ve sonbahar mevsimlerinde ise başka bir hal üzere doğması, vaktin uzun ve kısalığı ve batışı itibariyledir. Cumhur ayetin tefsirinde iki doğudan kastın yeryüzünün doğu yarısı, iki batıdan kastın da batı yarısı olduğunu söylemiştir.⁸³⁵

Bu bahsedilen nokta Allah'ın yarattıklarındaki boyun eğme ve emre amade kılınmanın ilmi tefsiri bağlamıdır. Sanatsal bağlama gelince, surenin suretinin hem lafzi hem de sanatsal ve bağlamsal olarak tesniye olması üzerine kaim olan genel havasına uyması için tesniye varit olmuştur. Müzzemmil suresinde şöyle buyrulur: رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا⁸³⁶ (O, doğunun da batının da Rabbidir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Öyle ise O'nu vekil edin.) 'المغرب والمشرق' lafızları surenin Allah'ın vahdaniyetini ihsas eden genel havasına münasiptir. Bu noktadan bakıldığı zaman Rahman Suresi'nde mezkur tesniye siğasının kullanılması gayet uygundur. Et-Tahir İbn Aşur 'المشرقين، المغربيين' lafızlarının tesniye olmasının bağlamsal yönü hususunda şöyle der: Bu ayet istinaf-ı ibtidai olup 'الشمس والقمر' (Güneş ve ay bir hesaba göre hareket etmektedir.) cümlesinin açıklamasıdır. 'رب المغربيين' lafzı 'çift'e riayet etmek için atıf olarak getirilmiştir.⁸³⁷

Mana her ne olursa olsun burada itibar edeceğimiz şey çağrışımdır. Bu çağrışımın içeriği şudur: "Doğu" ve "batı" diye adlandırdığımız yerlerde -diğer her yerde olduğu gibi- yüce Allah vardır. Gezegenleri, yıldızları, sistemleri hareket ettiren el, O'nun güçlü elidir. O'nun nuru, O'nun "Rabb'lık otoritesi evrenin her tarafına yayılmıştır. Doğulara ve batılara yönelik böyle bir düşünce, böyle bir irdeleme çabası, böyle bir gözlem insan kalbine bilinç birikimi, insan kafasına ruhları ve organları coşturan bir bilinç birikimi kazandırır.⁸³⁸

- سنفرُّكُم أَيُّهَا النَّفْلَانِ⁸³⁹ (Yakında sizi de hesaba çekeceğiz, ey cinler ve insanlar!) ayetinde de bu sanatsal dokunuşu görmekteyiz. Allah teala burada insanları ve cinleri 'النَّفْلَانِ' olarak vasıflandırmıştır. Bu her iki sınıfın da ortak tabiatlarına münasip olan bir vasıftır. İnsan tabiatı itibariyle ağır yüklere muhatap olmuştur. Yeryüzüne indiğinden beri Allah ona mesuliyetler, imtihanlar ve birçok daha

⁸³⁵ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve't-Tenvir,27/247.

⁸³⁶ Müzzemmil,9.

⁸³⁷ Et-Tahir İbn Aşur; et-Tahrir ve't-Tenvir,27/247.

⁸³⁸ Seyyid Kutb, Fi Zilal'il Kur'an,syf.4027.

⁸³⁹ Rahman,31.

vazife yöneltmiştir. Böylelikle insan mezkur dünyevi yüklerle ağırlaşmıştır. Bu sebepten ötürü Allah kainatın tamamını insanın hizmetine tahsis etmiştir. ‘وَالْأَرْضُ’⁸⁴⁰ (Allah, yeri yaratıklar için var etti.) ayetinde açıklanan şey de budur.

Buna mukabil cinleri de birtakım yüklerle ağırlaştırılmış mahluklar olarak görmekteyiz. Onlardan iman edenler olduğu gibi insana zarar verip, kibirini gösterip, ona karşı gizlediği şerri ortaya çıkaran kafirler de vardır.

Bu sebeple Allah her iki sınıfa da isyan edip, hakka karşı gelmeleri mukabilinde cezalandıracağını vaat etmiştir. Bu cezayı tekit etmek için ilahi yemin ‘الحق’ lafzıyla varit olmuştur. Şöyle buyrulmuştur: ‘قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ’⁸⁴¹ (Allah: "Doğrudur; işte Ben hakikati söylüyorum, sen ve sana uyanların hepsiyle cehennemi dolduracağım" dedi.) Bu sebeple Kur’an ı Kerim’de bu suretin benzerleri oldukça az varit olmuştur. Benzerlik olsa da bunun gibi değildir. Bunlardan bazıları şu şekildedir: ‘وَدَرِّبِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَوْلَاهُمْ قَلِيلًا’⁸⁴² (Nimet içinde yüzen o yalanlayıcıları bana bırak ve onlara biraz mühlet ver.) ‘وَدَرِّبِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَجِيدًا’⁸⁴³ (Beni, yarattığım kişiyle baş başa bırak.) Keza ‘سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ النَّقْلَانِ’⁸⁴⁴ (Yakında sizi de hesaba çekeceğiz, ey cinler ve insanlar!) ayetinde suret daha sert, güçlü ve korkutucu olmaya devam etmektedir.⁸⁴⁵ Buradan hareketle ‘ثقل’ (ağırlık) kelimesinin suretinin dakik ve sanatsal bir nitelikte olduğunu ifade edebiliriz. Şöyle ki, kelime içinde her iki sınıfın da omuzlarına yüklenen ağırlıkların, mesuliyetlerin ve yaptıkları hataların boyutlarını ihsas eden manayı taşımaktadır. Kur’an ı Kerim’in birçok mevzide tasvir ettiği şey de budur. Kur’an iki sınıf arasındaki daimi çatışmayı ve ağırlık olmalarının sebebinin Zat-ı İlahi’yi inkar ve O’na isyan etmeleri olduğunu anlatır. Burada tesniye çokça hissi ve manevi suretler taşımaktadır. Burada tesniyeden maksadı tekit etmek için ‘يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُتُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُتُوا لَا تَنْفُتُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ’⁸⁴⁶ (Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yeterse geçip gidin. Büyük bir güç olmadıkça geçip

⁸⁴⁰ Rahman,10.

⁸⁴¹ Sad;84,85.

⁸⁴² Müzzemmil,11.

⁸⁴³ Müddessir,11.

⁸⁴⁴ Rahman,31.

⁸⁴⁵ Seyyid Kutb; Fi Zilal’il Kur’an,4033.

⁸⁴⁶ Rahman,33.

gidemezsiniz.) ayeti gelmiştir. Yani insan ve cin taifesinin nankörlüklerinden sonra ilahi yönlendirme Allah'ın vahdaniyetine, bu kainatı dizayn etmedeki harika kuvvetine, dolayısıyla da insan ve cinlerin her iki dünyada da içerisinde buldukları acziyete delalet eden sanatsal bir surette varit olmuştur.

- ⁸⁴⁷وَلَمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ، (Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır.) ayetindeki güzellik dokunuşuna gelince; 'جَنَّاتٍ' kelimesi etrafında farklı tefsirler ve görüşler ileri sürülmüştür. Cennet lafzı Kur'an'da müfret olarak ' وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ ' ⁸⁴⁸وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُنْتَقِينَ (Rabbinizin bağışına, genişliği göklerle yer arası kadar olan ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun.) şeklinde, cemi olarak ' وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا ' ⁸⁴⁹الْأَنْهَارُ (İman edip salih ameller işleyenlere, kendileri için; içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele.) şeklinde zikredilmiştir. Tek bir asıl etrafında bu şekilde bir çeşitliliğin sunulmasının sebebi dinleyiciye bir hayal zevki bırakmak olabilir. Bununla güzellik gayesi ve sunulan hissi suretlerden zevk alma gerçekleşecektir. Yani 'جَنَّاتٍ' lafzı dinleyicinin hayal dünyasını harekete geçirmek için varit olmuştur. Bu da mevzubahis sahnenin farklı tonlarıyla resmedilmesiyle gerçekleşmiştir. Yani bir taraftan güzellik unsuru, diğer taraftan da ilahi kudretin harikuladeliği tekit edilmiştir. ⁸⁵⁰

⁸⁴⁷ Rahman,46.

⁸⁴⁸ Ali İmran,133.

⁸⁴⁹ Bakara,25.

⁸⁵⁰ Vazifet'us-Sure'til Fenniyye Fi'l Kur'an, Abdusselam er-Rağıb,syf.232.

SONUÇ

Kur'ânî suret, Kur'an'ın belagat ve sanat yönünden incelenmesinde önemli bir kavramdır. Bu kavram, hem kudema hem de muasırlar tarafından farklı hususiyetlerle açıklanmıştır: Kudema ve muasırlar arasında, suretin belagat ve sanat bağlamında ele alındığı edebi çalışmaların tarihi bir gelişimi vardır. Kudemadan olan belagatçiler, Kur'an ayetlerini izah ve tefsir etmiş, nazım, lafzi ve manevi birlik, tenasuk ve temsil gibi unsurları dikkate almış, tekil ve birleşik suretin mananın teşkiline etkisini göstermiş, istiare, teşbih, kinaye gibi edebi sanatlarla i'cazı ortaya koymuştur. Muasır anlayışta ise, Kur'ânî suret kavramı daha da genişlemiş ve Sanatsal tasvir, hayal, diyalog, tesir, hisler, ahenkli yapı, akli delil, güzelleştirici unsur, nefsi intiba', müziksel tını, mana ve lafzın gerçekleşmesinde beyanın güzelliği gibi birçok sanatsal unsurun sağladığı edebi zevk dayanmıştır.

Sanatsal suretin Kur'ânî manaları şekillendirmede psikolojik, düşünsel ve duygusal faktörlere dayanmasıyla lafzi ve manevi insicam sağlamıştır. Kur'an'da görülen ve görülmeyen alemleri somutlaştıran sahnelerin analiziyle sanatsal suretteki güzellik unsurunun önemini ortaya konmuştur.

“Tez, haber ve inşa üsluplarını isim ve fiil cümleleriyle açıklamıştır. Haber üslubu, ifade, talep ve ibtida olmak üzere üç türe ayrılmaktadır. Rahman Suresi'nde haber üslubunun

örnekleri 5,43,44,54,1,2,3,26,17,24,56,11,20,46,50,52,62,66,68,70,37,58,22,73,78,6,33,50,31,7,14,15,19,4,35,41 numaralı ayetlerde görülmektedir: Rahman Suresi'nde inşa üslubunun örnekleri ise şu ayetlerde bulunmaktadır:33,9,23,31. İnşa üslubu da emir, nehiy, istifham ve nidad olmak üzere dört çeşittir. İnşa üslubunun sayıca az olması Kur'an'ın belagat ve sanatını etkilememektedir. Zira inşa üslubu da bağlamına göre manayı zenginleştiren birçok anlam taşımaktadır. Mesela ‘O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?’ ayetindeki istifham üslubu takrirden azarlamaya hatırlatmadan uyarıya ispat gibi birçok anlamı içermektedir.”

Tez, haber ve inşa üsluplarının belagat amaçlarına göre teşbih, istiare, mecaz ve kinaye gibi edebi sanatlarla nasıl zenginleştirildiğini açıklamıştır. Araştırma, Rahman Suresi'nde teşbihin 37,24,57 numaralı ayetlerde görüldüğünü ve mücmel mürsel, belîğ, müekked mücmel gibi çeşitlerinin olduğunu belirtmiştir. Rahman Suresi'nde istiare ise

4,31,20,50,7 numaralı ayetlerde yer almıştır. İstiare çeşitleri arasında tasrihiyye tebeiyye, tasrihiyye, temsiliyye, asliyye tasrihiyye bulunmaktadır. Rahman Suresi'nde mecaz (akli ve mürsel) ise 5,6,26,27,29,46,7 numaralı ayetleri kapsamaktadır. Araştırma ayrıca Rahman Suresi'nde kinayenin 70,56,72,64,66,78,27,53 numaralı ayetlerde görüldüğünü ve ya sıfattan ya da nispetten kinaye şeklinde olduğunu göstermiştir. Belagat üsluplarında sanatsal suretin analizi ve ifadesi yapılmıştır.”

Tez, Rahman Suresi'nde kinayenin 70,56,72,64,66,78,27,53 numaralı ayetlerde yer aldığını ve sıfat veya nispet yoluyla yapıldığını belirtmiştir. Sanatsal suretin analizi ve ifadesi belagat üsluplarında yapılmıştır. Rahman Suresi'nde lafzi ve manevi güzelleştiricilerin başlıca özellikleri şunlardır: Manevi güzelleştiriciler: Tıbak, mukabele, muraatu'n-nazir, i'hamu't-tenasub ve fennu't-tevehhüm. Lafzi güzelleştiriciler: Muharref cinas, mutlak cinas (iştikaki, şibh i iştikaki), sec' (mutarrafi murassa'), Kur'ânî fasıla, el-ittisa' fi'l ma'na, beraatu'l istihlal. Üslup çeşitleri ortaya konmuş, Kur'ânî üslubun önemi vurgulanmış, Rahman Suresi'ndeki nazım üslubu şu hususlar açısından ele alınmıştır: Ayetlerde lafız ve mana arasındaki uyum ve ilişki. Cüz'i suretin külli suretle uyumu. Her ayet sonundaki tekrarın anlamı. Kur'ânî suretlerde takdim ve te'hir üslubunun etkisi. Nazım bağlamında tezat unsurunun rolü. Ayetlerin içeriğinde sanatsal zincirin sunulması. Sanatsal suretin oluşturulmasında manaların delaleti ve lafızların tınısı. Somut unsurlar (ağaçlar, sular, huriler, meyveler) aracılığıyla iki cennetin nazmında yapılan karşılaştırma. Hitap üslubunun güzellikleri de aşağıda zikredilen hususlar üzerinden incelenmiştir:

Rahman Suresi'nde farklı hitap türleri bulunmaktadır. Bunlar genel hitap, teşci' ve terğib hitabı, tenfir ve terhib hitabı, Allah tealanın zatına dair medh ve sena hitabı, isti'taf hitabı, i'tibar hitabı, ta'ciz hitabı ve tahzir hitabıdır. Rahman Suresi'nde ayrıca tartışmacı(delillendirici) üslubun belagat ve sanat yönünden önemi ve faydaları vardır. Tartışmacı üslup, 'istihlal, ikna, burhan ve teşbih' gibi unsurlarla desteklenmiştir. İnatçılara karşı delillendirme, diyalog, takdir, tekit, tezekkür ve tedebbür' gibi unsurlarla tekrarın faydaları ortaya konmuştur. Delillendirme amilleri olan 'و،ف' ve delillendirme bağlantıları olan 'kasr-لا،لا' ve 'nehiy-لا' ve 'kasr،لا' nın tartışmacı(delillendirme) manasını pekiştirdiği görülmüştür. Tesniye üslubu ise Rahman Suresi'nde en belirgin ve önemli üsluplardan biridir. Tesniye üslubu, lügavi delaletlerle ve Rahman Suresi'nin konu ve hedeflerine uygun sanatsal etkilerle bağlamını zenginleştirmiştir.

Klasik dönem ve muasırların sanatsal suret alanında başlattıkları çalışmaları muasır araştırmaların hala az sayıda olması, suretin Kur'an ı Kerim'deki belagat ve sanatsal üslupları ifade eden esas unsuru teşkil etmesi, manaları görülür, canlı ve lafızlarda insicam olacak şekilde aktarmaya çalışması, hissiyata, nefse ve düşünceye beraberce hitap etmesi sebebiyle tamamlamak gerekmektedir.

Kur'an ı Kerim üzerinde yapılan üsluba dair ve belagat araştırmalarında lafzi ve manevi kısımlarıyla külli yapıya önem verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abdulalim Fude, Esalibü'l-istifham Fi'l-Kur'an, Risaletu Macester, en-Naşir, Camiatu'l Kahira, 1953.
- Abdulhadi eş-Şuheyri, İstraticiyatu'l Hitab, Beyrut- Daru'l Kitabi'l Cedid, b1, 2004.
- Abdulhalim Hafni, Üslubu'l Muhavera Fi'l Kur'ânî'l Kerim, Matbaatu'l Hey'etu'l Mısırye Li'l-Kitab.
- Abdulkadir er-Rubai, es-Suretu'l-Fenniyye Fi Şi'ri Ebi Temmam, el-Müessesetu'l Arabiyye Li'd-Dirasat ve'n-Neşr ve't-Tevzi' - Beyrut, b.1, 1999.
- Abdulkadir Huseyn, Fennu'l Belağa, Alemü'l Kütüb- Beyrut, b2, m.1984.
- Abdulkahir el-Cürcani, Delailü'l İ'caz, thk. Mahmut Muhammed Şakir, en-Naşir, Matbaatu'l Medeni Kahire, b3, 1413-m.1992.
- Abdulkahir el-Cürcani, Esraru'l-Belağa, thk. Mahmud Şakir,en-Naşir, Mısır-Matbaatu'l Medeni.
- Abdullah Ebu's-Suud, el-İ'caz'ün-Nefsi Fi'l Kur'ânî'l Kerim, el-Camiatu'l Ürdüniyye,m.2005.
- Abdullah İbn Muhammed (Ebu'l Abbas), el-Bedi' Fi'l Bedi', en-Naşir, Daru'l Ciyl,b1, h.1410-m.1990.
- Abdullah İbn Müslim ed-Dinuri, Te'vilu Müşkili'l Kur'an, thk. İbrahim Şemsüddin, en-Naşir, Beyrut-Daru'l Kütübi'l İlmiyye.
- Abdullah Savle, İhcac Fi'l Kur'ânî Min Hilali Ehemmi Hasaisihi'l Üslubiyye, Menşuratu Külliyyeti'l Adab ve'l Fünun ve'l İnsaniyyat, Tunus-Menube,b1,m.2001.

- Abdulmun'im el-Hanefi, el-Mu'cem'uş-Şamil Li'l Mustalahati'l Felsefiyye, en-Naşir, Mektebetu Medbuli, b.3-Kahire,2000.
- Abdurrahman İbn Ebi Bekr, Celalüddin es-Suyuti, el-İtkan Fi Ulumi'l Kur'an, thk. Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim, el-Hey'etu'l Mısıryye, b.1974.
- Abdusselam er-Rağib, ed-Dirasetu'l Edebiyye Nususun Kur'ânîyye, en-Naşir, Haleb, Daru'l Kalem.
- Abdusselam er-Rağib, Vazifetu's-Sureti'l Fenniyye Fi'l Kur'an'il Kerim, en-Naşir, Haleb Mektebetu Fussilet Lid-Diraseti ve't-Tercüme ve'n-Neşr et-teb'atu 1,h.1422,m.2001.
- Ahmed Bedevi, Min Belağati'l Kur'an, en-Naşir, Nahdatu Mısır, Kahire,m.2005.
- Ahmed el-Haşimi, Cevahiru'l Belağa, thk. Yusuf es-Sumeyli, en-Naşir, el-Mektebetu'l Asrıyye- Beyrut.
- Ahmed eş-Şayib, Usulü'n-Nakd'il Edebi, Mektebetu'n-Nahda en-Nakdiyye, b.10-1993.
- Ahmed İbn el-Huseyn el-Beyhaki, Şuabu'l İman, thk. Abdulali Hamid, en-Naşir, Riyad, Mektebetu'n-Neşr ve't-Tevzi',b.1-h.1423,2003.
- Aişe Abdurrahman, et-Tefsirü'l Beyani Lil-Kur'ânî'l Kerim, en-Naşir, Kahire, Daru'l Mearif, b.7.
- Ali el-Batal, es-Sure Fi'ş-Şi'ri'l Arabi Hatta Ahiri'l Karn'is-Sani el-Hicri, Dirasetun Fi Usuliha ve Tatavvuriha, Daru'l Endelüs Li't-Tıbaa' ve'n-Neşr ve't-Tevzi',b.1-m.1983.
- Ali el-Batal, es-Suretu Fi'ş-Şi'ril Arabi, en-Naşir, Daru'l Endelüs Lit'Tıbaati ve'n-Neşr,b2, h.1401-m.1981.

- Ali el-Yemeni, Keşfu Müşkili'n-Nahvi, thk. Hadi Atıyye, Beyrut, Matbaatu'l İrşad, b1, m1984-1960.
- Ali et-Tantavi, el-Akide beyne'l Akli ve'l-Atife, Mecelletu'r-Risale, el-aded 54,ö.1945.
- Ali İbn Hasen et-Tihani, el-Müncid Fi'l-Lüğa, thk. Ahmed Muhtar Ömer, en-Naşir, Kahire, Alemü'l Kütüb b.2, m.1988.
- Ali Subh, es-Suretu'l Edebiyye Tarihun ve Nakd, en-Naşir, Dar u İhyai'l Kütübi'l Arabiyye.
- Ammar Abdurrahman es-Selami, Binayetu's-Sureti'l Kur'ânîyye, thk. Ali Kazım Esed, en-Naşir, Camiatu'l Kufe, h.1430-m.2010.
- Atıf Nasr, el-Hayal Mefhumatuhu ve Vezaifuhu, en-Naşir, el-Hey'etu'l Mısıriyyetu'l Amme Li'l-Kitab,m.1984.
- Bedrüddin el-Muradı, el-Ceneyu'd-Dani Fi Hurufi'l Meânî, thk. Fahrüddin Kabave, en-Naşir, Beyrut- Lübnan, b1, m.1992.
- Burhanüddin Bikâî, Nazmu'd-Durer Fi Tenasübi'l Ayati ve's-Suver, en-Naşir, Kahire- Daru'l Kitabı'l İslami.
- Büşra Musa Salih, es-Suretu'ş-Şi'riyye Fi'n-Nakd'il Arabiyy'il Hadis, en-Naşir, el-Merkezü's-Sekafiyü'l Arabi.
- Cecil Day-Lewis, es-Suretu'ş-Şi'riyye, Tercüme, Selman İbrahim, Bağdat, Daru'r-Rüşd,m.1982.
- Celalüddin es-Suyuti, Cemu'l Cevami, thk. Abdulhamid Hindavi, en-Naşir, el-Mektebetu't-Tevfikiyye Mısır.
- Cemalüddin İbn Hişam, Şerhu Şüzuri'z-Zehab, Muracaa', Yusuf eş-Şeyh Bikâî,Beyrut-Daru'l Fikr,m.1994.

- Ebu Bekr el-Buheyrt, Hasaisu'l Uslubi'l Kur'ânî, en-Naşir, Kürsiyyu'l Kur'ânî'l Kerim ve Ulumihi,b1,h.1436.
- Ebu Hayyan et-Tevhidi, el-Bahru'l Muhit, thk. Muhammed Sıdkı Cemil, en-Naşir, Beyrut-Daru'l Fikr, h.1420.
- Ebu Hilal el-Askeri, el-Furuk Fi'l-Lüğa, thk. Muhammed İbrahim, Kahire, Daru'l İlm Li's-Sekafe.
- Ebu Suud el-İmadi, İrşadu'l Akli's-Selim İla Mezaya'l Kur'an'il Kerim, Beyrut-Dar u İhyai't-Turasi'l Arabi.
- Ebu'l Hasen er-Rummani, el-Huruf, thk. Abdulfettah Şibli, Cidde, Daru'ş-Şuruk, b2, m.1981.
- Ebu't-Tayyib el-Lüğavi, el-Müsenna, thk. İzzüddin et-Tennuhi, en-Naşir, Matbuatu'l Mecmai'l ilmi el-Arabi- Dimeşk, h.1380-m.1960.
- Ebubekr el-Azzavi, el-Lüğatu ve'l Hicac, en-Naşir, el-Umde,b1,h.1426-m.2006.
- el-Askeri, es-Sinaateyn, thk. Ali Muhammed el-Becavi, en-Naşir, Beyrut el-Mektebetu'l Asriyye-h.1419.
- el-Aşmavi Muhammed Zeki, Kazaya'n-Nakdi'l Edebi Beyne'l Kadim ve'l-Hadis, Beyrut, Daru'n-Nahda, m.1979.
- el-Bakıllani, İ'cazü'l Kur'an, thk. Muhammed Abdulmun'im Hafaci, en-Naşir, Daru'l Ciyl-Beyrut,b1,h.1411-m.1991.
- el-Beydavi, Envaru't-Tenvir ve Esraru't-Te'vil, thk. Muhammed el-Mar'aşli, en-Naşir, Daru İhya i't-Turasi'l Arabi- Beyrut,b1,h.1418.
- el-Buhari, Sahihu'l Buhari, Şerh Mustafa el-Buğa, Daru Tavk'in-Neca,b1,h.1422.

- el-Buti, Revaiu'l-Kur'an, en-Naşir, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, h.1420-m.1999.
- el-Cahız, el-Hayevan, thk. Abdusselam Harun, Kahire, Mektebetu'l-Hanci, b.2-h.1424.
- el-Ferra, Meânî'l Kur'an, thk. Yusuf en-Necati, en-Naşir, Daru'l-Mısriyye li't-Te'lif ve't-Terceme, Mısır,b1.
- el-Ğuneym İbrahim, es-Suretu'l Fenniyye Fi'ş-Şi'ril Arabi Misal ve Nakd, en-Naşir, eş-Şirketu'l Arabiyye, b.1.
- el-Hattabi, el-Beyan Fi İ'cazi'l Kur'an, thk. Muhammed Halef,en-Naşir,Daru'l Mearif Mısır, b.3, m.1976.
- el-Humani, es-Suretu ve't-Tasavvur ve't-Tasvir, er-Risale, el-Mücelledü's-Sani, el-aded,74,Tarih,24 Eylül m.1934.
- el-Kayrevani, el-Umde Fi Mehasini'ş-Şi'ri ve Adabihi, thk. Muhammed Muhyiddin, en-Naşir, Daru'l Ciyl,b5.
- el-Kazvini, el-İzah Fi Ulumi'l Belağa, thk. Muhammed Abdulmun'im Hafaci, en-Naşir, Daru'l Ciyl-Beyrut,b3.
- el-Meydani, el-Belağatu'l Arabiyye, en-Naşir, Daru'l Kalem-Dimeşk,b1,h.1416-m.1996.
- er-Rummani, en-Nüket Fi İ'cazi'l Kur'an, thk. Muhammed Halefullah, en-Naşir, Daru'l Mearif, Mısır,b3-m.1976.
- es-Saidi, Buğyetu'l İzah, en-Naşir, Mektebetu'l Adab,b17,h.1426-m.2005.
- es-Sekkaki, Miftahu'l Ulum, thk, Naim Zerzur, en-Naşir, Daru'l Kütübi'l İlmiyye- Beyrut Lübnan,b2,h.1407-m.1987.
- et-Tahir İbn Aşur, et-Tahrir ve't-Tenvir, en-Naşir, ed-Daru't-Tunusiyye,m.1984.

- et-Tirmizi, Sünenü't-Tirmizi, thk. Ahmed Muhammed Şakir, en-Naşir, Dar-u İhyai't-Turasi'l Arabi, Beyrut et'tab'atu 2, h.1395-m.1975.
- ez-Zurkani, Menahilü'l İrfan Fi Ulumi'l Kur'an, en-Naşir, Matbaatu İsa el-Bani, b3.
- Fahrudin er-Razi, Mefatihü'l Ğayb, en-Naşir, Beyrut, Dar-u İhyai't-Türasi'l Arabi, b3, h.1420.
- Hacer Medaken, Aliyatu Teşkili Nazariyyeti'l Beyan ve'l Burhan, Mecelletu'l Esir, el-Cezayir, Aded,5,m.2005.
- Hasen Tabl, es-Suretu'l Beyaniyye Fi'l Mevrusi'l Belagi, en-Naşir, Mektebetu'l İman, el-Mansura,b1,h.1436-m.2005.
- Hasen Ziyauddin, el-Mu'cizetu'l Halide, Daru'l Beşairi'l İslamiyye, b.3,h.1415-m.1995.
- Hassan Temmam, el-Lüġatu'l Arabiyyetu Ma'naha ve Mebnaha, Mısır, el-Hey'etu'l Mısriyye Li'l-Kitab,m.1973.
- İbn Hallikan, Vefeyatu'l A'yan, thk. İhsan Abbas,en-Naşir,Beyrut-Daru Sadır,b1,m.1994.
- İbn Hişam, Muġni'l-Lebib An Kütübi'l Earib, thk. Muhammed Muhyiddin, Beyrut, Daru'l Kitabi'l Arabi.
- İbn Manzur, Lisanu'l Arab, en-Naşir, Dar-u Sadır, Beyrut, 3.bs., 1414.
- İbnü'l Kayyım el-Cevziyye, Hadi'l Ervah İla Biladi'l Efrah, thk. Zaid İbn Ahmed en-Neşir, Daru'l Alemi'l Fevaid,b1,h.1428.
- İbnü'l Kayyım el-Cevziyye, Miftahu Dari's-Saade, thk. Faruk Hasen et-Türk.
- İbnü's-Sirac, Usulü'n Nahv, thk. Abdulhuseyn el-Fetli, Naşir, Müessesetu'r-Risale, Lübnan-Beyrut.

- İbrahim İbn Musa, el-Muvafakat Fi Usuli's-Şeria', Beyrut-Daru'l Ma'rife, b2, m.1975.
- İmriü'l Kays, Divanu İmri'il Kays, thk. Abdurrahman el Mustavi, en-Naşir, Beyrut-Daru'l Ma'rife, b2, h.1425-m.2004.
- İsmail el-Cevheri, es-Sıhah Tacu'l-Lüğa ve Sıhahu'l Arabiyye, thk. Ahmed Ata, en-Naşir, Daru'l İlm Li'l-Melayin- Beyrut et-tab'atu'r-Rabia h.1407-m.1987.
- İsmail İbn Ömer İbn Kesir, Tefsiru'l Kur'ânî'l Azim, thk. Muhammed Huseyn Şemsüddin, en-Naşir, Beyrut-Daru'l Kütübi'l İlmiyye, b1-h.1419.
- Jonathan Clare, Medhal İla'n-Nazariyyati'l Edebiyye, Tercüme, Mustafa Beyumi Abdusselam, el-Meclisü'l A'la Lis-Sekafe, b.1-m.2003.
- Kamil el-Basir, el-Mecazatü'l Kur'ânîyye, en-Naşir, el-Ma'hedu'l Ali Lit-Terbiye, m.1972.
- Kur'an ı Kerim
- Mahmud el-Besyuni, Terbiyetu'z-Zevki'l Cemali, Kahire, Daru'l Mearif, b.h1406.
- Mahmud İbn Ahmed Zemahşerî, el-Keşşaf An Hakaik Ğavamid'it-Tenzil, en-Naşir, Beyrut- Daru'l Kütüb'il Arabiyye, b.3-h.1407.
- Menahicü Camiati'l Medyen el-Alemiyye, Kitabu'l Belağa, en-Naşir, el-Medinetu'l Alemiyye.
- Muammer İbn el-Müsenna el-Basri, Mecazu'l Kur'an, thk. Muhammed Fuad Sezgin, en-Naşir, Kahire-Mektebetu'l-Hanci, b2, h.1381.
- Muhammed Ammara, el-Menhecu'l İslami, en-Neşr, Daru's-Selam.
- Muhammed el-Ğazali, İhyau Ulumi'd-Din, en-Naşir, Beyrut-Daru'l Ma'rife.

- Muhammed el-Ğazali, Nahve Tefsirin Mevzui Li-Suveri'l Kur'ânî'l Kerim, en-Naşir, Daru'ş-Şuruk b.4, m.2000.
- Muhammed el-Mübarek, Min Menheli'l Edebi'l Halid, Dirasetun Edebiyyetun Li-Nususin Mine'l Kur'an, Beyrut,b4, h.1392-m. 1973.
- Muhammed el-Veli, es-Suretu'ş-Şi'riyye Fi'l-Hitabi'l Belaği ve'n-Nakdi, el-Merkezü's-Sekafi el Arabi-Beyrut, b.1-m.1999.
- Muhammed Heykel, es-Suretu'l Fenniyye Fi'l Meseli'l Kur'ânî, en-Naşir, Beyrut, b.1,m.1992.
- Muhammed İbn Ahmed el-Kurtubi, el-Cami Li Ahkami'l Kur'an, en-Naşir- el-Hey'etu'l Mısıriyyetu'l Amme Li'l-Kitab m.1987.
- Muhammed Nazmi, İlmü'l Cemali'l İctimai, Daru'l Mearif, Kahire, h.1415.
- Muhammed Safi, el-Cedvel Fi İ'rabi'l Kur'an, Daru'r-Reşid-Dimeşk,b4,h.1418.
- Nasir es-Sa'di, İlmü'l Bedi',Dimeşk, Camiatu Dimeşk,b1.
- Nezir Hamdan, ed-Dav'u ve'l-Levn Fi'l Kur'ânî'l Kerim, Daru'n-Neşr, İbn Kesir,m.2002.
- Osman İbn Cinni, el-Hasais, en-Naşir, el-Hey'etu'l Mısıriyye Li'l Kitab.
- Salah el-Halidi, Nazariyyetu't-Tasvir'il Fenni İnde Seyyid Kutb, en-Naşir, Daru'l Faruk, Amman,b1, h.1437,m.2016.
- Salah Fadl, Kıraatu's-Sure ve Suveru'l Kıraa', Daru'ş-Şuruk, Mısır, b.1-m.1997.
- Salih eş-Şami, ez-Zahiratu'l Cemaliyye Fi'l İslam, en-Naşir, Suriyyetu'l Mektebi'l İslami, b,h.1407-m.1986.
- Sasin Seymon Assaf, es-Sure ve Numuzecuha Fi İbdai Ebi Nevvas, en-Naşir, el-Müessesetu'l Camiyye Lid-Dirasat ve'n-Neşr- Lübnan, b.1-m.1982.

- Seyyid Kutb, et-Tasviru'l Fenni Fi'l Kur'an'il Kerim, Bahs Fi Mecelleti'r-Risale, rakmu'l aded 254.
- Seyyid Kutb, et-Tasviru'l Fenni Fi'l Kur'ânî'l Kerim, en-Naşir, Daru'ş-Şuruk, b.6,2002.
- Seyyid Kutub, Fi Zilali'l Kur'an, Daru'ş-Şuruk, b.15, m.1988.
- Sîbeveyhi, el-Kitab, thk. Abdusselam Harun, Kahire, el-Hanci, h.1408-m.1988.
- Şerefüddin Macdulin, es-Sure ve'n-Nev' ve'l Mütelayyil'is-Sekafi Kıraa' Fi Numuzeceyn Nakdiyyeyn, Mecelletu Nizva, adet 36-Ekim m.2003.
- Şihabuddin el-Âlûsî, Ruhü'l Meânî Fi Tefsiri'l Kur'ânî'l Azim ve's-Sebi'l Mesani, en-Naşir, Beyrut- Daru'l Kütübi'l İlmiyye, b.1-h.1415.
- Vehbe İbn Mustafa ez-Zuhayli, et-Tefsirü'l Münir, Dimeşk- Daru'l Fikri'l Muasır, b2,h.1418.
- Zerkeşî, el-Burhan Fi Ulumi'l Kur'an, thk. Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim, en-Naşir, Beyrut, Daru İhya'il-Kütübi'l Arabiyye,b1,h.1376-m.1956.
- Zeynüddin Muhammed İbn Ebi Bekr, Muhtaru's-Sıhah, thk. Yusuf eş-Şeyh, en-Naşir, Beyrut-el-Mektebetu'l Asrıyye, ed-Daru'n-Numuzeciyye,b5,h.1420-m.1999.
- Ziyaüddin İbnü'l Esir, el-Meselü's-Sair, thk. Ahmed el-Hufi, en-Naşir, Kahire-Daru Nahdati Mısır Lit-Tıbaa' ve'n-Neşr, h.1456.